JYVÄSKYLÄ STUDIES IN THE ARTS

34

Riitta Kuivasmäki

Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä

Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851—1899

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 1990

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN THE ARTS 34

Riitta Kuivasmäki

Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä

Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851–1899

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa (S 212) toukokuun 25. päivänä 1990 klo 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1990

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN THE ARTS 34

Riitta Kuivasmäki

Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä

Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851—1899

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO, JYVÄSKYLÄ 1990

URN:ISBN:978-951-39-8475-5
ISBN 978-951-39-8475-5 (PDF)
ISSN 0075-4633

ISBN 951-680-531-0
ISSN 0075-4633

Copyright © 1990, by Riitta
Kuivasmäki and University of Jyväskylä

Jyväskylän yliopiston monistuskeskus
ja Sisäsuomi Oy, Jyväskylä 1993

2. korjattu painos

ABSTRACT

Kuivasmäki, Riitta
A Chaste Mind with a Noble Longing for Beauty. Finnish-language Children's Literature 1851-1899/
Riitta Kuivasmäki
Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1990. 262 p.
(Jyväskylä Studies in the Arts,
ISSN 0075-4633; 34)
ISBN 951-680-531-0
Summary
Diss.

This study examines the corpus of Finnish-language children's literature published in Finland during the latter half of the nineteenth century (1851-1899) within the theoretical framework of literary history, sociology, and reception theories.

Before the mid-nineteenth century there had appeared only 101 Finnish and Swedish books for children and the youth. Most of these titles were secular and spiritual didactic literature. The actual "secular" Finnish-language children's literature developed later and more or less simultaneously with so-called adult literature. It did not lag very far behind the international development. A central force in the birth of Finnish children's literature was Fennomania, the nationalist movement awakened by J.V. Snellman, and its ideology of public enlightenment. It was supported both by the school and library establishments and by an increasingly complex network of societies and associations. Z. Topelius set an example with his own production and manifestos. Models were also searched for in world literature; e.g. many classical works were first translated into Finnish as adaptations for the youth. Translations accounted for over 80 % of the children's literature produced between 1851 and 1899 (including reprints), with the total number of titles already standing at 1000 or more.

The most typical genre in original Finnish-language children's literature - as in children's literature elsewhere - was short prose fiction, i.e. stories and fairy tales (folk tales); the rise of the youth novel took place in the 1890s. Numerous anthologies, periodicals, poetry books and songbooks also belong to the early stage of our children's literature.

The chief task of literature was to adapt our rising youth to the Christian and patriotic cultural ideology of the time and at the same time to introduce Finland among the civilized nations. The whole body of cultural activists in our country, the Fennomanian clergymen, teachers, journalists and members of various cultural associations were all working for this important end - to raise in each of them (in Eero Salmelainen's words) "a chaste mind with a noble longing for beauty".

Key words: children's literature; children's library; Fennomania; education; Zacharias Topelius; Tyko Hagman; Alli Nissinen

ALUKSI

Tutkimukseni *Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä: Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851-1899* liittyy osana Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutissa (SNI) työn alla olevaan Nuorisokirjallisuus Suomessa 1543-1899 -projektiin. Väitöskirjani rinnakkaistyönä on valmistumassa suomenkielisen lasten ja nuortenkirjallisuuden bibliografia ajalta 1851-1899. Sen vuoksi olen jättänyt tästä julkaisusta pois laajan tutkimusaineistoni, yli tuhannen nimikkeen luettelon.

Edellä mainitusta projektista ei tosin kukaan vielä tiennyt mitään syksyllä 1979, kun Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksen assistenttina esitin prof. Aatos Ojalalle nyt valmistuneen väitöstyöni aihetta. Prof. Ojala hyväksyi tutkimussuunnitelmani ja sovimme, että pyytäisin prof. Maija Lehtoselta ohjausapua. Prof. Maija Lehtonen onkin nähnyt työsuunnitelmieni ja työni monenlaisia versioita. Väitöskirjani olisi varmasti valmistunut aiemmin, jos olisin kuunnellut häntä jo alkuvaiheessa tarkemmin ja keskittynyt vain tilastolliseen analyysiin. Näin en kuitenkaan malttanut tehdä. Tutkimukseni paisui ja paisui. Myös työtehtäväni lisääntyivät. Vuodesta 1980 hoidin oman toimeni ohella Jyväskylästä käsin SNI:n toiminnanjohtajan tehtäviä kunnes siirryin 1985 Tampereelle kokonaan.

Tutkimusaineistoni olen poiminut kolmesta kirjastosta, Jyväskylän ja Helsingin yliopiston Fennica-kokoelmista sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjastosta. Käytännössä tämä on merkinnyt vapaa-aikanani jatkuvaa matkustamista. Emil Aaltosen säätiön, Alfred Kordelinin säätiön ja Tampereen kaupungin tiederahaston myöntämien apurahojen turvin sekä SNI:n hallituksen ystävällisesti suomin virkavapauksin olen voinut tehdä tutkimustani yhteensä noin puoli vuotta ilman varsinaisen leipätyön huolia. Väitöskirjani viimeistelyyn myönsi työnantajani minulle lisäksi kolmen viikon palkallisen vapaan. Luonnollisesti SNI työympäristönä on innostanut tutkimuksen tekoon ja vahvistanut uskoa työni tarpeellisuuteen.

Työni edistymistä ovat prof. Maija Lehtosen ohella seuranneet varsinkin dosentti Liisi Huhtala sekä vs. prof. Sirkka Heiskanen-Mäkelä. Liisi Huhtala teki todellisen urotyön jo helmikuussa 1987 käydessään ensi kertaa läpi silloisen yli 500-sivuisen hajanaisen käsikirjoitukseni ja esittelemällä lempeästi erilaisia vaihtoehtoja työn rajoittamiseksi ja kohentamiseksi. Kun Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden prof. Tarmo Kunnas siirtyi viime vuoden taitteessa Ranskaan, joutui Sirkka Heiskanen-Mäkelä ottamaan myös Jyväskylän yliopiston virallisen vastuun työstäni. Hän on uhrannut aikaansa keskustelemalla väitöskirjaani liittyvistä kysymyksistä; hän on kommentoinut käsikirjoituksiani ja jaksanut kannustaa. Sirkka Heiskanen-Mäkelä on ollut myös ankara kielen puutarhuri. Olen kiitollinen kaikille kolmelle kriittiselle ammattilukijalleni ja toivon, että heidän hyvistä siemenistään on edes jokunen langennut otolliseen maaperään.

Työni eri vaiheisiin ovat osallistuneet monet muutkin henkilöt. HuK Elisa Häkkinen toimi Jyväskylä-aikanani useaan otteeseen tarkkana avustajani, kirjastoalan tietokone-ekspertti Urpo Heikkilä rohkaisi ja opetti minua atk:n käyttöön, lähdeluetteloa ovat tarkistaneet niin FK Elina Koivunen kuin KK Hilkka Halme; taulukot on muokannut atk:lle FK Anne Sorvari, englan-

ninkieliset käännökset ovat tehneet FK Merja Kaipiainen ja David Kivinen. Työni on puhtaaksikirjoittanut Jyväskylän yliopiston julkaisutoimikunnan konekirjoittaja Marja-Liisa Helimäki.

Käyttämäni kolmen pääkirjaston virkailijat ovat jaksaneet palvella pitkäaikaista asiakastaan kärsivällisesti. Erityiset kiitokset haluan esittää Jyväskylän yliopiston kirjastossa kirjastoamanuenssi Ritva Loimiolle ja kirjastonhoitaja Marita Jokiselle sekä SKS:n entiselle kirjastonhoitajalle Marja Kukkoselle uskomattomien palvelupyyntöjeni toteuttamisesta. Jyväskylän yliopiston myötämielisyyttä minua ja työtäni kohtaan osoittaa myös se, että olen aina tarvittaessa saanut jostakin kirjaston tutkijahuoneesta rauhallisen pöydänkulman käyttööni. Olen iloinen, että tutkimukseni on hyväksytty Jyväskylä Studies in the Arts -sarjaan.

Väitöskirjani kieliasua on huoltanut FK Tuula Korolainen, mutta hänen apunsa on ulottunut paljon laajemmalle. Lukuisat kerrat on uupunut toispaikkakuntalainen tutkija saanut ystävällisen vastaanoton ja huollon hänen ja HTT Silvo Kaasalaisen helsinkiläiskodissa. Samanlaisen hyvän olopaikan on Jyväskylässä tarjonnut ylikirjastonhoitaja Oili Kokkonen

Oma henkilökuntani SNI:ssä on yrittänyt valaa uskoa työni valmistumiseen sekä venyttää itseään ymmärtämään hajamielisen toiminnanjohtajansa (ajatuksen)juoksuja kevään 1990 paineissa.

Haluan omistaa tämän työni nöyrän kiitollisena perheelleni, jota olen eniten koetellut olemalla poissa sekä ajatuksissa että teoissa. Mieheni ja tyttäreni ovat myös konkreettisella työpanoksellaan edistäneet väitöskirjani valmistumista.

Tampereella vappuna 1990

Riitta Kuivasmäki

Väitöskirjani 2. painokseen on tehty lähinnä oikeinkirjoituskorjauksia; Tyko Hagmania ja Alli Nissistä koskevat luvut on yhdistetty 5.7 luvuksi. Uutta kirjassa ovat teosluettelo ja kuvitus. Lukujen lopussa olevien kuvasivujen suunnittelussa on suurena apunani ollut Jyväskylän yliopiston kirjastoamanuenssi Ritva Loimio.

Tampereella tammikuussa 1993

Riitta Kuivasmäki

Erkille, Karille, Minnalle ja Anulle

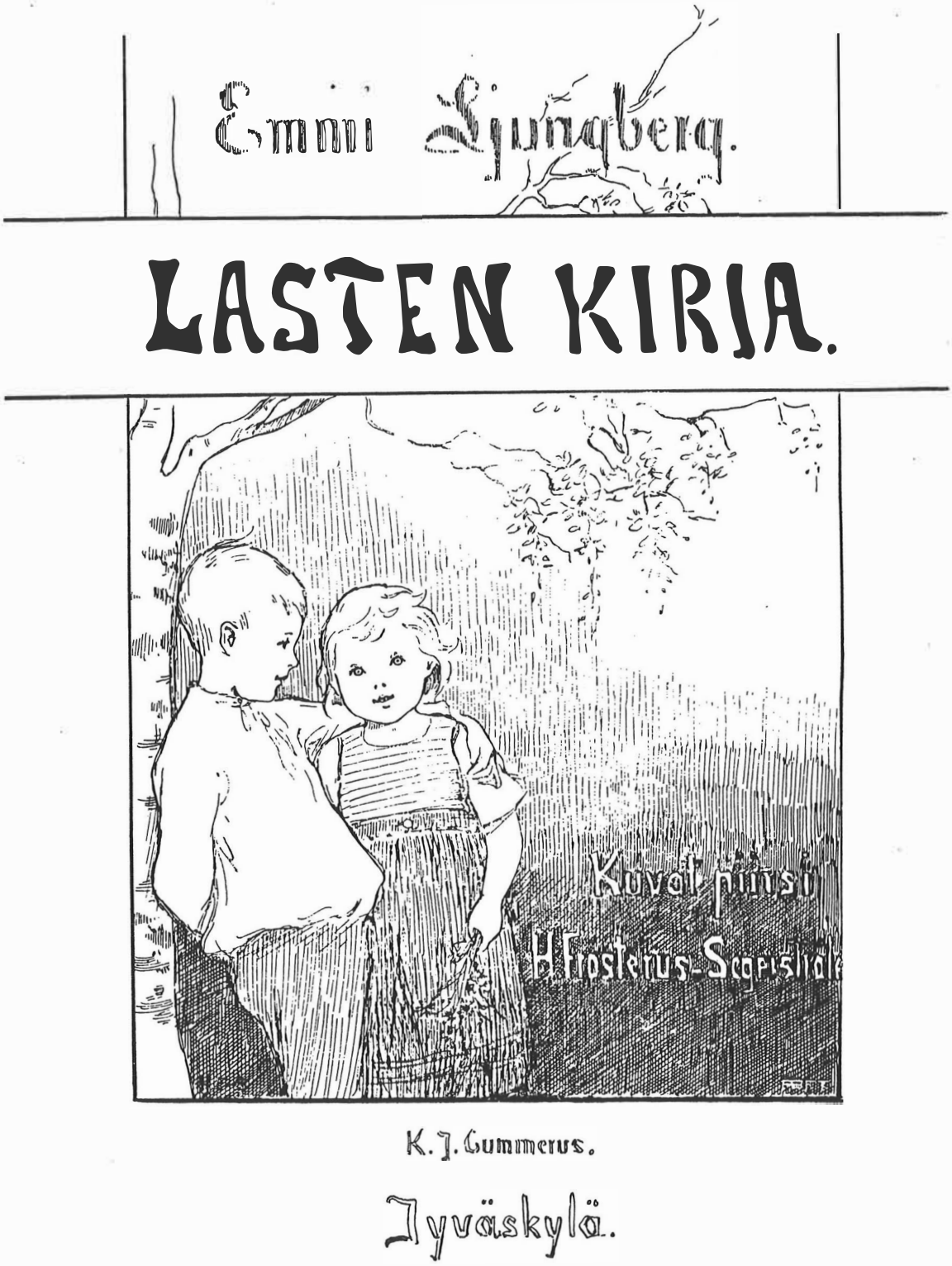

Op. Emmi Ljungbergin *Lasten kirjan* (1898) kansi.
Teoksen kuvitti Hanna Frosterus-Segerstråle.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO 11

1.1 Nuorisokirjallisuuden syntytausta 11
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja teoreettinen pohja 13
1.3 Tutkimusaineisto 16
1.4 Alan aikaisempaa ulkomaista ja kotimaista tutkimusta . . 20

2 SUOMALAISEN NUORISOKIRJALLISUUDEN YHTEISKUNNALLISTA TAUSTAA 23

2.1 Lapsen asema 1851-1899 23
2.2 Ajan kristilliskansallinen yhtenäiskulttuuri 25
2.3 Kasvatustehtävän siirtyminen koululaitokselle 28
2.3.1 Rahvaan kansakoulu ja yleinen lukuharrastus 28
2.3.2 Säätyläisten oppikoulu ja sen kirjallisuuden opetus 31
2.3.3 Kasvatustraditio 33
2.4 Kirjastolaitoksen synty 35
2.5 Aatteelliset yhdistykset 39
2.6 Kirja-alan kehitys 41
2.6.1 Taistelu kansallisesta kulttuurista 41
2.6.2 Suomenkielisen kustannustoiminnan vakiintuminen 44

3 SUOMALAISEN NUORISOKIRJALLISUUDEN KAUNOKIRJALLISIA ESIKUVIA 51

3.1 Nuorisokirjallisuus maailmankirjallisuudessa 52
3.2 Zacharias Topelius 57

4 SUOMENKIELINEN NUORISOKIRJATARJONTA 1851-1899 65

4.1 Tuotannon määrän kehitys 65
4.2 Kustantajat 70
4.3 Markkinointi 73
4.4 Julkaisutyypit ja kirjallisuuden lajit 79
4.5 Suomennettujen nuorisokirjojen kotimaat 86

4.5.1 Suomennokset saksasta 88
4.5.2 Suomennokset englannista 92
4.5.3 Suomenruotsalaisten nuorisokirjojen suomennokset 100
4.5.4 Suomennokset muista pohjoismaisista kielistä 101
4.5.5 Suomennokset muista kielistä 102

5 ALKUPERÄINEN SUOMENKIELINEN NUORISO-KIRJALLISUUS 1851-1899 111

5.1 Realistinen kertomakirjallisuus 111
5.2 Fantasiakirjallisuus 125
5.3 Lyriikka ja draama 131
5.4 Kuvakirjat 142
5.5 Antologiat ja kokoomateokset 149
5.6 Valistus- ja opaskirjoja 162
5.7 Kaksi nuorisokirjallisuuden tyypillistä edustajaa: Tyko Hagman ja Alli Nissinen 168

6 JOHTOPÄÄTÖKSET 183

6.1 Suomalaisen nuorisokirjallisuuden kasvupohja 183
6.2 Suomenkielinen nuorisokirjatuotanto 185
6.3 Alkuperäinen suomenkielinen nuorisokirjallisuus 188
6.3.1 Kirjailijat 188
6.3.2 Kirjallisuuden lajit ja sisältö 189
6.3.3 Teosten vastaanotto 192

7 SUMMARY 199

LÄHTEET 212

LIITTEET 232

HENKILÖHAKEMISTO 245

TEOSHAKEMISTO 255

1 JOHDANTO

1.1 Nuorisokirjallisuuden syntytausta

Nuorisokirjallisuuden eli lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia on melko lyhyt. Sen varhaisia edustajia esiintyi satunnaisesti jo useita vuosisatoja sitten, mutta varsinaisesti sen synnylle luotiin pohja vasta valistuskaudella. Fiktiivisenä kirjallisuutena lasten- ja nuortenkirjallisuuden kukoistuksen voidaan katsoa alkaneen 1800-luvulla, nimenomaan sen loppupuolella.

Nuorisokirjallisuuden synty on selvästi yhteydessä lapsi- ja nuori-käsitteiden syntyyn. Englantilainen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historian kirjoittaja J.R. Townsend sanookin:

> Ennen kuin voi olla lastenkirjallisuutta, pitää olla lapsia, tämä tarkoittaa, että pitää olla lapsiksi hyväksyttyjä olentoja omine erikoistarpeineen ja kiinnostuksineen; olentoja, jotka eivät ole vain miehiä ja naisia pienoiskoossa (1980, 17).[1]

Lapsuuden historiat (Ariès 1962, de Mause 1976) kertovat, ettei lapsen asema historian varhaiskausina ollut kadehdittava. De Mause, joka on tutkinut, miten vanhempien ja lasten suhteet kehittyivät eri vuosisadoilla, nimittää ensimmäistä, antiikista neljännelle vuosisadalle ulottuvaa suhtautumistapaa lapsiin "lapsenmurha-asenteeksi" ("infanticidal mode", vrt. Medeia) ja seuraavaa 1200-luvulle ulottuvaa "heitteillejättö-

---

1 "Before there could be children's books, there had to be children - children, that is, who were accepted as beings with their own particular needs and interest, not merely as miniature men and women" (Townsend 1980, 17).

malliksi" ("abandonment mode", à la Griselda). Tämän jälkeisestä asenteesta de Mause käyttää nimitystä "ambivalent mode", ja se jatkui hänen mukaansa aina 1600-luvulle. Viimeksi mainittua suhtautumistapaa luonnehtii usko lapsen muovailtavuuteen, ja sen edustajista tunnetuin oli ennen kaikkea "tabula rasa" -ajatuksen kannattaja John Locke. 1700-luvulla vallinnutta asennemallia de Mause nimittää "tunkeilevaksi" ("intrusive mode"). Tällä hän tarkoittaa sitä, että vanhemmat halusivat valloittaa lapsen mielen kontrolloidakseen tämän sisintä. Vanhemmat kyllä rukoilivat lapsen puolesta, mutta eivät leikkineet lasten kanssa; lisäksi lapsia lyötiin ja muillakin rangaistuksilla pyrittiin opettamaan tottelevaisiksi, toteaa de Mause (1976, 52). Viidennelle kehitysvaiheelle, joka ulottuu 1800-luvulta 1900-luvun puoliväliin, de Mause on antanut nimen "socialization mode". Nyt ei lapsen mieltä enää pyritty hallitsemaan vaan harjoittamaan, sosiaalistamaan. Viimeisimmälle, 1950-luvulta lähtien tähän päivään jatkuneelle vanhempien ja lasten suhteelle de Mause on antanut nimen "auttamisasenne" ("helping mode").

Poikkeuksiakin kunkin asennekauden sisältä tietysti löytyy. Jo Jean-Jacques Rousseaun käsitys lapsen kasvatuksesta poikkesi täysin varhemman 1700-luvun mallista (vrt. Iisalo 1988, 84-95). Rousseau uskoi luonnonmukaiseen kasvatukseen, eli lapsi oli vapautettava vanhempien holhouksesta ja pakosta. Hänen mukaansa lapselle oli annettava oikeus kasvaa omaehtoisesti, hänestä ei pitänyt väkisin tehdä aikuista. Rousseaun *Émile*-teosta (1762), jossa hän esitti tärkeimmät kasvatusperiaatteensa, onkin juhlavasti nimitetty "lapsen magna chartaksi" ja itse valistuskirjailijaa "lapsen keksijäksi".

Yhteiskunnallisessa mielessä kuitenkin vasta 1800-luvulla ruvettiin lapsi käsittämään lapseksi lähinnä avuttomuutensa ja heikkoutensa takia. Häntä ei pidetty enää valistuskäsityksen mukaisesti pienenä aikuisena, joka voitiin "vuokrata 16 tunniksi päivässä" muualle tai pitää "vanhempien irtaimena omaisuutena" (Robertson 1976, 429). Valistuksen järkiajattelun vastapainoksi 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa Euroopassa syntynyt uusi kulttuurivirtaus, romantiikka, oli myös lasten- ja nuortenkirjallisuuden kehityksen kannalta hyvin merkittävä. Rousseaun tavoin romantikot kaipasivat takaisin luontoon. He haaveksivat paitsi etäisistä seuduista ja niiden tarjoamista seikkailuista ja ihmeistä myös kansojen alkuhistoriasta ja lapsuuden kadotetusta paratiisista. Romantikot ihailivat tavallista kansaa mutta myös lasta, joka heidän mielestään oli turmeltumattomassa alkukantaisuudessaan lähempänä luontoa ja jumaluutta kuin aikuiset. Heille lapsi oli itseisarvoinen olento. Juuri tämä lapsen uusi arvostus loi maaperän fiktiivisen nuorisokirjallisuuden kehittymiselle.

Nuoruus- ja nuoriso-käsitteiden syntyyn vaikutti erityisesti teollisuusyhteiskunnan rakennemuutos 1800-luvun loppupuoliskolla. Tällöin myös lapsikuolleisuus väheni, lapsia ei enää hankittu taloudellisista syistä niin paljon kuin ennen, ja lasten koulunkäynti lisääntyi. Kun

lapsilla ja nuorilla ei enää ollut entisen kaltaista velvollisuutta osallistua tuottavaan työhön, jäi heille useamman vuoden pituinen aika lapsuuden ja aikuisuuden väliin. Tämä aika täyttyi koulunkäynnillä ja vapaa-ajalla (Jokinen 1985, 4; Kiselberg 1985, 9-38). Välijaksoon kiinnittivät huomionsa kansanvalistajat ja liike-elämä. Se tarjosi kustannustoiminnalle mahdollisuuksia kasvattaa uutta lukijakuntaa, mutta vaati myös kirjallisuuden sisällön ja muodon uudistamista.

Nuorisokirjallisuuden pohjatyö tehtiin valistuskaudella eli aikana, jolloin lapsen mieli pyrittiin tehokkaalla "käsittelyllä" mahdollisimman pian aikuistamaan. 1800-luvun alkukymmenien eli romantiikan ajan uudet yhteiskunnalliset aatteet ja lapsuuden ihannointi puolestaan vaikuttivat niin, että kasvavaa nuorta käsiteltiin lempeämmin ja hänet otettiin huomioon myös tuntevana yksilönä. Uskonnollinen ja kasvattava kirjallisuus sai vähitellen rinnalleen myös puhtaasti sepitteellistä kirjallisuutta, satuja, kertomuksia ja kuvakirjoja, ja 1800-luvun toisella puoliskolla, realismin kaudelta, lähtien myös tyttö- ja poikakirjoja eli nuorisoromaaneja.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja teoreettinen pohja

Tutkimukseni tavoitteena on ollut kirjallisuushistoriallinen ja -sosiologinen sekä reseptioteorioita väljästi soveltava perusselvitys maamme suomenkielisestä nuorisokirjallisuudesta vuosilta 1851-1899. Tätä edeltänyttä aikaa on Ulla Lehtonen tutkinut lisensiaattityössään *Lastenkirjallisuus Suomessa* 1543-1850 (1981). Suomenruotsalaista kirjallisuutta vastaavalta ajalta on hahmottanut Kerstin Rosenqvist tutkimuksessaan *Finlandssvensk barnlitteratur fram till år 1900* (1974).[1]

Tutkimukseni päätepiste asettuu vuoteen 1899 monesta syystä. Vuonna 1898 kuoli 1800-luvun lastenkulttuurimme auktoriteetti Zacharias Topelius, ja hänen mukanaan voidaan olettaa erään merkittävän jakson maamme nuorisokirjallisuuden kehityksessä päättyneen. Vuonna 1899 annettiin Helmikuun manifesti ja alkoi ensimmäinen sortokausi painoasetuksineen, jotka ainakin hetkellisesti heijastuivat myös nuorisokirjallisuuden tuotantoon. Toisaalta taistelu valtiollisesta ja kansallisesta identiteetistä samoin kuin työväenliikkeen nousu vuosisadan lopulla tulivat muuttamaan koko kulttuurimme ja kirjallisuutemmekin

---

1 Tutkimusaineistostani laaditaan lähitulevaisuudessa perusteellinen bibliografia, joka liitetään Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutissa (SNI) tekeillä olevaan Nuorisokirjallisuus Suomessa 1543-1899 -bibliografiaan. Suomenruotsalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden tiedot vuosilta 1851-1899 kokoaa siihen Marita Rajalin ja Ulla Lehtosen aineiston pohjalta tiedot nuorisokirjallisuudesta vuosilta 1543-1850 Marja Kukkonen.

henkeä ja kiihdyttivät myös kustannustoimintaa (vrt. esim. Ojala 1962, 375-378; *Herää Suomi* 1989). Kaikista näistä syistä olen asettanut tutkimukseni rajan juuri vuosisadan vaihteeseen.

Kirjallisuushistorioissa on melko niukasti käsitelty lasten- ja nuortenkirjallisuutta. Jos siitä on kirjoitettu, kuten kahdeksanosaisessa *Suomen kirjallisuus* -teoksessa (1970; VIII osa, 322-370), nuorisokirjallisuutta tarkastellaan erillään muusta sanataiteesta, eräänlaisena sosiologisena tai kasvatusopillisena saarekkeena tai yhtenä "lajina".[1]

Kirjallisuushistoriat ovat yleensä myös ajastaan myöhässä; lisäksi ne ovat pääasiassa ns. eliittikirjallisuuden historioita, syntyneet akateemisissa piireissä ja ne on laadittu pedagogisiin tarkoituksiin, kuten Kai Laitinen toteaa (1985b, 51-53). Silloin tällöin kirjallisuushistorioiden kaanonia ovat kuitenkin horjuttaneet tietyt "vastahistoriat", teokset, jotka ovat nostaneet esille uusia nimiä tai vähän tutkitun kirjallisuuden alueen. Tällaisia ovat esimerkiksi Raoul Palmgrenin työväenkirjallisuuden historiat (mm. *Joukkosydän 1-2*, 1966). Lasten- ja nuortenkirjallisuus on vastaavanlainen unohdettu osa kirjallisuuttamme. Se on kehittynyt muun kaunokirjallisuuden varjossa, ja sen tieteellinen selvitystyö ainakin Suomessa on suurelta osin tekemättä. On syytä arvella, että uudet nuorisokirjallisuuden tutkimukset antavat aihetta kirjallisuushistoriallisiin uudelleenarviointeihin.

Zohar Shavit sanoo, että lastenkirjallisuus on syntynyt vasta sen jälkeen, kun aikuiskirjallisuudella on jo tunnustettu asema eli siitä on muodostunut vakaa instituutio ("a well-established institution", 1986, 3). Haluan tässä tutkimuksessa tarkistaa, pitääkö tämä väite paikkansa Suomessa.

Kirjallinen viesti on luonnollisesti yhteydessä sitä ympäröivään maailmaan, sen vallitseviin sosiaalisiin systeemeihin, ajatusrakennelmiin ja jo olemassaolevaan kirjallisuuteen (Iser 1978, IX). Myös nuorisokirjallisuuteen vaikuttavat samat yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät kuin aikuiskirjallisuuteen. Siksi tarkastelen vuosien 1851-1899 välillä ilmestynyttä suomenkielistä nuorisokirjallisuuttamme kyseisen ajan kulttuuritaustaa vasten. Selvitän aluksi, millainen oli potentiaalisen nuoren vastaanottajan asema kyseisellä historiallisella aikajaksolla, millaisessa yhteiskunnallisessa tilanteessa viestintä tapahtui, miten sitä selittävät ajan aateilmasto, erilaiset yhteiskunnalliset instituutiot ja vaikuttajat.

Hollantilaisen reseptiotutkijan Rien T. Segersin viestintäteoreettista postulaattia mukaillen voi sanoa, että kirjallisuus on myös kirjailijan ja tuottajan viestintää tekstin kautta lukijalle (1985, 62). Kirjailija luo teoksessaan kuvan itsestään, mutta myös kuvan lukijastaan, "he makes his reader as he makes his second self, and the most successful reading is one in which the created selves, author and reader, can find complete

---

1 Sirkka Kurki-Suonion kirjoittama artikkeli sinänsä on hyvin perustavanlaatuinen.

agreement", luonnehtii asiaa Wayne C. Booth (1961, 138). Parhaiten lukuprosessi onnistuu, jos molemmat "luodut minuudet", tekijä ja lukija, ovat jokseenkin samaa mieltä ennen kaikkea arvo- ja asennekysymyksissä (Lehtonen, M. 1977, 99). Jos ja kun teoksen varsinainen lukija (the real reader) voi samaistua teoksiin sisältyvään lukijan rooliin (the implied reader), teosta on mahdollista käyttää esimerkiksi indoktrinaatioon.

Kaikki kirjallisuus on ideologiasidonnaista, mutta lasten- ja nuortenkirjallisuudessa on usein selvemmin kuin ns. aikuiskirjallisuudessa ollut havaittavissa kunkin aikakauden hyväksyttyjä arvoja, normeja ja kasvatusfilosofiaa (vrt. MacLeod 1975, 10; Edström 1984, 11-12). Ulla Lehtosen mukaan Suomen nuorisokirjallisuudessa oli vallalla aina 1800-luvun puoliväliin saakka uskonnollisen ja kasvattavan kirjallisuuden kausi (1981, 157), ja ideologisen asennemuokkauksen eli aikakauden kasvatusihanteiden mukaisen indoktrinaation voi olettaa jatkuneen siitäkin lähtien. Ulla Koivulan selvityksen mukaan esimerkiksi oppikouluissa vuosina 1927-76 käytetyissä lukukirjoissa heijastuivat selvästi aikakauden kasvatusideologiat (Koivula 1988). Sama on nähtävissä myös lasten- ja nuortenkirjallisuuden bibliografisesta luokituksesta. Siitä että nuorisolle suunnattua kirjallisuutta pidettiin yleisesti kasvatustyön välineenä, todistaa muun muassa se, että aina vuoteen 1948 saakka lasten- ja nuortenkirjallisuus sijoitettiin kasvatuksellisen aineiston yhteyteen, luokan 9 alaryhmäksi (vrt. *Suomen kirjallisuus* 1944-1948 ja 1949-1951 -bibliografiat).

Pyrin tässä tutkimuksessani selvittämään, paljonko vuosien 1851-1899 välillä ilmestyneestä fiktiivisestä kirjallisuudesta oli lasten- ja nuortenkirjallisuutta ja ilmestyikö sitä enemmän vai vähemmän kuin on oletettu (vrt. esim. Lappalainen 1979, 67); ketkä sitä kustansivat ja millaista tuo kirjallisuus oli ulkoisilta ominaisuuksiltaan. Lisäksi katson, miten eri kirjallisuuden päälajit ja niiden alalajit ja tyypit otettiin käyttöön ja esiintyvät alkuperäisessä suomenkielisessä nuorisokirjallisuudessa. Samoin selvitän, keitä olivat kirjoittajat, millaista ja minkämaalaista kirjallisuutta suomennettiin nuorisolle sekä poikkesiko suomenkielinen nuorisokirjallisuus muusta kaunokirjallisuudestamme ja kansainvälisen nuorisokirjallisuuden kehityksestä yleensä. Kiintoisa kysymys on myös, missä määrin nuorisokirjallisuudessa vuosina 1851-1899 seurattiin ajan kasvatusideologiaa sekä mahdollisia kansainvälisiä taidekasvatusaatteita ja miten "topeliaanista" nuorisokirjailijajoukkoa kasvoi suuren esikuvan rinnalla. Anni Swan -tutkimuksessaan toteaa Maija Lehtonen, etteivät arvostelijat kiinnittäneet lastenkirjallisuuteen huomiota v i e l ä 1900-luvun alussa (1958, 50-51). Maija Lehtosen väite panee olettamaan, ettei myöskään 1800-luvulla olisi lasten- ja nuortenkirjallisuutta esitelty lehdissä. Haluan 1800-luvun toisella puoliskolla ilmestyneiden keskeisten kulttuurilehtien kautta tarkistaa, millainen tilanne todellisuudessa tässä asiassa oli.

Edellistä yleistäen voi siis sanoa, että tutkin työssäni erityisesti nuorisolle suunnatun alkuperäisen suomenkielisen fiktiivisen kommunikaation pragmaattista ja kirjallista tasoa (vrt. Waldmann 1976, 73-74), toisin sanoen sitä, ketkä vuosien 1851-1899 välisenä aikana kirjoittivat nuorille ja millaisia nuo kirjailijoiden viestit olivat koko kirjallisuusinsituution näkökulmasta katsoen. Tällaisen menneeseen aikaan suuntautuneen kommunikaatioanalyysin vaikeutena on se, että vaikka itse viestit (tekstit) implisiittisine tekijöineen ja lukijoineen ovatkin analysoitavissa, niin todellisia vastaanottajia, silloisia nuoria lukijoita, ei enää voi rekonstruoida. Esimerkiksi H.R. Jaussin kehittelemää odotushorisontin analyysiä (vrt. esim. Segers 1985, 52-56) on tutkimuksessani mahdollista harjoittaa vain niin sanottujen ammattilukijoiden eli tutkijoiden, arvostelijoiden ja muiden kirjallisuuden esittelijöiden osalta. Pyrin näin ollen rekonsturoimaan aikakauden odotushorisonttia vain tarkkailemalla, millaista nuorisokirjallisuutta sen kulttuurilehdissä käsiteltiin ja mihin puoliin niiden esittelyissä erityisesti kiinnitettiin huomiota. Vaikka viestin vastaanottajat ovatkin kirjallisuuden ammattilaisia, heidän lukutapansa viestin virallisina tulkkeina paljastaa, millaiseksi oletettiin tai toivottiin nuori ideaalilukija. Myös materiaalini kirjastoluokitus kertoo hyvinkin selvästi (ammatti) lukijoiden odotushorisontista.

Kommunikaation sisäinen taso - eli miten tekijä ja lukija kohtaavat tekstissä - jää tässä tutkimuksessa niukan analyysin varaan, kertojan roolin sekä eräiden arvojen ja asenteiden tarkkailuun. Selvimmin tuo kohtaaminen on todennettavissa kirjailijan suorien lukijalle annettujen kommenttien kautta (esim. lukijapuhuttelut). Epäsuoremmin se taas näkyy esimerkiksi siinä, mitä ja miten teoksen henkilöt ovat sitoutuneet viestittämään kirjailijan oletetulle lukijalle, toisin sanoen mistä asioista nuorille kerrotaan ja millaisin äänenpainoin tekijä opastaa lukijoitaan fiktionsa maailmaan ja millaisin kertojastrategioin pyrkii vaikuttamaan heidän arvostuksiinsa ja asenteisiinsa (vrt. Lehtonen, M. 1977, 107).

Olen kerännyt tietoni sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti suoritetulla sisällön erittelyllä. Aineiston analyysissä käytän hyväkseni sekä tilastollisia menetelmiä että reseptioesteettisiä teorioita ja niiden sovelluksia. Tutkimustulosten tulkinta on osin kulttuurihistoriallista, osin tekstianalyyttistä, kuitenkin niin, että näkökulmat niveltyvät toisiinsa.

1.3 Tutkimusaineisto

Tutkimusmateriaalin määrittely eli sen selvittely, mitkä vuosina 1851-1899 ilmestyneistä teoksista voidaan katsoa nuorisokirjallisuudeksi, muodostaa tämän tutkimuksen ensimmäisen keskeisen ongelman. Mää-

rittelyssä olen käyttänyt monia kriteereitä.

Tutkimusaineiston "valikoituminen" kertoo eräänlaisesta "ensimmäisen asteen odotushorisontista". Olen näet käyttänyt tukenani primäärivastaanottajia: kirjastoluokittelijoita ja aikakauden yhteiskunnallisia vaikuttajia ja heidän suosituslistojaan (vrt. Teinilä 1985, 167). Itse nuorten lukijoiden ääni jää kuulumattomiin.

Aineiston tärkein valintaperuste on ollut, että julkaisu on mainittu Valfrid Vaseniuksen laatimassa kansallisbibliografiassa ja sen alaluokassa 9C, joka vuoden 1896 jälkeen muuttui 9G:ksi. Vasenius on aineenmukaisen luokan 9 nimennyt seuraavasti: 9. Filosofiaa. Kasvatus- ja siveysoppia. Lasten [ja nuorison] huvikirjat. Olen joutunut luokasta heti poistamaan uni-, arpa- ja povauskirjat, joita siihen on vuosina 1851-1899 merkitty kymmenkunta kappaletta. Vaseniuksen systemaattisesta luokasta Lasten ja nuorison huvikirjat näyttää puolestaan puuttuvan nimiä, jotka on mainittu nuorisokirjoiksi joissakin muissa käyttämissäni lähdeteoksissa ja jotka tiedän suomennetuiksi ennen 1900-lukua. Siksi on pitänyt käydä läpi Vaseniuksen muidenkin luokkien, lähinnä Kaunokirjallisuus (luokka 7), Hengellisiä kertomuksia (luokka 2) ja Raittiuskirjallisuus (luokka 9D/H) sisältö.

Kolmas - ehkä selkein ja varmin - valintakriteeri aineistooni kuulumiselle on ollut, että kirja on ilmestynyt jossakin lasten- ja nuortenkirjasarjassa. Neljäntenä lähteenäni sekä samalla valintakriteerinäni ja Vaseniuksen luokituksen testauksena käytin kolmen kirjaston, Jyväskylän (JYK:n) ja Helsingin yliopiston (HYK:n) sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS:n) kirjastojen luokitusta. Jyväskylässä kävin läpi systemaattisesti luokka 8d:n (vuoteen 1954 ilmestyneiden lastenkirjojen) kortit. SKS:ssa ja HYK:ssa en ole voinut käyttää systemaattisia kortistoja, mutta aakkosellisista kortistoista olen poiminut tiettyjen hakusanojen avulla mahdollisia nuorisokirjoja. Tällaisia sanoja ovat mm. pieni, pikku, lapsi, nuori, joulu ja satu. Lisäksi olen verrannut HYK:n, JYK:n ja SKS:n luokituksia ja sitä kautta vahvistanut valintani perusteita.

Jos satu-sana on esiintynyt jonkin kirjan nimessä, olen tarkistanut aina, kuuluisiko se aineistooni vai ei. Aineistossani ovat mukana Suomessa ilmestyneet kansansatukokoelmat, mikäli ne eivät sisällä tieteellistä selitystä. Tällä perusteella Eero Salmelaisen toimittama *Suomen kansan satuja ja tarinoita I-IV* (1852-66) kuuluu aineistooni, vaikka sen sadut eivät alkuaan olleetkaan lapsille suunnattuja, mutta esimerkiksi George Sandin *Ranskalaisia kansansatuja ja tarinoita* (1885) ei.

Tärkeän, paljon työtä aiheuttaneen lähdeaineiston ovat muodostaneet lasten- ja nuortenkirjojen takakansissa ja sisäsivuilla olevat kustantajien ja kirjakauppojen ilmoitukset. Mikäli niissä on mainostettu nuorisokirjoja, joita en muista lähteistä ole tavoittanut, olen tutustunut niihin ja ottanut ne mukaan tai hylännyt riippuen kirjan sisällöstä ja joistakin signaaleista, kuten esimerkiksi lukijapuhuttelusta tai tekijämerkintään sisältyvästä informaatiosta. Mahdollisuuksien mukaan olen

tarkistanut niidenkin kirjastoluokitukset.

Seitsemäntenä lähteenäni olen käyttänyt paria arvovaltaista kirjalistaa. Toinen on vuonna 1892 painettu *Luettelo lasten ja nuorison kirjallisuudesta eri ikävuosia varten* sekä sen lisäliite vuodelta 1893, jotka toimitti Suomen Naisyhdistyksen kirjakomitea. Toinen lista on *Arvosteleva kirjaluettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta,* joka painettiin tosin vasta 1907, mutta se antaa kuitenkin vinkkejä myös edellisten vuosien suuntauksista. Olen poiminut mainituilta listoilta lastenkirjoiksi luokitetuista ja suositetuista teoksista vuosina 1851-1899 ilmestyneet kaunokirjalliset teokset ja tarkistanut niiden luokitukset HYK:n, JYK:n ja SKS:n kirjaston kortistoista. Mikäli teos jossakin edellä mainituissa kirjastossa on sijoitettu nuorisokirjallisuuteen, olen ottanut sen mukaan tutkimukseeni.

Aineiston määrittelyssä on ollut monentasoisia ongelmia. Yksi lähes voittamaton este oli, ettei valintakriteerit täyttänyttä kirjaa ole löytynyt mistään eli Vaseniuksen bibliografiassa mainittu kirja olikin saavuttamattomissa. Sama ongelma on ollut Ruotsin vastaavalla projektilla. Sen myötä syntynyt 200 kirjan puutelista kiersi Suomessa kesällä 1985. Sekä Ruotsissa että Suomessa on eniten jäänyt löytymättä kuvakirjoja.

Kirjastoluokittelijoiden odotushorisontin muutos tuotti omia ongelmiaan. Tietyt kirjat on eri aikoina ja/tai eri kirjastoissa sijoitettu vuoroin ns. aikuiskirjallisuuteen ja vuoroin nuorisokirjallisuuteen tai eri kirjastoissa eri luokkiin. Tähän tyyppiin kuuluu esimerkiksi J.F. Cooperin *Viimeinen mohikaani.* Se suomennettiin vuonna 1881, se ilmestyi SKS:n sarjassa Helppohintainen novelli- ja romani -jakso ja sijoitettiin kirjastoissa yleensä suomennettuun kaunokirjallisuuteen. Kirjasta otettiin uusi painos 1898, mutta tämä painos onkin HYK:ssa luokiteltu lastenkirjallisuuteen. Sama tapahtui E.F. Jahnssonin *Hatanpään Heikille.* Vuoden 1884 painos (Vaseniuksella luokassa 7E) on HYK:ssä sijoitettu suomalaiseen kaunokirjallisuuteen; vuonna 1898 sama kirja ilmestyi nuortenkirjasarjassa ja painos on HYK:ssa sijoitettu lastenkirjallisuuteen (Vaseniuksella edelleen luokassa 7E).[1] Walter Scott ja Charles Dickens edustavat vastakkaista tapausta. Monet heidän teoksensa on mainittu lasten- ja nuortenkirjallisuuden historioissa, mutta kun niitä suomennettiin jo 1800-luvulla, niitä ei sijoitettu mihinkään nuorisokirjasarjaan. Myöskään kolmessa kohdekirjastossani ei Scottin ja Dickensin kirjoja ole luokiteltu nuorisokirjallisuudeksi. Näin ollen olen jättänyt ne pois aineistostani. Tässä suhteessa mielipiteeni poikkeaa Kaija Salosen käsityksestä, jonka mukaan jokainen nuori luki 1800-luvulla edellä mainittuja kirjailijoita (vrt. luku 2.4).

Ongelmia tuottivat myös arkkisadut. Vasenius on luettelossaan

---

1 Santeri Ivalon historiallinen romaani *Juho Vesainen,* joka ilmestyi vuonna 1894, otettiin vasta 1909 (eli 3. painos) Helppohintaiseen koulu- ja kansankirjasto -sarjaan eikä näin ollen ole mukana.

Suomalainen kirjallisuus 1544-1877, (1878) selvittänyt bibliografian "jakoa ja rakennusta". Aakkoselliseen osaan hän sanoo ottaneensa "kirjoja ja aikakauskirjoja, jotka ovat enemmän kuin yhden arkin suuruisia". Poikkeuksena luetteloon on otettu tätä pienemmätkin julkaisut, jotta "jonkun kirjoittajan teokset tahi joku kirja-jakso (esim. jonkun seuran toimitukset) tulevat täydellisesti luetelluiksi, sekä vielä muutamassa tapauksessa" (Vasenius 1878, X). Vuonna 1880 painetun luettelon esipuheessa Vasenius kertoo noudattaneensa samoja periaatteita kuin edellisessä mutta lisää, että oli "vaan katsonut sopivaksi luetteloon ottaa muutamia (sekä viime vuosien, että myös, yhtäläisyyden tähden, vanhempiakin) lasten kuvakirjoja, jotka eivät olekaan enemmän kuin yhden arkin suuruisia, mutta jotka kuitenkin jo hintansa puolesta vetävät vertoja muille isommille kirjoille". Edelleen hänen oli, halustaan huolimatta, ollut jätettävä ulkopuolelle esimerkiksi "Lukemisia kansalle", historialliset arkkiveisut yms. Bibliografia vuodelta 1892-1895 sisältää seuraavan Vaseniuksen kommentin: "Luettelon järjestelmä on yleensä sama kuin edellisissä vihoissa; ainoastaan on nyt luetteloon otettu komiteain mietinnötkin sekä kirjasia, jotka eivät täytäkään painoarkkia, mutta kuuluvat numeroituun sarjaan (esim. Kansanvalistus-seuran lehtisiä)" (1897, Alkulause).

Kun olen valinnut aineistoa Vaseniuksen bibliografioista ja muista lähteistä, mukaan on tullut kirjasia, joiden nimet sisältyvät myös Arvid Hultinin laatimaan ja julkaisemaan *Luettelo Helsingin yliopiston kirjaston arkkikirjallisuudesta III-V* (1932). Luettelon kolmas osa sisältää arkkisadut ja -kertomukset. Helsingin yliopiston kirjastossa arkkisadut ja -kertomukset on sidottu yhteen ja selkänimekkeessä lukee *Satuja ja Juttuja*. Hultin sanoo ottaneensa omaan luetteloonsa näiden lisäksi vielä "muutamia kansanomaisia kertomuksia, joita sisältyy eri aikoina painettuihin Lukemisia kansalle -kokoelmiin ynnä eräitä uudempia numeroita" (1932, V).

Hultinin mukaan III osassa mainitun 750 painotuotteen joukossa on "vain n. 80 tyypillistä arkkisatua". Hän ei kuitenkaan mainitse, mitä nämä tyypilliset tapaukset ovat. Tekijöinä näissä tuotteissa on ollut noin 60 kotimaista ja 20 ulkomaista nimeä. Vaikka arkkisadut eivät olleetkaan yhtä suosittuja kuin arkkiveisut, pääsi niistäkin jokunen useampaan painokseen. (Hultin 1932, Esipuhe.)

Vaikeutena on ollut määrittää, mikä on arkkisatu, sillä esimerkiksi Hultinin luettelossa moni painotuote on yli kahden arkinkin mittainen (yli 32 sivua). Lisäksi Vaseniuksen ja Hultinin luetteloissa on runsaasti samoja nimiä. Yleensä olen poistanut aineistostani ne tapaukset, jotka esimerkiksi lähdekirjastoissani on sijoitettu arkkisatuihin, mutta siitä huolimatta materiaalistani osa on myös Hultinin listoilla. Kaikki 80 arkkisatua eivät kuitenkaan ole mukana. Palaan arkkisatuihin sekä muihin aineistoni ongelmatapauksiin uudelleen analyysin yhteydessä.

1.4 Alan aikaisempaa ulkomaista ja kotimaista tutkimusta

Jos lasten- ja nuortenkirjallisuudella on vähän yli 200 vuoden historia, sen tutkimuksella on ikää vain 20-30 vuotta. Niin Yhdysvalloissa kuin Ranskassa ja Pohjoismaissa nuorisokirjallisuuden akateeminen tutkimus pääsi alkuun vasta 1970-luvulla (vrt. Näkökulmia 1987). Yksittäisiä merkkejä kiinnostuksesta alaa kohtaan luonnollisesti löytyy varhemminkin. Jo 1914 hyväksyttiin arvovaltaiseen kirjallisuudenhistoriaan *Cambridge History of English Literature* F.J.H. Dartonin artikkeli Children's books. F.J.H. Darton laajensi tutkimustaan, ja vuonna 1932 häneltä ilmestyi teos *Children's Books in England: Five Centuries of Social Life.*[1-2] Samana vuonna julkaistiin Ranskassa kirjallisuuden professori Paul Hazardin laatima lasten- ja nuortenkirjallisuuden yleisesitys *Les livres, les enfants et les hommes.* Se oli yli kolmekymmentä vuotta ainoa ranskankielinen teos, jossa "uskallettiin tunkeutua nuorisokirjallisuuden tuntemattomaan maailmaan" (Escarpit 1987, 49). Vuonna 1962 laati Danmarks Pædagogiske Bibliotekin lastenosaston johtaja Vibeke Stybe komparatiivisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historian, ja hänen useisiin painoksiin noussut ja uudelleen muokattu teoksensa on toiminut näihin päiviin saakka yliopistojen oppikirjana kaikkialla Pohjoismaissa. Ensimmäisiä saksalaisen nuorisokirjallisuuden historioita oli H.L. Kösterin *Geschichte der deutschen Jugendliteratur* vuodelta 1906[3] ja mielenkiintoisimpia vuonna 1942 ensi kertaa ilmestynyt Irene Dyhrenfurth-Graebschin kirjoittama vastaava historia, jota aika ja suhdanteet muokkauttivat vielä kahdesti uuteen uskoon (1951 ja 1967). Ruotsin ensimmäinen ja laajin - sekä tähän saakka ainoaksi jäänyt - historia on kirjallisuuskriitikko Eva von Zweigbergkin *Barnboken i Sverige* 1750-1950 vuodelta 1965. Pohjoismaista perusteellisin alan historia on Norjassa (Hagemann 1965-1974). Lasten- ja nuortenkirjallisuuden bibliografista selvitystyötä on pisimpään tehty Saksassa (Wegehaupt 1979 ja 1985; Brüggemann 1982) sekä naapurimaassamme Ruotsissa.

Paitsi lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiat, myös nuorisokirjallisuuden alueelta tehdyt korkeimmat opinnäytteet kertovat tilanteesta eri maissa. Pohjoismaiden ensimmäinen väitöskirja syntyi Tanskassa vuonna 1942 (Simonsen) ja se sai seuraajan vasta 1976 (Winge). Ruotsin ensimmäinen alalta väitellyt oli Göte Klingberg. Hänen vuonna 1964 ilmestynyt *Svensk barn- och ungdomslitteratur 1591-1839* -teoksensa oli lähtökohta monelle tulevalle tutkimukselle. Ruotsissa on lasten- ja

---

1 Kyseisen teoksen on uudelleen vuonna 1982 toimittanut Brian Alderson.

2 A. Tassin laati lastenkirjallisuuden esittelyn vastaavaan amerikkalaisen kirjallisuuden historiaan *Cambridge History of American Literature* (1919).

3 Walter Scherf kirjoitti Kösterin teoksen vuoden 1971 painokseen esipuheen sekä ajan tasalle saatetun bibliografian.

nuortenkirjallisuudesta korkeimman akateemisen oppiarvon hankkinut vuoteen 1988 mennessä pitkälle toistakymmentä henkeä. Ranskassa nuorisokirjallisuudesta - eli Saapasjalkakissa-sadusta - väitteli ensimmäisenä Denise Escarpit vuonna 1979. Sen jälkeen väittelijöiden määrä Ranskassa on noussut yli kymmeneen (vrt. Escarpit 1987, 53).

Suomalaisen nuorisokirjallisuuden tieteellinen tutkimus on ollut varsin vähäistä, ja tätä kirjallisuuden aluetta on systemaattisesti kartoitettu vasta vuoteen 1850. Ulla Lehtosen lisensiaattityöhön pohjaava tutkimus *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543-1850* on - kuten hän itsekin työnsä määrittelee - puhtaasti kirjahistoriallinen (1981, 11). Siinä hän on seikkaperäisesti esitellyt jokaisen niistä 101 suomen- ja ruotsinkielisestä kirjasta, jotka kyseisenä aikana Suomen lapsille olivat tarjolla. Fiktiivisen kirjallisuuden ohella Lehtosen tutkimuksessa olivat mukana myös aapiset ja lukukirjat.

Suomalaisesta lasten- ja nuortenkirjallisuudesta, josta käytän yhteistä nimitystä nuorisokirjallisuus, on olemassa jo pari laajahkoa, lähinnä sen historiaa hahmottavaa teosta. Toinen näistä on Jorma Mäenpään vuonna 1958 ilmestynyt *Sata vuotta sadun ja seikkailun mailla*, toinen Irja Lappalaisen *Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus* (1976, uud. painos 1979). *Suomen kirjallisuus* -teoksen VIII osaan (1970) Sirkka Kurki-Suonio on laatinut katsauksen nuorisokirjallisuudestamme, ja Maija Lehtonen on omissa artikkeleissaan esitellyt sekä vanhempaa nuorisokirjallisuuttamme (1957) että viime vuosikymmenten teiniromaaneja (1971; 1983). Artikkelikokoelmat *Lapsi ja kirja* (1972) sekä *Lue lapselle* (1978) käsittelevät pääasiassa uudempaa nuorisokirjallisuutta, ja ne on tarkoitettu lähinnä nuorten parissa työskentelevien oppaiksi. Ne sisältävät joitakin tietoja myös lasten- ja nuortenkirjallisuuden varhaisemmasta historiasta (esim. Manninen 1978, 87-103).

Ruotsissa vuonna 1984 julkaistu, suomalaisten asiantuntijoiden kirjoittama *Barnboken i Finland förr och nu* on käyttänyt hyväkseen niin suomalaista kuin suomenruotsalaistakin nuorisokirjallisuutta koskevaa uusinta tutkimustietoa. Kokoomateos *Satujen saari* (1985) taas sisältää uusinta tutkimustietoa nuorisokirjojemme kuvituksesta. Eritasoisia opinnäytetöitä on maamme yliopistoissa tehty lasten- ja nuortenkirjallisuudesta ja nuorten lukemistotottumuksista vuosina 1945-89 lähes viisisataa (vrt. *Nuorisokirjallisuuden tutkimus Suomessa*, 1990). Väitöskirjoja, jotka käsittelevät tai sivuavat lasten- ja nuortenkirjallisuutta, näistä ovat Kaarina Laurentin *Topelius saturunoilijana* (1947), Gunnar Ranckenin *Faabelien elämää Suomessa* (1950), Satu Apon *Ihmesadun rakenne* (1986) sekä Liisa Kotkaheimon *Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa* (1989). Seuraavat lisensiaattityöt ovat ilmestyneet painettuina: Maija Lehtosen *Anni Swan* (1958), Ulla Lehtosen *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543-1850* (1981), Petra Wreden *Fru Sola -trilogin* (1986). 1800-luvun lastenlehtiä koskevat Mirja Ahon (1984) ja Susanna Gullström-Portinin (1985) opinnäytteet sekä Seija Poikosen pro gradu -työ Maria Eriksonista (1985) liittyvät läheises-

ti tutkimukseeni.

Leila Lotti on Turun yliopistossa vuonna 1970 valmistuneessa sosiologian lisensiaattityössään *Yhteiskunnan kuva suomalaisissa nuorisoromaaneissa* tutkinut, miten vuosina 1917-1966 ilmestyneissä 250 suomalaisessa nuorisoromaanissa kuvattu yhteiskunta vastaa todellista yhteiskuntaa. Hän selvittelee myös kirjojen arvomaailmaa. Aineistoni arvomittauksissa olen soveltanut Leila Lotin 19 arvokategoriaa (Lotti 1970, 91-92), mutta en tässä työssäni (deskriptiivistä esittelyä lukuun ottamatta) puutu niihin perusteellisemmin.

Kun lähdin suunnittelemaan omaa tutkimustyötäni, tutustuin myös ruotsalaisen Stefan Mählqvistin väitöskirjaan *Böcker för svenska barn 1870-1950* (1977). Hänen aineistonsa kattaa osittain samaa aikaa kuin omani, mutta työ itse on vain otostutkimus, kun taas viime vuosisadan loppupuoliskon suomenkielisen nuorisokirjallisuuden selvitykseni on kokonaistutkimus. Ruotsissa ilmestyi kyseisenä aikana huomattavasti enemmän nuorisokirjallisuutta kuin meillä, joten otostutkimus on ollut perusteltu. Voidakseni verrata Mählqvistin tuloksia omiini eli katsoakseni, miten paljon Ruotsin ja Suomen nuorisokirjallisuudessa oli samoja tai eri piirteitä 1800-luvulla, käytän työssäni useita samoja muuttujia kuin Mählqvist. Mählqvistin työssä on historiallinen perspektiivi kuitenkin hyvin kapea, minun tutkimuksessani historialla on oleellinen osa.

Vaikka hyödynnänkin nyt vain osaa kokoamastani aineistosta, perusselvityksenä se muistuttaa monilta osin Göte Klingbergin väitöskirjatyötä (1964). Klingberg luokitteli ja analysoi siinä Ruotsissa vuosina 1591-1839 ilmestynyttä ruotsinkielistä lasten- ja nuortenkirjallisuutta ennen kaikkea didaktisesta näkökulmasta. Väitöskirjaa seurasi parin vuoden kuluttua myös kyseisen ajan nuorisokirjallisuuden bibliografia (Klingberg 1967). Göte Klingbergin johdolla on vuodesta 1972 tätä bibliografista selvitystyötä Ruotsissa jatkanut kolmen hengen työryhmä. Työryhmän kartoitustyö, joka ulottuu vuoteen 1889, valmistui vuonna 1988 (Klingberg-Bratt 1988).

Monien yleisten koti- ja ulkomaisten hakuteosten ohella olen tutkimustyössäni käyttänyt hyväksi eri maiden lasten- ja nuortenkirjallisuuden historioita ja bibliografioita (esim. Klingberg 1967 ja Zweigbergk 1965, Simonsen 1942, Hagemann 1970-1974, Darton 1932 ja 1982, Townsend 1980, Köster 1971, Doderer 1980, Wegehaupt 1979 ja 1985, Razova 1978) sekä ensyklopedioita (esim. *Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur*, 1975-1982; *Twentieth Century Children's Writers*, 1978; *Vem är vem*, 1984).

Aineistoni luokittelussa ja analyysissä olen turvautunut yleisiin kirjallisuustieteellisiin perusteoksiin sekä Vivi Edströmin *Barnbokens form* (1980) ja Zohar Shavitin *Poetics of Children's Literature* -teoksiin (1986). Viestintäteoreettiseen malliini olen edellä mainittujen teoreettisten tutkimusten ohella saanut apua uusimmista suomalaisista reseptiotutkimusovelluksista (ks. Kirstinä 1985; Lehtonen, M. 1977 ja Mäkinen 1982).

2 SUOMALAISEN NUORISOKIRJALLISUUDEN YHTEISKUNNALLISTA TAUSTAA

2.1 Lapsen asema 1851-1899

Oi sulo-aika lapsuuden,
Sä kevät-aamu armainen!
Ei huolet paljon paina;
Kun siit' on ainoo huoli vaan,
Ettei jää kiikku seisomaan -
Sit' aikaa oisko aina!
(Juhani H. 1882.)

Näin Juhani H. eli P.J. Hannikainen kuvaili lapsuutta vuonna 1882 ilmestyneessä ensimmäisessä suomalaisessa monivärikuvakirjassa *Kuvia Suomen lasten elämästä*. Runoilijalla on vapautensa. Kuten lapsen historiat kertovat (luku 1.1), lapsen menneisyys ei suinkaan ole ollut vain "sulo-aikaa".

Vuonna 1850 alle 15-vuotiaita oli Suomen puolitoistamiljoonaisesta kansasta noin 500.000 ja vuonna 1900 samoin noin kolmannes. Syntyvyys maassamme oli korkea, mutta väestön kasvua verottivat sekä huonot vuodet (varsinkin nälkävuodet 1866-68) että korkea imeväiskuolleisuus. (*Suomen taloushistoria*, 1983, 17-41.)[1]

Pääosa maamme väestöstä asui maaseudulla ja sai leipänsä maa- ja metsätaloudesta, vuosisadan lopullakin tämä väestönosa käsitti vielä 70 prosenttia. Teollisuuden ja rakennustoiminnan osuus kasvoi 1800-lu-

---

1 Alle vuoden vanhoista kuoli 1850-luvulla lähes joka viides, 1900-luvun alkuun tultaessa noin joka kahdeksas (*Suomen taloushistoria 3*, 1983, 17-19).

vun neljästä prosentista yli 10 prosenttiin vuosisadan lopulla (*Suomen taloushistoria*, 1983, 35).

Lapset olivat tärkeä osa työvoimaa. Maataloudessa lasten osallistuminen yhteisiin töihin oli sekä välttämätöntä että itsestäänselvää. Sitä pidettiin osana lapsen kasvua ja sosiaalistumista (Pulma & Turpeinen 1987, 54). Maaseudulla oletettiin jo seitsenvuotiaan osallistuvan täyspainoisesti useimpiin sisä- ja ulkotöihin (Hämäläinen-Forslund 1987, 223-224). Tilattoman väestön lasten lähteminen palkollisiksi oli sääty-yhteiskunnassa yhtä luonnollista. Tämä sosiaaliryhmä lapsineen oli yläluokan mielestä olemassa vain työntekoa varten. "Näiden periaatteiden varaan rakentui pääosin myös vanhan sääty-yhteiskunnan lastenhuollon järjestelmä. Sitä paitsi kyse oli myös perhetaloudesta - tilattomalla väestöllä ei ollut varaakaan pitää lapsia kovin pitkään tuottamattomina." (Pulma & Turpeinen 1987, 54.)

Teollistumisen alkuvaiheeseen Suomessa kuului samoja yhteiskunnallisen riiston piirteitä kuin muissakin maissa; yksi niistä oli nais- ja lapsityövoiman käyttö. Molemmat olivat halpaa työvoimaa.[1] Lasten työntekoa suosittiin sääty-yhteiskunnassa myös moraalisista syistä, kuten J.L. Runebergin toimittaman *Borgå Tidningin* kuvaus Finlaysonin tehtaalta Tampereelta vuonna 1839 kertoo:

> Kun nyt suurin osa heistä (työntekijöistä) on lapsia, antaa tällainen tehdas elatuksen juuri sille osalle köyhiä, joka muuten joutuisi kuluttamaan aikansa toimettomana ja kasvaisi paheissa. Tämä varhainen tottuminen työhön vaikuttaa sitä paitsi mitä edullisimmin heidän koko elämäänsä ... myös siveys voi tässä voittaa siinä määrin kuin ahkeruus, täsmällisyys ja järjestys ovat hyveitä, joita ei liian aikaisin voi kasvavaan nuorisoon istuttaa (*Borgå Tidning* 29.2.1839; vrt. Haapala 1986, 49-52).

Lapsi - kuten useimmiten myös vaimo - oli uusiutuva hyödyke. Lapsi oli perheen omaisuutta, ja isällä oli lapsiin rajaton valta, "patria potentatis", kuten yksinvaltiaalla alamaisiinsa.

Vielä 1870-luvulle tultaessa lähes neljännes kulutustavaroita valmistavasta teollisuudesta Suomessa käytti hyväkseen lapsia.[2] Vuonna 1868 Suomessa kiellettiin yötyö alle 18-vuotiailta ja alle 12-vuotiaiden työaika vähennettiin kuuteen tuntiin päivässä. Vuonna 1879 annetun lain mukaan 12-vuotiaita ei voitu käyttää tehtaissa ja verstaissa, ellei

---

1 Naisten palkka oli noin puolet tehdastyössä olevan miehen palkasta ja lasten siitä vain kolmas osa (*Kalender öfver kvinnoarbetet i Finland 1894*, 133).

2 Eniten lapsityövoimaa Suomessa käyttivät tulitikkuteollisuus (60 % työvoimasta), tupakkatehtaat (33 %), lasitehtaat (27 %) ja villatehtaat (23 %) (Schybergson 1974, 4).
Lars Olsson, joka on väitöskirjassaan tutkinut miten halpaa lapsityövoimaa käytettiin Ruotsissa 1800-luvulla, on osoittanut, että Ruotsin ensimmäiset tehtaat (manufaktuurit) perustettiin lastenkotien tai vastaavien instituutioiden yhteyteen. Siten lapsityö liittyy läheisesti köyhäinapusysteemiin. (Olsson 1980, 168.)

lasten huoltaja lääkärintodistuksella vakuuttanut, ettei työ ollut lapselle vaarallista eli "kunde ske utan men för barnets hälsa", ja alle 15-vuotiaiden työaika määrättiin kahdeksaksi tunniksi päivässä. Todellisuudessa alaikäisten työaikamääräykset olivat kuitenkin vielä pitkään kuolleita lain kirjaimia. (Schybergson 1974, 15-16; vrt. esim. Pulma & Turpeinen 1987, 58.)

Ensimmäiset yhteiskunnan taholta tulleet huoltotoimet kohdistuivat heitteille jätettyihin ja orpoihin. Heistä huolehtiminen tapahtui ruotukierrolla tai huutolaissijoituksilla.[1] Yksityisiä lastenkoteja syntyi tosin jo 1800-luvun alussa, mutta kunnallisia vasta 1880-luvulla (vrt. Pulma & Turpeinen 1987, 88-92). Suurimmissa kaupungeissa lasten työtuvat muodostivat vuosisadan vaihteessa lastenhuollon tärkeän osan. Niitä ylläpitivät yksityiset hyväntekeväisyysjärjestöt kaupunkien tuella. Työtuvilla pyrittiin taistelemaan myös kerjäämistä vastaan. Sitä kuvaa muun muassa uutinen Tampereelta vuodelta 1881:

> *Työhuone Tampereella.* Itäinen Esplanaadinkatu N:o 147, on avoinna arkipäivinä. Köyhät lapset, olkoot kotoisin Tampereelta eli muualta, saavat siellä ruokaa työtä vastaan. *Alkää antako almuja kerjääväisille lapsille! Osoittakaat kerjääväisiä lapsia työhuoneeseen!* (Voionmaa 1910, 611.)

Edellä esitetystä ilmenee, ettei P.J. Hannikaisen lapsuutta romantisoiva runo vuodelta 1882 käy yksiin tosiasioiden kanssa. Leikillä sen paremmin kuin kirjoillakaan ei liene ollut kovin suurta osaa ainakaan maaseudun tai kaupungin vähäosaisen lapsen elämässä. Hannikaisen antama kuva sopii korkeintaan pieneen vähemmistöön, säätyläis- ja virkamiesperheiden lapsiin, jos kaikkiin heihinkään.

2.2 Ajan kristilliskansallinen yhtenäiskulttuuri

Menneinä vuosisatoina Suomen luterilaisella kirkolla oli vahva ote jokaiseen yksilöön, autonomian aikana kenties suurempi kuin aikaisemmin, sanoo Paavo Kortekangas (1980, 135). Vanhaluterilaiseen traditioon kuului selvä työnjako: hengellinen esivalta pitää huolta ihmisen maallisesta vaelluksesta kohti iankaikkista elämää, maallinen esivalta taas on saanut Jumalalta vallan ja voiman jakaa oikeutta ja ylläpitää järjestystä maassa. Perheyhteisössä tuli päänä olla isän, palkollisilla ja työntekijöillä isännän ja johtajan. (Ruutu 1980, 116-117.)

Vaikka Venäjän hallitsija oli ortodoksi, Suomen kirkon luterilai-

---

1 Vuonna 1887 oli ruotuhoitoa vielä 336 kunnassa ja ruotuvaivaisten joukossa 3230 lasta; huutolaislapsijärjestelmän hävittäminen alkoi vasta 1890-luvulla (Vuornos 1971, 16).

suus ei häntä huolestuttanut. Pääasia oli, että yhteiskunnassa vallitsi järjestys, hallitsijan ja Jumalan kunnioitus ja pelko. Kirkolla oli siten tärkeä tehtävä säilyttää olot ennallaan ja taltuttaa valtion ja kirkon stabiliteettia uhkaavat liikehdinnät, ja se täytti tämän tehtävänsä melko uskollisesti.

Kirkollista yhtenäiskulttuuria rupesivat kuitenkin 1800-luvun puolivälissä horjuttamaan ja muuttamaan sekä sisäiset että ulkoiset voimat. Ulkoisista tärkeimpiä mullistuksia oli monien kirkon tehtävien vähittäinen siirtyminen maallisille vallanpitäjille. Vuonna 1865 annettiin laki kunnallishallinnosta, joka määräsi koululaitoksen, terveyden- ja köyhäinhoidon kunnan tehtäväalueeseen; laki kaupunkihallinnosta saatiin 1873. Vuonna 1866 annettiin kansakouluasetus ja 1869 asetus koulutoimen ylihallituksesta, joka tuli vahvistamaan kirkon ja koulun eroa (Halila 1949 I, 347).

Ongelmia kirkolle tuotti suhtautuminen erilaisiin hengellisiin protestiliikkeisiin kuten pietismiin, rukoilevaisuuteen, herännäisyyteen ja lestadiolaisuuteen. Aluksi niihin suhtauduttiin valtiovallankin taholta epäsuopeasti, sillä niiden oppien pelättiin sisältävän vallankumouksen siemeniä - monet herätysliikkeet kun lisäksi harjoittivat aktiivista julkaisutoimintaakin. Rukoilevaiset perustivat 1859 maahamme Suomen Lähetysseuran, joka kustansi lehtiä ja kirjoja (Paunu 1908, 189-190), evankelisen liikkeen perustajan pappi F.G. Hedbergin ystävät taas vuonna 1873 Suomen Luterilaisen Evankeliumiyhdistyksen[1], jonka tehtäviin kuului myös kirjallisuuden levittäminen ja saarnatoiminnan johtaminen (Kansanaho 1960, 302).

Maahamme tuli rajojen ulkopuoleltakin uusia uskonnollisia liikkeitä, joiden protesti kohdistui myös kirkon opilliseen puoleen (esim. metodistit ja baptistit). Tällaisia suuntauksia saatiin varsinkin anglosaksisilta alueilta (Kortekangas 1980, 144-145). 1880-luvulla meillä aloittivat toimintansa Pelastusarmeija ja Vapaakirkko. Viimeksi mainittu sai kannattajia runsaasti sivistyneistön keskuudesta, kun kirkolliset herätysliikkeet olivat yleensä vedonneet ensisijaisesti talonpoikien ja alempien kansanluokkien sieluihin. Uudet hengelliset liikkeet ja yhdistykset tunsivat erityistä huolta maamme nuorisosta, jolle he suuntasivat, kuten myöhemmin tulee puhe, myös huomattavan osan julkaisuistaan.

Muuttuneesta asemastaan huolimatta kirkko kuitenkin pysyi pitkään kulttuurikehityksen johdossa. Se säilytti otteensa luonnollisesti tiukimmin paitsi vanhoista ikäluokista myös kasvavista nuorista, joita voitiin erilaisin opetusmuodoin ja sanktioin pitää ohjaksissa. Selityksenä kirkon ja uskonnon sitkeälle kulttuurihegemonialle voi pitää kirkollisen tradition pohjalle syntynyttä uutta kansallisen yhtenäiskulttuurin ideologiaa.

Tärkein sekä kansalliseen identiteetti- että kansanvalistusajatte-

---

1 Yhdistyksen nimi oli aluksi Suomen Lutherilainen Evankeliumi -yhtiö.

luun vaikuttaja 1800-luvulla oli luonnollisesti J.V. Snellman (1806-1881), joka kirjoituksissaan[1] muotoili myös kansallisen kirjallisuuden ihanteet (vrt. luku 2.6.1). Snellmankin piti kasvatuksen lähtökohtina ja tukena uskontoa, vaikka (nuor)hegeliläisenä asettikin kirkon perheen ja valtion jälkeen (vrt. Lehmusto 1926, 19, 70-80). Katsomuksensa mukaisesti Snellman käsitti Jumalan maailmanhistoriassa toteutuvaksi järjeksi sekä kansan (kansakunnan) tuon toteutumisen keskeisimmäksi välineeksi. Hänen valtiollisen ja kulttuuritoimintansakin päämääränä oli "protestanttinen, vapaaksi käsitetty valtio, jossa jokainen kansalainen kohtaa oman henkisen olemuksensa" (Karkama 1989, 49-52). Kirkon ja uskonnon traditiolla oli siis huomattava merkitys Snellmaninkin ihannevaltiossa, vaikka hän toisaalta painottaa vapautumista pelkkien "totunnaistapojen" kahleesta. Kasvatusajattelussaan hän tekee selvän työnjaon kirkon ja koulun kesken.

J.V. Snellmanin ydinajatuksia oli, että Suomen tuli saada sijansa maailmanhistoriassa, mutta tämän aseman se ansaitsi vain, jos sillä oli elävä, omakielinen kulttuuri sekä vahva kansallistunto ja -tietoisuus. Suomalaisen kansallisen yhtenäisyyden välttämättömänä pohjana oli siis kansan kieli, suomi, jota 1800-luvun toisella puoliskolla yli 80 % Suomen kansasta puhui äidinkielenään (vrt. Jutikkala 1989, 302). Kieli ilmaisee aina myös kansallista sivistystä. Siksi Snellman vaati, että suomen kieli oli nostettava sille kuuluvaan asemaan, ruotsin ylivalta murrettava ja kansa sivistettävä. Tässä työssä tarvittiin myös meidän - pääosiltaan ruotsinkielistä - sivistyneistöämme. Se oli saatava suomenmieliseksi, "kansallistettava".

Työ ei tapahtunut taistelutta. Vastustus oli luonnollisesti suurin "ruotsinmielisissä" eli aatelis- ja porvarissäädyissä. Snellmanilaisesta suomalaisuusliikkeestä kehittyikin jo 1850-luvulla taisteleva fennomania. Valtiopäivätyön alkaessa 1860-luvulla julisti G.Z. Yrjö-Koskinen, josta oli nousemassa fennomaanien johtohahmo, että oli syntynyt "suomikiihkon" valtiollinen puolue (Rommi 1989, 74). Vaikka poliittisista puolueista voidaan puhua vasta pari-kolmekymmentä vuotta myöhemmin, sääty-yhteiskunnan vaikuttavana painostusryhmänä fennomaaninen liike sai jo nyt aikaan huomattavia tuloksia.[2] 1880-luvun lopulla oli näet suuri osa "suomenkielisyyteen suomenmielisyyden saavuttamiseksi liittyneistä tavoitteista" jo toteutettu, mm. saatu aikaan suomen kielen asemaa parantavia tärkeitä kieliasetuksia (vuosina 1863,

---

1 J.V. Snellman esitteli ajatuksiaan useissa lehdissä, joista tärkeimmät olivat hänen perustamansa *Saima* ja *Litteraturblad*, sekä teoksissaan kuten *Läran om staten* (1842), *Tyskland, skildringar och omdömen från en resa 1840-1841* (1842) ja *Versuch einer spekulativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit* (1841).

2 Fennomaaneilla oli mm. hallussaan tuon ajan huomattavimmat lehdet, ja vielä 1870-luvun valtiopäivilläkin fennomaaniryhmää kutsuttiin KUM-seuraksi kolmen pää-äänenkannattajansa eli 1866 perustetun *Kirjallisen Kuukauslehden*, 1872 perustetun *Morgonbladetin* ja 1869 *Suomettaren* jatkoksi perustetun *Uuden Suomettaren* mukaan (Rommi 1989, 90).

1865, 1881, 1883, 1887; Rommi 1989, 119)[1]. Fennomaanien työ näkyi myös maamme koululaitoksen kehityksessä (ks. luku 2.3).

Kun tärkeimmät tavoitteet oli saavutettu, päämääriä voitiin jo tarkistaa. Ns. *Valvoja*-ryhmä[2] asetti suomalaisen Suomen ensisijaiseksi tavoitteeksi sosiaalisen oikeudenmukaisuuden; nuorten ryhmä, joka oli saanut vaikutteita kansainvälisestä utilitarismista ja positivismista, vaati taas kansan enemmistön kuuntelemista (Rommi 1989, 117-118). Nuorsuomalaisten puolueohjelmassa vuonna 1894 esimerkiksi kielikysymys tuli vasta kolmanneksi Venäjän kysymyksen ja sosiaalisen kysymyksen jälkeen. Vuosisadan lopulla "nuorten linja oli vähemmän ideologinen, vähemmän hegeliläinen ja enemmän liberaali", toteaa Osmo Jussila (1989, 125).

Vuosisadan lopulla yhteiskuntamme oli dynaamisessa muutostilassa niin taloudellisessa, poliittisessa kuin henkisessäkin mielessä, ja yhtenäiskulttuuria tukeva kristilliskansallinen ideologia joutui myös koetukselle. Teollistuminen, liikenteen kehitys, sanomalehdistö ja kirjallisuus sekä koulut lisäsivät ihmisten fyysistä ja henkistä liikkuvuutta. Erilaiset yhteisöt ottivat nyt yhä enemmän hoitaakseen niitä tehtäviä ja aatteita, jotka aiemmin olivat olleet yksin kirkon huolena. Uuteen asennoitumiseen kuului muun muassa usko siihen, että inhimillisen yhteiskunnan puutteet ovat ihmisten korjattavissa ja että oikeamielisten kansalaisten velvollisuus on selvittää epäkohdat ja tehdä parhaansa niiden korjaamiseksi. Tältä pohjalta nousivat lukuisat uudet aatteet, työväenliike, naisasia ja raittiusliike. (Vrt. Juva 1966, 488-489.) Kaikkia näitä kiinnosti myös nuoriso ja sen kasvatus.

2.3 Kasvatustehtävän siirtyminen koululaitokselle

2.3.1 Rahvaan kansakoulu ja yleinen lukuharrastus

Kuten todettiin kirkon vastuu nuorison ja kansan kasvatuksesta oli siirtynyt 1860-luvun lainsäädännöllä valtiolle ja kunnille. Asiaa oli ajanut ennen kaikkea J.V. Snellman, joka asetti kasvatuksen päämääräksi

---

1 Pirkko Rommi on kerännyt *Herää Suomi* -teoksen artikkelinsa loppuun luettelon tärkeimmistä kieliasetuksista autonomian ajalta.

2 *Valvoja*-aikakauslehden näytenumero ilmestyi joulukuussa 1880, mutta varsinainen lehti vasta vuoden 1881 alusta. Sen toimituskuntaan kuuluivat E.G. Palmén, O.E. Tudeer, V. Vasenius sekä suomenkieliset J.R. Danielson ja V. Porkka. *Valvojan* avustajiksi lupautuivat myös 1880 lopettaneen *Kirjallisen Kuukauslehden* miehet kuten päätoimittaja G.Z. Yrjö-Koskinen sekä B.F. Godenhjelm. Lehden kansallisliberaalia toimittajakaartia nimitettiin ns. *Valvoja*-ryhmäksi.

yleisen kansansivistyksen ja sitä kautta koko suomenkielisen kulttuurin edistämisen[1]. Suomenkielisen kirjallisuuden kannalta tämä merkitsi, että tulevan koululaitoksen oli sekä kasvatettava lukijoita että muokattava uusia kansanvalistajia. Snellmanilaisen kansallisen herätystyön ohella kansakoulun syntyyn vaikuttivat uskonnolliset herätysliikkeet, samoin kirkon oma nuorison opetusmuoto, pyhäkoulu. Ne kypsyttivät myös ajatusta opettajakasvatuksen ja opettajainvalmistuksen välttämättömyydestä. (Halila 1949 I, 322, 378.) Uno Cygnaeuksen laajojen valmistelutöiden pohjalta luotiinkin Jyväskylään vuonna 1863 maamme ensimmäinen suomenkielinen opettajaseminaari ja saatiin aikaan vuoden 1866 kansakouluasetus.[2] Uno Cygnaeuksesta tuli myös Jyväskylän seminaarin ensimmäinen johtaja.

Maaseudulla jäi alkuopetus hyvin puutteelliseksi ja riippuvaiseksi kirkon aktiivisuudesta eikä alkuopetuksen tilanne kaupungeissakaan ollut valoisa. Oltiin sitä mieltä, että koska ala-alkeiskoulu, vuoro-opetuskoulu, sunnuntai-, ilta- ja rouvasväen koulut sekä muut olemassa olevat koulutyypit olivat kelvanneet ennenkin ja tyydyttäneet kaupunkilaisnuorison tarpeet opintiellä, ne saivat riittää edelleen. Niinpä uusia kouluja perustettiin aluksi hitaanlaisesti. (Halila 1949 II, 66; Kauranne 1966, 38.) Kansa myös pelkäsi, että koulussa kasvatetaan "herroja" ja nuoriso vieraantuu työnteosta.

Oppilaat kansakouluun tulivat pääasiassa talollisten lapsista, mutta vähitellen myös maaseudun ja kaupungin työväestö alkoi valveutua ja rupesi kansakoulun avulla etsimään parempia elinmahdollisuuksia.[3] Monen köyhän pirtti oli täynnä kouluikäisiä, ja jos joku heistä koulutielle lähti, se oli kovan takana ja usein koulunkäynti keskeytyi. Vielä 1800-luvun loppupuolellakin liian monet jäivät koululaitoksen

---

1 Snellman oli hautonut kansakouluajatusta useita vuosia ja esitteli omia ideoitaan siitä *Litteraturbladissa* vuonna 1856 (n:o 10) sekä myöhemmin (1857, n:o 7) ottaessaan kantaa tuomiokapitulin ehdotukseen maalaiskuntien kansanopetuksen järjestämiseksi. Snellman silloin myös ensi kerran esitteli lukijoille vielä melko tuntemattoman Uno Cygnaeuksen, jollaista hän oli toivonutkin kansakouluasian ajajaksi (vrt. Lehmusto 1926, 96-97.)

2 Cygnaeus oli ajatellut koulua pohjakouluksi, jossa olisi ollut sekä ala- että yläkoulu, mutta reaalipolitiikka pakotti tinkimään tavoitteista. "Alhaisempi kansakoulu" eli alakoulu kehittyi kyllä sekin vuoden 1866 asetuksen suojissa, mutta epävarmemmin (vrt. Kauranne 1966, 34-47).

3 Tiedot kansakoulun oppilaiden sosiaalisesta taustasta ovat puutteellisia. Kansakoulun historiassaan Halila esittää prosenttilukuja maaseudun kansakoululaisten vanhemmista.

TAULUKKO 1 Maaseudun kansakoululaisten vanhemmat (%)

lukuvuosi	1875-76	1883-84	1900-luvun alku
säätyläisiä	n. 4	3.3	2.5
käsityöläisiä ja ammattilaisia	n. 10	10.4	13.0
tilallisia	n. 43	47.7	45.0
maattomia	n. 43	38.6	39.5

(Halila 1949 II, 55)

ulkopuolelle; esimerkiksi vuonna 1896 heitä oli kouluikäisistä 2/3 (Halila 1949 II, 64). Moni näistä nuorista saattoi opintojen sijasta avustaa perhettään omalla työpanoksellaan pellolla tai tehtaassa.

Kansakouluasetuksen mukaan kouluun tulevalta vaadittiin 10-12 vuoden ikää, sujuvaa sisälukutaitoa ja niin paljon "kristillisyysoppia kuin sitä kodissa ja lastenkoulussa oppia pitää" (Halila 1949 I, 377).

Koulujen tehtäviin kuului paitsi käytännön lukutaidon opettaminen, myös yleisen lukuhalun herättäminen. Kansakoulukaavailuissaan oli J.V. Snellman määritellyt lukutaidon päätarkoitukseksi taidon lukea kirjailijoita (*Litteraturblad* 1861, n:o 8, ks. myös Penttinen 1968, 173 ja Rikama 1988). Lapsia oli opetettava lukemaan ja tajuamaan äidinkielisiä kirjoja, mutta koska "kansankirjallisuus" oli vielä vähäistä, ehdottaa Snellman kansakoulussa luettavaksi *Raamattua*. Oli myös luotava lukukirjoja, joissa olisi kertomuksia omasta ja muista maista ja kansoista, yleishistoriasta, luonnonopista, kotoisista sivistysoloista ja vaurastumispyrinnöistä sekä jutelmia Suomen kansan historiasta. Näiden joukkoon sopi hänen mukaansa liittää myös kansanrunoutta. (*Litteraturblad* 1856, n:o 10; ks. myös Lehmusto 1926, 98-99.)

Alkuaikoina kouluissa olikin todella puutetta oppikirjoista, ja äidinkielen tunneilla käytettiin lukukirjana *Uutta testamenttia*. Hämmästystä uudessa koulussa herätti se, ettei ensimmäinen koulukirja aina ollutkaan aapinen tai katekismus, vaan todella lukukirja. Cygnaeus sai moitteita mm. siitä, että hänen laatimassaan lukukirjassa oli "vain kuvia ja satuja".[1] Koulujen suosituin lukukirja aina 1900-luvulle oli Topeliuksen *Maamme kirja*. Mikäli kirjallisuutta esiteltiin koulussa, sitä edustivat *Kalevala* ja *Kanteletar* sekä *Vänrikki Stoolin tarinat*, joskus todella kansansadutkin. (Halila 1949 II, 246-247.) Ja vaikka jo kansakouluasetuksessa 1866 määrättiin, että opetustyön edistämiseksi olisi kouluihin perustettava kirjastoja, oppilaskirjastotoiminta alkoi varsinaisesti vasta 1900-luvulla (Halila 1949 III, 249-252; Lemola 1983, 18-32).

Moni aktiivinen opettaja oli kuitenkin innolla perustamassa kouluunsa pientä kirjavarastoa, josta voi valvotusti jakaa oppilaille myös vapaa-ajan lukemista. Opettaja K.J. Werkko laati vuonna 1879 koulukirjastoja varten mallisäännötkin. Niissä todetaan, miten tärkeätä on nuorten lukuharrastuksen herättäminen, jotta he tottuisivat "lukemaan ja luopumaan monesta irstaisesta[2] hetkestä, mikä heille väli- ja lupa-aikoina on tarjona, ja jotta ... koulussa herätetty lukuhalu yhä vireillä pysyisi vanhempanakin" (Werkko 1879, 283). Uskollisena Snellmanin ja Cygnaeuksen opeille K.J. Werkko - samoin kuin moni muu opetustyössä toimiva - katsoi velvollisuudekseen tarttua myös itse kynään. Opetta-

---

1 Cygnaeus kustansi mm. itse vuonna 1856 suomennoksen Karl Bormannin lukukirjasta *Elämä kaupungissa ja maalla, kedolla ja metsässä* (Halila 1949 I, 147).

2 Irstainen-sana on joissakin murteissa tarkoittanut myös vapaata ja vallatonta (*Nykysuomen sanakirja*, 1983).

jat tunsivat suomenkielisen kirjallisuuden puutteen ja katsoivat myös tietävänsä, millaista henkistä ravintoa heidän taimensa tarvitsivat vapaa-aikanaan.

2.3.2 Säätyläisten oppikoulu ja sen kirjallisuuden opetus

Kansakoulun oppilaista vain hyvin harva tuli säätyläisperheistä.[1] Kansakoulua pidettiin aluksi rahvaan kouluna, ja säätyläisperheet panivat lapsensa mieluummin yksityisiin kouluihin tai hankkivat kotiopettajia; sen jälkeen lapsi lähetettiin oppikouluun. Pääosa oppikoulun oppilaista tulikin yhteiskunnan ylemmistä säädyistä ja tämä suuntaus jatkui aina 1930-luvulle saakka. (Kiuasmaa 1982, 507.)

Lisäksi on muistettava, että oppikoulujen - kuten myös yleensä sivistyneistön - kieli oli ruotsi. Suomenkielisen kansanosan koulutuksen kannalta merkittävä tapaus olikin Jyväskylään 1858 perustettu ensimmäinen suomenkielinen oppikoulu. Vuoden 1863 kieliasetus, joka merkitsi suomen kielen tulemista virkakäytössä tasavertaiseksi ruotsin kanssa, vauhditti suomenkielisten oppikoulujen perustamista. Suomenkielisten valtiollisten koulujen määrä ylitti kuitenkin ruotsinkieliset vasta 1890-luvulla, vaikka ruotsinkielisten osuus väestöstä oli vain noin 15% ja suomenkielisten oppilaiden määräkin jo edellisellä vuosikymmenellä oli ollut yhtä suuri kuin ruotsinkielisten (Halila 1980b, 180-185).

Tyttöjen koulutukseen suhtauduttiin lähes kaikissa säädyissä epäillen. Vielä 1890-luvun valtiopäivillä esitettiin arvosteluja niitä kohtaan, jotka "tahtovat viedä naisen kodin piiristä ulos yhteiskuntaan ja tehdä avusta miehen kilpailijan". (Kiuasmaa 1982, 27-28; Ketonen 1977, 62-63.) Aina vuoteen 1881 saakka valtion tyttökoulut olivat ruotsinkielisiä ja palvelivat lähinnä parempien perheiden lapsia.[2] Yksityisiä tyttökouluja oli maassamme 1880-luvulla kuitenkin jo lähes 40; useimmat olivat suomenkielisiä ja syntyneet sosiaalisesti laajemman koulunkäynnin edistämiseksi (Kiuasmaa 1982, 34).

Naisten pääsy yliopistoon oli hankalaa ennen yliopistoon johtavia tyttökouluja tai yhteiskouluja. Aina vuoteen 1901 siihen tarvittiin "erivapaus sukupuolesta" (Halila 1980b, 185; Aalto 1976, 526 jne.).[3] Vasta vuodesta 1906 lähtien voitiin tyttökouluihin perustaa yliopistoon

---

1 Yliopiston opiskelijoissa oli taas vuosina 1853-67 virkamiesten, pappien ja upseerien lapsia peräti 64,7 %. Talonpoikainen syntyperä oli vain 9 %:lla opiskelijoista; kauppiaiden ja käsityöläisten lapsia heissä oli 13,3 % ja muita 13 %. (Halila 1980a, 183.)

2 Tyttökoulujen aristokraattista luonnetta korosti myös se, että niiden sisäänkirjoittamismaksu oli kalliimpi kuin poikakouluissa yleensä (Stenwall 1979, 90-91).

3 Tyyni Tuulio tosin sanoo esseekokoelmassaan *Toivioretkiä*, että loppuaikoina haku oli lähes muodollisuus. Hänen mukaansa erivapauden turvin suoritti 754 tyttöä ylioppilastutkinnon (Tuulio 1976, 240-244).

johtavia jatkoluokkia.

Järjestäytyneellä naisasialiikkeellä oli merkittävä panos tyttökoulujen ja yhteiskoulujen luomisessa ja kehittämisessä. Yhteiskasvatusaate oli osa naisten silloista vapautusliikettä. Yhtenäiskulttuurin asenneilmastossa ajatus tyttöjen ja poikien yhteisestä koulunkäynnistä oli aluksi kauhistus ja siveellisesti arveluttava. Maamme ensimmäisen yhteiskoulun, joka oli ruotsinkielinen, perusti pastori K.T. Broberg Helsinkiin 1883. Asia ei toteutunut kiistelyittä. Merkittävä esitaistelija oli Hämeenlinnan valmistavan koulun johtajatar Lucina Hagman, jonka aktiivinen työ vaikutti myös Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun syntyyn 1886.[1] Maahamme syntyi 1890-luvulla kymmenisen muutakin yhteiskoulua (Kiuasmaa 1982, 34).

Suomenkielisen lukija- ja kirjailijakunnan kasvatuksen kannalta oli ratkaisevaa, millaista valmennusta äidinkielen opetus oppikouluissa tarjosi, so. millainen asema suomen kielellä ja kirjallisuudella meidän kouluissamme oli 1800-luvun toisella puoliskolla.

Sirppa Kauppisen mukaan "oppikoulujen aineita ja työtapoja leimasi enimmän osan 1800-lukua pappiskoulun perinne: luettiin klassisia kieliä, selitettiin ja painettiin tekstejä mieleen" (1982, 28). Opetus tapahtui ruotsin kielellä, sillä osa vaikuttajista oli sitä mieltä, ettei suomi ollut kelvollinen opetuskieleksi, osa taas väitti, ettei oppilaiden äidinkieltä ole tarpeen opettaakaan. Suomen kielen asemaa ajaville ensimmäisiä voittoja oli, että yläalkeiskoulun viimeisellä ja lukion molemmilla luokilla alettiin opettaa suomea kaksi viikkotuntia vuodesta 1843 lähtien.

Oppikoulujen suomenopetukseen vaikuttivat ennen kaikkea vuoden 1863 kieliasetus sekä 1865 asetus opetuskielestä. Viimeksi mainitun mukaan suomea oli käytettävä ruotsin kielen ohella yhdessä tai useammassa oppiaineessa, jos sopivia opettajia oli saatavissa. Vuonna 1873 äidinkieli vihdoin sai itsenäisen aseman, vaikka tuntimäärä olikin aluksi vähäinen. Kolmella alimmalla luokalla sitä opetettiin kaksi viikkotuntia ja muilla yksi. Oppikoulujen äidinkielen yhteistuntimäärä kasvoi 11 tunnista 18 tuntiin 1900-luvulle siirryttäessä. (Kauppinen 1982, 28-35 ja 55.)

Kirjallisuuden opetus kuului alusta saakka oppikoulujen opetusohjelmaan. Antiikin mestareiden tuotteista pyrittiin yleensä valitsemaan sekä kielenopetukseen että siveelliseen kasvatukseen sopivimmat. Yrjö Penttisen selvityksen mukaan (1968) vähitellen suomalaistuvassa oppikoulussakin kirjallisuuden opetus palveli aluksi suurelta osin kielenopetusta. Senaatti oli tosin jo 1861 määrännyt, että suomen kielen opetuksessa oli käytettävä mm. A. Liliuksen *Suomenkielistä lukemistoa,*

---

1 Erottuaan Suomalaisen Yhteiskoulun rehtorin virasta perusti Lucina Hagman vuonna 1899 Uuden Yhteiskoulun, ns. Lucinan koulun (*Suomalaisia vaikuttajanaisia* 1977, 13-14).

Kalevalaa, ja E. Rudbeckin *Pääskyisen pakinoita.* Vuoden 1872 koulujärjestyksessä asetettiin jo tavoitteeksi klassisten teosten tai niistä valittujen osien avulla "jalostaa makua ja herättää halua omintakeiseen lukemiseen". Samalla tahdottiin luoda pohjaa kotimaisen kirjallisuuden tuntemiselle.

Asian edistyminen oli kuitenkin hidasta. Esimerkiksi lukuvuonna 1879-80 neljässä täysiluokkaisessa lyseossa käsiteltiin vain *Vänrikki Stoolin tarinoita* ja *Kalevalaa,* ja kymmenen vuotta myöhemmin, kun kouluja oli jo yhdeksän, kirjallisuusluetteloon oli tullut lisää vain Runebergin *Hirven-hiihtäjät.* Seuraavalla kymmenluvulla kirjallisuusvalikoima kasvoi; vuosisadan vaihteessa mukana ovat Kiven *Seitsemän veljestä, Lea* ja *Kullervo, Kanteletar,* Ahon *Lastuja* ja *Rautatie* sekä Erkon *Aino.* (vrt. Penttinen 1968, 170-171.) Oli siis siirrytty uskonnollisesta kansalliseen kirjallisuuden opetukseen. Tämä suuntaus Juha Rikaman mukaan kestikin 1860-luvulta aina 1960-luvulle saakka (1988, 6-7).

Kansallisen herätyksen ja sortovuosien aikana olivat sekä kansa- että oppikoulujen opettajat koulupaikkakuntansa henkisen elämän johtajia ja koulut kristillisisänmaallisen ajattelun lujittajia. Kasvatusideologia seurasi vakaasti yhtenäiskulttuurin ja fennomanian jälkiä; Suomi oli saatava nopeasti suomenkieliseksi, sen oppimaton nuoriso tavoittelemaan myös henkisiä arvoja.

2.3.3 Kasvatustraditio

Uno Cygnaeuksen on sanottu tuoneen Suomeen lasten vuosisadan. Kun hän suunnitteli koululaitosta, hänen tavoitteensa olivat ylevät. Koulun tuli hänen mukaansa olla hengeltään humaani, sosiaalinen ja kristillinen. Kun hän valitsi oppilaita seminaariinsa, oli tärkeätä, että tulokas tunsi hyvin kristinopin, osasi lukea ja käyttää neljää eri laskutapaa, hänellä oli myös oltava mainetodistus "kristillismieliseltä henkilöltä hakijan ajatus- ja toimintatavasta sekä käytöksestä edellisinä vuosina" (Halila 1949 I, 326-327). Opettajaksi valmistuttuaan hänen oli käytettävä kaikki opetuksen tarjoamat tilaisuudet "Jumalaa pelkääväisen mielialan, isänmaallisen mielen ja ylevän yhteishengen, todellisen sosiaalisen mielen herättämiseksi ja kartuttamiseksi" (Halila 1949 I, 382).

Vaikka suomalaiseen kasvatusajatteluun 1800-luvun puolivälissä tuli uusien aatevirtausten myötä muutoksia - ennen kaikkea vahvistuvan fennomanian suuntaan - keskeisimpänä tavoitteena maallikkojen johtoon nyt siirtyneissä oppilaitoksissakin säilyi teologeilta peritty kristillissiveellinen kasvatusihanne. J.V. Snellmanin mukaan hyvä lastenkasvatus oli sama kuin uskonnolliselle pohjalle rakentuva siveellinen perhe-elämä. Siveellisyydellä Snellman taas tarkoitti yleisiä hyviä tapoja ja yksilön vakaumuksen täydellistä sopusointuisuutta; yksilön toiminnan tuli näin perustua vakaumukseen, olla vapaaehtoista sekä yhtäpitävää

yhteiskunnan yleisten lakien ja tapojen kanssa (Lehmusto 1926, 66-76). Perheen siveellisyyden hän näki taas siinä, että vanhemmat rakkaudella kasvattavat lapsensa kunnon kansalaisiksi, opettavat heidät rakastamaan syntymämaataan, isien tapoja ja äidinkieltä. Vanhempien tuli olla lapselle oikean tulkkina, ja heidän tuli antaa sille uskonnollinen väritys, sillä Snellmanin mukaan oikea oli sama kuin Jumalan tahto. (Vrt. Lehmusto 1926, 70-72.)

Snellmanin käsitykset kasvatuksesta heijastuivat myös 1800-luvun kasvatusoppineiden ajatusrakennelmissa. Aikakauden kasvatusideologia kiteytyi Jyväskylän seminaarin kasvatus- ja opetusopin ensimmäisen lehtorin Olai Wallinin (lehtorina 1863 -1885) vuonna 1883 ilmestyneessä oppikirjassa *Kansakoulun yleinen kasvatus- ja opetusoppi.*[1] Teos edustaa kristillisliberaalista suuntausta, ja se sai uskonnolliselta katsomukseltaan vanhoillisemmalta suunnalta syytteitä epäkristillisyydestä ja hegeliläisyydestä.[2]

Olai Wallin oli Jyväskylän seminaarin merkittävimpiä opettajia; hän antoi luennoillaan ja niiden pohjalta syntyneellä oppikirjallaan seminaarin kasvatus- ja opetusopille muodon ja sisällyksen lähes 30 vuodeksi. Wallinin oppikirjaa käytettiin laitoksen opetuksessa vuoteen 1894 ja osittain sitä hyödynsi johtajakautenaan (1895-99) myös G.Z. Yrjö-Koskinen (Isosaari 1961, 178).

Jussi Isosaaren tutkimuksen mukaan Wallinin kasvatus- ja opetusopin opetus poikkesi vain hyvin vähän samaan aikaan tapahtuvasta prof. Z.J. Cleven koulupedagogiikan opetuksesta Helsingin yliopistossa (1961, 147). Fennomaani Olai Wallin[3] oli sisäistänyt Snellmanin opit, vaikka asettikin uskonnolliset arvot kansallisten arvojen edelle.

Wallinin mukaan kaiken kasvatuksen oikeana tavoitteena tuli olla "kristillinen ihmisyys" (1883, 92). Sillä hän tarkoitti, että vaikka ihmisen tuli kehittyä luonnonmukaisesti käytännölliseksi, hänen tuli ylitse kaiken muun suunnata henkensä Jumalaan ja iankaikkiseen elämään. Nuorta tuli "sivistyttää, ihmistyttää ja häneen istuttaa kansallista mieltä, saattaa häntä siihen, että hän omistaisi tahtoonsa k a i k k i nämä tarkotukset ja hänestä kehittyisi kristillisesti siveellinen luonne". Maallisillakin tiedoilla ja taidoilla on todellista arvoa vain, jos ne palvelevat korkeinta siveellistä päämäärää, korostaa Wallin. (1883, 88.)

Lehtori Wallinin ja seminaarin ensimmäisen rehtorin Uno Cygnaeuksen pääosin yhtenevät kristilliskansalliset kasvatustavoitteet mo-

---

1 Wallinin teos on laadittu Pestalozzin hengessä toimineen etevän sveitsiläisen koulumiehen H.R. Rüeggin kasvatustieteen oppikirjan pohjalta (Isosaari 1961, 104-105).

2 Wallinin teoksen kritisoija, Sortavalan seminaarin historian ja kasvatusopin lehtori Bruno Boxström, edusti Isosaaren mukaan kirkollista ortodoksiaa, kun taas Cygnaeus ja Wallin kristillistä liberalismia (Isosaari 1961, 134-135).

3 Olai Wallinin kotikielenä oli ruotsi, mutta Wallinien lapset (esim. Väinö Voionmaa) kasvatettiin kuitenkin suomenkielisiksi (Jutikkala 1989, 272).

ninkertaistuivat heidän oppilaidensa kautta opetustyössä kentällä ja kantoivat hedelmiä myös nuorille suunnatun kaunokirjallisuuden muodossa. Koulutyön kristillistä perustaa pidettiin myöhemminkin itsestään selvänä asiana, toteaa Kalevi Tamminen (1966, 173). Halilan mukaan Suomen kansakoulunopettajisto oli, ainakin 1800-luvulla, maailman uskonnollisinta kouluväkeä (1949 II, 425).

2.4 Kirjastolaitoksen synty

Kansallisen herätyksen pohjalta syntyneen kansansivistysaatteen konkreettisia saavutuksia olivat kansakoululaitoksen ohella kansankirjastot. Jo edellisillä vuosisadoilla syntyneet kirkkojen ja pappiloiden kirjakokoelmat samoin kuin sivistyneistön keskuudessa virinneet lukuseurat merkitsivät kirjastoaatteen esivaihetta. Kirjaston historian yhteydessä on ehdottomasti mainittava viipurilainen itseoppinut kauppias Juho Pynninen. Hänen herätyshuutonsa kirjastoasian ja kansansivistysaatteen puolesta *Kanawa*[1]-lehdessä vuonna 1845 (n:ot 24, 33, 35-37) sekä oman kansankirjaston perustaminen Viipuriin antoivat merkittävän sysäyksen kirjastoliikkeelle.

Snellmanin tavoin näki tämä kirjastoaatteen uranuurtajakin nuorisossa tulevaisuuden. Hän kirjoitti asiasta useaan otteeseen:

> Opettaa Lapsia hywin lukemaan ja harjoittaa heitä pienuessa rakkaaksi kirjoin "on aiwan suloinen ja siunattu asia" antaa heille lukia usiampia kirjoja, niin paremmin ahkeroittawat ja oppiwat. "Jos Lapsemme hywin taitawat lukea, niin taitawat hie myös hywin opettaa lapsiansa" - Lukemisen Seurakunnassa hywän oloon tultua on siitä paljo onnea ototeltawana. Monta syntiä ja paha menoa tulewat senkautta estetyiksi. (Kanawa n:o 24/ 21.VI.1845.)
>
> --
>
> Rakkaat maamieheni! Perustakaat itsellenne kirjallisuutta ja kirjastoja: Harjoittakaat itsiänne ja lapsianne kirjanlukemiseen oppiin."(n:o 33/ 23.8.1845.)
>
> --
>
> Sentähän rakas maamme nuoriso! Pyytäkäät taiwutetuksi teitän haluanne ja rakkauttanne Kirjan lukemisen, joka on hywä tapa ja paras huwitus kaikista, jota minä itse olen näistä nautinnut; ja sanon: nämät owat kalliimmat kappaleet, kuin - kaikki - monta muuta maallisista. (n:o 35/ 6.9.1845.)

Pynnisen esikuvan mukaan kirjastoja ruvettiin vähitellen perustamaan mitä moninaisimmin keinoin muuallekin Suomeen. Alkuunpanijoita olivat useimmiten papit, virkamiehet, opettajat ja ylioppilaskunnat.

---

1 Lehden koko nimi oli *Kanawa, Sanansaattaja Wiipurista.*

Maassamme oli 1850-luvulla jo 40 pitäjänkirjastoa, ja 1860-luvulla saivat alkunsa kaupunginkirjastot. Tämä vuosikymmen olikin kirjastojen nousukautta, sillä 1860-luvulla perustettiin peräti 242 uutta kirjastoa (Karjalainen 1977, passim; Wirla 1977, 35). Kehitys katkesi kuitenkin ilmeisesti ns. nälkävuosiin (1867-68).

Fennomaanien vuonna 1874 perustaman Kansanvalistusseuran ohjelmaan kuului myös kirjastoasian edistäminen. Seuran tavoitteena oli julkaista ja levittää kansantajuista halpaa kirjallisuutta, perustaa lukuyhtiöitä ja järjestää kansanjuhlia (Inkilä 1959, 179-181). Kovin aktiivisia Kansanvalistusseura ja sen haaraosastotkaan eivät olleet kirjastoja perustamaan, mutta seuran toiminta "kattojärjestönä" oli kuitenkin merkillepantavaa.

Kirjastolaitoksen kannalta 1880-luku oli jälleen hyvä vuosikymmen, sillä uusia kirjastoja syntyi 92. Sortovuodetkaan eivät lamaannuttaneet kansankirjastoaatetta (Karjalainen 1977, 32-35). Monet järjestöt, kuten nuorisoseurat, raittiusyhdistykset ja työväenyhdistykset hankkivat omia kirjakokoelmiaan, perustivat kotikouluja ja lukutupia (Karjalainen 1977, 105-111). Monien yhdistysten toimintaan kuului myös kirjallisuuden tuottaminen.

Kunnat olivat vastahakoisia ryhtymään kirjastojen ylläpitäjiksi, sillä niitä rasitti kansakoulujen perustamispaine. Vielä vuonna 1903 vain noin 10 % kunnista avusti säännöllisesti kirjastoja (Karjalainen 1977, 126). Vuosisadan lopulla oli kuitenkin lähes joka kunnassa kirjasto, vaikka usein verraten vaatimaton. Sivistyneistö vierasti kunnallista lainakirjastoa osittain samasta syystä kuin kansakoulujakin, ja kesti pitkään, ennen kuin siitä hälveni köyhäinkirjaston maine.

Mitä kirjastoissa sitten oli tarjolla nuorisolle 1800-luvulla ja miten nuoriso tarjontaan suhtautui?

Tiedot kansankirjastojemme lasten- ja nuortenkirjakokoelmista ovat hyvin hajanaisia. Antoisin tiedonlähde on ollut opettaja K.J. Werkon *Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lasten-kirjastoista ynnä lukuyhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875* (Jyväskylä 1879). Muun muassa tätä teosta on Kaija Salonen hyödyntänyt lastenkirjastohistoriaa käsittelevässä artikkelissaan Katsaus lastenkirjastotoiminnan kehitykseen (1978, 7-35).

Ensimmäinen erillinen ruotsinkielinen lastenkirjasto meillä perustettiin Porvooseen vuonna 1861, suomenkielinen Muhokselle vuonna 1875. Kaikkiaan oli maassamme 1870-luvun lopussa kuusi erillistä lastenkirjastoa. Lisäksi on mainittava sunnuntaikoulujen ylläpitämät Turun ja Joensuun kirjastot, jotka sulautuivat kansankirjastoihin, Helsinkiin vuonna 1878 perustettu "lainakirjasto lapsille ja nuorisolle" sekä Suomen Naisyhdistyksen 1893 avaama nuorisokirjasto. Z. Topelius tuki viimeksi mainittua kirjastoa, ja sitä ruvettiin myöhemmin kutsumaan Topeliuskirjastoksi. Se oli toiminnassa vuoteen 1925. Samantyyppisiä nuorisokirjastoja perustettiin 1890-luvulla myös Tampereelle, Joensuuhun ja Tur-

kuun. Vuonna 1896 perustettiin Turkuun kansakoulujen nuorisokirjasto, jonka jokainen kirja kävi ensin läpi opettajan kontrollin (Salonen 1978, 16-23).

Kirjastojen lastenkirjakokoelmista on vain hajatietoja. Hämeenlinnassa vuonna 1861 avatussa kansankirjastossa on tilastoitu "lasten ja nuorukaisten kirjoja" seuraavasti:

1861	55 nidettä (koko kirjamäärä 375)
1864	90 nidettä (koko kirjamäärä 575)
1866	101 nidettä (koko kirjamäärä 685)

Nuorten kirjakokoelma oli 1860-luvulla siis noin 15-16 prosenttia Hämeenlinnan kirjaston kaikista kirjoista. Helsingin kansankirjastossa ilmoitettiin vuosina 1873-74 olleen yhteensä 200 lastenkirjaa. (Salonen 1978, 17, 21.)

Yksilöllisempää tietoa siitä, millaisia nämä lainattavat kirjat olivat, on vielä vaikeampaa saada. Kaija Salonen perustaa oman tulkintansa tilanteesta Keuruulla vuonna 1858 rakennettuun keltaiseen kirjastoarkkuun sekä pitäjän ensimmäisen kirjastonhoitajan kertomuksiin arkun eri lokeroiden sisällöstä, Kotkan kansankirjaston eniten lainattuihin kirjoihin vuosina 1880-82 ja Valfrid Vaseniuksen vuonna 1891 julkaisemaan oppaaseen *Neuwoja kansankirjastojen hoidosta. Ynnä luettelo kansankirjastoihin sopiwista kirjoista.* Alkuperäislähteisiin tutustuminen kuitenkin osoittaa, että Keuruuta lukuun ottamatta Kaija Salonen on tehnyt päätelmät nuorisokirjallisuuden osuudesta kunnallisissa kirjastoissa 1970-luvun perspektiivistä. Hän toteaa mm.:

> Saatavilla olleiden kirjanimikkeiden vähälukuisuus aiheutti sen, että jokaisen kirjastosta lainanneen tytön lukuelämyksiin kuului Andersenin ja Grimmin satujen lisäksi Genoveva ja jokainen poika oppi tuntemaan Robinson Crusoen, Cooperin, Scottin, Topeliuksen ja Vernen kirjat. Samat kirjat kiersivät lainassa nopeassa tahdissa, ja kysyntä ylitti tarjonnan (1978, 21).

Kaija Salosen väitteet 1800-luvun tilanteesta eivät välttämättä pitäneet paikkaansa (vrt. Rainio 1958; Vasenius 1891, 28-33 ja Livola 1956, 93-94), sillä kaikki kyseiset kirjat eivät vielä välttämättä tällöin kuuluneet nuorisolle suositettuun lukemistoon, eikä niitä siis otettu kirjastoihin juuri nuorisoa varten.

Niukimmin on saatu tietoja siitä, miten nuoret itse käyttivät kirjastoja hyväkseen 1800-luvulla eli keitä lainaajat olivat. K.J. Werkon mukaan Vaasan vuonna 1863 perustetun kirjaston aktiivilainaajina oli "lapsia työväen luokasta, palvelustyttöjä ja käsityöläis-oppipoikia" (Werkko 1879, 33). Helsingin uudessa kansankirjastossa oli vuonna 1860 käyttäjinä "palvelusväki, käsityöläisten oppipojat ja kisällit sekä alempien oppilaitosten koulupojat". Seuraavana vuonna tulivat edellä mainittujen joukon jatkoksi "köyhät koululapset ja kaartin tarkk'ampujapa-

taljoonan sotilaat". Vuosikertomuksissa (1872-74) mainitaan, että varattomille ja ahkerille kansakoululapsille oli annettu kirjoja maksutta. Turussa oli 1870-luvun lopulla lainaajista puolet lapsia, "työläisiä, palvelusväkeä ja näiden lapsia". Tampereella ruvettiin vuonna 1885 rajoittamaan liian innokkaiden lainaajien takia koululaisten kirjastonkäyttöä määräyksellä, "ettei alhaisimmissa kouluissa ja ylhäisemmän kansakoulun ensi luokalla käyville oppilaille tarvitse lainata kirjoja, jollei heidän vanhempansa erittäin pyydä antamaan". (Salonen 1978, 16-18.)

K.J. Werkon laatimissa lastenkirjastosäännöissä vuodelta 1879 ilmoitetaan:

> Lasten kirjaston tarkoitus on tarjota kansakoulussa oleville ja sen laitoksen läpikäyneille ja siinä olleille oppilaille sekä paikkakunnan muillekin lapsille viehättävää, mutta samassa opettavaista, hyödyllistä lapsen käsityskannalle soveltuvaa, hengellisesti ja isänmaallisesti esiteltyä ja kuvilla varustettua lukemista, mikä piiriinsä ottaa kaikki ylhäisemmän kansakoulun oppiaineet (1879, 283).

Ohjeissaan Werkko on myös tarkemmin määritellyt, millainen on hyvä lastenkirja:

> Lasten kirjain tulee olla viehättäviä ja hauskoja sekä samassa opettavaisia. Kirja, kirjoitettu yksin hauskuuttamista varten, ei ole mikään sopiva lasten-kirja. Sellaiseksi ei myöskään sovellu romani eikä sellainen, joka sisältää haaveksivia, kiihoittavia ja luonnottomia tapahtumia, joiden avulla lasten kuvituskykyä aivan luonnottomasti kiihoitetaan ja karkoitetaan todellisuuden maailmasta. Lasten kirjain tulee olla kuvilla varustettuja, sillä lapselle on erinomasen suuri halu kuviin, mitkä laajentavat heidän havaanto voimaansa. Lasten kirjat eivät suinkaan saa johdattaa lasta totuudesta, vaan päinvastoin totuuteen, mikä mielestämme on tärkein kohta. Lapsille esitettävät ihmisluonteet eivät saa ilmestyä minään kummituksina; päinvastoin tulee niiden esitellä kristillisiä ja isänmaassansa muistettavia henkilöitä. (1879, 277- 278.)

K.J. Werkon ajatukset hyvästä lastenkirjasta muistuttavat Z. Topeliuksen käsityksiä (vrt. luku 3.2.), mutta Werkko on jyrkempi ja korostaa kirjallisuuden opetuspuolta huomattavasti enemmän kuin Topelius.

Voi melko varmasti sanoa, että opetus- ja kirjastoalan aktivisti K.J. Werkon lausunnoilla oli laajempikin kannatus ja että hänen mielipiteensä edustavat niin opettajakunnan kuin kirjastomaailmankin kantaa siitä, millaista lasten- ja nuortenkirjallisuuden tuli olla.

2.5 Aatteelliset yhdistykset

Kansallisen herätyksen aika ja varsinkin 1800-luvun loppupuoli oli aktiivista yhdistysten perustamisen aikaa. Uudet yhdistykset luonnollisesti halusivat saada riveihinsä nuorisoa ja suuntasivat valistustoimintaansa erityisesti heihin.

Raittiusaatteesta oli puhuttu pitkään ja perustettu seuroja, joissa vaadittiin milloin kohtuullista viinankäyttöä, milloin absolutismia. Raittiusseurojen ohjelmaan liittyi valistuskirjallisuuden tuottaminen ja jakelu. Kirjallisuus oli usein puettu fiktiiviseen muotoon ja suunnattu myös nuorisolle. Alkoholiongelma oli erityisesti kotien ongelma, ja naisliike koki asian läheiseksi. Kirkko, lähetysliikkeet ja vapaakirkolliset piirit ottivat aktiivisesti kantaa raittiuskysymykseen. Vuonna 1883 perustettiin uusi seura nimeltä Raittiuden Ystävät ja siihen yhtyi myös vuonna 1860 syntynyt Kohtuuden Ystävät -seura. Seuran puheenjohtajaksi valittiin A.A. Granfelt. Raittiuden Ystävät -jäsenyhdistyksiä syntyi perustamisvuonna eri puolille maata yhteensä 27, ja nousukautta kesti vuosikymmenen lopulle. (Aalto 1976, 584-604.)

Vuonna 1884 perustettiin Suomen Naisyhdistys. Sillä oli läheinen yhteys fennomaaneihin[1], ja naisyhdistyksen monet jäsenet ryhtyivät aktiivisesti ajamaan myös suomenkielisen kirjallisuuden asiaa. Yhdistyksen sydäntä lähellä oli luonnollisesti kasvava nuoriso ja ennen kaikkea tyttöjen ruumiillinen ja henkinen tila.[2]

Suomen Naisyhdistyksen säännöissä vaadittiin naisille samoja oikeuksia kuin miehillekin, muun muassa siveellisyysvaatimukset tuli yhtenäistää ja naisten avioitumisikää tuli nostaa 15 vuodesta ylöspäin (Jallinoja 1983, 321). Yhdistyksen jäsenet tunsivat huolta esimerkiksi siitä, kestävätkö maalta kaupunkeihin töihin tulevat niitä viettelyksiä, joita kaupunkielämä tarjoaa. Entä miten tuli suojella nuorisoa epäsiveellisyyden tartunnalta?

Siveellisyyskysymyksestä keskusteltiin naisyhdistyksen alaosastojen kokouksessa tammikuussa 1892. Vaarallisena pidettiin esimerkiksi

---

1 Fennomaaneihin lukeutuivat yhdistyksen ensimmäiset puheenjohtajatkin Elisabeth Löfgren-Lounasmaa ja Aleksandra Gripenberg. Vuonna 1891 tapahtui yhdistyksessä välirikko, jolloin siitä erosi mm. Maikki Friberg. Syntyi uusi naisyhdistys, "Unioni", Naisasialiitto Suomessa vuonna 1892 Lucina Hagmanin johdolla. Sen perustajiin lukeutui myös Venny Soldan-Brofeldt. Hajaannuksen syyksi on sanottu kielikysymystä, sillä Unionilla oli selvä kannatus Ruotsalaisessa puolueessa. Samoihin aikoihin oli myös Suomalaisessa puolueessa kiivasta taistelua, ja osa fennomaaneistakin liittyi tähän uuteen yhdistykseen. (Jallinoja 1983, 43-45; Aalto 1976, 512-541.)

2 Naisliikkeen edelläkävijöitä olivat usein samat naiset, jotka olivat tehneet työtä nuorison hyväksi jo aikaisemmin (mm. Fredrika Runeberg). Myös monia hyväntekeväisyysjärjestöjä, kuten Rouvasväen yhdistykset, voidaan pitää naisasialiikkeen ensi versioina (Jallinoja 1983, 73).

kontrolloimatonta lukemista ja lainakirjastoja. Jotta nuorison käsiin ei joutuisi epäsiveellistä kirjallisuutta, päätti yhdistys perustaa oman nuorisokirjaston 12-18 -vuotiaille. Tässä mielessä se kääntyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran puoleen. Suomen Naisyhdistyksen ensimmäinen historiikki on kirjannut SKS:n kannanoton asiaan:

> Tähän yhdistyksen pyyntöön Kirjallisuuden Seura suostui ilmoittamalla, että se tästä lähtein tulee jakamaan palkintoja myöskin nuorison kirjallisuudesta sekä että seura on käyttävä Neiti I. Paqvalinin testamenttaamien 1.000 markan korot yksinomaan hyvän nuorisokirjallisuuden edistämiseksi. Sitä paitsi kehotettiin Suomen Naisyhdistystä tekemään luettelo ulkomaisesta, etupäässä englannin ja saksankielisestä nuorisonkirjallisuudesta, joka olisi sopiva kääntää suomeksi; seura antoi 200 markkaa sen ostamiseen. Nuorisonkirjasto avattiin 1 p:nä huhtikuuta 1893 ja sisältää noin 400 nidosta, jotka ovat kootut lahjoina sekä yhdistykseen kuuluvilta että sen ulkopuolella olevilta henkilöiltä. Opastukseksi kirjain ostossa lapsille ja nuorisolle teki yhdistyksen asettama kirjakomitea luettelon sopivista kirjoista, joka luettelo julkaistiin jouluksi 1892; lisävihko siitä julkaistiin jouluna 1893." (*Suomen Naisyhdistys / Finsk Kvinnoförening* 1884-1894, 12-13.)

Edellä mainitusta kirjastosta käytettiin myöhemmin nimitystä Topeliuskirjasto. Sekä Suomen Naisyhdistyksen että Unionin valistuneet naiset osallistuivat itse monin tavoin nuorisokirjallisuuden tuottamiseen, kääntämiseen, esittelyyn ja levitykseen.

Yksi kansallisen herätyksen synnyttämistä liikkeistä oli nuorisoseuraliike. Kuten kirjastoliikkeen nuorisoseuratoiminnankin tavoitteena oli saada nuoret pois huonoilta teiltä. Nuorisoseurat perustivat omia kirjastojaan ja innostivat nuoria lukemaan. Järjestämällä "siveellisiä" huvituksia ja valistustilaisuuksia he tahtoivat "edistää kaikkea tosikansallista sivistystä, parantaa kansan tapoja ja ihanteellisuuden tilaa" (Aalto 1976, 631). Aatteen syntyaluetta oli Etelä-Pohjanmaa ja ensimmäinen nuorisoseura perustettiinkin Kauhavalle vuonna 1881, mutta vähitellen aate levisi ympäri Suomea. (Vasama 1959, 372-389.)

Vuosisadan lopulla alkoi johtavista teollisuusmaista kantautua tietoja työläisten toiminnasta ja sosialististen puolueiden perustamisesta. Uusien mullistavien aatteiden tuloa katseltiin epäillen monella suunnalla, ja maallinen ja hengellinen esivalta etsivät keinoja, joilla estää vallankumouksen siemenien sekä uskonnonvastaisten marxilaisten oppien leviäminen Suomeen. Yrjö-Koskinen ehdotti jo 1874, että olisi kiireesti ryhdyttävä korjaamaan yhteiskunnallisia epäkohtia (Aalto 1976, 543). Tämä keino sai vielä odottaa.

1880-luvun puolivälissä rupesi työpaikoillemme syntymään ammattiyhdistyksiä, ja seuraavalla vuosikymmenellä sivistyneistö lähti työväenliikkeestä. Turussa vuonna 1899 pidetty kokous merkitsi kansainvälisten aatteiden tuloa ja liikkeen eroa wrightiläisestä työväenliikkeestä (Aalto 1976, 542-583; Virtanen 1974, 523-540). Luonnollisesti uuden työväenpuolueenkin kiinnostus kohdistui nuorisoon, aluksi ehkä

enemmänkin sen aatteellisen selkärangan lujittamiseen, mutta yhä lisääntyvässä määrin myös sen monipuoliseen henkiseen kasvatukseen.

R. Palmgrenin selvitysten mukaan "köyhälistön omat kirjalliset kyvyt ilmeisesti pystyi vasta sosialidemokraattinen työväenliike henkisesti kirvoittamaan" (1966, 21). Fennomanian ja länsimaisten vapausaatteiden tai jonkun muun aatteen innoittamana moni ns. porvarillisista kirjailijoista innostui työväenaatteesta sekä yhteiskunnan huonompiosaisten asemasta. Heihin kuuluivat muun muassa Z. Topelius sekä vanhasuomalainen raittiusasiamies Matti Helenius-Seppälä. Työväenliikkeen omat sivistysharrastukset, 1880-luvulta alkaneet luento-, kurssi-, kirjasto- ja lukusalitoiminta sekä soitto-, laulu- ja näytelmäharrastukset vahvistivat myös sen potentiaalisia kirjoittajia. Alkavat kynäniekat saivat foorumin 90-luvun puolivälissä ilmestyvissä sanomalehdissä, kalentereissa ja albumeissa sekä kirjakustantamoissa. Varsinaiset työväestön lapsille suunnatut lehdet tulevat kuvaan vasta 1900-luvulla. (Palmgren 1966, 16-60.)

2.6 Kirja-alan kehitys

2.6.1 Taistelu kansallisesta kulttuurista

Itsevaltaisesti hallitun Venäjän pienen mutta itsenäisen suuriruhtinaskunnan Suomen kulttuurielämän ja sen kansallisen olemassaolon vaaran vuosia elettiin 1850-luvulla Menšikovin sekä 1890-luvulla Heidenin ja Bobrikovin kenraalikuvernöörikautena. Kansallisromanttinen aatevirtaus ja sen synnyttämä haave suomenkielisestä sivistysvaltiosta törmäsivät yhteen ylintä valtaa pitävien intressien kanssa.

Fennomaaninen herätysliike joutui taistelemaan useita voimia vastaan. Unelias ja vain hengelliseen kirjallisuuteen tottunut suomenkielinen kansa oli herätettävä. Kansan valistamiseksi oli perustettava lehtiä, luotava maallista suomenkielistä kirjallisuutta ja järjestettävä valistus-ja juhlatilaisuuksia eli oli synnytettävä suomalaista korkeakulttuuria. Snellmanin mukaan sivistyneistön oli otettava ensisijainen vastuu asiasta, sen oli myötävaikutettava myös kansalliskirjallisuuden syntyyn, joko itse sitä kirjoittamalla tai muiden kirjoitustyötä tukemalla (Karkama 1989, 112). Yrjö-Koskinen taas oli sitä mieltä, että rahvaan riveistä oli kasvatettava oma kansallinen sivistyneistö. Tämä edellytti säätykierron nopeuttamista ja suomenkielisen koulutuksen voimistamista. Osa ruotsinkielisestä sivistyneistöstä siirtyi Snellmanin, Forsmanien ja Meurmanin kannalle, mutta osa tunsi suurta vastenmielisyyttä fennomaanisia ideoita kohtaan. Vaikeuksia lisäsi valtiovallan epäluulo suomen kielen edistystä koskevia suunnitelmia kohtaan. (Rommi 1986, 245;

Nurmio 1947, 11.)

Jo vuonna 1829 oli Suomea varten annettu kirjallisuuden ennakkotarkastusta koskeva asetus. Se kielsi julkaisemasta sellaisia teoksia, joissa loukataan kristinuskoa, keisaria, maan perustuslakeja ja hallitusta sekä niiden maiden hallituksia, joilla oli hyvät suhteet Venäjään. Romaaneissa oli tarkattava siveellistä puhtautta. Valvontaa varten perustettiin sensuuriylihallitus ja -komitea. Kun kansainvälinen tilanne 1840-luvun lopulla kuumeni ja Pariisin helmikuun vallankumouksen (1848) aalto levisi yli Euroopan, piti tsaari Nikolai I tarpeellisena tiukentaa otteitaan, etteivät väärät opit ylittäisi Venäjän rajoja. Menšikov ei katsellut suopeasti sen enempää fennomaanien liikehdintää kuin (jo 1831 perustetun) Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimintaakaan.

Snellmanin mukaan piti kaiken inhimillisen toiminnan sisältönä olla patriotismi ja sen muotona kansallisen valtion sekä kansalaisyhteiskunnan laitokset. Yksi niistä muodoista, joissa henkiset päämäärät ja sisällöt toteutetaan, oli hänelle kirjallisuus, nimenomaan kansalliskirjallisuus. Snellmanin kansallisuuskirjallisuuskäsite oli melko väljä; kaunokirjallisuuden ohella hän sisällytti siihen myös muut "kansalliset tieteet" kuten uskonopin, historian ja filosofian sovellutuksineen. 1800-luvun puolivälissä suomenkielinen kirjallisuus oli vielä verraten vaatimatonta, siksi se Snellmanin mielestä tarvitsi kulttuuriapua muualta. Länsieurooppalainen kulttuuritraditio olisi siirrettävä Suomeen ja eurooppalainen kirjallisuus ympättävä kansallisen kulttuurimme elimelliseksi osaksi, niin että se vastaisi kansallisia tarpeita ja odotuksia. Snellmanin kansallisen kulttuurin perusajatus, kansainvälisyys, joutui kuitenkin ristiriitaan tsaarin politiikan kanssa. (Karkama 1989, 9-11, 109-112.)

Snellman oli jo 1844 puhunut ulkomaisen kaunokirjallisuuden käännöstarpeesta ja 1845 ehdottanut *Saima*-lehdessä, että suomeksi pitäisi saada ranskalaisten kirjailijoiden - muun muassa Suen, Hugon ja Balzacin - teoksia (Nurmio 1947, 135). Vuonna 1848 hän oli tullut innolla mukaan Lönnrotin aloitteeseen perustaa maahamme Kauniskirjallisuusyhdistys.

Suomalaisen Kauniskirjallisuuden Yhdyskunnan asetuksen 1. pykälässä määritellään yhdistyksen tavoitteet: "Suomalaisen Kauniskirjallisuuden Yhdyskunnalla on tarkoituksena toimittaa sekä Suomenkielisiä alkuperäisiä teoksia runollisesta sisällyksestä että parhainta ulkomaisen kauniskirjallisuuden tuotteista suomennettuna, sillä tavalla kartuttaaksensa sivistyttäväistä ja huvittavaista lukemista Suomen kielelle" (Maliniemi 1936, 122). Kirjeessään Snellmanille 25.5.1848 oli Lönnrot esittänyt ajatuksen, että joka kuukausi toimitettaisiin "pränttistä ulos yksi kirja suomennettuna ulkomaalaisten kauniista kirjallisuudesta" (Maliniemi 1936, 118). Viiden ensimmäiseksi suomennettavan kirjan listalla oli muun muassa *Tusen och en natt*. Painatuslupa jäi saamatta sille kuten muillekin, ja koko yhdistys purkautui ahdistavan hallintojärjestelmän takia. (Nurmio 1947, 136-139.)

Menšikov ei luottanut Suomen ennakkosensuurijärjestelmään ja antoi vuonna 1849 tiukennetut ohjeet siitä, miten sanomalehdet saavat käsitellä ulkomaan uutisia.[1] Myös yhdistystoimintaa vaikeutettiin, ja 6.3.1850 kenraalikuvernööri sai keisarin allekirjoittamaan kielisäännöksen, joka merkitsi orastavalle suomenkieliselle kirjallisuudelle takaiskua.[2] Määräyksessään hallitsija kielsi Suomessa julkaisemasta muuta kuin uskonnollista ja taloudellista kirjallisuutta. Oheiskirjelmässä perusteltiin päätöstä sillä, että suomen kieltä puhuva kansanosa, työväki ja maata viljelevä väestö, käsittää väärin kirjoja, jotka sivistyneille ovat vaarattomia. Tarpeeton lukeminen saattoi myös vieroittaa kansaa hyödyllisemmistä toimista. Säännöksessä kuitenkin selitettiin, ettei tämä koske niitä teoksia, jotka aiemmin jo ovat ilmestyneet suomen kielellä, eikä myöskään Suomen historiaa, satuja, vanhoja kansanlauluja ja -runoja. Muilta osin oli voimassa vuoden 1829 sensuuriasetus. (Nurmio 1947, 12-13.)

Snellmanin ja fennomaanien pyrkimys saattaa suomalaiset tietoisiksi itsestään juuri kirjallisuuden avulla joutui nyt ahtaalle, samoin koko suomalainen kansansivistystyö. Kieliasetuksella vallanpitäjät halusivat osoittaa, että Suomessa tuli tavallisella suomenkielisellä rahvaalla olla toinen sivistys kuin säätyläisillä eli pääosin ruotsinkielisellä väestönosalla. Vuonna 1854 kielisäännöksiin saatiin tosin lievennyksiä,[3] ja Snellmanin ansiosta säännökset kumottiin vuonna 1860. (Pohjolan--Pirhonen 1973, 665- 666.) Merkittävä edistysaskel oli tietysti myös vuoden 1863 kieliasetus.

Vuonna 1865 annettiin maassamme painovapausasetus, mutta 31.5.1867 keisarin antama hallinnollinen asetus "painotoimen asioista Suomenmaassa" palautti ennakkosensuurin. Vaikka Suomen säädyt lähes jokaisilla valtiopäivillä tekivät ehdotuksiaan ennakkosensuurin poistamiseksi, mitään ei tapahtunut. Päinvastoin, sensuuria tarvittaessa aina tiukennettiin. Vuonna 1891 painoluvan antaminen siirtyi painoylihallitukselta suoraan kenraalikuvernöörille. Kun sitten Bobrikov 1898 tuli kenraalikuvernööriksi ja pyrki kumoamaan rajamaan erikoisaseman ja sulattamaan sen emämaahan, myös sensuuritoiminta kiristyi. Ennak-

---

1 Ruotsissa oli vuonna 1849 painettu Marxin *Kommunistinen manifesti*. Valtiovallan taholta oli jo aiemmin epäilty Ruotsin revanssipolitiikkaa, nyt pelättiin sosialismin aatteiden leviämistä.

2 Sysäyksiä kohti kieliasetusta oli *Suomettaressa* 15.2.1850 ollut myynti-ilmoitus *Kertomuksesta Wilhelmi Tellistä ja Sveitsinmaan vapauttamisesta* (Pohjolan-Pirhonen 1973, 664) sekä *Litteraturbladissa* (n:o 2) ollut ilmoitus Viipurissa ilmestyneestä kirjasta, joka kertoo suomalaisen talonpojan Matti Kilkin onnettomista seikkailuista Pietarissa (Nurmio 1947, 214-217). Tämä Th. Frimannin kirjanen olisi aloittanut Lukemisia Suomen Rahvalle Viipurista -sarjan.

3 Tilanne helpottui, kun Menšikov määrättiin Krimin sodan ylipäälliköksi. Hänen sijaisensa Rokassovski oli myötämielisempi suomalaisuusmiesten anomuksille.

kosensuuri purkautui vasta suurlakon jälkeiseen Marraskuun manifestiin. (Huovimaa 1980, 18-25; Leino-Kaukiainen 1984, 34-36.)

Ennakkosensuurilla, vaikka se ei olisi kovin voimakkaasti puuttunutkaan kustannustoimintaan, pidettiin kuitenkin ohjakset käsissä. Näin maallinen esivalta saattoi 1800-luvulla valvoa ja säädellä myös - ja ennen kaikkea - kasvavaan nuorisoon kohdistuvaa valistustyötä. Toisaalta juuri lasten- ja nuortenkirjallisuutena eli nuorisopainoksina saattoi moni epäilyttäväkin teos ohittaa sensuurin. Kansainvälisten klassikkojen nuorisomukaelmien vauhditti kuitenkin ilmeisesti eniten Snellmanin ajatus, että uuteen runkoon ympätty sivistys antaa nopeimman kasvun ja kantaa jalon hedelmän (vrt. J.V. Snellmanin kirje M.A. Castrénille 1.10.1844; ks. Wilenius 1978, 18).

2.6.2 Suomenkielisen kustannustoiminnan vakiintuminen

Sensuuritoiminnasta huolimatta kansallisen herätyksen ansiosta kirja-ala kuitenkin jatkuvasti kehittyi. Sitä edisti vuoden 1863 kieliasetus, yksi Snellmanin työn suurista saavutuksista, joka turvasi 20 vuoden kuluessa suomen kielelle tasaveroisen aseman ruotsin rinnalla. Alan aktivoitumiseen vaikuttivat myös edellä mainitut muut tekijät, niin kirkolliset herätysliikkeet kuin erilaiset aatteelliset järjestöt ja yhdistyksetkin. Kilpailtiin kansalaisten kiinnostuksesta ja ennen kaikkea uuden suomalaisen ja suomenkielisen sukupolven voittamiseksi oman asian puolelle. Liikehdintä näkyi selvästi myös kaupallisessa kustannustoiminnassa.

Kun Suomen Kustannusyhdistys (SKY) vuonna 1858 perustettiin, laskettiin maassamme olleen lähes parisataa kustantajaa, joista suurin osa yksityishenkilöitä tai pienliikkeitä. Perustamisvaiheessa SKY:een liittyi 19 jäsentä, joukossa mm. Z. Topelius. Varsinaisia kustannusliikkeitä oli mukana vain kuusi. Yhdistyksen jäsenmäärä vaihteli vuosisadan lopulle tultaessa 20-30 välillä (vrt. Virtanen 1958, 115-126). Vuoden 1850 kahlehtivan painoasetuksen kumouduttua 1860 alkoi vapautuminen heijastua myös kustannusyritteliäisyyteen ja kirjallisuuden tuotannon kasvuun. Vuonna 1860 oli maassamme 23 kirja- tai kivipainoa, vuosisadan vaihteessa jo 73 (Tommila 1980, 265). Merkittävimmäksi suomenkielisen kirjailijapolven kustantajaksi nousivat 1870-luvulla porvoolainen Werner Söderström ja jyväskyläläinen K.J. Gummerus, mutta pääkaupungissa ei ennen Otavan perustamista (1890) ollut vielä yhtään suomenkieliseen kirjallisuuteen keskittynyttä kustantajaa (Leino-Kaukiainen 1989, 339-342). Koulut, kansankirjastot ja lukuyhdistykset, erilaisten yhdistysten järjestämät valistustilaisuudet ja "jalostavat huvit" synnyttivät tiedonhalua, levittivät tietoa ja valmistivat siten maaperää kirjallisuuden levitykselle ja kasvulle. (Virtanen 1958, 127.)

1850-luvun puolivälissä maamme kaupallinen kirjajakelu kattoi lähes kaikki kaupungit; vain viisi oli vailla kirjakauppaa (Virtanen 1958,

105). Maaseudun osalta tilanne pysyi kuitenkin huonona, sillä vaikka noin 90 % väestöstämme asui maalla, vielä vuonna 1883 oli maan 43 kirjakaupasta vain viisi kaupunkien ulkopuolella. Maaseudulla kulki tosin silloin tällöin kiertäviä kolportöörejä, mutta kirjanvälitys oli paljolti paikkakunnan valistuneen väen kiinnostuksen varassa (Lappi 1970, 30).

Tiedot siitä, miten paljon ja millaista kirjallisuutta maassamme oli saatavissa 1800-luvun puolivälin jälkeen, ovat puutteellisia ja vaatisivat omaa tutkimustaan. Aikalaisista Valfrid Vasenius esitteli havaintojaan *Valvojassa* vuonna 1887. Hän oli yhdistänyt taulukkoihinsa "niitä tieteenhaaroja, jotka ovat likeistä sukua keskenänsä" ja muodostanut kirjoista 10 ryhmää. Mukana olivat vain uudet suomenkieliset kirjat, jotka Vaseniuksen mukaan osoittavat "kirjallisen tuotteliaisuuden suhteellista laveutta". Olen taulukkoon 2 yhdistänyt kaksi Vaseniuksen taulukkoa eli liittänyt prosenttitaulukkoon absoluuttiset luvut (ks. s. 46).

Kaikkiaan suomenkielisiä uutuuskirjoja ilmestyi Vaseniuksen mukaan vuosina 1544-1885 yhteensä 2953 nimikettä, näistä oli lastenkirjoja 192 eli noin 6,5 %. Vasenius kommentoi tuloksiaan: "Nämä numerot ovat monessa kohden merkillisiä. Havaitaan niistä esim., että umpisuomalaiselle lukijalle vuonna 1855 oli tarjona yli k o l m e kertaa enämmän kirjoja kuin 1809 (599:174) mutta vuonna 1885 v i i s i kertaa enämmän kuin 1855 (2953:599), siis 1885 seitsemäntoista kertaa enemmän kuin 1809." (1887, 130). Suurin nousu tapahtui kaunokirjallisuudessa ja nimikemäärinä myös lastenkirjallisuudessa.

Tarkiaisen arvion mukaan maassamme ilmestyi autonomian aikana yhteensä 30.000 suomenkielistä teosta, joista jo 1860- ja 1870-luvulla noin puolet oli alkuaan suomenkielisiä (Tarkiainen 1924, 181). Miten kirjatuotanto jakaantui vuosittain, siitä antaa viitteitä Unto Lapin vuonna 1970 julkaisema taulukko (Taulukko 3, ks. s. 46).

Kuten taulukot kertovat, julkaistun suomenkielisen kirjallisuuden määrä ylitti ruotsinkielisen vuosisadan lopulle tultaessa, samoin kaunokirjallisuus uskonnollisen. Kaunokirjallisuutta oli vuoteen 1885 mennessä siis noin kolmannes kaikesta julkaistusta kirjallisuudesta, Vaseniuksen lastenkirjallisuudeksi luokittelemaa kirjallisuutta taas noin kuusi ja puoli prosenttia uutuuksista.

Maamme 1800-luvun alun kaunokirjallisuus, Turun ja Helsingin romantiikan edustajien tuotanto, oli pääosin ruotsinkielistä. Suomenkielisen kaunokirjallisuuden nousu alkoi 1860-luvulla, rinnan taloudellisen ja poliittisen kehityksen kanssa. Kuitenkin vasta 1880-luvulla ensimmäinen suomenkielisen koulutuksen saanut sukupolvi alkoi toteuttaa Snellmanin ohjelmaa ja vaatia suomen kielelle täysiä oikeuksia (vrt. esim. Laitinen 1981, 228).

TAULUKKO 2 Vaseniuksen keräämät tiedot suomenkielisistä uutuuskirjoista vuosina 1544-1885 (%)

		I	II	III	IV	V
1.	Kokoelmia ja aikakauskirjoja	1	2	1	2	2
2.	Jumaluus-oppia ja raittiudenkirjoja	82	52	38	25	22
3.	Oikeus- ja valtiotiedettä	3	1	4	4	4
4.	Historiaa ja maantiedettä	1	6	9	14	11
5.	Kielitiedettä	1	4	6	6	4
6.	Kaunokirjallisuutta ym.	5	16	16	22	30
7.	Filosofiaa ym.	1	2	5	7	7
8.	Lastenkirjoja	-	7	7	8	6
9.	Matem., luonnon- ja lääketiedettä	1	4	5	4	6
10.	Taloutta, teollisuutta ja sotatiedettä	5	6	9	8	8
yhteensä		100	100	100	100	100
n = 2953		174	425	481	574	1299

I = 1544-1808; II = 1809-1855; III = 1856-1865; IV = 1866-1875; V = 1876-1885
(Vasenius 1887, 130-131.)

TAULUKKO 3 Kirjanimikkeiden tuotanto vuosina 1844-1915

vuosi	I	II	III	yht.
1844	37	95		132
1849	71	128	-	199
1875	n. 100	-	-	
1881	260	-	-	
1895	400	250	20	670
1900	530	310	40	880
1905	690	310	30	1030
1910	935	210	59	1204
1915	710	304	27	1041

I = suomenkielisiä; II = ruotsinkielisiä; III = vieraskielisiä
(Lappi 1970, 29.)

Aatteellisessa mielessä Suomen kulttuurielämässä kuljettiin vielä pitkään Lönnrotin ja Snellmanin jälkiä innoittajina lähinnä isänmaallisuus ja kristillinen idealismi. Kautta 1860- ja 1870-luvun aina 1880-luvulle - muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta - kirjailijoiden esikuvana näytti olleen Runebergin ja Topeliuksen tuotanto (vrt. Alhoniemi 1969, passim; Kohtamäki 1964, 375; Tarkiainen 1934, 165). Asenteiden muuttuminen alkoi kuitenkin näkyä jo realistien tuotannossa 1880-luvulla. Uusi suomenkielinen sukupolvi oli kiinnostuneempi yhteiskunnallisista kuin kansallisista kysymyksistä. Silti suomalaiseen realismiinkin sisältyi Kai Laitisen mukaan vielä melkoinen annos eettistä ja yhteiskunnallista idealismia (1981, 231).

Realismin ja naturalismin kausi merkitsi myös kiinteämpien kulttuurisuhteiden solmimista Eurooppaan, ja 1800-luvun lopulla meille

kantautui myös uusia taidekasvatusaatteita niin saksalaiselta kuin englantilaiselta suunnalta. Taidefilosofien John Ruskinin ja William Morrisin ajatukset tavallisen kansan ja taiteen lähentämisestä luontuivat hyvin yleiseen kansanvalistushenkiseen ilmapiiriimme ja saivat kannattajia erityisesti valistuneista kuvataiteilijoistamme (vrt. Huuhtanen 1984 ja Tuomikoski-Leskelä 1979).

Suuri merkitys eurooppalaisten aate- ja tyylisuuntausten välittymisessä oli paitsi henkilökohtaisilla kontakteilla, myös kirjallisuuden käännöstoiminnalla. Sensuuriasetuksen vuoksi käännöstoiminta pääsi kuitenkin vauhtiin vasta 1860-luvulla, jolloin esimerkiksi näytelmien kääntämistä innoitti virinnyt teatteriharrastus (Hellemann 1970, 424). SKS taas edisti erityisesti kertomakirjallisuuden suomentamista. 1870-luvulla saatiin suomeksi jo muutamia maailmankirjallisuuden klassikkojenkin (esim. Scottin, Swiftin, Dickensin, Sandin ja Puškinin) teoksia. Ilmeistä oli, että meidän sivistyneistömme pystyi lukemaan maailmankirjallisuutta myös alkukielillä tai ainakin ruotsin kielellä, jolle käännettiin yleensä nopeammin kuin suomeksi. Kansanväliset klassikkojen (nuoriso-)lyhennelmät taas saattoivat olla tarkoitettuja myös tavalliselle aikuisväestölle. Tarkiaisen mukaan suomennokset aina 1870-luvulle asti olivat silti "etupäässä opettavia ja ihanteellishenkisiä romaaneja ja kyläkertomuksia" (1934, 167).

1880-luvulla suomennostoiminta vilkastui kirja-alan muun kehityksen mukana (vrt. *Maailmankirjallisuuden ja sen klassikkojen suomentamisesta*, 1986). Taitavista suomentajista oli kuitenkin edelleen puutetta. 1800-luvun loppuun mennessä Suomi oli sekä käännöksillään että suomenkielisellä alkuperäiskirjallisuudella kohtalaisen nopeasti kuronut umpeen välimatkaa muun maailman kirjallisuuteen. Vuosisadan lopulla se oli, voi sanoa, noussut myös kaunokirjallisuuden alueella muiden kansakuntien joukkoon.

1800-luvun lapsia opin tiellä

A. Edelfelt: Sisäkuva Poikien Työkodista. Öljymaalaus 1885. Yksityinen kokoelma, Göteborg

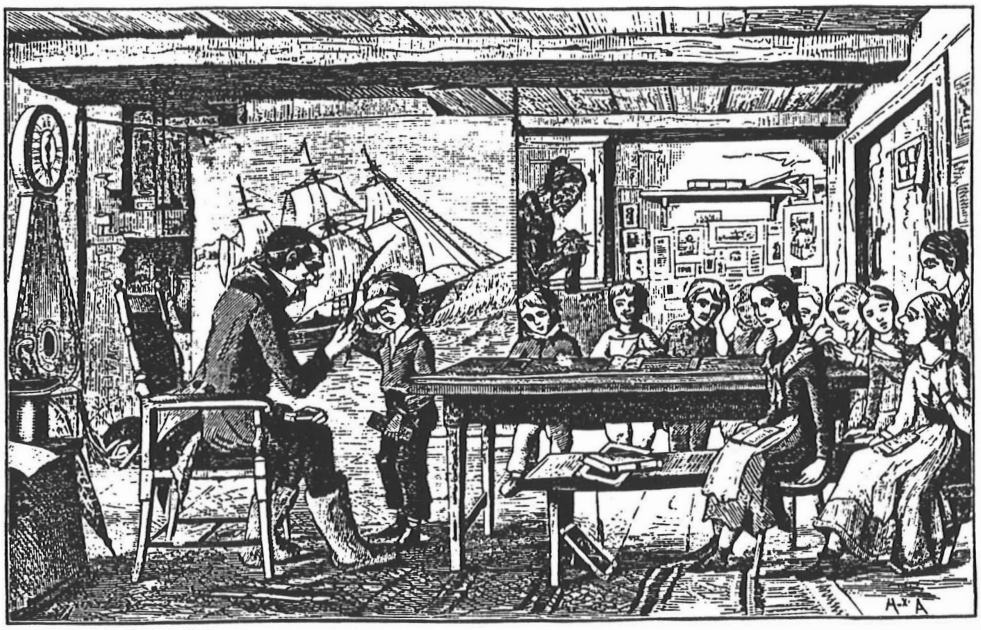

Ukko Granbergin koulu. R. Åkerblomin kuvitusta V. Pettersonin teokseen Bilder ur Skatuddslifvet i forna dagar. Helsinki 1881

Tunnettuja vaikuttajia 1800-luvulla

1810 - 1888

1806 - 1881

Aleksandra Gripenberg
1857 - 1913

Lucina Hagman
1853 - 1946

Olai Wallin
1832 - 1896

K.J. Werkko
1850 - 1926

3 SUOMENKIELISEN NUORISOKIRJALLISUUDEN KAUNOKIRJALLISIA ESIKUVIA

Luonnollisesti suomalaisen nuorisokirjallisuuden kehitys oli yhteydessä paitsi oman maan kaunokirjallisuuden kehitykseen, myös muiden maiden lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Suomalainen taide-elämä kansainvälistyi 1880-luvulla (Reitala 1987, 11). Ilmeistä oli, että myös ne suomalaiset kirjailijat, jotka kohdistivat huomionsa kasvavaan nuorisoon, olivat jo tätä ennen tietoisia siitä, mitä tapahtui maailmalla, ja saivat sieltä myös esteettisiä vaikutteita omaan kirjalliseen työhönsä. Yhtäläisyyksien ja erilaisuuksien löytämiseksi on syytä luoda lyhyt katsaus ennen vuotta 1900 ilmestyneeseen ulkomaiseen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen.

Runebergin ohella kotimaisen kirjallisuuden suurimpia vaikuttajia 1800-luvun toisella puoliskolla oli Zacharias Topelius (vrt. Laitinen 1986, 383-385). Hänen toimintansa ulottui usealle alueelle ja tuntui pitkään. Topelius oli jo 1840-luvun lopulla tunnettu sekä runoilijana että satukirjailijana. *Välskärin kertomuksilla (Fältskärns berättelser,* 1853-67) hän vahvisti myös historiallisen romaanin tulon Suomeen ja näytti siten mallia muille kirjailijoille. Suureen suosioon nousi ennen kaikkea hänen *Lukemisia lapsille (Läsning för barn)* -sarjansa, joka jatkui 1860-luvulta lähes hänen kuolemaansa saakka, ja hänen kouluja varten laatimansa *Maamme kirja (Boken om vårt land,* 1875), joka oli kuin J.V. Snellmanin tilaustyö (vrt. luku 2.3.1), oli käytössä ruotsin- ja suomenkielisissä kouluissa satakunta vuotta. Topelius vaikutti myös *Helsingfors Tidningarin* päätoimittajana. Lehdessään hän seurasi valppaasti niin yhteiskunnallisia kuin kulttuurikysymyksiä ja *Helsingfors Tidningarista* tuli hänen kautenaan Suomen luetuin lehti (Castrén 1934, 457). Siinä hän esitti keskeisiä ajatuksia lastenkirjallisuudestakin. Kaiken kaikkiaan Topeliuksen merkitystä kansanvalistajana ei voi aliarvioida.

3.1 Nuorisokirjallisuus maailmankirjallisuudessa

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden valtatyyppinä Euroopassa ennen valistusaikaa olivat uskonnolliset ja maalliset oppaat. Katekismuksien, lastenraamattujen ja hengellisten runojen ohella kasvavalle nuorisolle tarjottiin kertomuksia lapsista, jotka tekivät parannuksen ja joille kuolema, Jumalan valtakuntaan mahdollisimman varhain pääseminen, oli suuri ilo. Maallisesta opetuskirjallisuudesta suosituimpia olivat kertomukset suurmiehistä ja heidän teoistaan eli plutarkit. Myös kansansadut, ennen kaikkea faabelit, toimivat opetuksen välittäjinä, ja niitä käyttivät saarnoissaan ja omissa kirjoituksissaan niin Martti Luther kuin myöhemmät hengellisen tai maallisen sanan viljelijätkin.

Tarunomaisen kreikkalaisen kertojan Aisopoksen (n. 620-560 eKr.) jälkeen eläintarinan merkittävimpiä kehittäjiä olivat hänen lukuisat latinantajansa, jotka lisäsivät runsaasti myös itämaista aineistoa nykyisin tuntemiimme "Aisopoksen satuihin". Uudella ajalla eläintarinan tärkein edustaja oli Jean La Fontaine, jonka runomuotoiset faabelit (*Fables*, 1668-1694) olivat esikuvina pitkään (mm. Kryloville). Toinen Ranskan klassismin edustaja Charles Perrault muokkasi puolestaan keräämänsä aidot kansansadut hienostuneeksi proosa-asuiseksi kokoelmaksi, joka tunnetaan yleensä nimellä Hanhiemon tarinoita (*Contes de ma mere l'oye*, 1697)[1] ja jonka välityksellä tutut sadut Punahilkasta, Saapasjalkakissasta, Tuhkimosta ja Ruususesta levisivät erikielisinä suullisina ja kirjallisina versioina kautta Euroopan. Yhtä suuren suosion saavutti myös Antoine Gallandin toimittama ns. Tuhannen ja yhden yön tarinoiden ranskannos (1704-1717). Tämä ensimmäinen eurooppalainen käännös merkitsi itämaisille saduille markkinoiden avautumista kaikkialla ja sitä kautta vähitellen myös pääsemistä nuorison tietoisuuteen.

Moderni kertomakirjallisuus syntyi Englannissa. Nuorisokirjallisuuden kehityksen kannalta kaksi 1700-luvulla ilmestynyttä englantilaista teosta, Daniel Defoen *Robinson Crusoe* (1719) ja Jonathan Swiftin *Gulliver's Travels* (1726), olivat merkittäviä sikäli, että niistä hyvin pian ilmestymisen jälkeen tehtiin lyhennettyjä versioita nuorisolle. Tunnetuin mukaelma *Robinson Crusoesta* on saksalaisen koulumiehen Campen 1700-luvun lopulla laatima *Robinson der Jüngere* (1779-1780).

Englanti on monessa muussakin suhteessa ollut lasten- ja nuortenkirjallisuuden alueella edelläkävijä. Erääksi syyksi on arveltu, että jo 1700-luvun puolivälistä lähtien siellä oli riittävän suuri ja hyvinvoiva keskiluokka ylläpitämään nuorisokirjallisuuden julkaisemista (Carpenter & Prichard 1984, 220-221). Lontoolainen kustantaja-kirjakauppias John

---

1 Perrault'in satukokoelman täydellinen (9 sadun) suomennos *Hanhiemon satuja* ilmestyi vasta 1922, kääntäjänä Tyyne Haapanen-Tallgren (=Tuulio).

Newbery (1713-1767) on tästä hyvä esimerkki. Hän kustansi paitsi laajan sarjan nuorten suosimia matkakuvauksia (*The World Displayed)* myös satuja ja runoteoksia lapsille.

Lyriikan elpyminen esi- ja varsinaisen romantiikan kaudella näkyykin selvästi myös lapsille tarkoitetussa kirjallisuudessa. 1800-luvun alkua Englannin nuorisokirjallisuudessa on kutsuttu jopa "kevytmielisyyden sarastukseksi" ("the dawn of levity"; Darton 1982, 199-218). F.J. Dartonin mukaan merkkeinä tästä olivat lontoolaisen kirjakauppias Harrisin julkaisemat kuvitetut, ilomieliset runokirjaset (esim. *Mother Hubbard and Her Dog,* 1805). Jo 1700-luvun alkupuolella tunnettu virsirunoilija Isaac Watts oli julkaissut laulukokoelman myös lapsille (*Divine and Moral Songs for Children,* 1720), ja 1800-luvulla hänen työtään jatkoivat Ann ja Jane Taylor. Herännyt Shakespeare-innostus synnytti puolestaan hänen näytelmiensä nuorisomukailut (kuten Lamb-sisarusten *Tales from Shakespear,* 1807)[1].

Englannin porvarillisen romaanin traditioon liittyvät puolestaan 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla suositut didaktiset kertomukset lapsille ja nuorille. Niitä sepittivät tunnetut naiskirjailijat (Maria Edgeworth, Sarah Fielding, Charlotte Smith). Monet uskonnollisesti suuntautuneet liikkeet (Sunday-School Union, The Evangelical Movement, Religious Tract Society) niin Englannissa kuin Amerikassa tuottivat myös runsaasti kirjallisuutta lasten ja nuorten hengenravinnoksi. Esimerkiksi vuonna 1824 perustettu American Sunday School Union julkaisi yli kuusi miljoonaa kirjaa kuutena ensimmäisenä toimintavuotenaan (Erisman 1986, 18-19). Liikkeet harjoittivat laajaa lähetystyötä, ja sitä kautta monissa Euroopan maissa nuorison uskonnollisiin tunteisiin vetosivat niin Sarah Trimmer, Hannah More, Hesba Stretton, Jacob Abbot, A.L.O.E. eli Charlotta Tucker ja monet muut hengelliseen lähetystehtävään antautuneet anglosaksiset kirjailijat.

Vaikka romantiikka uudisti lasten- ja nuortenkirjallisuutta, sentimentaalinen, uskonnollis-moraalinen kertomustyyppi säilyi valtalajina kauan. Varsin voimakas ja vahva uskonnollisen nuorisokirjallisuuden suuntaus näyttää olleen Saksassa. Uskonnollisista kirjailijoista tuotteliaimpia olivat *Genoveeva*-bestsellerin (1810) tekijä Christoph von Schmid sekä F.F.A. Hoffmann ja Gustav Nieritz. Ranskalaista moralismia edusti laajalti tunnettu Arnaud Berquin, jota pidetään maansa lastenlehtien (mm. *L'Ami des Enfants,* 1782) pioneerina (Hazard 1955, 34-41).

Jo esiromantiikan kaudella virinnyt kiinnostus kansanrunouteen jatkui varsinaisessa romantiikassa, joka ihannoi (etenkin Rousseaun innoittamana) myös lapsuutta ihmisyyden etsikkoaikana, kultaisena paratiisina. Halu oppia tuntemaan tavallista kansaa sekä sen historiaa herätti tieteellisen kansansatukeruun. Merkittävimmän panoksen keruu-

---

1 Teos *Tales from Shakespear* ilmestyi 2 osana 1806, mutta oli päivätty 1807 (Darton 1982, 191).

työhön antoivat saksalaisten kielitieteilijöiden Jacob ja Wilhem Grimmin *Kinder- und Hausmärchen* -kansansatukokoelmat (1814-1822). Ne innostivat Pohjolan maitakin hakeutumaan kansanrunoutensa juurille (Norjassa Asbjørnsen & Moe; Ruotsissa Hyltén-Cavallius & Stephens), ja keruun tulokset taas vuorostaan antoivat virikkeitä ajan uudistuvaan kirjallisuuteen. Näin tapahtui etenkin Saksassa, jossa kansansadun pohjalta syntyi taidesatu ja fantasiakertomus (E.T.A. Hoffmann, A. Chamisso). Myös Venäjällä muokkasi A. Puškin jo 1830-luvulla kansansatuja lapsille ja 1855-1864 A.N. Afanasjev julkaisi niistä laajan kokoelman (*Skazki*).

H.C. Andersenkin (1805-1875) aloitti saturunoilijan uransa kansansatujen muokkaajana, mutta kehitti vuosien mittaan lajinsa eli taidesadun niin monipuoliseksi ilmaisuvälineeksi, että hänen 156 satuaan ja tarinaansa ovat jättäneet varjoon kirjailijan muun tuotannon ja kelvanneet malleiksi satukirjailijoille tähän päivään asti. Kansansadut ja Andersenin sadut olivat myös Zacharias Topeliuksen satujen esikuvina (vrt. Laurent 1947, 158-167). Vaikka satuun ei Englannissa enää 1800-luvun puolivälissä suhtauduttukaan yhtä negatiivisesti kuin aiemmin, sepitteellistä kaunokirjallisuutta ("imaginative fiction") julkaistiin kuitenkin vielä Humphrey Carpenterin mukaan melko vähän (1987, 10). Ennen Carrollia fantasiakirjallisuuden aukkoa siellä täyttivät vain taideteoreetikko John Ruskinin vuonna 1851 julkaisema mystinen satu *The King of The Golden River* sekä Thackerayn *The Rose and The Ring* (1855).[1]

Kuten Swiftin ja Defoen esimerkki edellä osoitti, osa aikuiskirjallisuutta on aina pyrkinyt siirtymään nuorison lukemistoksi. Vuonna 1888 tehtiin englantilaislapsille kysely heidän suosikkikirjailijoistaan. He nimesivät kärkeen Charles Dickensin ja Walter Scottin (Carpenter & Prichard 1984, 222), joista kumpikaan ei ollut varsinainen nuorisokirjailija. Varsinkin historiallisen romaanin isä - ja Topeliuksen esikuva tällä saralla - Walter Scott sai hyvin pian nuoria lukijoita kaikkialla. Hänen romaaneitaan (mm. *Waverley*, 1814; *Ivanhoe*, 1820) käännettiin eri puolilla maailmaa. Niitä alettiin suosittaa juuri nuorisolle ja niistä tehtiin myös nuorisoversioita, ja niiden suuresta vaikutuksesta kertoo, että eri puolilla Eurooppaa rupesi esiintymään uusia kansallisia "scotteja". Ranskassa tunnetuin historiallisten romaaneiden tekijä oli A. Dumas (vanhempi), Tanskassa B.S. Ingemann, Suomessa Z. Topelius. Historialliset romaanit olivat olleet tyypillisesti miesten kirjoittamia. Poikkeuksena voidaan mainita uskonnollismoralistisen kirjallisuuden tekijänä varsin kokenut ja tunnettu englantilainen Charlotte Yonge (esim. *The Little Duke*, 1854).[2]

---

1 Edellistä Carpenter pitää Grimm-tyyppisenä moraalisena tarina, jälkimmäistä taas suositun lontoolaisen pantomiimityylin parodiana pikemmin kuin lasten fantasiakirjallisuutena (1987, 10).

2 Charlotte Yongen suosituin teos oli *The Heir of Redclyffe* (1853), joka mainitaan myös Alcottin *Pikku naisissa*.

Romantiikan vanavedessä syntyivät myös intiaani- ja meriromaanit. Amerikkalaisen James Fenimore Cooperin *Nahkasukka*-sarja (1823-1841) ja englantilaisen merikapteeni Frederick Marryatin teokset (esim. *Peter Simple*, 1834 ja *Masterman Ready*, 1841) ylittivät nekin käännöksinä tai mukailuina hyvin pian valtakuntien rajat ja saivat lukuisia jäljittelijöitä. Suosittu oli myös amerikkalaisen kirjailija-kustantaja Samuel G. Goodrichin nimimerkillä Peter Parley julkaisema maantiedettä, historiaa ja luonnontiedettä esittelevä yli 100 kirjaan nouseva seikkailusarja nuorisolle (vuodesta 1827). Peter Parley -nimellä ilmestyi myöhemmin useita piraattipainoksia esimerkiksi Englannissa (Carpenter & Prichard, 1984, 407).

Myös romantiikan kuvakirjoissa suosittiin usein historiallisia aiheita sekä kansanrunoutta. Tavallisimmin kuitenkin kuvakirjoissa kerrottiin eläimistä ja lasten omasta jokapäiväisestä elämästä, mutta sävy oli ihannoiva (esim. tanskalainen Frølich, saksalainen Pletsch). Oman aikansa kuvakirjalinjasta poikkesivat täysin Heinrich Hoffmannin *Der Struwwelpeter* (1845) ja Wilhelm Buschin *Max und Moritz* (1865). Vaikka Hoffmannin *Jöröjukkaa* onkin joskus pidetty ankarasti valistushenkisenä, se todellisuudessa oli Maksin ja Moritzin kepposista kertovan kuvakirjan tavoin vallankumouksellinen, karkeahkolla huumorilla maustettu karikatyyri ajan opetuskirjallisuuden tottelemattomista lapsista ja nuorista. Kehitystä lastenkirjallisuudessa merkitsivät myös englantilaisen taiteilijan Edward Learin nonsense-riimejä sisältävät surrealistiset kuvakirjat (esim. *Book of Nonsense*, 1846) samoin kuin Walter Cranen, Randolph Caldecottin ja Kate Greenawayn korkeatasoinen panos lastenkirjataiteeseen 1800-luvun toisella puoliskolla.[1] Monet Pohjoismaidenkin kansalliset kuvakirjat syntyivät 1800-luvun loppupuolella romantiikan hengessä; näistä mainittakoon Jenny Nyströmin *Barnkammarens bok* Ruotsissa (1882) ja Norjassa *Norsk billedbog for børn* (1888).

Koululaitoksen yleistyminen ja vapaa-ajan lisääntyminen vaikuttivat uudistavasti lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Kun lapsuus ruvettiin käsittämään pidemmäksi kuin aiemmin, löydettiin tavallaan lapsuuden ja aikuisuuden väliltä uusi kehitysvaihe, nuoruus, mikä Vibeke Styben mukaan (1970, 113-114) vaikutti siihen, että aikuiskirjallisuutta ryhdyttiin aktiivisesti mukailemaan nuorille. Realismi loi varsinaiset nuorisoromaanityypit, poika- ja tyttökirjat sekä koululaisromaanit.

Amerikkalaista yhteiskunnallista realismia - keskellä moralisoivaa nuorisokirjallisuutta (vrt. MacLeod 1978, 13-24) - edustaa Harriet Beecher Stowen neekeriorjuutta vastaan suunnattu *Uncle Tom's Cabin* (1852), jonka lyhennelmästä tuli hyvin pian suosittua lasten lukemistoa eri puolilla maailmaa. Samoihin aikoihin teoksen kanssa ilmestyi myös

---

1 Heillä on ollut voimakas vaikutus ainakin ruotsalaisiin Ottilia Adelborgiin ja Elsa Beskowiin (Stybe 1970, 106).

naiivin romanttinen *The Wide, Wide World* (1850)[1], silloinen bestseller, jota pidetään ensimmäisenä tyttöromaanina. Tätä Wetherellin (oik. Susan Warnerin) romaania kuuluisammaksi osoittautui kuitenkin Louisa M. Alcottin *Little Women* (1868), jonka teostyypistä on käytetty myös nimitystä "family story". Alcottin muukin tuotanto (*Little Men; Rose in Bloom* jne.) on säilyttänyt asemansa nuorisokirjallisuuden historioissa ja nuorten suosikkilukemistona. Alcottin hengenheimolaisiin ja seuraajiin kuuluvat Susan Coolidge (*Katy*-sarja 1870-luvulla) ja englantilaissyntyinen Frances Hodgson Burnett (esim. *Little Lord of Fauntleroy*, 1886). Useimmissa muissakin 1800-luvun lopulla syntyneissä tyttö- tai nuorisoromaaneissa käsitellään juuri perhe-elämää kuten esimerkiksi australialaisen Ethel S. Turnerin ja sveitsiläisen Johanna Spyrin kirjoissa.

Vaikka tyttö- ja perhekirjojen sankarittaret realismin myötä huomattavasti itsenäistyivät, teoksissa säilyi idyllinen henki. Tytöistä oli kasvatettava tulevaisuuden koteihin kestäviä, ahkeria ja lempeitä kodin hengettäriä. Poikakirjoissa olivat sen sijaan pääasiana jännittävät seikkailut. 1800-luvun lopun amerikkalaiseen poikakirjallisuuteen kuuluivat myös "pahat pojat" (Nilsen & Donelson 1985, 516-518). Tämän antisankarin mallin kehittäjänä pidetään T.B. Aldrichia (*The Story of Bad Boy*, 1869) ja koko kirjatyypin mestarina Mark Twainia (*The Adventures of Tom Sawyer*, 1876 ja *The Adventures of Huckleberry Finn*, 1884). Realismi kehitti myös uudentyyppisen seikkailukirjallisuuden, jossa jännityksen ohella jaetaan tietoa, joskus myös esitetään utopioita (esim. G.A. Henty, H.R. Haggard, R. Kipling, J. Verne). Seikkailukirjallisuuden todellinen klassikko on R.L. Stevensonin *Treasure Island* (1883), joka ilmestyi aluksi sarjakertomuksena amerikkalaisessa nuortenlehdessä.[2] Realistisessa nuorisokirjallisuudessa kuvattiin dickensläiseen tapaan sentimentalisoiden köyhyyttä ja kurjuutta, mutta romantiikalle tyypillinen ylikristillisyys sen sijaan vähentyi. Myös ranskalaisen Hector Malot'n - Victor Hugon hengenheimolaisen - sydäntä lähellä olivat köyhät ja heitteille jätetyt lapset (*Sans Famille*, 1878), mutta hänen löytölapsensa Remin mierontien kuvauksessa on kuitenkin seikkailukirjan maku.

Realismi antoi sadullekin uusia muotoja. Kirjailijat - kuten H.C. Andersen - ottivat fantasian jopa yhteiskuntakriitiikin käyttöön (vrt. myös C. Kingsleyn *The Water-Babies*, 1863 tai V. Rydbergin *Lille Viggs Äfventyr på Julafton*, 1875). Täysin uudenlaisen sadun luoja oli Lewis Carroll (oik. matemaatikko C.L. Dodgson). Hänen surrealistinen saturomaaninsa *Alice's Adventures in Wonderland*, joka ilmestyi vuonna 1865, oli aikaansa edellä eikä koskaan erityisen suosittu nuorison keskuudessa (Carpenter & Prichard 1984, 18). 1800-luvun lopulla italialaisessa

---

1 Tämä kirja mainitaan myös *Pikku naisissa* eli se kuului ilmeisesti amerikkalaisten tyttöjen obligatoriseen lukemistoon 1800-luvun toisella puoliskolla.

2 Stevenson oli myös lastenrunojen tekijä. Vuonna 1885 ilmestynyt *A Child's Garden of Verses* saatiin suomeksi 1987 nimellä *Lasten runotarha* (Suom. Kirsi Kunnas).

lastenlehdessä jatkokertomuksena alkujaan ilmestynyt saturomaani eläväksi muuttuvasta puunukesta Pinocchiosta sen sijaan saavutti heti lasten suosion. Tarinan kirjoittaja Collodi (oik. C. Lorenzini) julkaisi *Pinocchion* (1883) ohella myös oppikirjoja (esim. *Giannettino*, 1875), joissa sepitettyjen tarinoiden avulla opetettiin lapsille historiaa ja maantiedettä. Tämä näyttää olleen varsin suosittu opetuksen muoto 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun taitteessa, sitähän käyttivät mm. Z. Topelius Suomessa (*Boken om vårt land*, 1875) ja Selma Lagerlöf Ruotsissa (*Nils Holgerssons underbara resa*, 1906-1907). Venäjällä samantapaisin keinoin nuorison opettamiseen osallistui aktiivisesti muiden muassa Leo Tolstoi.

Edellä on voitu vain viitata lastenlehtiin ja kuvakirjoihin, joilla luonnollisesti on ollut hyvin oleellinen tehtävä uuden lukijakunnan kasvattamisessa ja sen lukuhalun tyydyttämisessä. Myös vaatimattomampi kirjallisuustyyppi, arkkikirjallisuus (chapbooks, dime literature, skillingstryck), sai luvan täyttää samaa tehtävää. Arkkeina monet kansansadut ja syntytarinat levisivät nuorisonkin ulottuville. Esimerkiksi 1700-luvun lopulla Englannissa tehtiin jättiläisistä kertovista kansansaduista (mm. *The History of Jack and The Giants*) halpapainoksia (chapbooks), jotka saivat suuren suosion ja levisivät laajalti (Carpenter & Prichard 1984, 276-277).

Pisimmälle kirjapainotaidossa kehittyneet maat, kuten Englanti ja Saksa, ryhtyivät myös aktiivisesti markkinoimaan nuorisokirjallisuuttaan muualle Eurooppaan ja Amerikkaan. Tämän taidon osasivat myös monet uskonnolliset järjestöt. Suomessa, jossa 1800-luvun toisella puoliskolla vasta luotiin kansalliskirjallisuutta, tähyiltiinkin varsin halukkaasti kansainväliseen kirjallisuuteen. Kun liberaali fennomaaninen kulttuuri-ideologia lisäksi suosi siirtymäkaudella käännöskirjallisuuteen turvautumista, poimittiin myös suomenkieliseen nuorisokirjallisuuteen käännöksinä huomattava osa edellä esitellystä maailmankirjallisuudesta.

3.2 Zacharias Topelius

Niin maamme ruotsin- kuin suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden syntymisessä ja muotoutumisessa on suomenruotsalaisella kirjailijalla Zacharias Topeliuksella (1818-1898) ollut erittäin tärkeä osuus. Hänellä olikin asiansa ajamiseksi käytössään monia kanavia *Helsingfors Tidningarin* päätoimittajana (1842-1860), Helsingin yliopiston (oik. Suomen Keisarillisen Aleksanterin-Yliopisto) historian professorina (1854-) ja myöhemmin yliopiston rehtorina (1875-1878) sekä julkaisujensa kautta. Topeliuksen akateeminen arvovalta antoi hänen mielipiteilleen painoa ja kirjallinen työnsä malleja toisille kirjailijoille.

Lastenkirjatuotantonsa Topelius aloitti jo 1840-luvulla. Hänen

neljä *Sagor*-kokoelmaansa ilmestyivät vuosina 1847-1852, ja hänen alullepanemansa oli myös maamme ensimmäinen lastenlehti *Eos* (1854-66). Juuri uutta lehteä *Helsingfors Tidningarin* lukijoille joulun alla 1853 mainostaessaan päätoimittaja otti myös yleisesti kantaa nuorison kirjallisuuteen ja lukemiseen otsikolla Eos, Tidskrift för Barn (n:o 97).

Aitona romantikkona Topelius perustelee nuorisokirjallisuuden tarvetta nimenomaan lapsen psyyken ja hänen mielikuvituksensa kehityksen kannalta. Tämä tarve herää hänen mukaansa lapsissa itsessään silloin, kun he oppivat lukemaan; he haluavat älyllisen (koulu)työn vastapainoksi saada ravintoa myös tunteelle ja mielikuvitukselle. Tunnetta lapset saavat tietenkin rakastavasta kodista, mutta mielikuvitus tahtoo mielellään lentää kodin ulkopuolelle, olettaa Topelius. Ennen kirjallisuutta lasten fantasianälän korvasivat kansansadut, joita lapset kaikkina aikoina ja kaikissa olosuhteissa ovat rakastaneet ja tarkkaavaisina kuunnelleet talvi-iltoina takkatulen ääressä. Tuo lapsen mielikuvituksen nälkä Topeliuksen mukaan selittää myös sen, että lastenkirjallisuus on syntynyt. (Topelius 1853.)

Topelius moittii kirjoituksessaan toisaalta kylmän järkeviä ja moralisoivia, toisaalta lapsen mielikuvituksen (esim. kauhutarinoin) harhateille saattavia teoksia, joita hänen mukaansa kirjakaupat joulun alla ovat tulvillaan. Hänen mukaansa tällaisten sopimattomien teosten kirjoittajilta puuttuu kyky kohota lasten kirkkaan näkemyksen tasolle. On ajattelematonta temmata lapsi liian aikaisin omasta mielikuvitusmaailmastaan horjuttamalla tämän viatonta uskoa ja iloista tasapainoa epäilyllä ja yksinomaan järkevällä ajattelulla, hän sanoo. Topelius on sitä mieltä, että lapsuudesta ilman uskoa seuraa nuoruus ilman Jumalaa, miehuus ilman vakaumusta ja kokonainen elämä ilman voimaa ja päämäärää niin tätä kuin tulevaa elämää varten. Vanhempien tulee sen vuoksi pitää huolta, että heidän lapsensa saavat kristillisen ja isänmaallisen kasvatuksen, mutta heidän tulee myöskin huolehtia siitä, että heidän lapsillaan on sopivaa ja miellyttävää luettavaa. (Topelius 1853.)

Z. Topeliuksen romanttisidealistinen maailmankatsomus esittäytyy laajemmassakin lastenkirjallisuutta käsittelevässä ohjelmakirjoituksessa, neliosaisessa artikkelisarjassa Om läsning för barn, joka ilmestyi *Helsinfors Tidningarissa* marras- ja joulukuussa 1855 (n:ot 87, 93, 96 ja 99). Ensimmäisessä kirjoitelmassa hän pohtii lasten tulevaisuutta, kodin ja koulun kasvatuksellista työnjakoa sekä kirjallisuuden valinnan vaikeutta. Seuraavissa osissa Topelius esittelee konkreettisemmin, millainen kirjallisuus on sopivaa luettavaa lapsille ja nuorille. Ensimmäisellä sijalla on luonnollisesti uskonnollinen kirjallisuus. Topeliuksen mukaan lapsi ei ole "tyhjä taulu", mutta lapsen viattomuus voidaan pelastaa, jos hänen uskonsa persoonalliseen Jumalaan saadaan säilymään eli sisäinen elämä Jumalassa jatkuu läpi elämän.

Jo ensimmäisissä lapsille kerrotuissa saduissakin pitäisi kuulua Jeesuksen nimen sointi, sanoo Topelius. Jumalan ja maailman välisistä

ristiriidoista ei sen sijaan saa lapsille kirjoittaa. Koska lapsen elämä on lähellä luonnonelämää, tulee Jumalan loistaa lapsen silmiin luonnon läpi; niin pitkälle kuin mahdollista Jumalan ja maailman on oltava sovussa. Lapsille sopivaa luettavaa ovat Topeliuksen mukaan Salomon vertaukset ja monet muut Raamatun kertomukset, lempeät psalmit ja legendat. Kristityt, ymmärtäväiset vanhemmat tekevät lapsilleen tutuiksi myös Franzénin Herransiunauksen (Välsignelsen), Runebergin Jouluaaton (Julaftonen) ja Stenbäckin Bedan ja Radigundiksen. Topelius muistelee myös, että edellisten lisäksi hänen oman lapsuutensa lukemistosta nousee ylitse muiden "Krummachers paraboler".[1] "Den war en skatt, som kunde många gånger läsas ånyo. Och den boken war en kristelig bok." (Topelius 1855 n:o 93.)

Kolmannessa kirjoituksessaan joulukuun 8. päivänä 1855 Topelius siirtyy käsittelemään maallista kirjallisuutta. Lasten lukemistossa uskonnollisen kirjallisuuden ohella tulee olla isänmaallisesti herättävää luettavaa, on kirjoittajan kanta. Patriotismin korostamisessaan Topelius yhtyy täysin J.V. Snellmanin ajatuksiin. Hän perustelee isänmaan merkitystä pitkään ja laveasti, kuten aiemmassa kirjoituksessaan kristillisyyttä. Hän pohdiskelee myös maamme kaksikielisyyttä. Poliittisesti Topelius oli keskustassa ja kieliriidoissakin sovittelija. Hänen mielestään Suomen kansa oli yksi, ja niin ruotsin kuin suomen kieli olivat syntyneet samasta kansanhengestä (vrt. Castrén 1934, 402). Lehtikirjoituksessaan hän ehdottaa kieliriitaan Salomon ratkaisua oikean äidin selvittämisessä. Oikea äiti ei antanut lastaan puolittaa, näin ei myöskään isänmaata tule repiä kahtia kahden kielen vuoksi. Kuten rakkaus Jumalaan niin myös rakkaus isänmaahan syntyy kotona. Isänmaata on hoivattava ja rakastettava kuin yhtenäistä metsää, vaikka oma kehto olisikin sattunut olemaan vanhan koivun (=ruotsalaisuus) tai nuoren havupuun suojassa (barrskogen=suomalaisuus), kuvailee asian maltillinen Topelius (1855, n:o 96).

Topelius vetoaa kirjailijoihin ja kustantajiin, että he julkaisisivat enemmän juuri isänmaanrakkautta vahvistavaa suomenkielistä luettavaa. Esimerkkeinä tällaisesta luettavasta hän mainitsee Franzénin ja Runebergin tuotannon, *Kalevalan, Kantelettaren,* suomalaiset kansansadut sekä J. Juteinin runon "Arvon mekin ansaitsemme". Tekstiään oikein harventaen Topelius kehottaa myös kaikkia muunkielisiä koteja tilaamaan suomenkielistä *Lukemista Nuorisolle* -lehteä ja tulkitsemaan sitä nuorisolle numero numerolta niin kauan, että nämä itse pystyvät saamaan lehdestä selvän.

Sarjansa viimeisessä osassa (*Helsingfors Tidningar* 1855, n:o 99),

---

1 ZT tarkoittanee saksalaisen jumaluusoppineen Krummacherin (1767-1845) 1805 ilmestynyttä *Parabel*-teosta. Sitä eikä samannimistä suomennosta löydy HYK:n kortistosta eikä Vaseniuksen *Suomalainen kirjallisuus 1544-1877* -luettelosta (1878).

Topelius teroittaa vakavasti vanhemmille, että heidän olisi luettava itse ensin se kirjallisuus, jonka aikovat antaa lasten käteen.[1] Hänen mukaansa olisi parempi antaa lapsille yksi hyvä kirja, vaikka se olisikin kallis, kuin useampia hyödyttömiä tai suorastaan vahingollisia kirjoja, jotka houkuttelevat halvemmalla hinnalla tai näkyvin otsikoin ja kuvin.

Topelius on artikkelisarjansa viimeiseen osaan kerännyt luettelon siitä, millaiset kirjat ovat vahingollisia ja mitkä hyviä. Luettelot kertovat mitä ilmeisimmin paitsi itse päätoimittajan arvomaailmasta myös yleisemminkin aikakauden hengestä. Kun tietää Topeliuksen aseman, voi hyvinkin olettaa, että ne toimivat kustantajien ohjenuorina sekä aloittelevien kirjailijoiden ja opettajien huoneentauluina. Koska on mielenkiintoista seurata, missä määrin suomenkielisessä nuorisokirjallisuudessa Topeliuksen ohjeita pyrittiin seuraamaan, esittelen luettelot kokonaisuudessaan.

Topeliuksen mukaan vaarallisia lasten kirjoja ovat:

1) kirjat, jotka kiihottavat liikaa fantasiaa. Sellaisia ovat mm. kummitusjutut ja kaikki sellaiset ihmekertomukset, joissa ei siveellisesti hyvä, lapsekkaan naiivi, iloisen hauska tai viattomasti kaunis tasoita tai lievennä ilmaisua;

2) lasten oikeuskäsitettä harhaanvievät rosvo- ja varashistoriat, kevytmieliset ja moraalittomat anekdootit ja pilat;

3) kaikki sellainen, joka heittää epäilyn tai epäuskon lapsen sieluun, esim. kaikenlaisen hassuttelun naamion alla pyhillä asioilla pilailu;

4) kaikki sellaiset, jotka "salakuljettavat" (insmyga) epäpuhtaita ajatuksia: kaikenlaiset kaksimieliset seikkailut, sopimattomat matkakuvaukset, monimieliset sukkeluudet, likaiset viisut ym.;

5) kaikki sellainen, joka veltostuttaa siveellistä tunnetta liikatunteellisuudella ja sentimentaalisuudella; liioitellun hentomieliset, tunteelliset, pateettiset esitykset;

6) kaikki ne, jotka saarnaavat äärimmäistä säädyllisyyttä (anständigheten), pitävät maallista viisautta kaikkea muuta tärkeämpänä, vaikka niillä ihmisen sisäiseksi parannukseksi on tarjota ainoastaan joitakin kylmiä, tarkoituksettomia käytössääntöjä;

7) kaikki ne, jotka kuivalla ja luotaantyöntävällä moraalilla tekevät hyvän vastenmieliseksi ja naurettavaksi;

8) kaikki ne, joiden tarkoituksena on vain tyhjä ajanviete, jotka tekevät työn vihattavaksi ja kalliin ajan tappamisen ainoaksi päämääräksi, ilman että ne jossakin mielessä kysyisivät henkisiä ominaisuuksia tai (kuten on laita mielekkäillä peleillä ja leikkikaluilla) panisivat pohtimaan asioita perinpohjin (anslå hjertat eller ... wäcka eftertanke). (Topelius 1855, n:o 99.)

---

1 Topelius puhuu "avoimesta kaupasta" (öppet köp") eli kirjoja pitäisi voida ostaa kotiin luettavaksi, jotta sitten osattaisiin valita niistä sopivat ("gallra de som är onyttig eller rent skadligt"; Topelius 1855, n:o 99).

Topelius epäilee, että monet pitävät hänen tuomiotaan liian ankarana. Hän oli kuitenkin sitä mieltä, että vuoden 1855 joulutarjonnassa olevista kirjoista yli puolet oli liian moralisoivia ja useimmat hyödyttömiä. "Moraalin tulee lastenkirjoissa olla kätkettynä itse kertomukseen, kuten kukassa tuoksun", sanoo Topelius, "lasta ei saa työntää sitä kohti, vaan hänen on itse se löydettävä."

Topelius on tehnyt vielä erikseen luettelon lapsille soveltuvasta kirjallisuudesta. Luonnollisesti näihin kuuluvat uskonnolliset ja isänmaalliset kirjat ja muut "hyvät" teokset, kuten:

> 1) luonnollisen reippaat (naturfriska), naiivit ja iloiset sadut;
>
> 2) sellaiset käytöstä opettavat kertomukset, joissa moraali on helppotajuisena juonessa eikä päälleliimattuna;
>
> 3) sellaiset seikkailut ja muut kertomukset, jotka antavat fantasialle sopivasti ravintoa sitä liikaa kiihottamatta ja joissa aina löytyy joku kultajyvä poimittavaksi kuten "kukka korkeassa ruohikossa";
>
> 4) sivistävät kertomukset, esim. historialliset kuvaukset;
>
> 5) sellaiset laulelmat ja muut runot, jotka sivistävät sydäntä ja harjoittavat muistia joko laulettaessa tai ulkoa opeteltaessa;
>
> 6) sellaiset arvoitukset, leikit ja muut leikkikalut, jotka jossakin mielessä vetoavat arvostelukykyyn tai teräväpäisyyteen tai vain viattomaan iloon. (Topelius 1855, n:o 99.)

Hyvän lastenkirjan tulee Topeliuksen mielestä olla tervehenkinen, reipas, sydämellinen ja kaunis; viisas ja (helposti) ymmärrettävä, mieluimmin iloinen kuin surullinen mutta niin, että elämän molemmat puolet saavat osansa ("uttaga sin rätt"). Parhaimpina kirjoina Topelius mainitsee vuosina 1837-38 ilmestyneet H. Reuterdahlin joulualbumit *Julläsning för barn*. Luonnollisesti löytyy monia muitakin mainittavan arvoisia teoksia. "Hwem minns icke Robinson? Whem känner ej Campes berättelser eller Andersens sagor, eller Elfwornas qwällar, eller berättelser ur romerska historien, eller Orbis pictus eller...dock listan kunde bli lång, utan att ändock bli fullständig". (Topelius 1855, n:o 99.)[1]

Topelius, joka muun muassa oli pitkään Suomen Taideyhdistyksen sihteerinä[2], oli luonnollisesti kiinnostunut myös lasten- ja nuortenkirjallisuuden kuvituksesta ja sen tasosta. "Goda plancher bilda tidigt ett omdöme om det wackra i måleri, medan dåliga plancher werk mot-

---

1 *Elfwornas Qwällar* oli ruotsalaisen kirjailijan Thekla Knösin vuonna 1852 ilmestynyt teos, *Orbis (Sensualium) Pictus* taas tsekkiläisen kasvatusoppineen Amos Comeniuksen kuvitettu, vuonna 1658 ilmestynyt oppikirja. Comeniuksen teosta ovat jotkut pitäneet ensimmäisenä kuvakirjana, toiset monikielisenä aapisena (vrt. Lehtonen, U. 1981, 47).

2 Z. Topelius jätti Suomen Taideyhdistyksen sihteerin tehtävät 1867 (Vasenius IV 1933, 164).

satsen", oli arvovaltaisen taidekasvattajan ehdoton vakaumus (Topelius 1855, n:o 99).

Zacharias Topelius seurasi lastenkirjatuotannossaan omia oppejaan ja koko hänen aikakaudestaan on yleisesti, nimenomaan hänen esikuvallisuutensa vuoksi, käytetty sanaa "topeliaaninen". Nimityksellä on Kai Laitisen mukaan hieman yksipuolisesti liitetty Topeliukseen epiteetti lauhkea, valoisa ja harmittoman hyväntahtoinen; Topelius oli kuitenkin myös tarvittaessa terävä yhteiskuntakriitikko (Laitinen 1986, 385). Topeliuksen kriittisyys tuli ilmi myös hänen edellä esitetyistä artikkeleistaan.

Helsingfors Tidningar

№ 87. Onsdagen den 7 November 1855.

QUID VERUM ATQUE DECORE CORO ET ROGO.

Helsingfors.

— Wid anmälan derom, att borgerskapet i Fredrikshamn förklarat sig beredwilligt, att kostnadsfritt anskaffa arbetare och materialier till bygnande af sjrakenens-batterier i Poitsiela by, har H. M. Kejsaren täckts förklara nämnde borgerskap sin höga erkänsla.

— Den 21 Okt. är t. f. äldste adjutanten wid staben för de i Finland förlagda trupper, underlöjtnanten wid 6te finländska linjebat. Wisnjewski befordrad till löjtnant och utnämnd till äldste adjutant wid nämnde stab.

— **Universitetet.** Historisk-filologiska fakultetens bade i lördags sin årsfest i f. d. Oetzes lokal. Endräkt och fast beslut att upprätthålla det finska studentnamnets bedrifwade aftonens sammanwaro. Wid detta tillfälle utdelades af wälde prisdomare twenne litterära pris för allmänade täfningsskriftier: ett större tillfällt studenten Blomstedt för en skildring på prosa af fältmarskalk Rehbs bragder i Ruoweesi; ett mindre tillfällt studenten G. Lagus för en samling af lyriska dikter. Wid under aftonen tömda skålar war en äfwen egnad naden: fakultetens medlem, decenten i nyare magister Alexis Theodor Cläsen, rastlös kare på konstfaper än på år, har blott 28 år dit i Amerika, der han under tropikernas lindring för en långwarig kröplighetens skäl, föreslagen i warma finska ord, egnad ruglingsskaran stod en man, sjelf ännu att med manligt allwar gå M. A. C att bland is och ödemarker uppsökt flamförwandter i Europas och Asiens Ahlqwist, som inman kort terde wetenskapliga reis, hwartill Alexander honom en möjlighet, belägrade här af dnikningar på den mödosama wäg till winning och njutning, som mer stränwa, men deste säkrare till en ev wetenskapens aagn och till en sann sama fosterlandet.

— **Finska Literatur-sällskapet** dag onsdag kl. 6

last, bestående af råg, potäter och kål, sänkte han båten och landsatte folket på Hogland. — Waia: Fiendtliga ångkorwetten „Dragen" bak, i närheten af Björkö och Wals holmar, 70 werst från Waia, upptäckt 17 med spanmål lastade båtar, som tillbert allmogen i Malax och Mustasaari leknar; fiendtn bade tagit båten, men lemnat båtarne oskadade, i anledande till en pröfsigen uppkommen storm, som fortfarit under en del wecka. (F. A. T.)

— **I dyra tider,** bestå för de sattigare folkklasserna, gör man rätt uti att af fördem förjuna de näringsämnen naturen sjelf anwisar. Årligen förbas ett stort antal bå- sar man annan winning än fiden. I andra länder är det redan länge bekant, att Hö- som fund och imaklig föda ide rat tillsätt- alla- nar sin eskader från

Gårdagens post är icke utdelad i dag kl. 9 f.

Om läsning för barn.

I.

Julens annalkande medför alltid en tanke på barnen och deras glädje, deras ro för stunden och deras wäl för lifwet. Denna tanke låter icke bortwisa sig af ögonblickets mångahanda bekymmer; den tränger sig på oß med hela framtidens makt; ty framtiden hörer barnen till. Det fullwuxna slägtet i blomman af sin werksamhet älskar att med kärlekens sjelfförsakelse betrakta det slägte, som är bestämdt att blifwa deß efterträdare. Ty detta slägte är blod af wår blod och själ af wår själ; det skall träda i arf efter oß när wår tid är ute, och gifwe Gud att det må blifwa ett arf af gudsfruktan, sedlig förädling, sann bildning och allt godt!

För det, att wi, som tillhöra nutiden, härintills genomlefwat lugnare dagar än wåra fäder och haft tårdrum att utwecklas och mogna under fredens hägn, är det icke sagdt, att wåra barn skola gå en lika lugn weckling till mötes. Dagens händelser äro läro- Hwem ansvarar oß, att icke den framtid, som werande slägtet, blifwer en tid af stor- -ökningar, i hwilka det är godt -- blott ett arf af k...

St. Petersburg.

— **Telegrafdepecher från Nikolajew,** expedierade på H. M. Kejsarens befallning:

I. Den 30 Okt. kl. 9: 10 m. e. m.: „Sedan i gar bar antalet af de fiendtliga fartygen wid Kinburn ytterligare minskats; det utgör nu 53. Inlastningen på dessa fartyg fortfar ännu, och ett wida mindre antal tält synes ock i fiendtliga läger på udden. Af dessa tecken kan man förmoda, att de allierade innan kort afgå hätifrån, om ej dä icke med dela sin styrka, så åtminstone med största delen. De lastade fartygen, äfwensom de hwilka afgå från Sewastopol, taga westlig kurs."

II. Den 31 Okt. kl. 10: 50 m. e. m.: „Fienden har wid upp läget på Kinburnska landtungan, mellan gl- och sjöstranden. Ännu kan det ej med wissheet nisk- kburn stark garnison han awarlemnat i Kin- ifrån fiendtliga fartygen ligga fortfarande, I antal än förut, på Otschakowska re- ut. Lamen samt kasta sig än i Dnjeprens. föreställ- der de anställa ledningar, utan en blå hänat in i dessa floder, ej ens glömmer trängt under de första dagarna på hela bå ligger på sin förra ankar- hwilken bå m. e. m.: Från fiendtliga hwarmed dia linieskepp gått ut till efter den de Otschakow och Kin- läppar hårdn 31 Okt. på afte- ser i sina n. d. 14—20 Okt. n. din trädgå r på nerra sidan af gar, så ärade och 8 iem fatt werza ockskjerna mellan Karlu Will dirisjenser infanteri; en denna a stank och dragit sig ut ut Vi- der 67 fartyg, hwar- klar- fe-

Z. Topelius julkaisi Helsingfors Tidningarissa 1855 neljä artikkelia "Om läsning för barn"

Zacharias Topelius.

1818 - 1898

Topeliuksen

Tarinoita.

A. J. Weränänen suomentanut.

Helsingissä, 1861.
J. C. Frenckellin ja Pojan luona.

4 SUOMENKIELINEN NUORISOKIRJATARJONTA 1851-1899

4.1 Tuotannon määrän kehitys

Maassamme ilmestyi vuosina 1543-1850 lapsille ja nuorille 101 suomen- ja ruotsinkielistä teosta. Teoksista oli Ulla Lehtosen mukaan vain 26 alunperin suomenkielistä ja aineiston 36 kaunokirjasta vain neljä (Lehtonen, U. 1981, esim. 208, liite 2). Irja Lappalainen esittää, että lastenkirjojen tuotanto jatkui siitä ensin parin, kolmen teoksen vuosivauhdilla ja että 1800-luvun lopulla ilmestyvien kirjojen määrä oli vuotta kohden kymmenisen uutta nimikettä (Lappalainen 1979, 67). Miten 1800-luvun jälkipuoliskon kirjallisuuden tuotantolukujen tarkempi selvitys täsmää Lappalaisen esittämiin arvioihin ja miten suomenkielisen nuorisokirjallisuuden määrällinen kehitys, lajit, alkuperäisyys ja eräät muut ominaisuudet vertautuvat lähinnä Pohjoismaiden vastaaviin tietoihin?

Tarkastelen vuosina 1851-1899 ilmestynyttä suomenkielistä lasten- ja nuortenkirjallisuutta aluksi vuosikymmenittäin. Jos kirjasta puuttuu ilmestymisaika, sijoitan sen aikaluokkiin sen mukaan, miten Vasenius on sijoittanut kirjan *Suomalainen kirjallisuus* -bibliografioissa. Hän on yleensä sijoittanut ilman painovuotta (i.v.) ilmestyneet kirjat systemaattisessa luokituksessa (9C/9G) ensimmäiseksi. Ennen vuotta 1880 ei Vaseniuksen mukaan ilmestynyt yhtään sellaista teosta, jonka tarkkaa painoaikaa ei tiedetty. Lopuista muodostui neljä aikaluokkaa eli seuraavat: 1880-1885, 1886-1891, 1892-1895 ja 1896-1900.

Jotta nähtäisiin suomenkielisen nuorisokirjallisuuden määrällinen kehitys kokonaisuudessaan, olen ensimmäiseen taulukkoon ottanut mukaan myös lastenlehdet, ns. vuotuisjulkaisut sekä kalenterit, muista

olen jättänyt ne pois.[1]

Tutkimuksessa mukana olevista kirjoista 75 prosenttia on kerätty Vaseniuksen bibliografioiden perusteella, noin 21 prosentista on saatu tieto kirjastojen kortistoista, 2 prosentin verran kustantajien ilmoituksista ja loput 2 prosenttia muista lähteistä.

Vaseniuksen aineenmukaisessa luettelossa mainituista erillisistä 1850-luvun kirjoista minulta jäi tavoittamatta yksi, 60-luvun kirjoista on saatu mukaan kaikki, 70-luvulta puuttuu viisi[2] ja 80-luvulta kolme yksittäistä kirjasta, parin sarjan kuusitoista kuvakirjaa sekä Vaseniuksessa vuosivälillä 1886-91 mainituista, ilman painovuotta olleista nimikkeistä noin 30. 1890-luvun kirjoista on jäänyt tavoittamatta toistakymmentä nimikettä, joista kaksi on leikki- ja laulukirjaa ja yksi pääsiäiseksi ilmestynyt uskonnollinen lehti, muut ovat pääosin kuvakirjoja. Aikavälillä 1892-1900 ilmestyneiden ilman painovuotta olevien kirjojen vajaus jää alle kymmenen.

Kirjojen ilmestymismäärää tai niiden puuttumista ei voinut laskea pelkästään Vaseniuksen systemaattisesta luettelosta, sillä siinä mainitut sarjat saattavat sisältää monia nimikkeitä. Sarjat avaamalla ja yksittäiset kirjat yhteenlaskemalla löytyi noin 75 nimikettä, joita en ole tavoittanut. Luku on vajaa yhdeksän prosenttia niistä aineistoni kirjoista, jotka on mainittu Vaseniuksen bibliografiassa, eli huomattavasti pienempi kuin ulkopuolelta saatu kirjalisäys. Puuttuvista kirjoista 90 prosenttia kuuluu johonkin kuvakirjasarjaan, mutta lähes aina sarjaa edustaa aineistossani kuitenkin joku kirjanen.

Vaikka kaikkia vuosina 1851-1899 ilmestyneitä kirjoja ei saatukaan tähän tutkimukseen, aineistoni on siitä huolimatta kattava ja sen pohjalta voidaan tehdä luotettavia päätelmiä. Taulukko 4 kertoo, miten paljon meillä 1800-luvun toisen puoliskon eri vuosikymmeninä julkaistiin kirjoja ja lehtiä. Kirjoista on laskettu erikseen jokainen samankin kirjan uusi painos ja lehdistä taas vuosikerrat sekä mahdolliset näytenumerot samoin kuin joulu- ja vuotuisjulkaisut.

Meillä ilmestyi 1850-luvulla kolme suomenkielistä lastenlehteä (*Aamurusko, Lasten Suometar* ja *Lukemista Nuorisolle*), 60-luvulla samoin kolme (*Lasten Ystävä, Lukemisia lapsille* ja *Warpunen*), 70-luvulla vain kaksi varsinaista lastenlehteä (*Lasten ja nuorukaisten ystävä* ja *Pääskynen*) sekä *Kristillinen kalenteri*, joka ilmestyi 80- ja 90-luvullakin. 1880-luvulla saivat lapset ilokseen ensimmäiset joululehdet ja kaikkiaan vuosikym-

---

1 Mirja Aho on toimittanut lastenlehdistä luettelon *Aamuruskosta Ällikkään* (1984), ja myös Suomen sanomalehdistön historia -projektin laaja tutkimus, jossa luonnollisesti ovat mukana lastenlehdet, on valmistunut (1988). Vuosina 1876-93 ilmestyi kuusitoista kertaa Maria Eriksonin toimittama *Kristillinen kalenteri*. Siitä on Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitoksella Seija Poikonen tehnyt perusteellisen pro gradu -työn vuonna 1985.

2 1870-luvun kirjoista en tavoittanut kolmea kuvakirjaa, *Nuorison laulu- ja leikkikirjaa* enkä toista painosta *Satu Jaako uroosta* -kirjasesta.

menellä ilmestyi yhdeksän erinimistä lastenlehteä, tosin edellisten tavoin vain vuoden, kaksi. Näistä pitkäikäisin oli *Lasten Kuvalehti*, joka jatkoi yli 90-luvun, sen sijaan *Pääskysen* ilmestyminen loppui vuonna 1880 (aloitti 1870). 1890-luku oli todellista lastenlehtien nousukautta. *Kristillisen kalenterin* lisäksi kuuluu aineistooni 1890-luvulta 21 lehteä. Niistä pitkäikäisimmät, *Lasten Pyhäkoululehti* (per. 1890) ja raittiuslehti *Koitto* (per. 1893), ovat eläneet viime aikoihin saakka.[1] Kansakoululaitos sekä luonnollisesti koko suomalaisuusliike vireyttivät selvästi lehtien julkaisutoimintaa ja samoin vaikuttivat 80- ja 90-luvun erilaiset uudet järjestöt.

TAULUKKO 4 Suomenkielinen lasten- ja nuortenkirjallisuus 1851-1899

julkaisuaika	kirjoja	lehtiä (vsk)**	yht.
1851-1859	56	7	63
1860-1869	52	8	60
1870-1879	199	15	214
1880-1889	178	30	208
80- 85 *)	10		
86- 91	4		
92- 95	24		
96- 00	48		
1890-1899	284	102	386
	855	162	1017

*) Erillään olevat luvut ovat Vaseniuksen bibliografioihinsa ko. aikavälillä kirjaamia, ilman painovuotta ilmestyneitä teoksia.
**) vsk = vuosikerta

Aineistoni käsittää yhteensä 1017 nimikettä, ja taulukko 4 osoittaa, että lapsille ja nuorille suunnatun kirjallisuuden lisäys tutkittavana aikana oli suurempi kuin Lappalainen oletti ja että kasvu oli melko nopeaa. Yllättävältä tuntuu, että 1850-luku, jossa olisi pitänyt näkyä painoasetuksen jälkiä, oli kuitenkin tuotannoltaan runsaampi kuin seuraava, yleensä nousukautena pidetty vuosikymmen. 1860-luvun kirjatuotannon niukkuutta selvittävät ilmeisesti nälkävuodet ja väestön kuolleisuus. "Runoniekkain yksityisen riemun tai surun tietysti täytyi vaieta... noiden murhenäytelmien rinnalla, joita esitettiin joka maantiellä ja joka töllissä", totesi K. Bergbom (Anttila 1926, 359). 1860- ja 1870-luku olivat suomenkielisen lehdistön nousukautta (vrt. esim. Murtorinne 1985, 14-15), joten lehdetkin saattoivat viedä potentiaalista kirjoittajakuntaa lasten- ja nuortenkirjallisuudelta. Tuotannon lajien ja sisällön selvitys tuonnempana kertoo, miten tutkimusjaksonani painoasetusta noudatettiin.

1 *Koitto* yhtyi 1982 *Tottoon* ja liitettiin 1987 *JP*:hen (ent. *Joka Poika*).

Nuorisokirjallisuus lisääntyi tasaisesti vuosittain, mutta parilla vuosikymmenellä tapahtui muutoksia. Mitkä seikat aiheuttivat nuorisokirjatuotannon hyppäykset, suoranaisen räjähdyksen 1870-luvulla ja 1890-luvulla?

Uutuuskirjat eivät taulukosta näy erillisinä eli samojen kirjojen eri painokset vinouttavat jonkin verran lukuja. Olen merkinnyt ensipainoksiksi kaikki ne kirjat, joissa ei muuta painomerkintää ole ollut. Esimerkiksi 1850-luvulla ilmestyneistä 56 teoksesta viisi on toista painosta ja yksi kolmas painos, ja kun lukijakuntakin todennäköisesti kasvoi vuosisadan loppua kohti, painoksetkin näyttävät lisääntyneen. 1860-luvulla ilmestyi 46 ensipainosta, 70-luvulla 130, 80-luvulla 129 ja 90-luvulla 215. 1890-luvulla 23 teosta ylsi viidenteen painokseen ja yksi jopa seitsemänteen.[1] Luvut eivät luonnollisestikaan siis käy yksiin Vaseniuksen vuonna 1887 tekemien uutuuskirjalaskelmien kanssa (vrt. Taulukko 2).

Paitsi painosten luku myös niiden suuruus on ratkaiseva. Painosmäärät ovat ilmeisiä liikesalaisuuksia, eikä niistä juuri myöhäisemmiltä vuosiltakaan ole liikoja tietoja saatavissa. Aarne Anttila mainitsee, että Antero Wareliuksen *Enon opetuksia* myytiin viitenä vuotena (1845-1850) yhteensä 3100 kappaletta (1926, 25). Kiven *Seitsemän veljeksen* 500 kappaleen painoksesta levisi vihkoina 144 kappaletta, ja loppupainosta (366 kappaletta) markkinoitiin kirjana viisi vuotta (Laitinen 1981, 162). Vielä 1800-luvun lopullakin oli Suomessa riski ottaa 1000 kappaleen painoksia, vain joku Päivärinnan romaani voi saavuttaa suuremman menekin (vrt. Koskenniemi 1950, 118). Aarne Anttilan mukaan ruotsinkieliset kirjat olivat kooltaan yleensä isompia, suomenkielisten painokset taas suurempia (1926, 358).

Kaunokirjallisuuden tuotantolukujen vertailu muuhun kirjallisuuteen on ollut jokseenkin hankalaa, sillä luotettavaa perustilastoa ei maamme kirjatuotannosta ole olemassa kyseessä olevalta ajalta. V. Tarkiaisen mukaan 1860-luvulla ilmestyi noin 50 teosta vuodessa. Hän arvioi, että suomenkielisiä tuotteita painettiin vuodesta 1809 vuoteen 1917 jonkin verran yli 30.000 eli vuotta kohti vajaa 300 teosta (Tarkiainen 1924, 181). Sekä Vaseniuksen että Unto Lapin taulukoistakin (vrt. s. 51) voi tietysti nähdä, että kasvua tapahtui vuosisadan lopulle mennessä. Kun esimerkiksi vuonna 1875 ilmestyi noin 100 suomenkielistä teosta, vuonna 1900 luku oli 530 (Lappi 1970, 29). Vaseniuksen mukaan kaunokirjallisuuden osuus koko tuotannosta kasvoi 16 prosentista 30 prosenttiin vuodesta 1856 vuoteen 1885 (1887, 130-131), mikä uutuusnimikkeissä esimerkiksi kymmenvuotisperiodina 1856-65 olisi ollut noin 77 teosta. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden uutuusnimikkeiden osuus tuon jakson kaunokirjallisuudesta oli noin 30 prosenttia - mikä kertoo

---

1 Ruotsissakin kirjamarkkinat pääsivät vauhtiin vasta 1880-luvulla eli maan taloudellisen nousun myötä (vrt. Gedin 1977, esim. 88 ja passim).

tällöisestä sensuurista ja sen väljyydestä nimenomaan nuorisokirjallisuuden kohdalla -, mutta sen suhteellinen osuus pieneni vuosisadan lopulle mennessä. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että fennomaanisen Suomen orastavan kaunokirjallisuuden kohteena olisi ollut erityisesti uusi kasvava lukijapolvi.

Suomalaisen nuorisokirjallisuuden tuotantoluvut vertautuvat melko hyvin Stefan Mählqvistin esittämiin lasten- ja nuortenkirjallisuuden julkaisumääriin Ruotsissa vuosina 1870, -80 ja -90.

Ruotsissa ja Suomessa[1] ilmestyi vuosina 1870, 1880 ja 1890 nuorisokirjallisuutta seuraavasti:

	1870	1880	1890
Suomi: suomenkielinen	32 kpl	20 kpl	31 kpl
" ruotsinkielinen	3 "	9 "	9 "
Ruotsi	67 "	63 "	82 "

(vrt. Mählqvist 1977, 4-61.)

Edellä esitetyt Suomen ja Ruotsin julkaisulukujen erot tuntuvat luontevilta. Mählqvist ei kuitenkaan ole tehnyt kovin perusteellista selvitystyötä ja hän toteaa itsekin, etteivät tiedot ole bibliografisesti täydellisiä (1977, 54). Saattaa olla, että Ruotsin julkaisuluvut ovat todellisuudessa suurempia, mutta suhdeluvut pitänevät paikkansa. Luotettavaa bibliografista tietoa naapurimaan tuotantoluvuista saa vain vuoteen 1839 professori Göte Klingbergin bibliografiasta (1967).

Jatkan päättelyä Unto Lapin taulukon perusteella (s. 51). Jos kirjallisuustuotantomme vuosivauhti esimerkiksi 1870-luvulla olisi ollut aina sama 100 kirjaa kuin vuonna 1875, vuosikymmenen tuotanto nousisi silloin 1000 kirjaan. Vuosituotannon voi olettaa vakiintuneen 1880-luvulla ainakin alkuvuoden määräksi eli 260 kirjaksi ja sen mukaan tämän kymmenluvun tuotanto olisi vähintään 2600 kirjaa ja samalla tavalla mitattuna 90-luvun suomenkielisten nimikkeiden määrä olisi yhteensä 4000.[2]

Näistä hyvin epävarmoista arvioista päätellen lasten- ja nuortenkirjallisuuden osuus olisi aineistoni perusteella koko suomenkielisestä kirjatuotannostamme 70-luvulla peräti 20 prosenttia, 80-luvulla 8 prosenttia ja 90-luvulla noin 10 prosenttia eli likellä sitä lukua, mikä se on 1980-luvullakin (vrt. Kuivasmäki 1985b, 6). Myös Vaseniuksen uutuuskirjatilastossa vuosilta 1866-1875 lastenkirjallisuuden osuus oli suurim-

---

1 Suomessa ilmestyneistä ruotsinkielisistä lasten- ja nuortenkirjoista tiedot saatu Nuorisokirjallisuus Suomessa 1543-1899 -bibliografiaprojektin tutkijalta Marita Rajalinilta.

2 Määrä on lähellä Marjaana Karjalaisen esittämää lukua teoksessa *Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802-1906* (1977, 40). Karjalainen on ilmeisesti itse laskenut luvut Vaseniuksesta ja ilmoittaa, että 1850-luvulla ilmestyi 348 suomenkielistä kirjaa, 1860-luvulla 505 ja 1870-luvulla jo 942 kirjaa.

millaan, mikä viittaisi myös 1870-luvun nousukauteen. Huimaan kasvuun oli syynä ennen kaikkea pienten uskonnollisten kirjojen tulo markkinoille tällä vuosikymmenellä. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden nousu 1890-luvulla taas selittyy lastenlehtien lisääntymisellä ja käy ilmi jo sivulla 69 olevasta taulukosta 4.

4.2 Kustantajat

Kustantajien kiinnostus kansansivistystyöhön 1800-luvulla ei ollut aivan itsestäänselvä asia; ulkopuolisesta näytti usein siltä, että "pörssin" ja "katedraalin", liiketoiminnan ja kulttuurityön, välisessä tasapainottelussa ensinmainittu pääsi liian usein voitolle. Arvostellessaan *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* vuonna 1876 erästä nuorisolle suomennettua teosta[1] kyseli K.G.S. eli Samuli Suomalainen kustantajan moraalia, "kustantaja kussas olet" (1876, 99-100). Hänen mielestään suomalaiset kustantajat "affääri-innossaan" tarjosivat "mitä hyvänsä ja mimmoista hyvänsä". Hän oli tullut siihen käsitykseen, että kustantajilla meni hyvin, lukijakunta oli kasvanut "niistä neljästä sadasta", joka erään kustannuspiireissä liikkuneen mukaan oli suomalaisen kirjallisuuden vakioasiakaskunta[2], ja kustantajat lisäsivät tuotantoaan laadusta tinkien. Ennen kaikkea K.G.S. oli huolissaan suomen kielen puhtaudesta, mutta myös aloittelevia kirjailijoita hän kehottaa tyydyttämään muutakin kuin omaa kunnianhimoaan, kantamaan "kiven isänmaan suureen rakennukseen".

Olen kirja-alaa käsittelevässä luvussa (luku 2.6.) esitellyt eräitä faktoja maamme 1800-luvun kustannustoiminnasta; nyt tarkastelen yksityiskohtaisemmin, ketkä vuosien 1851-1899 välillä tuottivat lasten- ja nuortenkirjoja ja millaisia markkinointikeinoja he käyttivät saadakseen kirjoilleen menekkiä. Kustantaja-, kirjapaino- ja sarjaluettelot ovat tutkimuksen liitteinä 1-3.

Kaiken kaikkiaan tutkimusaineistoni kirjojen tuottamisesta on vastannut lähes sata kustantajaa ja 31 kirjapainoa.[3] Määrä on melko suuri, mutta 1017 kirjan kustantajina oli varsinaisten kustannusliikkei-

---

1 Kyseessä oli J.E.:n eli J. Eriksonin saksasta suomentama W. Herchenbachin teos *Orjakauppias Benguelassa* (1875).

2 Z. Topelius oletti vuonna 1852, että lastenkirjalla oli tuolloin jo 800 ostajaa (Vasenius VI 1933, 112), mutta luku kuvannee valistunutta ruotsinkielistä ostajakuntaa.

3 Näissä luvuissa ovat mukana siis lehdetkin. Kaunokirjallisuuden kustantajat ja kirjapainot esitellään liitteessä 1 ja 2. Kustantaja- ja kirjapainotiedot ovat pääosin sen mukaan, miten ne on ilmoitettu kirjassa. Jos siinä on esim. merkintä P.Th. Stolpe tai P.Th. Stolpen perilliset, kumpikin on laskettu erikseen. Tällaisia tapauksia oli vain muutama. Kirjapaino on huomioitu niissä tapauksissa, jossa kustantajatietoja ei ole saatu selvitetyksi.

den lisäksi useita järjestöjä sekä yksityisiä henkilöitä. 1800-luvun puoliväliin mennessä kustantamoita oli vielä vähän, ja kirjanpainajat olivat jokseenkin haluttomia ottamaan taloudellisen vastuun kirjojen kustantamisesta; vaikeinta oli nimenomaan maallisella kirjallisuudella (Jäntti 1928, 121-122). Saadakseen kirjan painettua kirjailija, suomentaja, muu kirjan ystävä tai ryhmä otti riskin. Ns. omakustanteita oli 1800-luvun toisen puoliskon nuorisokirjallisuudessakin varsin runsaasti. Vaikka jo 1858 oli perustettu kirjakustantajien oma ammattiyhdistys Suomen Kustannusyhdistys (SKY), alalla vallitsi melko kirjava käytäntö esimerkiksi tekijänoikeuskysymyksissä.

Aikavälillä 1851-1859 kustansi eniten nuorisokirjallisuutta Öhmannin kirjakauppa (10 nimikettä)[1], jonka kirjat painettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa.[2]

Y.A. Jäntti pitää A.C. Öhmania ensimmäisenä todella ammattitaitoisena kirjakauppiaana ja kustantajana, joka myös ensimmäisenä ryhtyi maksamaan kirjailijoille kunnollisia tekijänpalkkioita (1928, 123). Öhmanin kirjakaupan kustantamat nuorisokirjat ilmestyivät kahdessa sarjassa, kolme käännöskirjaa julkaistiin vuonna 1851 aloitetussa sarjassa Lasten hupainen huvitus, suomentajana muun muassa Elias Lönnrot. Sarja muuttui - ilmeisesti painoasetusta tyydyttääkseen - vuonna 1855 Lasten hyöty ja huvitus -nimiseksi.

Toiseksi suurin lasten- ja nuortenkirjallisuuden kustantaja (6 nimikettä) 1850-luvulla oli vanhan kirjanpainajasuvun helsinkiläinen haaraliike J.C. Frenckell ja Poika. Ilmeisesti se oli kustantanut myös ne kahdeksan muuta tämän kymmenluvun nuorisokirjaa, joissa oli ilmoitettu vain heidän kirjapainonsa nimi. Sekä turkulainen kirjakauppias G. Wilén[3], jonka kustannuskohteina olivat erityisesti virsikirjat ja katekismukset (Jäntti 1928, 127), mutta myös itämaiset sadut, sekä kuopiolainen kirjakauppias P. Aschan ja Kumpp. julkaisivat kumpikin viisi lasten- ja nuortenkirjaa, joukossa kummallakin yksi saksalaisen von Schmidin teos. SKS:ltä ilmestyi neljä nuorisokirjaa, Simeliuksen Perillisten kustannusliikkeestä kolme, turkulainen J.W. Lillja ja kumpp. ja kuopiolainen C.J. Marelius tuottivat kumpikin kaksi teosta. Yhden teoksen

---

1 A.C. Öhman kustansi mm. Runebergin teoksia ja Z. Topeliuksen esikoisrunot *Ljungblommor* (1845) ja yhteensä 8 toimintavuonna 52 nimekettä (Zweygbergk 1958, 36-38).

2 Riski oli todellisuudessa SKS:n kirjapainon perustajilla P. Tikkasella ja H. Kellgrenilla, jotka olivat ostaneet tämän (Öhmanin) porvoolaisen kustantantamokirjakaupan helsinkiläisine haaraliikkeineen juuri ennen vuoden 1850 painoasetusta. Omistajat myivät Porvoossa olevan kirjakaupan ylioppilas G.L. Söderströmille vuonna 1851 ja koko kustannusliike siirtyi vuonna 1858 Th. Sederholmille. (Jäntti 1928, 123.)

3 Y.A. Jäntin mukaan G.W. Wilén otti vasta vuonna 1881 kustantamolleen oman nimen (1928, 127), mutta ainakin 1851-1890 ilmestyneissä lasten- ja nuortenkirjoissa nimeä on jo käytetty. Ko. vuonna kirjapaino siirtyi G.W. Wilén ja Kumppaneilta yksin Wilénille (*Suomen kirja- ja kivipainot*, 1892).

kustantaneita oli seitsemän, mm. laihialainen kappalainen Jaakob Aulin kustansi itse suomentamansa *Lutheeruksen ja Melanctonin satuja ja wertauksia*[1] vuonna 1854.

Nuorisokirjallisuuden kustantajia oli 1850-luvulla 15, ja määrä pysyi lähes samana 1860-luvullakin, mutta suurin osa kustantajista oli uusia yrittäjiä. 1860-luvun suurin nuorisokirjallisuuden tuottaja oli porilainen O. Palanderin "kirjatehdas" (12 kappaletta), jonka painotuotteissa 1860-luvulla oli runsaasti arkkikirjallisuustyyppisiä kansansatujulkaisuja. Seuraavaksi eniten lasten- ja nuortenkirjallisuutta kustansivat helsinkiläiset P. Th. Stolpe (6), joka mm. panosti H.C. Andersenin satujen suomennoksiin tulevinakin vuosina, ja G.W. Edlund (5) sekä G.L. Söderström Porvoosta (4). G.W. Edlundista kehittyi maamme johtava kustantamo, kun turkulainen J.W. Lillja hävisi näyttämöltä ja Sederholmin kustannusliike muun muassa Runebergin teosten oikeuksineen siirtyi sen omistukseen. Varsinainen bestseller Edlundille oli kuitenkin Topeliuksen *Boken om vårt land* 1875. Uusia kustantajia 1860-luvulla olivat viipurilainen Clouberg ja Kumppanit, jonka tuotantolista sisälsi pääosan aineistoni kuvakirjoista, sekä helsinkiläinen K.E. Holm, joka seuraavalla vuosikymmenellä 25 tuotteellaan jätti O. Palanderin toiseksi suurimmaksi lasten- ja nuortenkirjallisuuden kustantajaksi (17 teosta).

1870-luvulla yli seitsemän teosta kustansivat G.L. Söderström, Clouberg, G.W. Edlund, P.Th. Stolpe ja G.W. Wilén. 1800-luvun toisella puoliskolla olivat niin helsinkiläinen kuin viipurilainen SKS aktiivisia kustantajia tai kustannusideoiden antajia. 1870-luvulla tulivat omalla panoksellaan mukaan valistustyöhön myös uskonnolliset järjestöt; Lutherilainen Evankeliumiyhdistys aloitti Lasten lukemisto -sarjan, joka nousi useaan painokseen, yksi julkaisu "Myödään Lähetysseuran hyväksi" ja ilmeisesti tämä kaksi uskonnollista kertomusta sisältävä pikku vihkonen oli julkaistukin rukoilevaisten perustaman Suomen Lähetysseuran kustannuksella (painotyö oli tehty SKS:n kirjapainossa). Peräti 65:stä 1870-luvun nuortenkirjasta löytyi vain kirjapainon nimi, 62 tapauksessa se oli G.W. Wilén ja Kumppanit. Kaikkiaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden kustantajia oli 1870-luvulla vähän yli 20, seuraavalla kymmenluvulla määrä kipusi kolmeenkymmeneen. Yksityishenkilöitä näiden joukossa olivat muun muassa taiteilija Rudolf Waldemar Åkerblom ja opettaja Kaarle Werkko sekä originelli suomentaja Waldemar Churberg, jonka kääntämien menestysromaanien joukossa oli myös F.F.A. Hoffmannin *Jäämerellä* (suom. 1872)[2]. K.V.:n eli

---

1 Kirja on bibliografiaan merkitty aineiston kokoajan Heinrich Otten nimellä. Suomennoksessa ilmoitetaan, että kirja oli ilmestynyt "omalla kustannuksella", mutta Vasenius on bibliografiassaan (1878) kustantajaksi ilmoittanut G.W. Wilénin.

2 W. Churbergin 1874-84 julkaisemat kaksi romaanisarjaa joutuivat K.E. Holmin haltuun ja näistä kustantajan niukka suomenkielinen osasto sai ison lisän (Jäntti 1928, 128-129).

Kaarle Juhani Werkon kustantama ensimmäinen suomennos oli ruotsalaisen Albrekt Segerstedtin *Satuja* (suom. 1878), toinen englantilaisen evankelistan Hesba Strettonin (oik. Sarah Smith) sentimentaalinen kertomus *Nellyn synkät päivät* (suom. 1884).

Ammattimaiset kirjakustannusliikkeet vahvistavat asemiaan nuorisokirjallisuuden tuottajina 1880- ja 1890-luvuilla. 1880-luvun nuorisokirjallisuuden tuotteliain kustantaja oli G.W. Edlund (44 teosta); Lutherilaisen Evankeliumiyhdistyksen jälkeen (23 nimikettä) tulivat porvoolainen W. Söderström (19), G.L.Söderströmin työn nuorempi jatkaja, Clouberg (14) ja K.E. Holm (9). Seuraavalla kymmenluvulla nuorisokirjallisuuden kustantajien luku ylitti 40; tuotettujen kirjojen määrässä johti nyt W. Söderström (68 teosta), mutta se oli saanut kilpailijakseen suomalaisuudellaan itseään mainostavan Otavan (21 teosta). Rafael Koskimiehen mukaan ennen vuotta 1890 vallitsi suomalaisessa kustannuspolitiikassa "kielipoliittinen tragedia", sillä vaikka helsinkiläiset kustantajat eivät osanneet itsekään kunnolla suomea, he painoivat silti suomenkielistä kirjallisuutta (1946, 13).

1880- ja 1890-lukujen kustantajien joukossa oli suuri joukko uusia yhdistyksiä, kuten Kansanvalistusseura, Raittiuden Ystävät, Merimieslähetys, Pelastusarmeija ja Suomen eläinsuojelu- ja eläinhoitojärjestö. Vielä 1890-luvullakin esiintyi yli 20 vain yhden kirjan julkaisseita kustantajia, mukana edellä mainittuja järjestöjä, kirjakauppoja ja yksityisiä henkilöitä. Kirjoissa bibliografiset tiedot, jotka tähän saakka olivat usein olleet varsin puutteellisia, täydentyivät, mutta vielä 1890-luvulla painetuistakin yli 300 teoksesta 25 mainitsi vain kirjapainon, ja 86 teoksen (näistä Cloubergin kustantamia 64) ilmestymisaikaa ei voinut täsmällisesti määritellä.

4.3 Markkinointi

Kirjat oli myös markkinoitava ja kustantajien oli käytettävä erilaisia keinoja lukijoiden tavoittamiseksi. Luonnollinen viestintäkeino oli ilmoittelu, mutta kustantajat käyttivät myös itse teoksia suostuttelijoina. Esipuheissa maanitellaan lapsia olemaan nöyriä ja tottelevaisia, jotta vanhemmat ostaisivat heille kirjoja; toisaalta vahvistetaan potentiaalisten ostajien uskoa siihen, että juuri kirja tekee lapsista kuuliaisia ja esimerkillään saa myös paljon hyvää aikaan muissakin. Näin taivutteli lukijoita vuonna 1853 ilmestynyt pikku kirjanen *Lasten kirjallisuus*:

> Opittuasi hywästi lukemaan, woit sinä neuwoa muitakin lapsia, jolloinkulloin, kuin olette yhdessä, kuinka heidän pitää itsensä käyttämän, ollaksensa Jumalalle otolliset; kas sittenpä toki häpiäisiwät nekin pahat lapset ja parantaisiwat itsensä. Ah, kuinka suloista ja lohduttawaista eikö

> olisi omalle sydämellesi, nähtyäsi, että olet ollut muillekin lapsille hywänä esimerkkinä. Ota nyt tarkka waari, mitä minulla on sinune puheltawaa.

Seuraavana vuonna ilmestyneen *Lasten kirjallisuus* -vihkosen toisen osan lukijapuhuttelussa käytettiin hyväksi joulun lähestymistä sekä vedottiin vanhempien turhamaisuuteen ja kasvatusvastuuseen. Vihkosen suomentaja viittasi siihen, miten "siwistyneen kansan seassa, etenkin ulkomailla" on tapana erityisesti jouluaattona lahjoittaa lapsille pieniä kirjasia ja hänkin oli kirjan juuri sen vuoksi suomentanut. Hän oli tietoinen, että Suomenkin "wallaswäki" antaa lapsilleen lahjoja jouluna, mutta hän haluaisi laajentaa lukijakuntaa. "Eikös talonpoikainenkin ja suomalainen kansa woisi tällä tawalla ilahuttaa Joulu=aattona lapsiansa", kysyi fennomaani suomentaja, jonka puheenvuoro muistuttaa Yrjö-Koskisen linjaa. Ja kunnon luterilaisena kasvattajana hän jatkoi: "Tällä tawalla saisiwat he wähällä waiwalla lapset nöyriksi ja kuuliaisiksi kukatiesi koko wuodeksi" (1854, esipuhe).

Suomenkielinen kirjallisuustuotanto näytti ainakin joulun alla 1869 lisääntymisen merkkejä. Tästä iloitsi monipuolisessa ja kielipoliittisestikin kantaaottavassa kirjallisuusarvostelussaan *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* n:o 12 G.Z. eli itse Yrjö-Koskinen moittien samalla kuitenkin esittelemiensä kuvakirjojen (O. Pletsch, *Pienokaiset* ja H. Hoffmannin *Lasten joulu-tauluja*) kalleutta:

> Sekin seikka, että vihdoin viimeinkin alkaa syntyä suomenkielisiä lastenkirjoja, todistaa suomenkielen jo voittaneen herrassäätyisissä perheissä sen verran sijaa, että tämänlaatuiset tuotteet saavat tarpeeksi ostajia; sillä kirjankustantajat tietysti etupäässä eivät muuta ajattele kuin menekkiä, ja näin kallishintaiset kirjat eivät ole vastavarten rahvaalle aiotut.

Kirjojen kohtuullinen hinta oli siis yksi houkutin[1], ulkoasu oli toinen. Tarkastelen kirjan kokoa ja ulkonäköä erikseen.

1800-luvun toisen puoliskon suomenkieliselle nuorisokirjallisuudelle oli leimallista, että ne kuuluivat johonkin sarjaan. Sitä ennen ei juuri kukaan kustantaja Suomessa ollut käyttänyt tätä markkinointikeinoa (vrt. Lehtonen, U. 1981), Ruotsissa aloitti jo vuonna 1858 tunnettu ja aina vuoteen 1875 ulottuva sarja Småbarnsbibliothek, jossa ilmestyi 26 kirjaa lapsille (Svensson 1983, 30). Englannissa lastenkirjallisuussarjat syntyivät suositun arkkikirjallisuuden (chapbooks) ja uskonnollisten liikkeiden, lähinnä Sunday Schoolin, kirjallisuuden välisestä kilpailusta.[2]

---

1 Vaikka olen kerännyt mahdollisuuksien mukaan jokaisen aineistoon tulleen kirjan myyntihinnan, en ole tutkimuksessani niitä erikseen käsitellyt.

2 Filantrooppi ja Sunday School- aatteen innostunut kannattaja Hannah More loi ystävineen 1700-luvun lopulla kokonaisen uuden kirjallisuustyypin, uskonnolliset traktaatit, joissa usein oli arkkikirjallisuuden mukaisesti houkutteleva nimi ja siteeksi fiktiota, mutta uskonnollinen lähetystehtävä nousi selvästi näkyviin. Laajuudeltaan ja sarjojen yhtenäisen ulkonäön vuoksi ne myös muistuttivat arkkikirjallisuutta. (Shavit 1986, 169-170.)

Myös suomalaisessa kustannusmaailmassa oli selvästi kyse lukijoiden kalastelusta, kun kirjoja näinkin hanakasti sijoitettiin tiettyihin sarjoihin. Tähän viittaa myös Rafael Koskimies kirjoittamassaan *Otavan historiassa*:

> Kirjojen myynti sarjoina, mikä meidänkin kustannushistoriassamme ilmenneistä ja yhä ilmenevistä esimerkeistä päättäen on näyttäytynyt tehokkaaksi keinoksi menekin lisäämiseksi, esiintyy ohjelmassa jo alkuvuosina (1946, 54).

Tutkimusaineistossani sarjan määrittely oli joskus ongelmallista; kustantaja nimittäin saattoi luvata jatkuvaa sarjaa, mutta jostakin syystä jatkoa siihen ei tullutkaan. Esimerkiksi oululaisen kustantajan K.F. Kiwekkään vuonna 1889 aloitettu Joutohetkien ratoksi -sarja jäi vain yhteen numeroon. Toisinaan sarjan nimi vaihtui kesken ilmestymisen, näinhän kävi Öhmanin kirjakaupan vuonna 1851 aloittamalle sarjalle Lasten hupainen huvitus. Saman tekijän numeroituja valikoimia, esimerkiksi *Andersenin satuja*, en ole katsonut sarjaksi, mutta esimerkiksi *Suonion lastenrunoja I-II* olen, koska ne sisältävät myös vierasperäistä alkuperäismateriaalia.

Tutkimusjaksoni ensimmäisellä vuosikymmenellä ilmestyneistä 56 kirjasta 18 ilmestyi jossakin ajanjakson kahdeksasta sarjasta.[1] 1860-luvulla sarjoja oli vain neljä ja niissä ilmestyi 10 kirjasta. Seuraavalla vuosikymmenellä sarjojen määrä kasvoi kolmeentoista; Wilénin kustantamasta sarjasta Lasten kirjasto otettiin uusintapainoksia vielä 1890-luvulla. Lähes puolet 1870-luvun kirjoista kuului johonkin sarjaan. 1880-luvulla sarjojen lukumäärä oli 15, niistä Cloubergin oli peräti kuusi: Kuvia ja kertomuksia, Lapsukaisten kuvakirjasto, Kuvia kaikenlaisia, Leikkipajuisia, Pieniä satuja ja Pikkulasten huviksi. Viimeisellä tutkimallani vuosikymmenellä sarjojen määrä nousi 42:een ja edelleen noin puolet kirjoista kuului johonkin sarjaan. G.W. Edlund jatkoi edellisellä vuosikymmenellä aloittamaansa Kirjastoa lapsille ja nuorisolle -sarjaa, samoin U.W. Telén sarjaansa Nuorisokirjallisuutta ja K.E. Holm Nuorison kirjasto -sarjaansa. W. Söderström aloitti 1890-luvulla mm. poikien seikkailukirjasarjan Joutohetkinä, huvittavaa lukemista pojille (1891-) ja Nuorison seikkailukirjaston (1896-), jossa ilmestyi Cooperin, Yongen ja Melanderin nuorisoromaaneita; vakaata kristillishenkistä luettavaa sisältyi muun muassa Täti kertoo - sekä Pikku Elsa ja hänen ystävänsä -sarjoihin. Söderströmin 1880-luvulla aloittamaan Kertomuksia kansalle -sarjaan suomennettiin eri maiden ja kieliryhmien satu- ja kertomuskokoelmia ja vuonna 1890 ilmestyi Kodin kirjasto -sarjassa uusi käännös Alcottin *An Old-Fashioned Girl* -romaanista.

---

1 Huom. Luvussa on mukana Lasten hupainen huvitus -sarja ja sen jatke erikseen.

Sarjojen runsauteen saattoi olla syynä kustantajan rationalisointiajatuskin: jos mahdollisimman monella kirjalla esimerkiksi oli samanlainen kansityyppi, se säästi kustannuksia. Clouberg käytti tehokkaasti hintaa myyntivalttina 1890-luvun kirjasarjassaan Mitä kymmenellä pennillä saa. Suosittuja sarjanimiä - tosin ei vielä niinkään 1800- kuin 1900-luvulla - ovat olleet klassikkosarjat, nuorten toivekirjoja jne. Cloubergilla tämäntapainen sarjanimike oli Helmiä satujen maailmasta. Sarjojen nimillä kustantaja myös halusi ohjailla ostajia ja lukijoita, määritellä mille lukijaryhmälle mikin kirja olisi sopivin ja siten ehkä etsiä uusia kuluttajia.

Oliko sattumaa, mielikuvituksen puutetta vai liike-elämän harkittua kilpailua se, että moni kustantaja yritti houkutella nuoria lukijoita hyvin samantyyppisellä sarjalla (esim. Lasten kirjasto tai Nuorison kirjasto), jää arvailujen varaan. Viimeksi mainitulle vaihtoehdolle näyttää kuitenkin löytyvän vertauskohta englantilaisen arkki- ja pyhäkoulukirjallisuuden välisestä kilpailusta. Sarjojen käyttöönotolla täytyi olla tietty funktionsa. Jos sarjan ensimmäinen kirja löi läpi, jatko lienee ollut turvattu ja lukijat kenties sitoutuivat jatko-osien hankintaan, ryhtyivät sarjan kerääjiksi. Kirjoilla oli ilmeisesti Suomessakin jo 1800-luvun loppupuoliskolla tietty status-arvonsa. Monissa Euroopan maissa lukeminen oli porvaristollekin itsestään selvä tapa jo 1800-luvulla ja kirjojen omistamisesta seurasi myös yhteiskunnallinen asema (Gedin 1977, 42-43). Sarjojen suosion syitä voidaan etsiä myös muista tekijöistä. Saattoi olla, että sarjan veto perustui, kuten nykyäänkin, tiettyyn tuttuuteen, lukijat halusivat tietää enemmän esimerkiksi jossakin sarjassa esiintyvistä henkilöistä.

Kun vertaa suomalaisia ja ruotsalaisia sarjoja vastaavilta vuosikymmeniltä, huomaa ainakin pari eroa. Suomessa ei vielä 1800-luvulla ollut yhtään sarjaa, joiden kohderyhmänä olisivat olleet tytöt. Mählqvistin selvityksen mukaan naapurimaamme sarja Läsning för unga flickor, jossa julkaistiin 31 teosta vuosina 1876-1907, sekä Nytt bibliotek för barn och ungdom sisälsi pääosin lukemista nuorille tytöille (1977, 87). Vaikka Mählqvistin tulokset käsittävätkin vain tietyt vuodet, tässä vertailtavina 1870, 1880 ja 1890, ne näyttäisivät viittaavan siihen, että sarjat menettivät Ruotsissa suosiotaan 1800-luvun lopulle mentäessä, siis päinvastoin kuin meillä. Tämä voi kertoa siitä, että me kuljimme nuorisokirjallisuudenkin tuotannossa joitakin vuosia Ruotsia jäljessä, ehkä sen ajan, jolla me myöhästyimme koululaitoksen perustamisessa sekä lukijoiden ja nimenomaan tyttöjen kouluttamisessa.

Ostajien, lainaajien ja lukijoiden houkuttelemisessa lienee kirjan ulkoasulla aina ollut hyvin merkittävä osuus, ja kirjasarjojen suosion yksi selittäjä saattaa olla juuri yhteneväinen ulkoasu.

Aineistoni keskiarvokirjan korkeus on 16,1 cm ja leveys 11,4 cm. Korkein kirja on 34 cm eli foliokokoa, matalin 8 cm. Levein kirja on 42 cm ja kapein 6 cm. Sivuja keskiarvokirjassa on 61. Pienin mukana oleva

kirja on nelisivuinen, laajin 836-sivuinen, mutta yli 500-sivuisia kirjoja on aineistossani vain neljä ja yli 200- sivuisiakin vajaat 6 prosenttia kaikista kirjoista. Noin puolet tutkimukseni julkaisuista on kahden arkin suuruisia tai sen alle (painoarkki = 16 sivua) ja tyypillinen nuorisolle suunnattu kirja vuosina 1851-1899 näyttää olleen kahden tai yhden arkin kokoinen kirjanen. Nuorisokirjan sivumäärä kasvoi vuosisadan lopulle mentäessä, 1850-luvulla vain kaksi kirjaa ylti 200 sivuun, mutta 90-luvulla jo 23. Fennomaaninen herätysliike, koulut sekä muut instituutiot olivat ilmeisesti edistyneet valistustyössään. Nyt lukijat jaksoivat käydä suomen kielellä läpi laajempiakin tekstejä, ja kustantajat rohkaistuivat tyydyttämään lisääntyvää kysyntää.

Suomenkielisten lasten- ja nuortenkirjojen ulkoiset piirteet kuten kirjojen laajuus, sivumäärät ja koko eivät poikkea kovinkaan paljon Ruotsin vastaavan ajan kirjallisuudesta. Mählqvistin tutkimuksen mukaan Ruotsissa vuosina 1870, -80 ja -90 ilmestyneen nuorisokirjallisuuden tyyppiarvo oli "inom den lägsta sidtalsgruppen (upp till 32 sidor)" eli yleisimmin nuorisokirjat olivat alle kahden arkin (1977, 99).

Kuva on oleellinen tekijä tämän päivän nuorisokirjallisuudessa, mutta viime vuosisadalla se ei suinkaan ollut niin itsestään selvää. Esimerkiksi ennen vuotta 1850 ilmestyneistä 101 lasten- ja nuortenkirjasta vain 16 oli kuvitettuja, mutta joidenkin kirjojen alkulehdellä saattoi olla vinjetti tai kuva, etu- tai takakannessa tai viimeisellä sivulla esimerkiksi kukon kuva (Lehtonen, U. 1981, 153). Kuvan merkitys kuitenkin koko ajan lisääntyi. Taulukosta 5 näkyy, miten paljon meillä ilmestyi 1855-1899 kuvitettuja kirjoja nuorisolle sekä kuinka suuri osa niistä oli varsinaisia kuvakirjoja eli teoksia, jossa vähintään puolet sivuista on kuvitettu. Joistakin tutkimusaineistoni kirjoista kuvia ei kuitenkaan löytynyt, vaikka Vasenius oli bibliografiassaan ne nimennyt kuvakirjoiksi. Nämä ovat taulukossa erikseen.

Kuten oikeassa sarakkeessa olevat prosenttiluvut osoittavat, oli 1850-luvulla ilmestyneistä nuorisokirjoista jo yli neljännes kuvitettuja, kun niiden osuus edellisenä kolmenasatana vuotena jäi 15 prosenttiin (vrt. Lehtonen, U. 1981, 153). Tosin kuvat olivat edelleenkin pieniä ja vaatimattomia puupiirroksia ja kahta - ilmeisesti käsin kuvitettua - kirjaa[1] lukuun ottamatta mustavalkoisia. Vaikka kuvitettujen kirjojen määrä ei kohonnutkaan esimerkiksi 90-luvulle mentäessä samassa suhteessa kuin kirjatuotanto kokonaisuudessaan, on kuvien laadussa ja koossa eroja. Jos lisäksi lasketaan kahden viimeisen vuosikymmenen lukuihin ilman painovuotta ilmestyneet kirjat, nousee kuvitettujen kirjojen osuus yli 45 prosentin. Luvut ovat kuitenkin melko alhaiset verrattuna Mählqvistin tuloksiin Ruotsista (1977, 103-107). Kun meillä koko aineistossa on kuvittamattomia kirjoja 60 prosenttia, oli luku ruotsalaisissa nuoriso-

1 Kyseessä olivat 1856 ilmestyneet 55-sivuinen *Satu Ahmetti al Kaamelista* sekä 23-sivuinen *Setä Tuomon Tupa*.

kirjoissa vuonna 1870, -80 ja -90 keskimäärin vain 30 prosenttia. Saattaa olla, että Mählqvistin aineisto ei tältä osin olekaan tilastollisesti luotettava. Toisaalta kuvitus on kallista tänäänkin, ja sitä se oli varmasti 1800-luvulla. Köyhän maan alkuaskeleita ottavassa suomenkielisessä kirjallisuudessa koetettiin ehkä vähentää painokustannuksia enemmän kuin Ruotsissa ja tulla toimeen ilman kuvia. Tähän viittaavat lastenlehtiemme historiat. Monet suomenkieliset lastenlehdet lupailivat ensimmäisissä numeroissaan tehdä luettavansa mielenkiintoisemmaksi myös kuvin. Vaikeuksien tullen kuvat vähenivät, mikä useimmiten oli merkkinä lähestyvästä lehtikuolemasta (vrt. *AamuruskostaÄllikkään*, 1984).

TAULUKKO 5 Kuvituksen osuus nuorisokirjoissa 1851-1899 (luvuista puuttuvat lehdet)

julkaisuaika	I	II	III*	IV*	V	
1851-59	15				15	27 % (n=56)
1860-69	8	3			11	21 % (n=51)
1870-79	35	25		4	64	32 % (n=199)
1880-89	36	21	8		65	37 % (n=178)
1890-99	79	16	2		97	34 % (n=284)
i.v. (1880-00)	8	78			86	100 % (n=86)
yhteensä	181	143	10	4	338	39.5% (n=855)

I = kuvitettu; II = kuvakirja; III = kuvitettu (Vaseniuksen mukaan); IV = kuvakirja (Vaseniuksen mukaan); V = kuvitettujen kirjojen yhteismäärä (% koko tuotannosta); i.v. = ilman painovuotta, merkitty Vaseniuksen bibliografiaan ajalla 1880-1900.

*) Esim. Helsingin yliopiston kirjastossa tällaisessa kirjassa saattoi olla merkintä "utan planche", ts. kirjastoon tallennettu painos oli jäänyt ilman kuvasivuja.

Kirjan kansi on tavaramerkki, jonka pitäisi houkutella asiakkaita. Yritin tutkia, millaisia houkuttimia käytettiin nuorisokirjoissa vuosina 1851-1899. Osa tutkimusaineiston kirjoista oli kuitenkin kannettomia (65 tapausta) tai ilmeisiä kirjastosidoksia eli synkissä tummissa kuorissa, joissa oli korkeintaan selkätekstiä. Tällaisia on mukana aineistossani 12 prosenttia eli 103 sidosta. Kuitenkin vähän yli puolet 1800-luvun loppupuoliskon nuorisokirjoista oli saanut kanteensa kuvitusta ja tekstiä. Vanhimmissa on yleensä vain kansiteksti (1850-luvulla 61 %:ssa), mutta mitä uudempiin kirjoihin tullaan, sitä enemmän niihin on tullut tekstin lisäksi kuvia. Koska suuri osa vuosina 1851-1899 ilmestyneistä lasten- ja nuortenkirjoista ilmestyi jossakin sarjassa, tämä luonnollisesti antoi siinä ilmestyneille teoksille yhtenäisen leiman.

4.4 Julkaisutyypit ja kirjallisuuden lajit

Luokittelin tutkimusaineistoni 1017 nimikettä myös julkaisutyypin mukaan ja pyrin erottelemaan kokoomateokset yksittäisistä kokonaisuuksista. Antologialla tarkoitan teosta, jossa on useamman kuin yhden tekijän erillisiä tekstejä, valikoimalla taas saman tekijän erillisten sepitteiden kokoelmaa. Olen ottanut erikseen myös kansansatu- ja runokokoelmat sekä lehdet ja yksittäisistä teoksista kirjat, joissa on vain yksi kansansatu. Seuraavassa on aineiston julkaisutyyppien jakautuma:

yksi teos	507 nimikettä
antologia	143 - " -
valikoima	105 - " -
lastenlehti tai kalenteri	162 - " -
kansansatu- tai kansanrunovalikoima	45 - " -
kansansatu tms.	40 - " -
muut tapaukset	15 - " -

Kuten edellä olevasta käy ilmi, suurin luokka muodostuu yksittäisistä teoksista. Näissä ovat mukana romaanit, yksittäiset kertomukset ja taidesadut, kuvakirjat ja yhden tekijän runokokoelmat tai muut sen kaltaiset. Tapauksia on 507.

Melko suuri on myös antologioiden ja valikoimien osuus. Vaikka tutkimusta tämäntyyppisten kirjojen määrästä ei nykyisestä kirjatuotannosta ole olemassa, voi kuitenkin kansallisbibliografiaa tarkastelemalla nähdä, että luvut 143 ja 105 ovat suhteellisesti ottaen paljon korkeammat kuin on laita tämän päivän nuorisokirjatuotannossa. Mählqvistin ruotsalaisselvitys osoitti, että myös naapurimaassamme oli kokoomateosten osuus vuosina 1870 ja 1880 melko korkea (15-13%), mutta se laski 1900-luvun alussa 6 prosentin tienoille (1977, 120).

Valfrid Vaseniuksen selvityksen mukaan (1887, 132-133) oli vuosina 1544-1808 ilmestyneistä kaunokirjallisuuden uutuuksista enemmistö "uudenaikaista runoutta" (6 nimikettä), seuraavana tuli kansanrunous (2 nimikettä) ja vasta kolmantena oli varsinainen epiikka, "romaanit ja kertomukset" (1 nimike). Vuosina 1809-1885 epiikka kuitenkin nousi ehdottomaksi valtalajiksi. Myös ennen vuotta 1851 ilmestynyt lasten- ja nuortenkirjallisuus oli pääosaltaan proosamuotoista (Lehtonen, U. 1981, 152).

Voidakseni selvittää, mitä lajeja nuorisokirjallisuudessa oli käytössä vuosina 1851-1899, luokitin aineistoni aluksi kirjallisuuden pääluokkien mukaan. Tällöin kolme ensimmäistä luokkaa ovat: epiikka (=1), lyriikka (=2) ja draama (=3). Neljäs luokka muodostuu muista yhtenäisistä proosamuotoisista teoksista, jotka ovat fiktion ja faktan välimailla (esim. fiktiivisellä aineistolla lisätyt asiapitoiset maantieteelliset ja historialliset kuvaukset). Viidenteen olen luokittanut useita lajeja

sisältävät tekstit, kirjat ja lehdet sekä aineiston pari kuva-aapista. Tässä ensimmäisessä luokituksessa sijoitin muut kuvakirjat tekstityypin mukaan epiikkaan tai lyriikkaan. Taulukko 6 kertoo luokitustuloksista.

TAULUKKO 6 Laji I: Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851-1899 kirjallisuuden päälajien ja vuosikymmenien mukaan

		I	II	III	IV	V	VI	yht.
epiikka	n	22	49	40	162	127	202	602
	%	(26)	(86)	(77)	(81)	(71)	(71)	70.4
lyriikka	n	56	-	5	13	17	34	124
	%	(65)	-	(10)	(7)	(10)	(12)	14.5
draama	n	-	1	-	-	-	-	1
	%	-	(2)	-	-	-	-	0.1
muu proosa	n	1	2	3	8	11	13	38
	%	(1)	(4)	(6)	(4)	(6)	(5)	4.4
useita lajeja	n	7	4	4	16	23	35	89
	%	(8)	(8)	(8)	(8)	(13)	(12)	10.4
yhteensä	n	86	56	52	199	178	248	855
	%	100	100	100	100	100	100	100

I = i.v. = ilman painovuotta; merkitty Vaseniuksen bibliografiaan ajalla 1880-1900; II = 1851-1859; III = 1860-1869; IV = 1870-1879; V = 1880-1889; VI = 1890-1899.

Epiikka muodosti kaikkina tutkimusvuosikymmeninä 1851-1899 suurimman ryhmän mukaillen Ruotsin vuosien 1870, 1880 ja 1890 proosatuotannon ja muun kirjallisuuden suhdetta (vrt. Mählqvist 1977, 119-120), ja lyriikka[1] nousi aineistoni toiseksi suurimmaksi ryhmäksi. Vuosikymmenten trendeistä (vrt. Vasenius 1887, 132-133) poiketen nuorisoa on lähestytty runollisin viestein huomattavasti useammin ja pidempään kuin aikuisväestöä. Nuorisokirjallisuudessa lyriikka ja antologiat vielä kasvattivat osuuttaan 1800-luvun lopulle tultaessa, ja silloin epiikan suhteellinen määrä luonnollisesti pieneni.

Lyriikan runsauteen 1800-luvun nuorisokirjallisuudessa voi etsiä syitä useammaltakin suunnalta. Lyriikassa ovat ensinnäkin mukana laulukirjat, joissa ei ole nuotteja. Elettiin kansallisen herätyksen kautta, ja laulu sekä runo olivat tällaisissa olosuhteissa aina kansaa yhdistäviä tekijöitä. Myös suuri esikuva Z. Topelius antoi siunauksen lastenrunoille ja tuotti niitä itse runsaasti. Runo- ja laulukirjojen käyttö ja tuottaminenkin kuuluivat niin kansakoulujen kuin nousevien uusien yhdis-

1 Lyriikkaan olen luokittanut kaikki runokuvakirjat, joita kyseisellä aikajaksolla ilmestyi varsin runsaasti, useimmat ilman painovuotta.

tystenkin toimenkuvaan. Suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden pohjatyö näyttää alkaneen runoilla, kuten aikojen alussa muukin kaunokirjallinen toimintamme. Mählqvistin aineistossa lyriikan osuus oli vakiintunut 7-8 prosenttiin 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä (1977, 120). Ruotsin koululaitos oli päässyt vauhtiin jo pari vuosikymmentä ennen Suomea, eivätkä laulukirjat ehkä näy luvuissa sellaisena nousuna kuin meillä.

Nähdäkseni hieman tarkemmin, millaisia lajeja ja tyyppejä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa kokeiltiin 1800-luvun toisella puoliskolla, olen luokittanut aineistoni hienojakoisemmin ja puhun laji II:sta. Määrälliset tulokset näkyvät taulukosta 7.

Epiikasta olivat alkuperäisessä luokitusrungossani mukana romaani, novelli/kertomus ja satu. Novellia ja kertomusta en erotellut, ja nuorisokirjallisuudessa onkin tapana yleisesti puhua lyhyen proosan yhteydessä vain kertomuksista. Kertomus-luokkaan on siis sijoitettu kaikki lyhytmuotoiset eeppiset fiktiiviset tuotteet, joissa ei ole sadun ominaisuuksia, toisin sanoen realistista kuvaustapaa noudattavat tekstit (vrt. Mattila 1984; Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1988). Novellin ja romaanin erottaminen oli sen sijaan tässä - kuten yleensä - ongelmallista. Ongelmaa lisää vielä se, että maassamme romaani oli 1800-luvun lopulla varsinaisesti vasta muotoutumassa (Huhtala 1985, 114-115). Käsitteille on kuitenkin annettu erilaisia määritelmiä; on esimerkiksi sanottu, että romaani kuvaa elämää ja ihmistä laajemmin kuin novelli, joka keskittyy useimmiten käännekohtaan, yllätyksellisesti ja tiivistetysti. - Joskus novellia ja romaania on pyritty erottelemaan sivumäärillä tai lukukestolla. (Vrt. esim. Barnet & Berman & Burton 1964; Shaw 1972.)

Lajiluokittelussa olen tehnyt ratkaisut tapaus tapaukselta. Käytin myös sivumäärää erottelussa apuna. Olen sijoittanut yli 100 sivun (tai joissakin harvoissa tapauksissa pari, kolme sivua allekin sadan sivun) laajuiset yhtenäiset eeppiset kertomatuotteet romaani-luokkaan. Lasten- ja nuortenkirjallisuudessa sivumäärä ei suinkaan ole kiistaton mittari, sillä kirjathan suurelta osin ovat alle 60 sivua. Jokin konkreettinen mittari oli kuitenkin valittava.

Kun myöhemmin analysoin kirjoja, käsittelen sekä laajamuotoista että lyhytmuotoista realistista kertomakirjallisuutta yhtenä kokonaisuutena, samoin fantasiakirjallisuutta, jolla tarkoitan mielikuvituksenvaraista (juoni)sepitettä, olkoot se lyhyt- tai laajamuotoista, aina omana ryhmänään. Saduiksi sen piirissä olen luokittanut kaikki mielikuvituksenvaraiset, osin myös myytteihin perustuvat, aika- ja paikkasuhteista riippumattomat, arkitodellisuuden rajat ylittävät opettavat tai huvittavat kertomukset (vrt. Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1988, 14).

Missä se suinkin oli mahdollista, kansansatu eli ilman tunnettua

tekijää oleva fantasiateksti[1] on otettu erilleen taidesaduista. Missä tämä ei ole ollut mahdollista, tapaukset menivät yleisluokkaan sadut. Taidesaduissa olen erotellut satu- eli fantasiaromaanit lyhytmuotoisista fantasiatuotteista, saduista. Jos siis satu lähenee laajuudeltaan romaania ja sen sivumäärä nousee yli sadan, se on sijoitettu saturomaaneihin. Runokuvakirjat eli kuvakirjat, joiden teksti oli yksistään runomittaista, ovat lyriikan alaryhmänä. Kirjat, joissa on yhdistetty proosaa ja lyriikkaa, ovat saaneet oman luokkansa, samoin tapaukset, joissa oli kaikkia kirjallisuuden päälajeja tai muita yhdistelmiä. Mikäli teksti ei ole sopinut mihinkään edellä mainittuun epiikan luokkaan, se on luokitettu muuksi proosaksi.

Ulla Lehtosen tutkimustulosten (1981, 206-208) ja oman laji II -taulukkoni vertailu osoittaa, että nuorisokirjallisuus oli määrällisesti huomattavasti kasvanut 1800-luvun toisella puoliskolla. Kun 300 ensimmäisenä vuotena lasten- ja nuortenkirjallisuutta ilmestyi 101 nimikettä, oli seuraavana 50 vuotena (1851-1899) pelkästään suomenkielisen fiktiivisen kirjallisuuden lukumäärä 1017. Kirjallisuusryhmät olivat myös aivan erilaiset, ja se sinällään kertoo viestintätapojen muutoksesta (vrt. Waldmann 1976, 57-63). Kirjallisuus- ja luonnollisesti koko kulttuurijärjestelmä vaikuttaa siihen, millaisia kirjallisuuden muotoja ja lajeja käytetään. Ennen 1800-lukua olivat etusijalla pappismiesten kirjoittamat uskonnollista ja maallista opetusta jakavat kirjat. Vuosina 1543-1850 olivat lasten- ja nuorten kaunokirjallisuuden 36 nimekkeessä yleisimpiä lyhyet jutut, tarinat ja sadut; kertomukset ja romaanit tulivat vasta 1800-luvulla.

Romantiikka oli meidänkin maassamme pannut liikkeelle sekä lajeja että tyyliä koskevan muuttumis- ja uudistumisprosessin, joka leimasi koko 1800-lukua; voittajaksi osoittautui Leevi Valkaman mukaan romaani (1970, 7-8). Romaani oli vallannut eurooppalaisen yleisön jo 1700-luvun lopulla, ja seuraavalla vuosisadalla kiinnostus epiikkaa ja nimenomaan romaania kohtaan kasvoi kaikkialla. Lasten- ja nuortenkirjallisuudessa suosituin laji on kuitenkin ollut kertomus (Shavit 1986, 45). Myös Suomessa lyhytproosa näyttää olleen valtalaji ainakin viime vuosisadan lopulle saakka.

Kuten taulukko 7 kertoo, 1800-luvun jälkipuoliskon nuorisokirjallisuudesta olikin lähes 40 prosenttia lyhytmuotoista epiikkaa, kertomuksia. Tähän luokkaan on sijoitettu myös monet antologiat. 1800-luvun lopulle mentäessä kertomusten osuus hiukan laski, samalla kun laajemman epiikan määrä lisääntyi. Koko aineiston romaaneista, joita oli yhteensä 98, yli puolet ilmestyi 1890-luvulla eli osui siihen jaksoon, jol-

---

1 Kansansatujen ryhmittelyssä käytin aluksi hienojakoisempaa ns. AT-luokitusta, joka pohjautuu A. Aarnen ja S. Thompsonin kansansatuluokitukseen ja jossa alaryhminä ovat faabelit, varsinaiset sadut ja pilasadut (1961), mutta taulukossa 7 olen kuitenkin yhdistänyt alaryhmät kansansatu-luokaksi.

loin romaani muutenkin oli Suomessa nousussa. Kansansatujen osuus väheni vuosisadan lopulle mennessä, mutta taidesatu ei kuitenkaan tullut täyttämään vajausta samalla panoksella.

TAULUKKO 7 Laji II: Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851-1899 vuosikymmenittäin luokiteltuna kirjallisuuden lajien ja tyyppien mukaan

		I	II	III	IV	V	VI	yht.
romaani	n	-	7	-	19	17	55	98
	%	-	(12)	-	(10)	(10)	(19)	(11)
novelli/ kertomus	n	4	27	12	94	80	111	328
	%	(5)	(48)	(23)	(47)	(45)	(39)	(38)
satu yl.	n	4	1	7	18	13	8	51
	%	(5)	(2)	(13)	(9)	(7)	(3)	(7)
kansansatu	n	13	8	11	24	13	8	77
	%	(15)	(14)	(21)	(12)	(7)	(3)	(9)
taidesatu	n	2	1	5	3	3	4	18
	%	(2)	(2)	(9.6)	(1.5)	(1.7)	(1.4)	(2)
satu- romaani	n	-	-	-	1	-	1	2
	%	-	-	-	(0.5)	-	(0.3)	(0.1)
muu proosa	n	-	6	8	10	11	17	52
	%	-	(11)	(15)	(5)	(6)	(6)	(6)
kuva- aapinen	n	2	-	-	-	-	-	2
	%	(2)	-	-	-	-	-	(0.2)
lyriikka	n	2	-	2	4	10	22	40
	%	(2)	-	(4)	(2)	(5.6)	(8)	(5)
runokuva- kirja	n	54	-	3	9	7	13	86
	%	(63)	-	(5.8)	(4.5)	(4)	(4.6)	(10)
draama	n	-	1	-	-	-	-	1
	%	-	(2)	-	-	-	-	(0.1)
proosa + lyriikka	n	5	5	4	13	22	30	79
	%	(6)	(6)	(7.7)	(6.5)	(12)	(10.6)	(9)
useita lajeja	n	-	-	-	4	2	15	21
	%	-	-	-	(2)	(1)	(5.3)	(3)
yhteensä	n	86	56	52	199	178	284	855
	%	100	100	100	100	100	100	100

I = i.v. = ilman painovuotta; merkitty Vaseniuksen bibliografiaan ajalla 1880-1900; II = 1851-1859; III =1860-1869; IV = 1870-1879; V = 1880-1889; VI = 1890-1899.

Suhteutettuna kunkin vuosikymmenen muuhun lasten- ja nuortenkirjallisuuteen fantasiakirjallisuustuotanto oli runsainta 1860-luvulla (44 %); kansansadut muodostivat koko tuotannosta viidenneksen, mutta minään muuna jaksona ei taidesatukaan kivunnut samanlaisiin lukemiin. Selittääkö tätä runsautta sensuurin höltymistä seurannut innostus ja fennomaanien tarmokkuus vai taloudellisesti raskaiden vuosien eskapistinen ajattelu, on vaikea sanoa. Tosiasia on, että esimerkiksi H.C. Andersenin ja Z. Topeliuksen satujen 1840-luvulla alkanut suomennostyö oli katkennut vuoden 1850 sensuurimääräykseen. Nyt ilmeisesti pato avautui.

Realistinen kerronta oli selvästi etusijalla nuorisokirjallisuudessa 1800-luvulla meillä kuten Ruotsissakin (vrt. Mählqvist 1977, 121). Topelius varoitteli antamasta lapsille kirjoja, jotka kiihottavat liikaa mielikuvitusta, mutta suositti kyllä siveellisesti korkeatasoisia, lapsekkaan iloisia satuja (1855). Monet muut maunvartijat olivat tosin sitä mieltä, että lapselle oli kerrottava vain totta, jota fantasiakirjallisuus ei (puhtaana fiktiona) heidän mielestään ollut. Itse fantasia-käsitekin oli hieman epäselvä, tai ainakin se poikkesi siitä, miten se nykyään mielletään. Muun muassa esteetikko Valfrid Vasenius - tunnettu kirjastoluokituksestaankin - käytti fantasiakirjallisuus-käsitettä sepitteellisen kirjallisuuden, fiktion, vastineena yleensä (vrt. Vasenius 1893).[1] Fantasian vastaisia tai fantasiaa epäileviä asenteita oli myös opettaja K.J. Werkon lastenkirjastosäännöissä vuodelta 1879 (vrt. luku 2.5).

Sepitteellisestä kirjallisuudesta juuri fantasiakirjallisuus sai muuallakin ankarimman vastustuksen, sitä pidettiin vaarallisimpana lukemistona lapsille (Shavit 1986, 171). Uskonnollisen kirjallisuuden puolestapuhuja, englantilainen kirjailija Sarah Trimmer hyökkäsi vuonna 1803 muun muassa Punahilkka- ja Ritari Siniparta -satuja ja vähän myöhemmin Tuhkimoa vastaan *The Guardian of Education* -lehdessään (perustettu 1809). Trimmerin mukaan Tuhkimossa esiintyy pahimpia intohimoja kuten kateutta, mustasukkaisuutta, äiti- ja sisarpuolten mustamaalausta, turhamaisuutta, rakkautta vaatteisiin ja niin edelleen, joista lasten tulisi olla täysin tietämättömiä. *Mother Goose* -kirjojen hän katsoo vain sekoittavan nuorten päät ihmeellisillä ja epäluonnollisilla tapahtumilla. (Darton 1982, 96-97.) Samoihin aikoihin englantilaiset evankelistat julistivat, että mielikuvitus ja kuvittelu ovat jumalallisen tarkoituksen vastaisia (sillä ihmissydämen kuvittelu on luontaisesti pahaa), ja rousseaulaiset uskoivat, että ihmisen järki kärsii, jos mielikuvitusta liikaa viljellään

---

1 V. Vasenius piti 3.2.1893 Pedagogiska föreningens centralafdelningin kokouksessa Helsingissä esitelmän, joka myöhemmin painettiin nimellä *Fantasiuppfostran*. Esitelmässä asetuttiin vastustamaan ylikorostettua matematiikan ja kieliopin opetusta ja vaadittiin kotimaisen kirjallisuuden lukemista lisää. VV:n toivomus oli, että koululaisten tuli ensiksi oppia tuntemaan oman kotimaansa paras kirjallisuus (suomenkielinen ja ruotsinkielinen), vasta sitten esimerkiksi Ruotsin.

("cultivated") (Shavit 1986, 173-174).

Aivan yleisesti kasvatusjärjestelmä suhtautui epäröiden satuihin Englannissa 1800-luvun alkuvuosikymmeniin saakka ja Suomessa pitkälle 1800-luvun loppupuolelle. Olai Wallin ei lainkaan käsittele kaunokirjallisuuden lukemista *Kansakoulun yleisessä kasvatus- ja opetusopissaan* (1883), eikä 1800-luvun kasvatustieteilijöiden kaunokirjallisuuskäsityksistä tiettävästi ole tehty tutkimusta. Wallinin seminaarilaisista arvossa pidettyä K.J. Werkkoa voi Jussi Isosaaren mukaan (1989) pitää hyväksytyn kasvatusfilosofian tyypillisenä edustajana.

Fantasiakirjallisuus hyväksyttiin lasten- ja nuortenkirjallisuuteen vasta sen jälkeen, kun se oli ensin hyväksytty aikuisten kaanoniin, mikä tapahtui romantiikan myötä ja käännösten kautta (vrt. Shavit 1986, 74-79). Taidesadulla oli kuitenkin Pohjolassa jo 1800-luvun alussa vahvat asianajajansa, ylinnä muita lajin vaikutusvaltaiset kehittäjät itse, H. C. Andersen ja Z. Topelius. Ja fennomaaneille folklore kaikkine lajeineen, niin myös kansansatu, oli mitä oivallisinta aineistoa kasvavan nuorisonkin käyttöön.

Laji II -taulukosta näkyy, että "puhtaita" lyriikkaa sisältäviä teoksia oli aineistossa 40 ja että yli puolet niistä sijoittui juuri aktiiviseen 90-lukuun. 1880-luvulta lähtien myös kuvakirjatuotanto vilkastui, kuten taide-elämämme yleensäkin, mutta 1900-luvulle ulottuvan - oudon - tavan mukaan kuvakirjoista puuttuu usein painovuosi. Aikuiskirjallisuudessa oli koko 1800-luvun näytelmäkirjallisuus nimikemäärissä toisella sijalla epiikan jälkeen (vrt. Vasenius 1887, 132-133). Sen sijaan lapsille ja nuorille ei näytelmiä juuri julkaistu. Tutkimusajanjaksollani painettiin erillisenä vain yksi näytelmä. Kyseisen anonyymin näytelmän *Ole armelias köyhille* (1857) tekijä oli Z. Topelius. Topelius kirjoitti yhteensä 27 lastennäytelmää (ks. Laurent 1947), ja häntä voidaan pitää suomalaisen lastennäytelmän pioneerina ja lajin suvereenina valtiaana koko 1800-luvun. Vaikka ei Topeliuksen kuten ei muidenkaan näytelmiä julkaistu erillisinä teoksina, niitä ja vaatimattomampia vuoropuheluita sisältyi antologioihin ja valikoimiin, Topeliuksen näytelmät muun muassa *Lukemisia lapsille* -kokoelmiin.

Kuten vertailu ennen vuotta 1850 ja vuosien 1851 ja 1899 välillä ilmestyneeseen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen osoitti, määrällisesti nuorisokirjallisuus oli kasvanut ja nimenomaan kaunokirjallisuuden suuntaan. Heikoimmin olivat edustettuina, kuten vielä tämänkin päivän kustannustuotteissa, näytelmät, ja taidesatujen oli vielä käytävä elinmahdollisuuksistaan periaatetaistelua nuoren sielun tilasta huolehtivien kanssa. Näyttää siltä, että vähitellen koko kaunokirjallisuuden kenttä lajeineen ja tyyppeineen oli myös suomenkielisen nuorisokirjallisuuden käytössä. Se ei ollut kovinkaan paljon myöhässä siitä kehityksestä, joka oli käynnissä maamme muussa kaunokirjallisuudessa.

4.5 Suomennettujen nuorisokirjojen kotimaat

Yleistä on, että pienissä, kehittyneissä ja lukutaidoltaan korkealla tasolla olevissa maissa, kuten Pohjoismaissa, Hollannissa ja Sveitsissä, suuri osa julkaistavasta kaunokirjallisuudesta on käännöksiä, kun taas esimerkiksi Yhdysvalloissa ja Englannissa käännöskirjallisuuden osuus on vain noin 3-4 prosenttia (Furuland 1978, 60).

Toinen yleinen ilmiö näyttää olevan, että maa, jolla ei vielä ole vakiintunutta omakielistä kirjallisuutta, tarvitsee käännöskirjallisuutta sen syntymistä vireyttämään. Tämän asian puolesta puhui painokkaasti Snellman, ja siitä maamme sivistyneistö kävi polemiikkia kautta koko 1800-luvun lopun; osa oli käännöskirjallisuutta vastaan, osa toi esiin sen hyviä puolia (Hellemann 1970, 418-419). Käännöstoiminta oli maassamme kuitenkin vielä ennen 1870-lukua, jolloin SKS ryhtyi julkaisemaan suosituslistojaan, melko sattumanvaraista. Aloite lähti usein suomentajalta itseltään, ja usein tämä myös kustansi itse suomennoksensa (Hellemann 1970, 425). Eino Leino oli sitä mieltä, että nuorisolle oli ehdottomasti tarjottava parasta kaunokirjallisuutta - ja sitä maailmankirjallisuudessa oli yllin kyllin (1898a). Kustantajat oivalsivatkin, että yksi varsin käyttökelpoinen tapa oli tuottaa uudelle lukijalle - olkoon hän nuori tai vanha - maailmankirjallisuutta ensin hieman helpommassa muodossa, lyhennelminä.

Ulla Lehtonen on selvittänyt tutkimuksessaan *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543-1850* myös ilmestyneiden kirjojen alkuperää sekä teosten lähdekieltä[1], toisin sanoen sitä, mistä kielestä kirja oli käännetty (ks. Lehtonen, U. 1981, 208 ja liite 2). Hänen mukaansa Suomessa vuosina 1543-1850 ilmestyneestä suomen- ja ruotsinkielisestä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta on käännöksiä lähes 60 prosenttia. Saksasta suoraan käännetyn ja ruotsin kautta saksasta suomennetun kirjallisuuden osuus on suurin, noin 30 prosenttia. Englantilaisperäistä kirjallisuutta on Ulla Lehtosen aineistossa vain vajaa prosentti, ruotsista suomennettua kirjallisuutta noin 11 prosenttia, mutta Suomessa ilmestynyttä alkuperäistä ruotsinkielistä lasten- ja nuortenkirjallisuutta on tuotettu maassamme tänä aikana 17 teosta eli 19 prosenttia nuorisokirjallisuuden nimikkeistä.

Göte Klingbergin tutkimuksen mukaan saksalaissuuntaus on ollut vahva myös Ruotsin nuorisokirjallisuudessa; vuosina 1591-1839 se muodosti 50 prosenttia koko tuotannosta, vuosina 1770-1820 saksasta ruotsinnettujen kirjojen prosentti oli 67, vuosina 1821-1839 taas 61 (ks. Furuland 1978, 61-75). Norman Shinen tutkimuksen mukaan Tanskassa vuosina 1661-1830 ilmestyneistä lasten- ja nuortenkirjoista oli peräti 86 prosenttia saksalaisperäisiä (1978, 114). Vertailuluvut 1800-luvun puoli-

---

1 Toisinaan käytetään myös nimitystä "välikieli" erotukseksi alkuperäiskielestä eli tarkoitetaan sitä kieltä, josta käännös on välitetty esimerkiksi suomeksi.

välin jälkeisestä Tanskan käännöskirjallisuudesta ovat puutteelliset. Göte Klingberg on tehnyt *Svensk bokkatalogin* systemaattisen osan perusteella laskelmia myös vuosilta 1866-1875. Niiden mukaan tällöin ilmestyneestä ruotsalaisesta nuorisokirjallisuudesta 40 prosenttia tuli saksankielisiltä alueilta (Klingberg 1973, 92 ff). Stefan Mählqvistin luvut vuosilta 1870, -80 ja -90 osoittavat saksalaisosuuden liikkuneen 29 ja 32 prosentin välillä (1977, 62-65).

Vuosina 1851-1899 ilmestyneen suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden alkuperän selvittäminen on ollut todella salapoliisin työtä. On nimittäin melkein poikkeus, että jossakin kirjassa mainitaan, mistä kielestä se oli käännetty, ja varsin harvinainen on maininta kirjan alkuperäisestä nimestä. Mikäli kirjassa on tekijän nimi, se on antanut jo hyvän johtolangan, vaikkei aina olekaan johtanut tulokseen.

Toisinaan kirjan takakansi tai kustantajan yhteisilmoittelu on tarjonnut vihjeen. Kirjojen arvostelua olen tutkinut systemaattisesti vain neljästä kotimaisesta aikakausjulkaisusta *(Litteraturblad, Kirjallinen Kuukauslehti, Finsk Tidskrift ja Valvoja)*. Myös jokin kirjassa oleva signaali on saattanut ohjata teoksen alkuperän jäljille. Esimerkiksi kirjan alaviitteessä voi olla maininta, että kirja sisältää tosikertomuksen englantilaisen naisen omasta lapsuudesta (esim. *Äidin kertomuksia*, 1891, 13). Kuvakirjat ovat olleet ongelmallisimpia. Kun tekijänoikeuslakia 1800-luvulla ei vielä tunnettu, ei pidetty läheskään aina tarpeellisena mainita, kuka oli kirjan tekstittänyt tai kuvittanut. Mutta jos kuvakirjan pojilla oli leikeissään päässä preussilainen kypärä tai kuvan rakennuksessa luki "Schule", oli melko todennäköistä, että kirja oli saksalaisperäinen. Omassa aineistossani oli esimerkiksi osa viipurilaisen kustantamon Cloubergin (kuva)kirjoista painettukin Fürthissä. Tällaiset kirjat olen sijoittanut alkuperäisiin saksalaisiin.

Alkuperäiskieltä selvittäessäni tein aluksi hyvin hienojakoisen luokituksen, jossa etenin täysin varmoista tapauksista mahdollisiin tapauksiin. Jos kirjasta on koodattu todennäköinen alkukieli, on kirjan alkuperästä löydetty jo melko selviä viitteitä, niin että siitä voi olla kohtalaisen varma. Tapaukset, joiden alkuperä on jäänyt tuntemattomaksi, on sijoitettu luokkaan eos eli ei osata sanoa. Kirjoja, joiden alkuperää en ole pystynyt todentamaan, on aineistossani vajaa 14 prosenttia. Kokoomateokset eli ne, joilla oli useampia tekijöitä, on luokiteltu erikseen. Mikäli teokseen sisältyi suomalaistakin materiaalia, se katsottiin toimitetuksi Suomessa ja oli silloin alkuperäisteos.

En näin laajassa aineistossa ole tutkinut kovinkaan tarkasti lähdekieltä (välikieltä). Milloin se oli mainittu teoksessa, olen asian kirjannut. Tällä tavoin on saatu ruotsin kautta suomeksi jostakin muusta alkukielestä varmasti käännettyjen teosten määräksi 23 ja todennäköisten 11. Saksan kautta tulleita suomennoksia oli 17 varmaa ja neljä epävarmaa tapausta. Muista välikielistä ei kirjoissa ole ollut mainintaa. Varsin ilmeistä on, että Ruotsin tai ruotsin kielen kautta meille välittyi

huomattavasti runsaammin nuorisokirjallisuutta kuin kirjoista on pääteltävissä. Tähän suuntaan viittaa bibliografiatyökin.

Alkuperän määrittäminen on ollut vaikeata myös itämaisissa ja Aisopoksen saduissa. Edellisille tein oman luokan (persia), Aisopoksen sijoitin kreikkalaiseen kirjallisuuteen, kuten Calamniuksen vuonna 1875 toimittaman kreikkalaisten satujen kokoelmakin.

Taulukosta 8 käy ilmi, mistä kielistä suomalaisille nuorille käännettiin luettavaa vuosina 1851-1899.

Aineistossani on 138 kappaletta alkuperäisiä suomenkielisiä teoksia eli noin 16 prosenttia 855 teoksesta; 1850-luvulla määrä oli 10 prosenttia ja 1890-luvulla jo viidennes kaikesta nuorisolle suunnatusta kirjallisuudesta. 1800-luvun jälkipuoliskon suomenkielisen nuorisokirjallisuuden juuret olivat kuitenkin saksan- ja englanninkielisessä kirjallisuudessa. Koko aineistossa nämä kaksi kielialuetta pysyttelevät suurin piirtein samoissa prosenttilukemissa (n. 26 %). Aineiston tarkastelu vuosikymmenittäin tuo esiin trendejä, jotka tarvitsevat selityksensä. Suomennosten tarkastelu muun maailman lasten- ja nuortenkirjallisuuden taustaa vastaan, vaikka se tutkimustyöni laajuuden vuoksi olikin jätettävä vain yleispiirteisiin, antaa kuitenkin jonkinlaisen kuvan suomalaisen kehityksen painopisteistä.

4.5.1 Suomennokset saksasta

Maamme kulttuuri oli 1800-luvulla voimakkaasti sidoksissa Saksaan; hegeliläis-snellmanilainen idealismi, luterilainen valtionkirkkomme ja sen työn jatkaja, saksalaisiin malleihin pohjaava koululaitos, loivat otollista maaperää muunkinlaisille kulttuurivaikutteille saksalaiselta kielialueelta.

Tutkimusajankohtani ensimmäisillä vuosikymmenillä saksasta suomennettu lasten- ja nuortenkirjallisuus muodostaakin yli 30 prosenttia kaikesta tuotannosta, mutta 1870-luvulla tapahtui englantilaisen kirjallisuuden invaasio. Seuraavilla vuosikymmenillä englanninkielinen kirjallisuus säilytti asemansa, vuosisadan lopulla se nousi suomennostemme kärkeen yli 27 prosentilla ja on sittemmin vain vahvistanut asemaansa näihin päiviin saakka. (Ks. Jalonen 1985, 64; Kuivasmäki 1985, 8-29).

Saksasta suomennettu lasten- ja nuortenkirjallisuus on tyypillinen otos maan omasta nuorisokirjallisuudesta; sen ihanteet olivat säilyneet ankaran luterilaisina, ja niitä tarjottiin romanttissentimentaalisiin tarinoihin kiedottuina.

TAULUKKO 8 Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851-1899. Teosten määrä alkuperäisen kielen mukaan vuosikymmenittäin

		I	II	III	IV	V	VI	yht.
eos	n	15	9	11	21	38	23	117
	%	(17.4)	(16.1)	(21.1)	(10.5)	(21.3)	(8.1)	(13.7)
suomi								
1.	n		2	5	8	19	35	69
	%		(3.6)	(9.6)	(4.0)	(10.7)	(12.3)	(8.1)
2.	n		2	4	4	2	10	22
	%		(3.6)	(7.7)	(2.0)	(1.1)	(3.5)	(2.6)
3.	n		2	2	6	10	16	36
	%		(3.6)	(3.8)	(3.0)	(5.6)	(5.6)	(4.2)
4.	n				1	8	2	11
	%				(0.5)	(4.5)	(0.7)	(1.3)
suomen-ruotsi								
1.	n		1	1	13	8	19	42
	%		(1.8)	(2.0)	(6.5)	(4.5)	(6.7)	(4.9)
2.	n					1		1
	%					(0.6)		(0.1)
ruotsi								
1.	n		1		2	3	20	26
	%		(1.8)		(1.0)	(1.7)	(7.0)	(3.0)
2.	n						1	1
	%						(0.4)	(0.1)
4.	n				5			5
	%				(2.5)			(0.6)
norja								
1.	n					3	3	6
	%					(1.7)	(1.0)	(0.7)
tanska								
1.	n		1	6	6	5	2	20
	%		(1.8)	(11.5)	(3.0)	(2.8)	(0.7)	(2.3)
saksa								
1.	n		18	16	28	20	47	129
	%		(32.1)	(30.8)	(14.4)	(11.2)	(16.5)	(15.1)
2.	n	55	3		9	14	14	95
	%	(64)	(5.3)		(4.5)	(7.9)	(4.9)	(11.1)
3.	n		1					1
	%		(1.8)					(0.1)
englanti								
1.	n	3	4	5	13	16	45	87
	%	(3.5)	(7.1)	(9.6)	(6.5)	(9.0)	(15.8)	(10.1)
2.	n	12	8	2	64	22	32	140
	%	(13.9)	(14.3)	(3.8)	(32.2)	(12.3)	(11.3)	(16.4)
ranska								
1.	n				5	4	4	13
	%				(2.5)	(2.2)	(1.4)	(1.5)
2.	n	1			1			2
	%	(1.2)			(0.5)			(0.2)

		I	II	III	IV	V	VI	yht.
italia								
1.	n						2	2
	%						(0.7)	(0.2)
venäjä								
1.	n					1	1	2
	%					(0.6)	(0.4)	(0.2)
viro								
1.	n					1	1	2
	%					(0.6)	(0.4)	(0.2)
kreikka	n				2			2
	%				(1.0)			(0.2)
saame								
2.	n					1	1	2
	%					(0.6)	(0.4)	(0.2)
persia								
1.	n		4					4
	%		(7.1)					(0.5)
2.	n				10	2		12
	%				(5.0)	(1.0)		(1.4)
espanja								
1.	n				1		1	2
	%				(0.5)		(0.4)	(0.5)
useita kieliä								
	n						5	5
	%						(1.8)	(0.6)
yhteensä	n	86	56	52	199	178	284	855
	%	100	100	100	100	100	100	100

I = i.v. = ilman painovuotta; merkitty Vaseniuksen bibliografiaan ajalla 1880-1900; II = 1851-1859; III = 1860-1869; IV = 1870-1879; V = 1880-1889; VI = 1890-1899; eos = ei osaa sanoa = alkukieli jäänyt tuntemattomaksi; 1 = kielen alkuperä varma; 2 = kielen alkuperä todennäköinen; 3 = ko. kieli + muita kieliä (= kokooma-teos); 4 = todennäköisesti ko. kieli + muita kieliä (= kokoomateos).

Saksankielestä suomennetun kirjallisuuden bestsellereitä olivat Christoph von Schmidin ja F.F.A. Hoffmannin teokset. Edellisen teoksia suomennettiin vuosina 1851-1899 yhteensä 15, lisäksi niistä otettiin useita painoksia. Schmidin tunnetuin kirja, kristillissiveellinen *Genoveva* (ens. suomennos 1847), ylsi 1800-luvulla jopa 10. painokseen. Tämän saksalaisen katolisen papin teosten paras mainos olikin juuri kyseinen kirja. Muun muassa vuonna 1859 suomennetun *Gotfridon tahi pikku eräkkään* alaotsikossa lukee: "Kaunis kertomus nuorukaisille kehoitukseksi Jumalan töitä, sääntöjä ja rakkautta tuntemaan. *Genowewan* kirjoittajalta". F.F.A. Hoffmannin teoksia suomennettiin peräti 24, mutta niistä vain

yhdestä (*Jäämerellä*, ens. suom. 1872) tuli toinen painos. Niin hänen kuin Schmidinkin kertomuksille ja romaaneille ovat ominaisia jännittävät juonet, seikkailu ja uskomattomat yhteensattumat, ja kaiken läpäisee voimakas uskonnollinen paatos, kertojan ääni, joka milloin moittii, milloin ylistää, siunaa tai varoittaa.

Kristinuskon propagointi on keskeisellä sijalla kahdella saksalaisella naiskirjailijallakin, Agnes Vollmarilla ja Tekla Gumbertilla, joilta 1800-luvulla ilmestyi suomeksi useampia realistisia kertomuksia. Myös sveitsiläisellä Johanna Spyrillä, jolta suomennettiin 1800-luvulla kuusi teosta, oli voimakas usko Jumalaan ja ennen kaikkea rukouksen voimaan. Kirjailijalla oli myös tarkka psykologinen silmä; hän pystyi näkemään ihmisten mielen vaihtelut ja niiden syvemmät syyt paremmin kuin moni muu kyseisenä aikana. Nämä ominaisuudet heijastuvat Spyrin teoksissa, niin vuonna 1880 ilmestyneessä *Heidis Lehr- und Wanderjahre* -kirjassa (suom. 1885) kuin *Louhelan Anterossa* (suom. 1899), jossa kerrotaan yksinään Alpeille joutuneen 12-vuotiaan pikkupojan psyykkisestä sairastumisesta.

Suomalaiskustantajat tai heidän "tiedottajansa" olivat hyvin perillä kohua herättäneestä uudesta saksalaisesta kuvakirjasta *Der Struwwelpeter*, joka oli ilmestynyt Frankfurt am Mainissa vuonna 1845. Se nimittäin ilmestyi meillä ruotsalaisena käännöksenä jo vuonna 1849 ja suomeksi todennäköisesti Theodolinda Hahnssonin käännöksenä vuonna 1869 (vrt. Lehtonen, U. 1981, 139-142 ja Brummer-Korvenkontio 1991[1]). Lääkäri Heinrich Hoffmannin teos sai suomennoksessa nimeksi *Lasten joulu-tauluja* ja *Jöröjukka* nousi otsikoihin vasta 1900-luvulla. 1800-luvulla *Lasten joulu-tauluista* otettiin kolme painosta. Saksalaisista kuvakirjantekijöistä tuotteliaimpia sekä rakastetuimpia 1800-luvun toisella puoliskolla oli Oscar Pletsch (Doderer 1980, 112-113). Hänen romanttisia kuvakirjojaan ilmestyi suomeksikin useita. Ilmeisesti myös useimmat niistä kuvakirjoista, joiden tekijöitä, painovuotta ja -aikaa ei ole pystytty selvittämään, ovat lähtöisin Saksasta.

Saksalaiset kielitieteilijät Jacob ja Wilhelm Grimm eivät alkuaan olleet suunnitelleet kansansatukokoelmaansa lapsille, mutta näistä tuli kuitenkin niiden pääasiallisia kuluttajia. Jacob Grimm kirjoitti runoilija Achim von Arnimille vuonna 1813: "Se on juuri sitä, mitä lapset haluavat ja josta he iloitsevat" (Doderer 1980, 96). Saduista otettiin jatkuvasti uusia painoksia, ja ne levisivät kulovalkean tavoin maailmalle.

Myös Suomessa Grimm-veljesten muokkaamien kansansatujen ensimmäisiä suomennoksia ilmestyi runsaasti 1800-luvulla, varhaisimmat jo vuonna 1848. Seuraavana vuonna painettu hämeenlinnalaisen G. Nordenswanin kustantama *Kakstoista Kummallista Satua* koostui myös

---

1 Markus Brummer-Korvenkontio tuo *Jöröjukka*-tutkimuksessaan esille mahdollisuuden (P. Tarkan virikkeestä), että itse G.Z. Yrjö-Koskinen olisi kirjan ensimmäinen suomentaja (1991, 48-49).

heidän saduistaan (vrt. Lehtonen, U. 1981, 116), ja siitä otettiin 1800-luvun loppupuolella kolme uutta painosta. Satujen kerääjien ja toimittajien nimet mainittiin kuitenkin vasta K.E. Holmin vuonna 1876 kustantamassa 50 sadun kokoelmassa *Koti-satuja lapsille ja nuorisolle.* 1800-luvulla näyttivät Grimmin saduista olleen suosituimmat *Juttu uskollisesta Jussista* ja *Omenapuusta,* joissa on päänkatkomisia ja muuta julmuutta, mutta myös sovitus ja rangaistus. Sadut levisivät myös arkkeina.

4.5.2 Suomennokset englannista

Kun aineistosta oli erotettu pois kuvakirjat, jotka useimmiten olivat saksalaisperäisiä, nousi anglosaksisten teosten määrä saksalaisia suuremmaksi. Tämä on osittain harhaa, sillä noin puolet eli 101 kirjaa oli saman kirjasarjan, turkulaisen Lasten kirjaston, kirjoja. Sarjan ensimmäisessä painoksessa oli 21 pikkuista arkin tai puolen arkin kirjasta, seuraavissa neljässä painoksessa 20 kirjaa. Sarjan ensimmäinen painos on otettu vuonna 1870 ja viides painos 1892. Kirjasarjan yhdenkään vihkosen tekijän nimeä ei ole saatu selvitetyksi eikä myöskään kääntäjää, mutta pidän niitä kuitenkin englantilaisperäisinä. Kirjaset ovat uskonnollisia opetuskertomuksia raamatunlauseineen ja virsineen eli muistuttavat englantilaisten sunnuntaikoulujen traktaatteja. Useissa tarinoissa kerrotaankin Lontoon "rääsykouluista", päähenkilöillä on englantilaistyyppiset nimet ja niin edelleen. Saattaa olla, että sarjan pikku kirjaset olivat tulleet meille Ruotsin kautta ja olivat Per Palmqvistin kustantamon sunnuntaikoulumateriaalia.[1]

Englannista on kuitenkin käännetty useampien tekijöiden teoksia kuin saksasta; joukossa on myös kirjailijoita, joiden suosio on säilynyt huomattavan pitkään kirjallisessa tietoisuudessa. Yksikään englanninkielinen kirjailija ei silti saavuttanut sellaista suosiota kuin saksalaiset, esim. Schmid tai F.F.A. Hoffmann.

Yleensä on huomattava, ettei tuolloisten bestsellereiden suosio ollut kestävä. Harriet Beecher Stowen *Setä Tuomon tupa* on yksi poliittisestikin mielenkiintoinen poikkeus. Tämä neekeriorjuuteen kantaaottava teos ilmestyi suomeksi 1800-luvulla neljänä eri nuorisoversiona. Ensimmäinen suomennos saatiin jo vuonna 1856, siis vain neljä vuotta alkuperäisteoksen *Uncle Tom's Cabin* (1852) ilmestymisen jälkeen ja keskellä sensuuriasetuksen voimassaoloa.

---

1 Ruotsalainen vapaakirkollinen Per Palmqvist oli solminut Englannin-matkallaan vuonna 1851 yhteydet sikäläiseen metodistipastori George Scottiin. Kun Palmqvist aloitti oman sunnuntaikoulunsa mainittuna vuotena sekä perusti vuonna 1854 kustantamon, kumpaankin tuli selvä englantilaisleima. Palmqvist julkaisi yli 100 vihkoon nousevaa sarjaa Christelig månadsskrift för barn (1854-64). (*Ord och bilder* 1979, 24-25.)

Suomennoksen nopeuteen löytyy syy ehkä naapurimaan aktiivisuudesta ja tiedon luonnollisesta kulkeutumisesta meille. Ruotsissa oli nimittäin jo vuonna 1853 ilmestynyt ensimmäinen, 80-sivuinen mukaelma *Onkel Toms stuga* ja vuonna 1855 uusi, 62-sivuinen lyhennelmä, toiselta kustantajalta.[1] Kummassakin ruotsalaispainoksessa ilmoitettiin, että se oli mukailtu nuorisolle. Suomalainen kustantaja, turkulainen G.W. Wilén julkaisi *Setä Tuomon tuvasta* vuonna 1856 kaksi eri laitosta, jotka olivat ruotsalaisiakin lyhyemmät; värikuvallinen versio oli vain 23-sivuinen, mustavalkoisin kuvin varustettu 30-sivuinen. Lyhennelmän suomennos oli sama, G.E. Eurénin tekemä. Teoksessa ei mainita, että se on tarkoitettu lapsille, mutta alaotsikko kuvitusviitteineen, "Lyhykäisesti kerrottu ja kauniilla kuwauksilla walaistu", viittaa siihen samoin kuin sen kritiikkikin. J.V. Snellman nimittäin esitteli kirjan *Litteraturbladissa* 1856 n:o 11. Hän kehuu kirjan ulko- ja kieliasua, ilmoittaa sen olevan tarkoitettu lapsille, mutta - ehkä valtioviisaasti - ei selosta sisältöä tätä enempää: "Texten är ett i nuce sammandrag af Onkel Toms Stuga med omtänktsamt urval af det, som deri kan passa sig till läsning för barn. Språket är godt". Teos on hyvä esimerkki siitä, miten nuorisokirjallisuuden alueella voitiin jopa painosensuurin aikana[2] julkaista varsin piiloradikaalia tekstiä. Snellmanin esittely viittaa siihen, että sivistyneistö tunsi jo teoksen eikä sen sisältöä tarvinnut kertoa. Tärkeintä on kuitenkin huomata, että myös nuorison haluttiin tutustuvan ajan merkittävään ihmisoikeuskysymykseen ja tiedostavan, mitä muualla maailmassa tapahtuu.

Setä Tuomon tuvasta ilmestyi uusi lyhennetty laitos vuonna 1893 ja - kummallista kyllä - taas kahtena eri versiona.[3] Nyt kustantajia oli kuitenkin kaksi, Werner Söderströmin tuotteen oli suomentanut Aatto Suppanen saksalaisesta nuorisomukailusta (102 sivua), Weilin ja Göösin 78-sivuisen suomennoksen alaotsikossa lukee: "Nuorisolle mukaili Maikki Friberg". Nyt sekä suomentaja-mukailija Maikki Friberg alkupuheessaan että teoksen *Valvojassa* esitellyt T.R.[4] viittaavat kirjan yhteiskunnalliseen sisältöön. T.R. kirjoittaa:

> Vaan sekä pieni että suuri, sekä sivistynyt että rahvaan lapsi voi tämän kertomuksen ymmärtää ja toivottava on, että se leviää moneen suomalaiseen kotiin. Ja luulemme sen kyllä saavuttavan sen tarkoituksen, jonka Maikki Friberg alkulauseessaan pienille lukijoilleen lausuu:'että se herättäisi heitä näkemään vääryyksiä maailmassa ja taistelemaan totuuden ja hyvyyden puolesta' (1893, 623).

---

1 *Uncle Tom's Cabin* -teoksesta oli vuonna 1853 tehty useita englantilaisia ja saksalaisia nuorisomukailuja, mutta ei yhtään niin lyhyttä kuin Ruotsissa ja Suomessa (vrt. Klingberg 1988, 138).

2 Tosin Krimin sodan aikana ja jälkeen sensuuri muutenkin höllentyi, kunnes sitten 1860 painoasetus kokonaan kumottiin.

3 Weilin ja Göösin suomennoksen nimi oli *Tuomo-sedän tupa.*

4 Nimimerkki T.R. oli ilmeisesti *Valvojan* toimituskuntaan kuuluva filosofian prof. ja yliopiston rehtori K.G.Th. Rein (1832-1919) "fennomaanien humanisoija" ja monipuolinen vaikuttaja (Tallgren 1932, 467-471).

Tuomo-sedän vanavedessä Beecher Stowelta suomennettiin 1800-luvulla useita muitakin teoksia, mutta nuorisokirjallisuudeksi niistä voidaan katsoa vain pari tällä hetkellä täysin unohduksiin jäänyttä teosta.[1]

Suosittuja 1800-luvun englanninkielisiä kirjailijoita, myös käännösten perusteella, olivat Charlotte Tucker ja Sarah Smith. Edellinen käytti kirjoissaan nimimerkkiä A.L.O.E., joka oli lyhenne sanoista "A Lady Of England", jälkimmäinen nimeä Hesba Stretton. Todennäköisesti kummankin kirjat liittyivät uskonnollisten herätysliikkeiden lähetystyöaineistoon ja kenties ne suomennettiin samanlaisiin tarkoituksiin meilläkin. Charlotte Tucker lähti itse 54-vuotiaana lähetystyöhön Intiaan ja työskenteli siellä menestyksekkäästi kuolemaansa (1892) saakka.[2] Tucker kirjoitti elämänsä aikana lukuisia evankelisia romaaneita ja kertomuksia, jotka osoittavat jäykkää kristillisyyttä ja didaktismia. Hänen kasvatusperiaatteisiinsa kuului rukoileminen ja kaikkinainen taistelu synnin paheita vastaan. Kaikkiaan Tuckerilta suomennettiin vuosina 1851-1899 kuusi eri kirjasta, joista viisi ilmestyi Rauman kirjapaino-osakeyhtiön Lasten ja nuorten kirjasto -sarjassa ja yhdestä sarjan kirjasesta (*Hätävalhe*, 1899) oli ilmestynyt ensimmäinen suomennos jo pari vuotta aiemmin Tammisaaressa.

Hesba Strettonin nuorisolle suunnattu alkuperäinen englanninkielinen tuotanto, yli 60 kertomusta, on tyypillistä sunnuntaikoulukirjallisuutta, aineksina uskonnollisuus, alkoholismin kuvaukset ja hyväntekeväisyys. Hänen aikuisille kirjoittamansa teokset ovat saaneet huomattavasti parempaa kritiikkiä kuin nuorisokirjat; niitä on verrattu jopa *Kotiopettajattaren romaaniin* (Carpenter & Prichard 1984, 501). Kuuluisin Strettonin teoksista on *Jessica's First Prayer* (1867), mutta häneltä suomennettiin vuonna 1870 ensimmäiseksi *Jessica's Mother* (1866) nimellä *Jessikan äiti*[3]. Kaikkiaan Strettonia oli tutkimuksessa mukana viisi nimikettä.

Edellä on viitattu siihen, että erilaisista - usein kustannuspoliittisista - syistä maailmankirjallisuuden klassikkoja saatettiin suomentaa ensin ns. nuorisopainoksina. Tällaisista englantilaisista steadysellereistä lienee kuuluisin Daniel Defoen *Robinson Crusoe*, joka alkuaan ilmestyi Englannissa 1719 ja saatiin suomeksi ensi kertaa 1847. Teoksesta on tehty lukuisia erilaisia painoksia ja mukaelmia myös lapsia varten.[4]

---

1 Kyseessä ovat H. Beecher Stowelta 1800-luvulla suomennetut *Urpunen (Little Pussy Willow* 1870, suom. 1880) sekä *Pikku kettuja* (suom. 1899).

2 Werner Söderströmin sarjassa Kertomuksia kansalle on mm. Tuckerin intialaiskuvaelmia, mutta kokoelma ei varsinaisesti kuulu nuorisokirjallisuuteen.

3 Strettonin *Jessikas moder* ilmestyi Ruotsissa vuonna 1869. Vuoden 1870 suomennosta en saanut käsiini, mutta kaksi muuta painosta.

4 Ulla Lehtonen on tutkimuksessaan *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543-1850* selvitellyt Robinson Crusoen vaiheita Suomessa lähinnä ennen vuotta 1850 (1981, 125-129). Riitta Myllymäki on Helsingin yliopiston opinnäytetyössään (1980) seurannut robinsonadeja suomalaisessa nuorisokirjallisuudessa, ruot-

Vuosien 1851 ja 1899 välillä ilmestyi Robinson Crusoesta kolme eri suomennosversiota. Ensimmäinen oli Theodolinda Hahnssonin ja hänen aviomiehensä J.A. Hahnssonin yhteistyönä tehty 326-sivuinen suomennos *Oikean Robinson Crusoen elämästä ja onnen-vaiheista sekä miten hän kahdeksankolmatta vuotta oleskeli autiossa saaressa.* Tämä K.E. Holmin vuonna 1875 kustantama suomennos pyrki mahdollisimman uskollisesti seuraamaan alkuperäisteosta. Sen sijaan vuoden 1889 suomennos pohjasi Joachim Heinrich Campen nuorisomukailuun *Robinson der Jüngere.* Myös vuoden 1894 suomennos perustui saksalaismukailuun. Werner Söderströmin kustantaman ja Aatto Suppasen suomentaman teoksen nimiölehti ilmoitti: *Robinpoika.* "Defoen Robinpoika Crusoen teoksesta nuorisolle mukaili G. Mensch." Molemmissa saksalaismukailuissa kotiinpalaavan Robinsonin ikä oli laskenut alkuperäisestä yli 50 vuodesta noin parillakymmenellä vuodella.

Defoen veroinen anglosaksinen kirjailija, jonka teoksia ilmestyi nuorisolle 1800-luvun loppupuoliskolla, oli Mark Twain. Hänen vuonna 1876 ilmestynyt teoksensa *The Adventures of Tom Sawyer* ilmestyi ruotsiksi vuonna 1877 ja suomennettiin vuonna 1879 nimellä *Tom Sawyer. Koulupojan historia.* Suomentajan nimikirjainten -a-ll takana oli savolainen kansakoulunopettaja Josua Weisell, jonka työtä *Kirjallisen Kuukauslehden* kriitikko A.G. (ilmeisesti Arvid Genetz) moitiskeli:

> Mark Twainin, niinkuin muidenkin eteväin humoristien kirjoitelmia ei ole helppo siirtää kielestä toiseen; ne vaativat päinvastoin semmoisen kääntäjän taitoa, joka on täydellisesti harjaantunut kielen käytäntöön ja itsekin pystyy sukkelaan ja hupaiseen kirjoitustapaan (1879, 291-292).

Mark Twainilta suomennettiin 1800-luvulla vielä toinenkin teos, ei kuitenkaan 1884 ilmestynyttä *The Adventures of Huckleberry Finn* -romaania, joka saatiin suomeksi vasta 1904, vaan kyseessä oli *Tom Sawyer Abroad.* Aatto Suppasen suomennos *Tom Sawyer matkalla* ilmestyi markkinoille jo samana vuonna kuin alkuteoskin eli 1894. Myös ruotsinnos oli samalta vuodelta. Kustantajan aktiivisuus kertonee edellisen Twain-suomennoksen suosiosta, mutta valinnan osuminen kyseiseen teokseen panee epäilemään, että nuorisoa haluttiin varjella amerikkalaisten antisankarien, ns. "pahojen poikien", kepposilta ja Huckleberry Finnin kovilta kokemuksilta.[1] *Tom Sawyer matkalla* jatkoi Tomin, Huckin ja Jim-neekerin seikkailuja. Kolmikko matkaa nyt ihmeellisen professorin ilmalaivalla. Kirjan kertoja, Huck, on tässä huomattavasti vaisumpi kuin *The Adven-*

---

salaisen Robinsonin seikkailuja on tutkinut Margareta Winqvist (1973). Varhaisin robinsonadeja koskeva tutkimuksemme on Yrjö Hirnin *Valtameren saari* (1928).

1 Professori Taimi Rannan mukaan *Huckleberry Finn* kuuluu vielä 1980-luvullakin joissakin USA:n osavaltioissa kiellettyihin kirjoihin (vrt. Korolainen 1989, 10-12).

tures of Huckleberry Finn -kirjassa, ja muutenkin koko teos on edellistä heikompi.

Amerikkalaisen kirjailijan James Fenimore Cooperin Nahkasukka-sarjan teosten (ilm. 1823-26) kuulumista nuorison kirjavalikoimaan ei tänään kukaan epäile. Varsinaisiksi nuorisokirjoiksi ei kirjailija niitä alkuaan ollut ajatellut, ja Cooper-suomennoksista 1800-luvulla vain yksi kuului nuorisosarjaan. Jo vuonna 1851 julkaistussa *Litteraturbladin* nekrologisssa viitattiin kirjailijan tuotannon soveltuvuuteen nuorisolle: "En bland dessa arbetens stora förtjenster är att de utan urval kunna sättas i handen på personer af alla åldrar, utgörande familjekretsens förtjusning, utan fara för de ungas inbillingskraft som i dem söker en näring" (1851, 348). Oli ilmeistä, että Cooperin teokset vetosivat meilläkin nuoriin ja että he lukivat hänen teoksiaan, mikäli niitä heidän ymmärtämällään kielellä ilmestyi.

Ensimmäinen Cooper-suomennos ilmestyi vuonna 1879 nimellä *Kuvauksia metsäelämästä sivistyksen äärimmäisillä rajoilla eli Natty Bumpon elämänvaiheet Pohjois-Amerikan indianien parissa.* Kirjaa ei kuitenkaan 1800-luvulla otettu mihinkään nuorisosarjaan, eikä sitä myöskään suomenkielisessä vastaanotossa esitelty nuorisokirjana. Sen sijaan *Wiimeisen Mohikaanin* (1. suom. 1881) toinen painos vuodelta 1898 oli HYK:n luetteloissa sijoitettu lastenkirjallisuuteen.[1] Söderströmin sarjassa Nuorison seikkailukirjasto julkaistiin vuonna 1894 Cooperilta Sohvi Reijosen suomentama nuorisomukailu *"Nuori kotka" ja "Vanha metsästäjä"*. Se pohjautui Nahkasukka-sarjan ensimmäiseen teokseen *The Pioneers* (ilm. 1823). 1890-luvulla ilmestyi lisäksi Cloubergin kustannusliikkeestä kuvakirja *Cooperin nahkasukkakertomuksia.*

Englantilaisen merikapteeni Frederick Marryatin teosten saksalaisista nuorisomukailuista suomennettiin 1800-luvun toisella puoliskolla *Jacob Faithful* ja *Peter Simple,* viimeksi mainittu kahtena eri versiona. Myös Louisa May Alcottin vuonna 1870 ilmestynyt teos *An Old-Fashioned Girl* saatiin suomeksi vuoden välein kahdella eri nimellä eri kustantajilta, G.W. Edlundin tuotteessa nimenä oli *Nuorta wäkeä* (1889), Söderströmin kustantamassa suomennoksessa, joka ilmestyi Kodin Kirjasto -sarjan osana IV, taas *Tytöistä parahin* (1890). *Valvojan* arvostelija H(anna) A(ndersi)-n[2] kiitteli sarjaa ja erityisesti sen edellä mainittua kuuluisinta kirjaa:

---

1 On muistettava, ettei Twainin eikä Cooperin teoksia, vaikka ne ilmestyivät nuorten kirjasarjoissakin, sijoitettu systemaattisessa luokittelussa 1800-luvulla lasten huvikirjoihin (luokka 9C/9G), vaan luokkaan 7E eli romaaneihin ja kertomuksiin. *Wiimeinen Mohikaani* julkaistiin 1881 SKS:n sarjassa Helppohintainen novelli- ja romanijakso.

2 Hanna Andersin oli helsinkiläinen uusien kielten opettaja. Hän toimi Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston opettajana ja kuului myös *Valvojan* toimituskuntaan.

> Ilahduttavaa on, että kustantaja pyrkii saattamaan suomalaista nuorisoa tutustumaan teoksiin, jotka ovat eri kansain tuottamia, ja joihin siis kunkin kansan ja ajan luonne on painanut leimansa... ja tarjoomalla samalle yleisölle palasen nykyaikaista elämää, jommoista sitä eletään toisella puolella valtamerta (1891, 298-299).

Muita Alcottin teoksia ei 1800-luvulla suomennettu, ei edes hänen parhaiten tunnettua, aikaisemmin ilmestynyttä teostaan *Little Women* (1868, suom. 1916). Wetherellin kyynelehtivän romanttinen bestseller *The Wide, Wide World* (1850) ei myöskään ylittänyt suomalaiskustantajien kynnystä. Ehkä teos kuului juuri Topeliuksen "vaarallisten kirjojen" (5.) kategoriaan eli "oli liioitellun hentomielinen ja pateettinen". Amerikkalaisen Susan Coolidgen kohdalla lienee syynä ollut vain normaali viive, hänen *Katy*-kirjojaan alettiin suomentaa vasta 1900-luvun alussa. F.H. Burnettilta, E.S. Turnerilta ja C. Yongelta sen sijaan suomennettiin kultakin yksi teos 1800-luvulla, ensiksi mainitulta vuonna 1892 *Pikku Lordi (Little Lord of Fauntleroy*, 1886), australialaiselta Turnerilta raisu *Seitsemän sisarusta (Seven Little Australians*, 1894) vuonna 1896 ja Yongelta *Pikku Herttua eli Rikhard Pelkäämätön (The Little Duke*, 1854) vuonna 1897.

Skotlantilaissyntyisen Robert Louis Stevensonin *Aarresaari*-romaanin ensimmäisenä suomennosvuotena on pidetty vuotta 1909.[1] Totuus on, että se suomennettiin jo vuonna 1899. Syynä siihen, että kirjallisuushistorioitsijoilta asia on jäänyt huomaamatta, lienee suomennoksen nimi *Merirosvon Testamentti*, sekä hieman tuntematon kustantaja. *Merirosvon Testamentin* nimittäin kustansi haminalainen Erl. Wirk, joka kenties myös itse suomensi teoksen Poikien seikkailukirjasto -sarjan ensimmäiseksi numeroksi. R.L. Stevensonin *Treasure Island* oli painettu kirjaksi vuonna 1883, mutta tarina oli ilmestynyt sitä ennen jatkokertomuksena vuosina 1881-82 englantilaisessa nuorisolehdessä *Young Folk* nimellä The Sea Cook of Treasure Island by Captain George North.

Vuonna 1893 suomennettiin ensimmäinen teos *Kelpo poika* suositulta englantilaiselta poikien seikkailukirjojen tekijältä G.A. Hentyltä. Hänen teoksiaan näkyi kustantajiemme listoilla varsin runsaasti seuraavalla vuosisadalla. 1800-luvun lopulla suomalaiset saivat luettavakseen myös H.R. Haggardin, T.M. Reidin ja R. Kiplingin jännittäviä seikkailutarinoita eläimistä ja ihmisistä. Ensimmäisen Kipling-suomennoksen *Indian viidakoista*, jonka julkaisi Otava vuonna 1898, oli tehnyt Helmi Setälä *The Jungle Book* -teoksen pohjalta. Nykyään jo klassisena pidettävää amerikkalaista poikakirjallisuutta jäi edustamaan Mark Twain, mutta T.B. Aldrichin teoksia ei ole suomennettu kuten ei myöskään Peter Parleyn seikkailusarjaa.

Varhaisimpia suomennoksia englantilaisperäisestä fantasiakirjallisuudesta oli vuonna 1856 ilmestynyt *Jaakop ja jättiläiset*, josta otettiin uudet painokset vuosina 1865 ja 1876. Vaikka sadun tarina olikin suo-

---

1 Vrt. esim. *Kansojen kirjallisuus 9*. 1978, 330.

mennoksessa sijoitettu tapahtuvaksi Satakunnassa, Mouhijärvellä, alkuperäinen kertomus *Jack the Giant Killer* liittyy kuningas Arthurin taruihin. *Jack the Giant Killer* ilmestyi Englannissa ensi kertaa painettuna vuonna 1711 (Carpenter & Prichard 1984, 276-277). Myöhemmin satu oli Englannissa saatavissa halpana "chapbookina" ja levisi tällaisena arkkipainoksen tapaisena laitoksena laajalti kuten meilläkin.

Porilainen kustannusliike O. Palander markkinoi edellä mainitun jättiläissadun uusintapainoksia[1] ja jatkoi englantilaissuuntausta. Vuonna 1873 se julkaisi 44-sivuisen sadun *Kultakosken kuningas taikka mustat veljet* ilman tekijän tai suomentajan nimeä, ja yhtä anonyyminä teos pysyi kolmen vuoden päästä otetussa uusintapainoksessa. Vasta vuonna 1918 Kariston nuorisokirjoja -sarjaan otetun *Kultavirran kuningas* -nimisen teoksen alkuperäinen kirjoittaja ilmoitetaan. Kyseessä oli kiistellyn englantilaisen taidefilosofin John Ruskinin kirjoittama satu *The King of the Golden River* (1851). Kariston suomennoksen oli tehnyt Lyyli Vihervaara, varhaisempien käännösten tekijät ovat jääneet tuntemattomiksi.

Jonathan Swiftin yhteiskuntakriittisestä allegoriasta, *Gulliver's Travels* (ilm. 1726), oli Suomessa 1800-luvulla saatavana kaksikin eri nuorisomukaelmaa; täydellistä suomennosta saatiin odottaa aina vuoteen 1926. Vuonna 1876 ilmestyneen Pekka Wäyrysen tekemän suomennoksen esipuheessa mainittiin, että Gulliverin retkistä olisi varhaisempikin lyhennetty painos olemassa "ainakin ruotsiksi". Tällaista laitosta en ole löytänyt. Esipuheessa kerrottiin myös kirjailijasta ja teoksen saamasta vastaanotosta. Lisäksi siinä taitavasti vedottiin suomenkielisten itsetuntoon mainitsemalla, että Euroopan sivistyneet kansat olivat jo kääntäneet tämän kirjan. G.W. Edlundin kustantamassa suomennoksessa oli 214 sivua, kun taas Werner Söderströmin vuonna 1898 suomennuttamassa versiossa vain 62 sivua. Täydellisessä suomennoksessa on sivuja 515.

Niin *Gulliverin matkustukset tuntemattomissa maissa* (1876) kuin *Gulliverin retket ja seikkailut kääpiöiden ja jättiläisten maassa* (1898) samoin kuin myöhemmätkin nuorisolle suunnatut Gulliver-tarinat ovat kuvanneet vain välskärin haaksirikkoa ja hänen joutumistaan kääpiöitten ja jättiläisten alueille. Ensimmäisen suomennoksen esipuheessa lyhennystä puolusteltiin:

> Kun se lukijakunta, jota varten se on ai'ottu, tavallisesti ei kirjaa lue arvostellaksensa, vaan huvitukseksensa, niin on suomennoskin tehty laveamman painoksen mukaan, josta arvostelija kyllä löytäisi vastakohtia ja epäsuhtaisuuksia. Yhden kappaleen (ei täyttä sivua) toisesta osasta on kuitenkin suomentaja omin lupinsa jättänyt kääntämättä, koska on katsonut sen sisällyksen nuorisolle sopimattomaksi. (1876, VII-VIII.)

---

1 *Jaakop ja jättiläiset* -kirjasen nimi muuttui Palanderin kustannustuotteessa *Satu Jaakko uroosta* -nimiseksi.

Viipurilainen Clouberg julkaisi 1890-luvun alussa (Vaseniuksessa i.v. 1892-95) Pieniä satuja -sarjassaan *Gulliver*-nimisen 8-sivuisen värikuvakirjan, jossa päähenkilön seikkailuista kerrotaan vain kuudella virkkeellä. Vasta vuonna 1926 suomalaisaikuiset saivat tietää, että katkeroituneen irlantilaissatiirikon Swiftin "Robinson" vieraili myös filosofien ja tiedemiesten naurettavassa saariyhteiskunnassa Laputassa ja Houyhnhnms-maassa, jossa hyveitä edustivat hevoset.

Suomalaiseen 1800-luvun ilmapiiriin ilmeisesti liian modernit Lewis Carrollin *Alice*-kirjat (ilm. 1865 ja 1871) jäivät odottamaan suomentajaansa aina vuoteen 1906, eikä nonsensea juuri näkynyt suomenkielisessä lastenlyriikassa - ellei oteta lukuun *Kantelettaremme* lastenloruja - ennen uuden runon läpilyöntiä toisen maailmansodan jälkeen. Suomeksi ei ole vielä tähänkään päivään mennessä saatu yhtään englantilaisen lastenkirjakuvituksen mestareiden Walter Cranen, Kate Greenawayn ja Randolph Caldecottin kuvakirjaa. Tosin heidän kuvituksiaan on voitu käyttää ilman heidän suostumustaan ja nimeään myös meillä ilmestyneissä anonyymeissä kuvakirjoissa.

Suomi sai kuitenkin kosketuksen englantilaiseen 1800-luvun alun "kevytmielisyyteen", kun meillä suomennettiin vuonna 1865 ensimmäinen kuvakirja *Kaisa Rouwa ja hänen Kissansa*. Tämä madame Hubbardin sisarhahmo oli T. Evansin tuotantolistoilla vuonna 1803 nimellä *Old Dame Trot and Her Comical Cat* (vrt. Darton 1982, 202 ja 358 sekä Opie 1985, 320-21). Myös Ann Taylorin kuuluisin runo, sentimentaalinen My Mother[1], jonka pohjalta Englannissa tehtiin lukuisia kuvakirjoja, ilmestyi suomeksi *Minun äitini* -nimisenä kuvakirjana 1875, mutta ilman alkuperäistä tekijänimeä (ks. Kuivasmäki 1985, 30-33). Suomalaisnuorilla oli lisäksi mahdollisuus tutustua Shakespearen tragedioihin, komedioihin ja satunäytelmiin englantilaissisarusten Charles ja Mary Lambin satuadaptaatioissa *Tales from Shakespear* (ilm. 1807), joka suomennettiin vasta vuonna 1884.

Vaikka Englannin nuorisokirjallisuudella olikin pitkät perinteet, laajentui maan lastenkirjatuotanto ja sen markkinointi huomattavasti 1850- ja 1860-luvulla. Siihen vaikuttivat monet seikat, etenkin uudistukset kirjapainoalalla, arkki- ja muun kevyemmän kirjallisuuden (ns. chapbook-tuotanto) julkaiseminen ja uusien lukijaryhmien (työväestö, lapset) mukaantulo. Englanti ryhtyi myös aktiivisesti markkinoimaan ulkomaille kirjapainotuotteitaan. Kuten meillä suomennettu englantilaisperäinen nuorisokirjallisuus osoittaa, parhaiten tämän taidon osasivat 1800-luvun toisella puoliskolla uskonnollista kirjallisuutta markkinoivat tahot. Ruotsissa englantilainen hengellinen kirjallisuus sai huomattavan sijan jo 1850- ja 1860-luvuilla. (Furuland 1978, 65-66.) Suomessa sama näyttää

---

1 My Mother -runo ilmestyi painettuna ensi kertaa 1804 teoksessa *Original Poems, for Infant Minds* (Carpenter & Prichard 1984, 368-69).

tapahtuneen laajemmassa mitassa vasta 1870-luvulla, mutta monen tunnetun englantilaisen vaikuttajan (Trimmer, More, Edgeworth) nimet eivät 1800-luvulla esiintyneet suomalaisten kustantajien nimilistalla.

4.5.3 Suomenruotsalaisten nuorisokirjojen suomennokset

Käännöskirjallisuudessa seuraavalle sijalle saksan ja englannin jälkeen nousi suomenruotsalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus ja luonnollisesti kärkihahmona oli Zacharias Topelius. Hänen tuotteitaan oli suomennoslistoilla 27 kertaa. Suurin osa Topeliuksen suomennetusta tuotannosta oli fantasiakirjallisuutta tai kokoomateoksia. Topeliuksen ensimmäisestä *Sagor*-kokoelmasta, joka oli ilmestynyt vuonna 1847, suomennettiin jo seuraavana vuonna pari satua ja hänen satujaan ilmestyi 1800-luvulla monissa yhteyksissä, niin lehtien palstoilla kuin erillisinä suomennoskokoelmina.

Topeliuksen ensimmäinen laajahko lapsille suunnattujen tekstien suomennoskokoelma *Topeliuksen tarinoita* ilmestyi vuonna 1861. Kokoelman tekstin oli suomentanut A.J. Weänänen. *Topeliuksen tarinoita* sisälsi yhden runon ja kahdeksan satua, jotka yhtä lukuun ottamatta olivat olleet mukana kirjailijan kahdessa ensimmäisessä *Sagor*-kokoelmassa. Porilainen Palanderin kirjatehdas oli ottanut erityisesti ohjelmaansa Topeliuksen suomentamisen, ja he kustansivat vuosina 1870 ja 1871 Sampon alias C.A. Grönebergin suomentamina seitsemän pienehköä, 18-46 sivua sisältävää kirjasta *Topeliuksen satuja* -nimisenä sarjana.

Sagor-kokoelmien ohella tunnetuinta Topeliusta on hänen 8-osainen *Läsning för barn* -kokoelmansa, jonka ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1865 ja viimeinen eli kahdeksas osa vuonna 1896. Ensimmäinen suomennoskooste nimellä *Lukemisia lapsille* oli kuusiosainen; kolme ensimmäistä kustansi A. Hougberg ja loput SKS vuosina 1874-1883. Toinen sarja *Lukemisia lapsille* lähti liikkeelle vuonna 1886 porvoolaiselta kustantajalta Söderströmiltä pieninä, noin 80-sivuisina vihkosina, joita vuoteen 1893 mennessä painettiin 18 kappaletta. Vuonna 1893 ne sidottiin kuudeksi erilliseksi kirjaksi. Söderströmin sarjaan valmistui seitsemäs osa vuonna 1894 ja kahdeksas vuonna 1897. Sisällöltään nämä kaksi *Lukemisia lapsille* -kokoelmaa ovat erilaisia ja harhauttavat nimiensä samankaltaisuudella.

Helsingfors Dagbladin toimittaja, kirjailija-kääntäjä Rafael Hertzberg teki yhteistyötä Z. Topeliuksen (mm. luonnonsuojeluun liittyvä *Ensimmäinen kevätkirja*, 1874) sekä monen suomenkielisen taiteilijan kanssa. Hän käänsi suomalaista nuorisokirjallisuutta ruotsiksi sekä päinvastoin ja kirjoitti myös itse nuorille. Topeliuksen lähipiiriin kuului monia sekä naisten että lasten asioista kiinnostuneita (mm. Aleksandra Gripenberg), ja hänen oma tyttärensä Toini osallistui myös kirjallisiin töihin. Vuonna 1889 julkaistiin Toini Topeliuksen nuorisoromaani *I*

utvecklingstid nimimerkillä Tea. Teos, joka ilmestyi suomeksi seuraavana vuonna nimellä *Kehitys-aikana,* kuvaa erilaisia koulutyttöjä. Isällä ja tyttärellä oli samanlainen romanttinen näkemys nuoruusajasta, mutta myös moderneja ajatuksia naisten ja miesten tasa-arvoisuudesta, ja nämä heijastuvat niin Toini Topeliuksen nuorisoromaanissa kuin hänen muissakin kirjallisissa tuotteissaan. (Nyberg 1950b; Rajalin 1984, 44-45.)

4.5.4 Suomennokset muista pohjoismaisista kielistä

Nuorisokirjallisuuden suomennoksissa vuosina 1851-1899 oli pohjoismaista fantasiakirjallisuutta eniten Tanskasta ja sieltä H.C. Andersenilta, kuten odottaa sopiikin. Ulla Lehtosen tutkimuksen mukaan suomennettiin Andersenilta vuoteen 1850 mennessä kaikkiaan 14 satua (1981, 119-123, 214), tämän jälkeen vuoteen 1899 mennessä tanskalaisen satusedän suomennoksia julkaistiin peräti 17 kertaa. Andersenin 156 sadusta voitiin suomen kielellä vuoden 1851 jälkeen tutustua noin 60:een; näistä kymmenkunta oli ilmestynyt suomennoksena jo aiemmin. Suomennoksien määrän perusteella suosituimmat Andersenin sadut 1800-luvulla olivat: Pohatta-Matti (=Iso-Niilo ja Pikku-Niilo), Äiti, Punaiset kengät, Vakava tinasotilas, Tulitikkutyttö, Sikopaimen ja Peukaloinen.

1800-luvun toisen puoliskon nuorisokirjallisuuden norjalaissuomennoksissa oli myös enemmistönä satukirjallisuus, ennen kaikkea hyödynnettiin Asbjørnsenin ja Moen toimittamia kansansatukokoelmia. Ruotsin sadunkertojista tulivat tunnetuimmiksi Albrekt Segerstedt kahdella kokoelmallaan ja Viktor Rydberg Juhani Ahon 1895 suomentamalla sadulla *Pikku Simon seikkailut joulu-iltana.* Rydbergin satu *Lille Viggs Äfventyr på Julafton,* jota ruotsalaiset pitävät ensimmäisenä omana kansallisena joulusatunaan (Zweigbergk 1965, 227-231), oli ilmestynyt ensi kertaa *Handelstidningen*-lehden joulunumerossa vuonna 1871. Viktor Rydberg toimi vanhaliberaalien edustajana valtiopäivillä, ja tähän viattomalta näyttävään joulutarinaan on kätkettynä hänen poliittisia ajatuksiaan. Sadussa on myös yhtymäkohtia kirjailijan omaan karuun lapsuuteen. Kirjana vuonna 1874 ilmestyneen sadun kuvitti nuori lupaus Jenny Nyström. Rydberg muokkasi myöhemmin satuaan, ja sadun kolmannessa ruotsalaisessa painoksessa vuodelta 1895 oli Ottilia Adelborgin kuvitus.

Ruotsalaisista realistisista nuorisokirjailijoista mainittakoon ennen muita Amanda Kerfstedt, jolta suomennettiin kolme teosta, sekä Rikhard Melander ja Emily Nonnen, joilta kummaltakin ilmestyi suomeksi kaksi nuorisoromaania 1800-luvun lopulla. Niin Emily Nonnen romaanit kuin ennen kaikkea Caroline Bergin (=Lina Sandell) kertomuskokoelmat *Elämästä* 1-5 (suom. 1897) olivat hengeltään hyvin uskonnollisia; Linan aviomiehen C.O. Bergin pari suomennosta levittivät lisäksi sangen näkyvästi raittiusaatetta.

4.5.5 Suomennokset muista kielistä

Aineistossani oli toista sataa kirjaa, jotka oli käännetty jostakin muusta kielestä kuin saksasta, englannista tai pohjoismaisista kielistä. Niiden teosten joukossa, joiden alkuperäiskieli saatiin selvitetyksi, oli eniten ranskankielisiä. Ranskalaisannista 1800-luvulla vastasi suurimmaksi osaksi Jules Verne. Vernen laaja tuotanto, yli 70 romaania ja kertomusta, ei ollut alkuaan varsinaisesti suunnattu nuorisolle, mutta esimerkiksi ensimmäiset Verne-englanninnokset julkaistiin lastenlehdissä, ja hän pääsi heti nuorten suosioon (Carpentier & Prichard 1984, 556-557). Monet Vernen teokset on myös Jyväskylän yliopiston kirjastossa sijoitettu lastenkirjallisuuteen. Vuosina 1851-1899 julkaistiin Verne-suomennoksia yhdeksänä vuotena; ensimmäinen oli Samuli Suomalaisen kääntämä *Matkustus Maan ympäri 80:ssä päivässä*, joka saatiin suomeksi vain pari vuotta alkuperäisteoksen ilmestymisen jälkeen eli vuonna 1874.

Aina tähän saakka on luultu, ettei 1700-luvun merkittävältä ranskalaiselta lastenkulttuurin edistäjältä A. Berquinilta olisi suomennettu ainakaan 1800-luvulla mitään. Hultinin arkkisatuluettelon mukaan hänen laajasta tuotannostaan julkaistiin kuitenkin vuonna 1878 kahden sadun suomennoskooste *Kertomuksia lapsille*. Myös Hector Malot'n *Sans famille* (1878) ilmestyi Otavan helppohintainen kirjasto -sarjassa Teuvo Pakkalan suomennoksena vuosina 1898-99 nimellä *Koditon*.

Suomen Kauniskirjallisuus-yhdyskunnan suunnitelma toimittaa joka kuukausi "pränttistä yksi kirja suomennettuna ulkomaalaisten kauniista kirjallisuudesta" (Maliniemi 1936, 118) kariutui vuoden 1850 painoasetukseen, ja sen suomennettavien kirjojen listalla ollut *Tusen och en natt* jäi odottamaan parempaa aikaa. Yksittäisiä itämaisia satuja ilmestyi suomeksi jo vuosina 1855 ja 1856, mutta vuonna 1856 aloitti G.W. Wilénin kustannusliike systemaattisemman suomennustyön ja *Itämaan satuja* sai seuraavana vuonna kaksi jatko-osaa. G.E. Eurénin suomennokset päättyivät kuitenkin 30. yön tarinaan. Seuraavana itämaisten satujen suomennuttamisen otti tehtäväkseen Söderström, ja sen kustantama *Tuhat ja yksi yötä*. "Kokous itämaan satuja" ilmestyi kahdeksana osana vuosina 1874-79. Nämä N. Spolanderin suomennokset pohjautuivat saksalaisen F.A. Hoffmannin toimittamaan nuorisopainokseen. Kolmas laajempi itämaisten satujen kokoelma *Tuhannen ja yksi yötä* alkoi ilmestyä jälleen G.W. Wilénin kustannuksella vuonna 1878. Nimiölehti ilmoittaa: "Kokoelma Itämaalaisia satuja. Ensimmäinen täydellinen, monilukuisilla kuvilla kaunistettu, suomenkielinen käännös." Alkupuheessa sanotaan, että kaksi ensimmäistä osaa ovat lehtori Eurén-vainajan suomentamat, muut viisi "tulevat kirjallisuudessamme tunnetut henkilöt kääntämään" (1878, V). Tämän niin sanotun aikuispainoksen toinen osa ilmestyi vuonna 1879 ja kolmas osa 1880, jolloin oli päästy 269. yön kertomukseen. Jatkoa G.W. Wilénin *Tuhanteen ja yhteen yöhön* ei lupauksista huolimatta tullut 1800-luvulla.

Venäjästä suomennettua nuorisokirjallisuutta ilmestyi niukanlaisesti. Tärkein syy lienee se, ettei maalla itselläänkään ollut vielä kovin laajaa ja tasokasta kirjallisuutta tarjolla lapsille ja nuorille. Ensimmäisiä nimekkäitä venäläisiä kirjailijoita, joka alkoi kirjoittaa myös lapsille, oli Leo Tolstoi. Hän laati heille aapisen, muokkasi maailmankirjallisuutta ja kirjoitti satujen ohella populaaristieteellisiä kertomuksia historiasta, maantieteestä ja kasvitieteestä (Schmidt 1979, 548-549; Detskaja Literatura 1964, 604-617). Hän oli ainut venäläinen kirjailija, jonka satuja ja kertomuksia suomennettiin 1800-luvun lopulla.

Ensimmäisiä lastenlehtiämme

№ 3. 1 FEBRUARI. 1854.

Pris för årgång 1 Rbl. S:r

Alma.

var är den strålande himmel blå,
Och ängen med små blom-

Det är så
Och ingå
Och hvar
Kom! sen.

Jag minns
Såg henn
Igenom tå
Mig kyss

Två arma
Och papp

Do sade liksom ett sudjö: —
Och blek var mamma, som vinterns snö.

Ack, Dadda, tag mig uti din famn,
Förtäll en saga! Du nor det kan;

№ 1. Lauvantaina 8 p:nä Tammikuuta. 1867

Lucian numerot.

(Uusi Joulutähti.)
Kirj. Z. T.

Henkilöit: Nanna. no 1. Hanna. no 2. Anna. no 3. Martta no 4. Bertta. no 5. Neliseerta. no 6. Noora. no 7. Doora. no 8. Floora. no 9. } koulutyttöjä.

Maisteri Fasit, heidän opettajansa.
Tuomas tuntematon ukko.

Maisteri Fasit tyttöjensä kanssa.

Fasit. Niin, siitä nyt ei vol suttaa. Kun vähennetäzo yksi oss ahkeruutta kahdesta osasta laiskuutta, niin jääpi yksi osa laiskuutta. Siinä on minua. ym
Niiden, jotka ovat olleet laiskoja,
täytyy itse Lucia juhlapäivänä
lukuhuoden oppimäärä.
Floora. Hyvä maisteri, me
ahkeria, jos vaan saamme viettill
Kaikki tytöt. Hyvä, rakas
elemme *niin, niin* ahkeria.
Fasit. Ahkeria

Nro 10. Tonkolunuosa. 1856.

LUKEMISTA NUORISOLLE.

Hinta wuosikerrasta on 80 kop. Perweesja ja postin kautta 92 kop. hopeasta.

Saarijärwen Martti.

Runoelma mulaan.

Saarijärwen soukilä saloilla
Eli Martti maalla hallaisella.

Jo nyt kerrassaan kepin wartaban
Heitti Herra metät mieron tielle.»

Raista saukutellen taufui Martti:
Herra koittelepi, maan el heitä;
Metäläli latka laubosamme!

824

PÄÄSKYNEN

№ 4. Lauantaina 20 päiw. Helmikuuta 1874.

Totuuden helmi.

Tokeli pilvien rennalta
Kaloeli maailmaa pitkin.
Hän näki surma. turhuutta —

Aavalla merellä souteli
Venhossaan lapsonen pieno.
Hiin löysi helmen, mi loisteli
Kuin kynttel. kirkas ja vieno.
Hän saalloi sen rantajen muuilmaan,
Ja [illegible]

Lasten Suometar.

— Lifälehti Suomettarelle, perjantaina 8 p. Helmikuusa. —

№ 3. Siä kunnia kuulemhan, joka jumalja ofoisi. W. 1856.

Nukas ja muistettawa paikka.

Wäliftarin tarpya.

LASTEN KUVALEHTI.

1881.

Joulun Kyläkirjaston Kuvalehden kanssa.

Suhtikunn 15 p. Minun pitää kunnioittamaan minun Jumalaa ja Kittäa, niinkuin Herra minun Jumalan on minun käskenyt. 1 muokk. Nro 2.

Erilaisia kirjasarjoja vuosina 1851-1899

Sisällys:

Yksi ainoa laat. viinii. — Werner ja hänen sydämensä. — Robert ja hänen koulunsa. — Kärryisä Greelo.

PORVOOSSA, WERNER SÖDERSTRÖM.

Hinta 15 pill.

Pennikirjasto lapsille,

ulosannettu G. W. Edlund'in kustannuksella.

N:o 10.

Erilainen walh

Eräs ranskalainen ateliemies, Bi

Lasten lukemisto,

eli

Pieniä tehoittawia kertomuksia

Suomen lapsille.

Herran pelko on wiisauden alku. Ps. 111: 10.

2:n wihko.

Luth. Swanf.-Yhtiön kustantama.

6. Huoneen rakentaminen.

Huwikirja Lapsukaisille.

Kuwilla launistettu.

II:nen osa.

Englannin kielestä, uudennen painoksen mukaan.

Wiipurin suomalaisen kirjallisuusseuran kustantama.

Wiipurissa,
N. A. Zilliakuksen kirjapainossa, 1865.

Ensimmäisiä kuvakirjasuomennoksia

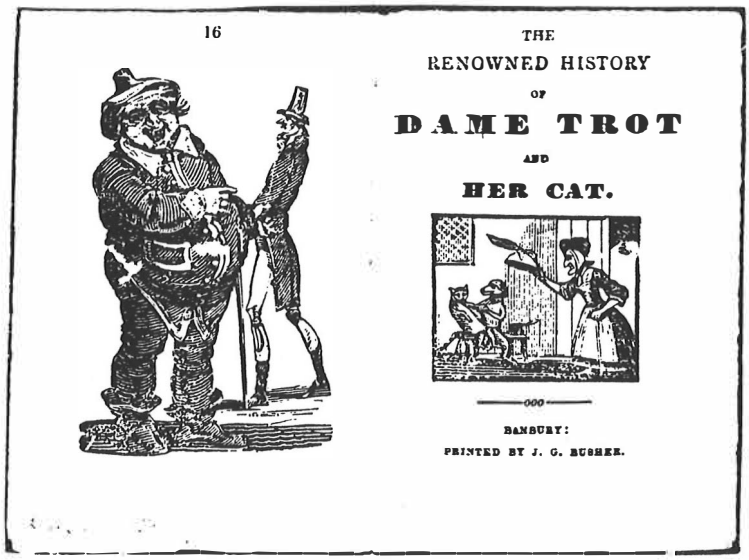
16

THE
RENOWNED HISTORY
OF
DAME TROT
AND
HER CAT.

BANBURY:
PRINTED BY J. G. RUSHER.

Kaisa Rouwa
ja
hänen Kissansa.

Helsingissä,
1865.

Kaisa Rouwa -kuvakirjan yksi alkuversio 1820-luvulta

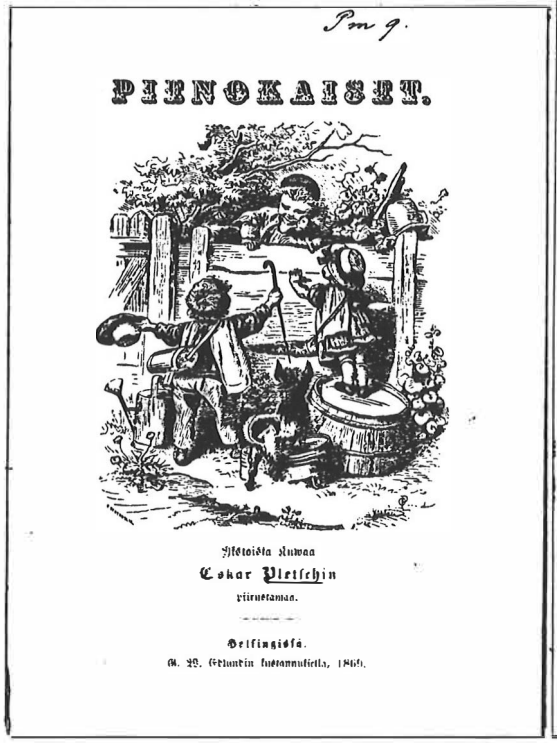
Pm 9.

PIENOKAISET.

Yksitoista kuvaa
Oskar Pletschin
piirustamaa.

Helsingissä.
G. W. Edlundin kustannuksella, 1869.

4. Juttu pelottomasta metsämiehestä.

Metsästäjä peloton
Läksi jäälle tappelhon.
Olkapäällä on pitkä pyssy,
Päässä sulkatupsu mysy;
Paulaa kontiss' yhdeksän
Kaikki täytesen toivoo hän
Lasisilmä myös on tarkka.
Ett'ei miksen hältä karkaa.

Mutta Jussi pikkuman
Metsämiestä naurahsen.
Pitkää, pitkää nenää näyttää:
Tämähän ois sille paisti!
Mutta tokko sulla haisti
Lähee popu parkaa löytää?

Metsästäjä käy ja käy,
Jäniestä ei mistään näy.
Päivä paistaa helteheisti,
Kasaakos hän sitä kesti!
Pian unet ukon voittaa.
Kuules kuin jo oma soittaa!

Nyt pikkuman
Popu hiipi hän
Aivan varpaisan.
Mitä nähko tuo?
Kabo mokomata, hei!
Lasit hän ja pyssyn vei.

Lasten joulu-tauluja 1869

Ensimmäisiä kotimaisia kuvakirjoja

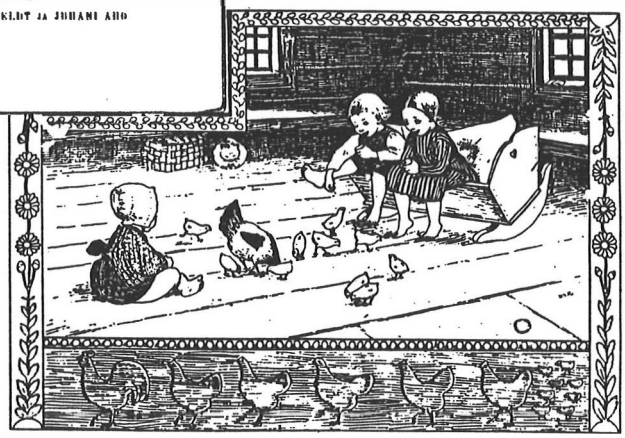

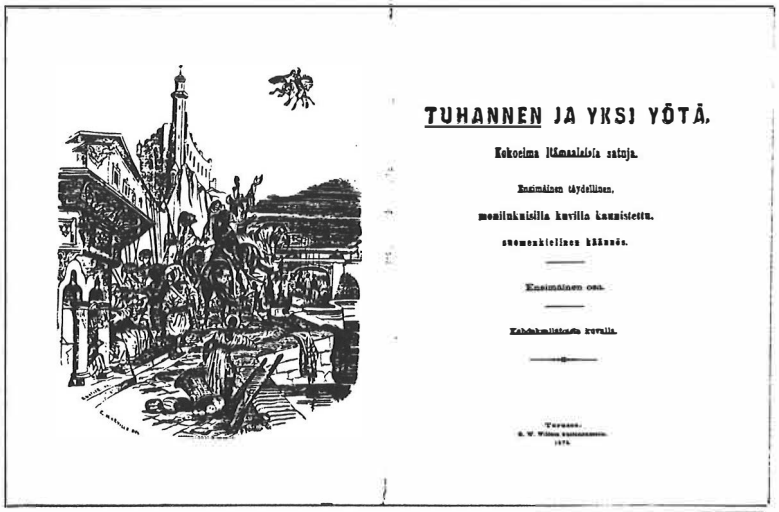

TUHANNEN JA YKSI YÖTÄ.

Kokoelma itämaisia satuja.

Ensimäinen täydellinen,

monilukuisilla kuvilla kaunistettu,

suomenkielinen käännös.

Ensimäinen osa.

Kahdeksallatoista kuvalla.

Turussa.

Koti-satuja

Lapsille ja Nuorisolle

Jakob ja Wilhelm Grimm

veljesten kerääimiä.

Saksan-kielestä suomentanut

J. A. Hakanlen.

Helsingissä, K. J. Holmin kustannuksella.

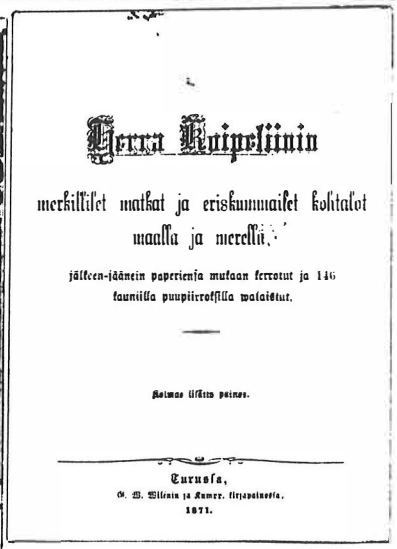

Herra Knipstinin

merkilliset matkat ja eriskummaiset koktalot

maalla ja meressä,

jälkeen-jäänein paperiensa mukaan kertotut ja 146

kauniilla puupiirrosilla wataistut.

Kolmas lisätty painos.

Turussa,

G. W. Wilenin ja Kumpp. kirjapainossa,

1871.

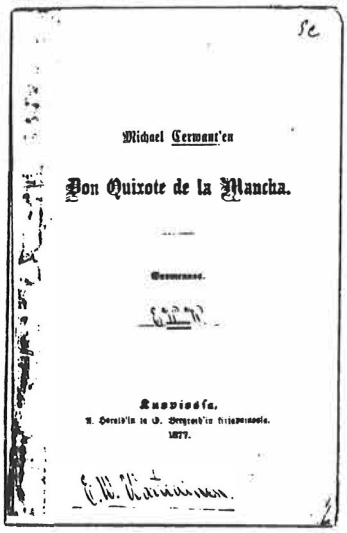

Michael Cervant'en

Don Quixote de la Mancha.

Suomessa.

Kuopiossa,

N. Herald'in ja O. Berglund'in kirjapainossa.

1877.

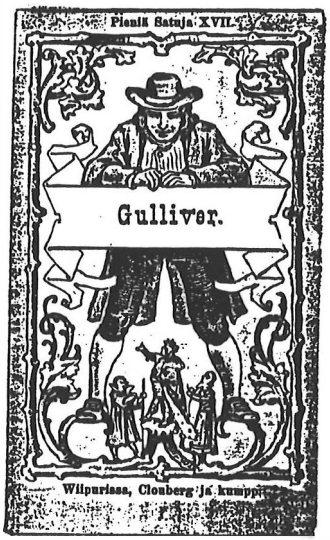

Pienik Satuja. XVII.

Gulliver.

Wiipurissa, Clouberg'ja kumppi

Genoveva

tahi

kertomus yhen jumalisen naisen wiattomasta kärsimisestä.

"Jos muuttuisi taivaassa
Siit joutua laiseksi,
Ei Jaloimman Jumalan
Soisi luoman maata."

J. Ulitz

Hämeenlinnassa,

Painettu G. Hartmanilla, wuonna 1847.

Tytöistä parahin

Kirjoittanut

Louisa M. Alcott.

Suomennos.

Werner Söderström.

Ainoita Wäkeä

Kirjoittanut

Louisa M. Alcott.

„Ei oikeinkaan oikea".

Wuokiniemi 1889,

G. M. Ofsund'in kustannuksella.

Tom Sawyer.

Koulupojan historia

Kirjoittanut

Mark Twain.

—a —il.

Helsingissä,

K. E. Holmin kustannuksella.

1879

Robert Louis Stevenson.

Merirosvon Testamentti

Suomennos

Hamineessa, Mrs. Wirkin kustannuksella, 1899.

Harriet Beecher-Stowen

Tuomos Setän Tupa

Nuorisolle mukailu

Helsingissä

Tuomon Tupa

Setä Tuomon Tupa,

Lyhykälsesti kerrottu

ja kauniilla kuvauksilla valaistu.

Turussa,

painettu J. W. Lilja & C:n kirjapaino, 1856.

5 ALKUPERÄINEN SUOMENKIELINEN NUORISOKIRJALLISUUS 1851-1899

5.1 Realistinen kertomakirjallisuus

J.V. Snellmania oli jo 1840-luvulta lähtien kiinnostanut suorasanainen kirjallisuus ja nimenomaan romaani. Hän tiesi, että laji vetosi myös suureen yleisöön - näin ainakin muualla Euroopassa - ja siksi Snellman odottikin hartaasti korkeatasoista suomenkielistä romaania (vrt. *Litteraturblad* 1847-63 ja Karkama 1989, 195; 291-230). Suomalainen romaanikirjallisuus lähti 1800-luvun puolenvälin jälkeen - tosin hapuillen - alkuun (K.J. Gummerus, T. Hahnsson), Aleksis Kivi kehitti tätä kerrontamuotoa, mutta vasta realismin lyhyt valtakausi antoi suomalaiselle romaanille kiinteämmän rakenteen. "Epäilemättä romaani mukautui osuvasti kansallisesta herätyksestä ja noususta voimansa imevän kulttuuriaktiviteetin ilmentäjäksi", toteaa tilanteesta Leevi Valkama (1970, 10). Kuitenkin niin laaja- kuin lyhytmuotoista epiikkaakin hallitsi 1800-luvun lopulle saakka romanttinen, rönsyilevä ja eriytymätön kerronta (vrt. Tarkka 1970, 73).

Kotimaista nuorisoromaaniakin kokeiltiin jo 1870-luvulla. Tosin myös tällä alueella, kuten niin sanotussa aikuiskirjallisuudessa, oli ollut yrittäjiä jo aiemmin. Maija Lehtonen pitää ensimmäisenä nuorisoromaanina P. Hannikaisen vuonna 1848 julkaisemaa 137-sivuista teosta *Serkukset*, jonka alanimikkeenä on "alkuperäinen jutelma Ulla-tätiltä" (Lehtonen, M. 1957, 22). Kirjasta ei kuitenkaan tutkimusajanjaksollani

otettu uusia painoksia, joten se ei kuulu aineistooni.[1]

Aineistossa on viisi nuorisoromaaneiksi luokittamiani kirjoja; näistä vain yksi pääsi toiseen painokseen. Erillisiä kertomuksia mukana on neljä, saman tekijän kertomuskokoelmia taas kaksi.

Varhaisin erillisenä ilmestynyt realistinen kertomus aineistossani on Öhmanin kirjakaupan 1851 kustantama pieni (9 x 6 cm) 40-sivuinen kirjanen *Lapsukainen Jeesus*, jonka alaotsikko kuului: "Joulu-aaton kertomus kristillisille lapsille. Kuwaisilla". Siitä otettiin uusi painos vuonna 1853, ja vuonna 1875 se liitettiin Pienten lasten kirjasto -sarjan ensimmäiseksi niteeksi. Kyseisen kertomuksen samoin kuin koko sarjan tekijät ovat jääneet tuntemattomiksi, ja *Lapsukainen Jeesus* -kertomus puuttuu sekä Vaseniuksen että Hultinin luetteloista. Helsingin yliopiston kirjastossa 1850-luvun painokset on sijoitettu hartauskirjallisuuteen mutta vuoden 1875 painos suomalaiseen lastenkirjallisuuteen.

Lapsukainen Jeesus -kertomuksen joulunvietossa on suomalaisia piirteitä. Siinä esimerkiksi kerrotaan, että "owelle ilmestyi joulupukki, suurilla sarwilla ja awaralla turkilla, waan silläkös pukilla oli paljon lahjoja jokaiselle" (s. 8), ja Kaanaan maan ja Betlehemin sijaintia määritettäessä sanotaan, että ne olivat "monia satoja penikulmia kaukana Suomenmaasta" (s. 19). Edellä mainitut sijoittavat kertomuksen alkuperäiseen suomalaiseen kirjallisuuteen.[2]

Teoksen sisältökin vastaa hyvin ajan kasvatusasenteita. *Lapsukainen Jeesus* alkaa puhuttelulla "Rakkaat lapset" ja jatkuu kertojan joulunvieton muisteluilla. Kertojan ja lukijan suhde näkyy selvästi myös tekstin sisäisellä tasolla. Kertoessaan Paavosta, Inkasta ja Liisasta kertoja välittää lukijoilleen sekä suoraan että epäsuorasti omaa kristillistä ideologiaansa. Lasten isä on opettanut jälkeläisiään kiittämään joululahjoista Wapahtajaa, ja kun he seuraavana vuonna isän kuoltua joutuvat orpokotiin, heitä virvoittaa ajatus, että heillä on "Isä Taiwaassa". Jouluaattona muuan rikas herra kutsuu kaikki 32 orpolasta kotiinsa ja lahjoittaa heille "pienoisen kirjan kuin tämä on, täynnä kauniita kuwia".

"Tässä kirjassa löytyi myös kertomus yhdestä lapsukaisesta, ja sen tahdon minä tässä teille sanella", jatkaa kertoja. Loput 20 sivua kirjasta ovatkin Jeesuksen syntymään liittyviä kertomuksia ja viittauksia Raamattuun. Lupauksistaan huolimatta tämä pikku vihkonen ei ole kovin runsaskuvainen; kaikkiaan siihen sisältyy kolme pientä mustavalkoista kuvaa. Niin kuviltaan kuin sisällöltäänkin *Lapsukainen Jeesus*

---

1 Ulla Lehtonen on *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543-1850* -teoksessaan pohtinut em. kirjan suomalaisuutta. Ajan arvosteluissa nimittäin *Serkuksia* useimmiten pidettiin käännöksenä (Lehtonen, U. 1981, 130-133).

2 Saattaa olla, että ulkomaista tekstiä on mukailtu sopivaksi suomalaislukijoille. Olen kuitenkin tässä, kuten myöhemmin antologioiden kohdalla (vrt. luku 5.5), katsonut anonyymin tekstin alkuperäiseksi suomalaiseksi tuotteeksi, jos siihen on lisätty suomalaista aineistoa tai sitä on toimitettu soveltuvaksi Suomen oloihin.

muistuttaa Lutherilaisen Evankeliumiyhdistyksen uskonnolliseen opetukseen tähtäävien sarjojen kirjasia.

Aineistoni ensimmäinen - ja sen yleisestä laadusta radikaalisti poikkeava - romaani on 1876 N.A. Zilliacuksen kirjapainosta Viipurista markkinoille tullut pienikokoinen (14 x 9 cm) 227-sivuinen kirja *Kolmen fennomanin matka*, jonka kirjoittaja kätkeytyy nimikirjainten R.A. taakse. Jotkut nuorisokirjallisuuttamme esitelleet kirjoittajat ovat maininneet *Kolmen fennomanin matkan* (esim. Mäenpää 1958), useimmat eivät.

Kolmen fennomanin matka on omituinen sekoitus mielikuvituksen lentoa ja kuivahkoa tieteellisentuntuista matkakuvausta. Kirjan päämotiivi on saattaa (suomenruotsalaisen) svekomaanin Suomi-halveksunta naurunalaiseksi. Tarina alkaa Norskapista vuonna 1874. Kielentutkija Weini valmistelee lapinkielten sanakirjaa sekä luentoa, jossa hän rakentelee suomalaisille mahtavaa menneisyyttä. Sen jälkeen kun suomalaiset muka olivat lähteneet Aasiasta, Kasimir-laakson helmasta, Iranin ja Kaksoisvirtojen maan kautta Eurooppaan, heidän pelloilleen Weinin mukaan "sikesi viimein Romin maailmavalta" (1876, 19). Weini lyö vetoa ruotsia puhuvan Eitelin kanssa, että he suomalaiset voivat matkata maapallon ympäri ja tulla toimeen omalla kielellään.

Muassaan metsästäjä Thor, kosmopoliitti, ja suomikiihkoilija Pouru vedonlyöjät kulkevat Viroon, sieltä Saksaan, Budapestin kautta Konstantinopoliin ja lopulta Kapkaupungista Skotlantiin ja kotiin Suomeen. Ihmeellisten sattumien ja järjestelyjen kautta Weini selviytyy voittajana. Fennomaanit esimerkiksi kuljettavat mukanaan tai lähettävät edellään matkakohteeseensa *Uutta Suometarta, Ilmarista ja Kirjallista Kuukauslehteä*. Weini ei ole lähtenyt matkaan taloudellisista syistä, hän ei huoli vedonlyöntirahoistakaan. Suurin voitto hänelle on, että Eitel, joka on alkuperältään suomalainen, huomaa omien asenteidensa typeryyden.

Kyseinen tarina, joka julkaistiin jo alkuvuodesta 1876 jatkokertomuksena Ilmarisessa, muistuttaa Vernen teosta *Matkustus maan ympäri 80:ssä päivässä*. Siihen viittasi myös kohtalaisen ihastuneessa suomenkielisessä arvostelussaan *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* S. Suomalainen:

> Niin nyt on meillä Suomessakin oma Jules Verne, joka on kirjoittanut meille tieteellisen kertomuksen ja luultavasti kirjoittaa vielä useampiakin.... Kertomukseen on tuon tuostakin sijoitettu, aivan Jules Verne'n mukaan, tieteellisiä selityksiä, jotka, jos eivät ole kaikin paikoin onnistuneitakaan, kumminkin osoittavat varsin monenpuolisia pikkutietoja. Esitystapa on hyvin vilkasta, paikoin niinkin vilkasta, ettei lukija ennätä pysyä perässä. Kieli on myöskin - ottamatta lukuun vähempiä vikoja - sujuvaa ja hyvää. (1876, 238.)

Jorma Mäenpää pitää *Kolmen fennomanin matkaa* harvinaisena poikkeuksena köyhässä seikkailukirjallisuudessamme ja paljastaa, että sen kirjoittaja R.A. oli kansakoulunopettaja R. Aalto (1958, 37). Maamme vanhojen seminaarien luetteloista ei kuitenkaan Aallon nimeä löydy, ei myöskään Stenforsia, joka oli hänen alkuperäinen sukunimensä. R. Aalto toimi

kyllä opettajanakin.

Kolmen fennomanin matka osoittaa huomattavaa lukeneisuutta, kuten arvostelussakin todettiin. Fredrik eli Reitto Aalto oli syntynyt vuonna 1854 talollisen poikana Lapin pitäjässä. Hän kävi lukuvuonna 1865-66 Rauman ala-alkeiskoulua ja vuosina 1866-72 Turun alkeisopistoa. *Suomen kansakoulujen matrikkeli* kevätlukukaudelta 1880 kertoo lisäksi, että hän toimi tämän jälkeen vuodesta 1874 Uudenkirkon kansakoulun opettajana. (Lönnbeck 1880.) *Kolmen fennomanin matka* -kirjan jälkeen Reitto Aalto oli muun muassa *Ilmarinen*-lehden toimittajana (1877-78), *Uudenkaupungin Sanomien* ensimmäisenä päätoimittajana (1891-97) ja kirjoitteli tutkielmia mm. Uudenkirkon ja Uudenkaupungin entisiltä ajoilta sekä Uudenkaupungin VPK:n 40-vuotishistoriikin vuonna 1906. Reitto Aalto kuoli vuonna 1917. (Winter 1953.)

Kolmen fennomanin matka -teosta ei aikakauden vastaanotossa (vrt. *Valvoja* 1876 ja *Finsk Tidskrift* 1876) erityisemmin mainostettu nuorisoromaaniksi, mutta samalla tavalla kuin monet Vernen teokset sen seikkailut varmasti vetosivat nuoriin. Vaikka siitä ei löydykään selvää signaalia, joka viittaisi implisiittiin nuoreen lukijaan, niin kirjassa ei myöskään ole - ylvästelyä ja pientä kujeilua lukuun ottamatta - mitään sellaista, joka olisi ollut "viattomille sieluille" vahingoksi. Lisäksi kirjasta puuttuu kokonaan rakkausaihelma. Kun kirja kaikin tavoin valaa lukijoihinsa isänmaallista mieltä, kuvaa älykkäitä, rohkeita ja suoraselkäisiä suomalaisia, sen olettaa kuuluneen niihin teoksiin, joita on voitu nuorisolle huoletta suosittaa.

Kolmen fennomanin matka sai suomenruotsalaisessa aikakauslehdessä *Finsk Tidskriftissä* tyrmäävän arvostelun. Kirjailija oli sohaissut arkaan kielipoliittiseen kysymykseen ja tehnyt lisäksi svekomaanista naurettavan hölmön. Arvostelija H. S.(chulten) ei hyväksy R.A.:n vertaamista Verneen: "Jules Vernes styrka ligger, som bekant deri, att som en äkta trollkarl kommer oss att tro det omöjligt; hr R.A. synes oss deremot vara lika omöjlig hela vägen igenom". Lopussa arvostelija napauttaa kustantajaa ja samalla koko suomenkielistä kulttuuria:

> Vi hördo en gång en ung man, som invita Minerva sträfvade till konstnärsbanan, på frågan, vharför han det gjorde, svara: " Det fattiga Finland behöfver konstnärer." Om så är, länder det honom till någon ursäkt. Frågas kan dock: månne "det fattiga Finland" bli r i k a r e derpå? (1876, 201-204.)

Reitto Aallon romaani on rehvakas seikkailuromaani, jossa on enemmän romanttisia kuin realistisia piirteitä. Aikakautensa edustajana se on harvinainen siksi, ettei siinä ole lainkaan uskonnollisuutta eikä sitä voida syyttää myöskään sentimentaalisuudesta, ellei siksi katsota suomalaisuusaatteen liioittelua. Se oli merkittävä myös synnyttämänsä polemiikin vuoksi.

1880-luvulla ilmestyi pari opettajien kirjoittamaa kertomusko-

koelmaa, *Kummin kertomuksia* (1883) ja *Karjalan kankahilta* (1889), molemmat nimimerkeillä. *Kummin kertomusten* Itikka-nimimerkin takana oli liperiläissyntyinen Kaarle Hyttinen (ent. Hydén, 1852-1940), joka oli toiminut opettajana jo ennen vuonna 1891 Sortavalan seminaarista saatua hospitanttitodistustakin. Hyttinen matkusteli ympäri maailmaa, oli aktiivinen raittius-, valistus- ja eläinsuojeluaatteen puolestapuhuja, ja hänen omakustanteessaan, kuusi kertomusta sisältävässä 72-sivuisessa kokoelmassa tulee esille ennen kaikkea raittiusaate. Jouluyö-kertomuksessa juoppo puuseppä tekee parannuksen perheensä rukousten voimalla, Älä hukuta itseäsi -novellissa taas lapsen kuoleman kautta. Hyttisen kertomuksissa ei ole ylen määrin tekokristillisyyttä kuten monissa muissa aikakauden tuotteissa. Novellissa Kaksi leipää kirjailija kuvaa - 1800-luvun nuorisokirjallisuudessa poikkeavasti - myös ajankohtaista ongelmaa, nälkävuotta 1868. Opettaja Hyttinen kirjoitteli lehtiin ja julkaisi pari muutakin teosta; yhtään hänen kirjoistaan ei kuitenkaan ole kelpuutettu kirjallisuushistorioihin. *(Sortavalan seminaari*, 1940.)

Myöskään *Karjalan kankahilta* -kertomuksia ei ole esitelty kirjallisuushistorioissa. Tekijänimimerkin Koiton takana oli Jyväskylän seminaarista vuonna 1877 valmistunut opettaja K.J. Juuti (1855-1911), joka julkaisi muun muassa oppikirjoja maantieteestä ja historiasta *(Jyväskylän seminaari, 1937). Karjalan kankahilta* sisältää kolme jokseenkin vaatimatonta kertomusta; Oppipojan kertomus kuvaa nuoren pojan raskaita kokemuksia sekä paholaismaisen isän että suutarimestarin vallan alla, Mannisten kaupunki on kyseisen nimen syntytarina, ja Kaksi hirttoyritystä kertoo kolmen pojan onkimatkasta sekä yrityksestä hirttää kuikkaa. O.R.(elander) esitteli *Valvojassa* vuonna 1890 Koiton tuotantoa kriittisin kommentein: "Onhan niissä kaikissa koko joukko oikeita pikku havaintoja, monta sattuvaa kansan suusta kuultua lausetta, mutta ne ei yksin kirjailijaa tee." (1890, 456) Yllättävää kuitenkin on, että Juutin kokoelman kaksi viimeistä kertomusta oli julkaistu *Valvojan* palstoilla jo aikaisemmin. Tämä saattaa kertoa siitä, että kirjoittajalla oli hyvät suhteet *Valvojaan* tai että lehdellä ja kustantajilla oli todella suomenkielisten tekstien puutetta.

Karjalan kankahilta oli kustantanut Hj. Hagelberg. Niin *Kummin kertomuksia* kuin *Karjalan kankahilta* on Jyväskylän yliopiston kirjastossa sijoitettu lastenkirjallisuus-kortistoon, mutta Vasenius on sen sijaan molemmat teokset luokittanut yleiseen kaunokirjallisuuteen.

Vasenius ei luokittele myöskään vuonna 1884 ilmestynyttä E.F. Jahnssonin teosta *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* lasten- ja nuortenkirjallisuudeksi. Tämä historiallinen romaani otettiin kuitenkin vuonna 1898 Nuorison seikkailukirjasto -sarjaan (n:o 3). Helsingin yliopiston kirjastossa on kirjan ensimmäinen 124-sivuinen painos sijoitettu Suomalainen kaunokirjallisuus -luokkaan, mutta sama teos vuodelta 1898 taas Lastenkirjallisuuteen. Kuten jo aikaisemmissa perusteluissani esitin, olen tällaisissa tapauksissa ottanut molemmat painokset mukaan aineis-

tooni. Hitaasti kasvavassa kaunokirjallisuudessamme saattoivat eräät kirjat "luonnostaan" siirtyä ryhmästä toiseen, huomauttaa myös Irja Lappalainen (1979, 113). Näin on tapahtunut muuallakin, erityisesti historiallisen kertomakirjallisuuden kohdalla. Varsin usein on ilmeisesti käynyt niin, että "maunvartijat" testasivat kirjan, ja jos se katsottiin sopivaksi, se voitiin suunnata suoraan nuorisolle sarjojen kautta. Olihan Z. Topeliuskin jo vuonna 1855 suosittanut nuorille sivistävänä luettavana historiallisia kertomuksia. Vuoden 1880 *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* kirjoitti Juuso Hedberg:

> Kirjallisuutta nuorison luettavaa ei voida juuri sopivampaa saada kuin semmoista, joka nuorisolle miellyttävällä ja huvittavalla tavalla antaa historiallista opetusta, joka nuorisoa opettaa menneiden aikojen aarreaitoista löytämään ihannekuvansa, samalla kuin se opettaa, miten historiallisten henkilöiden erhetykset ja viat olkoon muille ojennukseksi (1880, 236-237).

Ilmeisesti Hatanpään Heikin tarina vastasi ainakin ammattilukijoiden odotushorisonttia; heistä se oli sitä, mitä nuorille voitiin tarjota luettavaksi. Se oli ilmeisesti lähellä oikeaa snellmanilaista kansalliskirjallisuutta, jolle patriotismi antoi paatosta (vrt. Karkama 1989, 52).

Hatanpään Heikin ja hänen morsiamensa kirjoittaja Evald Ferdinand Jahnsson (1844-1895) oli laivurin poika Turun saaristosta. Hän valmistui vuonna 1869 maisteriksi ja papiksi vuonna 1885 ja toimi sekä opettajana että pappina eri puolilla Suomea. Hän kirjoitti aluksi ruotsin kielellä näytelmiä ja proosaa, mutta kansallisen liikkeen innoittamana siirtyi sittemmin kirjoittamaan suomeksi. Hatanpään Heikkiä pidetään kirjailijan päätyönä. (Kallio 1911, 120-127.)

E.F. Jahnsson oli suuri Snellmanin ihailija ja hän on omistanut *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa* -romaanin "suuren kansalaisemme J.V. Snellmanin muistolle". O.A. Kallio pitää Jahnssonia suomenkielisen ja suomalaisaiheisen historiallisen näytelmän ja romaanin perustajana (1911, 122). *Valvojan* arvostelija oli kuitenkin sitä mieltä, ettei E.F. Jahnssonin teos "vedä vertoja uuden tieteellisen historiallisen romaanin ja sen etevimpien edustajien tuotteille" (B. 1886, 103-104). Molemmilla lienee vertailukohteina W. Scott ja Z. Topelius.

Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa -teoksen tapahtumat ajoittuvat kevääseen 1245, pakanuuden ja kristinuskon välisiin taisteluihin Tampereen ympäristössä. Pääjuonena on urhean hämäläispäällikön Hatanpään Heikin ja hänen lemmittynsä Liuksialan Lyylin kuolemaan päättyvä rakkaustarina. Hylätty kosiomies Hieraniemen Paavo kostaa lemmenparille piispa Tuomaan joukkojen avulla. Romaanissa ihannoidaan suomalaista maisemaa (kansallis)romanttisin sanakääntein: "Kaunista on katsella walkoisiin waippoihin puettuja Wellamon neitojen hurjaa tanssia sen [Pyhäjärven] tuoksuvassa kuohussa. Ihanat owat lähiseudutkin: Näsijärwen ja Pyhäjärwen suloiset rannikot" (1884, 1).

Siinä on urhoollisuutta ja petollisuutta, uskollisuutta ja uskonnollisuutta, juuri monia niitä piirteitä, joista nuorison ilmeisesti katsottiin voivan ammentaa hyväksyttyjä ihannekuvia sekä oppia "erhetyksistä".

Juho Lepän eli Juho Ahlin vuonna 1890 painettu *Isän toivo eli Rikkaus ja Rakkaus*, jonka kustansi lapualainen kirjakauppias Juho Hissa, on 77-sivuinen kertomus tai pienoisromaani. Kirjan kannessa on selvä viesti vastaanottajasta, nimen alla on "Kertomus nuorisolle" ja tämän alapuolella motto: "Joka kuritta kaswaa, se kunniatta kuolee."

Isän toivo eli Rikkaus ja Rakkaus kertoo vauraan Mäkelän talon pojasta Kaarlosta, jonka isä on antanut kasvaa kuritta. Äiti yrittää saada muutosta, mutta hänen on alistuttava miehensä tahtoon. Isä opettaa poikaa halveksimaan köyhempiä eikä salli tämän leikkiä suutarin Wilhon kanssa. Kaarlo tekee kolttosia, mutta isä poikineen sälyttää syyt muiden niskaan. Kaarlo ihastuu samaan Aino-tyttöön kuin suutarin kunnollinen Wilhokin. Kun Aino kuitenkin kuulutetaan Wilhon kanssa, Kaarlo sytyttää suutarin talon palamaan. Tästä Kaarlo tuomitaan Siperiaan. Sunnuntaina kirkonkellojen soidessa hänen vankivaununsa pysähtyy häätalon eteen. Kaarlo saa luvan käydä talossa, jossa hän pyytää anteeksi tekojaan ja testamenttaa perintönsä nuorelle parille.

Kertomuksessa käytetään useita antiteeseja (rikas-köyhä, petollinen-rehellinen, ahkera-laiska) ja henkilökuvaus on mustavalkoista. Kolmoisdraaman sankaritar on sinisilmäinen, siveäkäytöksinen ja kaino, sankari kunnollisuuden perikuva ja konna sankarin täysi vastakohta. Kirjoittaja, joka tietojen mukaan oli laatinut kertomuksen jo 17-vuotiaana, asettaa Kaarlon luonteen vinoutumisen holtittoman kasvattajan, patriarkaalisen isän vastuulle. Nuori kirjoittaja viestittää lukijoilleen kurinalaisen, oikeamielisen kasvatuksen tärkeyttä ja seuraa aikakautensa yleisesti hyväksymiä kasvatusasenteita. Kasvattajalla tulee olla "siveellinen omatunto", vanhemmat ovat lapselle oikean tulkkeja (J.V. Snellman; ks. Lehmusto 1926, 65-72).

Juho Leppä piti ihanteena kansankirjailija Pietari Päivärintaa ja Päivärinnan sanotaankin suositelleen kirjakauppias Hissalle Juho Lepän kertomuksen kustantamista (W.R. 1963, 15-17). Ajan kirjallisissa lehdissä *Isän toivo* -teoksesta ei näkynyt esittelyjä eikä Juho Leppää mainita kirjallisuushistorioissa. Omilla kotikonnuillaan hän oli arvostettu kulttuuri- ja talousmies, ja hänen pikku kirjastaan otettiin vielä toinenkin painos vuonna 1908.

Juho Lepän oikea nimi oli Juhani Ahtiluoto, alkuaan Ahl. Hänen isänsä oli tarkk'ampuja Isak Ahl. Juho syntyi Lapualla vuonna 1869 ja on kerrottu, että hän jo lapsena oli tulinen sekä tarmokas ja osoitti monipuolista lahjakkuutta. Nuoruudessaan hän innostui näyttämötaiteesta, kirjoitti itse myöhemmin näytelmiä, ohjasi niitä ja näytteli monenlaisissa rooleissa. (W.R. 1963, 16.) Juhani Ahl pääsi Jyväskylän seminaariin ja sai sieltä vuonna 1898 päästötodistuksen. Hän toimi sen jälkeen opettajana eri puolilla Etelä-Pohjanmaata, johti kuoroja ja omisti mm. huopa-,

soitin- ja kalustotehtaan. Hänellä oli lisäksi toimipaikoissaan monenlaisia luottamustehtäviä. Vuonna 1908 hänestä tuli *Savon Sanomien* päätoimittaja. *Jyväskylän seminaarin* muistojulkaisussa (1937, 204) sanotaan Juho Ahlin julkaisseen novellin *Isän toivo eli Rikkaus ja Rakkaus* ohella myös muuta proosaa ja runoja. Juho Leppä kuoli Alavudella vuonna 1942.

Vuonna 1891 tuotti vuoden vanha kustannusliike Otava kolmisenkymmentä uutta teosta Suomen kansalle, joukossa myös pari nuorelle väelle osoitettua kirjaa. Toinen näistä on Aleksis Kiven *Seitsemän veljeksen* nuorisopainos, toinen Tyko Hagmannin kokoelma *Satuja ja runoja lapsille*. Viimeksi mainittuun palaan tuonnempana antologioiden ja valikoimien yhteydessä.

Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* ilmestyi neljänä vihkona vuonna 1870, mutta vaikutusvaltaisen vastustuksen vuoksi se pääsi romaaniniteenä markkinoille vasta kirjailijan kuoltua vuonna 1873. Kivellä oli kuitenkin ymmärtäjänsä jo omana aikanaan, ja erityisesti *Kirjallisen Kuukauslehden* sukupolvi pysyi kirjailijalle uskollisena läpi vuosien (Laitinen 1985a, 221). Vuosisadan viimeisellä vuosikymmenellä Kiven poikkeuksellinen nerokkuus tunnustettiin jo laajemminkin (vrt. Nevala 1984, 111) ja eri kustannusliikkeet tunsivat ilmeistä vetoa Kiven teosten oikeuksiin. *Seitsemän veljeksen* oikeudet kiinnostivat mm. suomalaiseksi itseään mainostavaa Otavaa, mutta ne olivat SKS:llä. Ainut tapa julkaista Kiveä oli Otavan keksimä nuorisopainos (Koskimies 1946, 54).

Rafael Koskimies ilmoittaa *Seitsemän veljeksen* nuorisopainoksen aloitteentekijäksi Kiven ihailijan, Sortavalan seminaarin matematiikan lehtorin Samuli Suomalaisen (1946, 53). Nuorisopainoksen esipuheessa Suomalainen kiittää kuitenkin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa, että se uskoi hänelle muokkaustyön. Millaisesta kustannuspoliittisesta sopimuksesta todella oli kyse, kun Otava työhön ryhtyi? Oliko kyse "kaupankäynnistä" vai toimeksiannosta ja luottamuksellisesta yhteistyöstä, jää epäselväksi. Joka tapauksessa Suomalaisen adaptaatio *Seitsemästä veljeksestä* tuli Otavalle kalliiksi. Lehtori vaati muokkaustyöstään hyvän palkkion, ja kirja, josta oli otettu 2500 kappaleen painos, sai alusta lähtien osakseen negatiivista kritiikkiä eikä R. Koskimiehen mukaan koskaan saavuttanut suurta yleisömenestystä (1946, 54). Siitä kuitenkin otettiin toinen painos 1905.[1]

Leena Ristola, joka on Tampereen yliopistoon 1967 tekemässään pro gradu -työssä vertaillut, millaisia muutoksia Samuli Suomalainen oli tehnyt muokatessaan *Seitsemän veljeksen* 442 sivusta 284-sivuisen nuorisopainoksen, on myös tutkinut, miten Kiven teosta on käytetty oppikouluissa ja seminaareissa vuosina 1870-1920. Vuosikertomusten mukaan Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* hyväksyttiin oppikoulujen

---

1 Vielä vuonna 1938 teki Eero Salola *Seitsemästä veljeksestä* lyhennetyn ja viitteillä sekä G. Paaerin kuvilla varustetun laitoksen.

lukukirjaksi muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vasta tämän vuosisadan alkuvuosikymmeninä (vrt. luku 2.3.2 ja Penttinen 1968, 170-171) ja vain hyvin harvat koulut käyttivät nuorisopainosta (Ristola 1967, 49-57).[1]

Leena Ristolan tekemä vertailu Kiven alkuperäisen teoksen ja nuorisopainoksen välillä osoittaa, että huolimatta Kivi-ihailustaan Suomalainen oli sittenkin enemmän August Ahlqvistin kannalla. Nuorisopainoksen esipuheessa Suomalainen sanoo, että hänen tavoitteenaan on ollut sellainen teos, "jonka huoleti saattaa panna nuorukaisten, jopa lastenkin käteen", suoda heille "moneksi talvi-illaksi huvitusta, puhdasta ja viatonta".

Seitsemän veljeksen nuorisopainoksessa vuodelta 1891 on poistettu tappelukohtauksia ja romanttisia sisätarinoita. Erittäin varovaisia on oltu Jumalan, kirkon ja alkoholin suhteen. Sellaiset sanat kuin "ryökäle", "kelmi", "lunttu", "vuohipukki", "Herrajestas" on poistettu tai vaihdettu johonkin toiseen, kuten "johan nyt", "mutta ihme ja kumma"; "saatanasta" on tullut "pakana", "viinasta" "makuvari" ja "Kuohari-Mikosta" "Mustalais-Mikko". Alusta on poistettu veljesten muna- ja naurisvarkaus; samoin kohtauksia Hiidenkivellä, jossa Lauri riehuu humalassa ja Juhani manailee Viertolan "isomahaista herraa ja hänen röyhkeitä miehiänsä" (Kivi 1944, 266), on joko lyhennetty tai poistettu, ilmeisesti niihin mahdollisesti sisältyvän jumalanpilkan vuoksi. Suomalaisen nuorisopainoksessa ei enää aseteta yhteiskuntaa Impivaaraan muuton syyksi ja seuraavakin Juhanin kommentti on poistettu: "Minäpä täällä olen kärsivä sielu ja Toukolan pojat perkeleitä, haarut kourassa. Häijyjä henkiä ovat ihmiset meitä kohtaan." (Kivi 1944, 108.)

Seitsemän veljeksen nuorisopainos päättyy sovintojuhlaan ja nuorten kisailuun. August Ahlqvist oli arvostellut viimeistä lukua, koska se sisälsi tappelukohtauksia ja aviopuolisoiden riitelyä sekä muun muassa kohtauksen, jossa Juhani kiroaa taivaan (*Finlands Allmänna Tidningar* 1870 n:o 115), mikä saattoi olla yksi lähtökohta 14. luvun poistamiseen. Ristola arvelee Suomalaisen päätyneen viimeisen luvun poistoon siksi, että kolmastoista luku päättää selkeästi juonen; veljekset palaavat Jukolaan, yhteiskunnan jäsenyyteen, ja seikkailu päättyy onnellisesti (1967, 28-29). Kun alkuperäisteoksessa kertoja seurasi kuin sivusta tapahtumia, nuorisoversiossa otetaan tavallaan kantaa ja osoitellaan sormella sellaista, mikä ei ole soveliasta. Kiven humoristisesta kehitys- ja seikkailuromaanista on tullut uusi teos, osittain hauska seikkailukertomus, osittain

---

1 *Seitsemän veljeksen* nuorisopainosta käytettiin vuosina 1891- 1920 seuraavissa oppilaitoksissa: Hämeenlinnan Normaalilyseo (1899-1900) ja Turun Suomalainen lyseo (1899-20; ei 1908-09). Helsingin Suomalainen Tyttökoulu oli Kivi-harrastuksessaan harvinainen poikkeus, nimittäin opettaja Aina Brummer luetutti oppilaillaan jo 1870-luvulla *Seitsemää veljestä* alkuperäisenä. Muissa Ristolan mainitsemissa oppilaitoksissa alkuperäisteos mainittiin korkeintaan 1890-luvulla, useimmissa vasta myöhemmin. (Ristola 1967, 55-57.)

teennäinen opetustarina.

Vuonna 1892 julkaistiin Rauman Kirjapaino-Osakeyhtiön kirjapainon Lasten ja nuorten kirjasto -sarjan 13. numerona 72-sivuinen *Kertomus pienestä raamatusta ja mitä se matkaansaatti.*[1] Kertomus sai ilmeisesti lukijoita, koska siitä otettiin jo vuonna 1904 toinen painoskin. Tämän pienen uskonnollisen kertomuksen tapahtumat on sijoitettu Tammelaan. Vanha isoäiti kertoo lapsenlapsilleen Kerttu ja Anna Vuorelalle omasta nuoruudestaan ja pienestä punaisesta raamatusta, jonka hänen äitinsä oli kuollessaan jättänyt tyttärilleen.

Maamme ensimmäisenä suomenkielisenä naiskirjailijana pidetyn Theodolinda Hahnssonin vuonna 1894 ilmestynyttä 94-sivuista kirjaa *Marjapojat* voi täydellä syyllä pitää nuorisokirjana. Se julkaistiin Werner Söderströmin Kodin kirjasto -sarjassa (n:o 8). Kirja kertoo välähdyksittäin nuorista ja heidän varttumisestaan aikuisikään, 12-vuotiaista alle 20-vuotiaiksi. Se alkaa Muona-Matin Jojun ja suutarin Sakin tapaamisella mansikanpoiminnassa. Joju on hieman laiskahko poimija, ja ahkera Sakki paheksuu myös toverinsa "kiroilua", hänen sanojaan "jestas", "pahus", "pannahitten". Sakki kuitenkin aavistaa, "että toverin kodissa elettiin toisin kuin hänen kodissaan, hän tunsi, ettei Joju ollut itse syypää pahuuteen, mutta hän ei tietänyt, miten asiaa voisi parantaa, ei mistä pahe tuli, hän tunsi vain hämärästi, että jotakin nurjaa oli olemassa" (s. 6). Kirjailijan varovaista kannanottoa mahdollisiin yhteiskunnallisiin epäkohtiin on toisaallakin. Kritiikin esittäjäksi on kuitenkin otettu negatiiviseksi kuvattu Jojun äiti, jolle maistui viinaryyppykin: "No semmoiset kuin provastit saisivat kyllä ilmaiseksi antaa köyhän muonamiehen lehmän käydä pappilan laitumelle." Suutarin emäntä kuitenkin oikaisee häntä: "Kyllä sitten lehmiä ilmaantuisi pappilan hakaan niin monta, ettei enää omille olisi ruohonkorttakaan." (s. 10.) T. Hahnsson kiinnittää huomiota samoihin asioihin kuin S. Suomalainen Kivi-lyhennelmässään. Kiroilu - näinkin vaatimaton kuin Jojun - saa moitetta, ja yhteiskunnallinen kritiikki on kiellettyä.

Pojat vievät marjansa pappilaan, jossa heille esitellään pappilan nuorta väkeä, mm. Solmia-neiti, ja otetaan tasaveroisina mukaan leikkeihin. Kirjailija siirtää näkökulman Helsinkiin, jonne myös molempien poikien tie johtaa. Ruustinnan veli, rehtori Mellilä ottaa heidät kasvateikseen. Marjapojista tulee koululaisia, mutta Jojun veri vetää merille. Hänestä tulee merenkulkija, Sakista todennäköisesti pappi.

Nuoret tapaavat toisensa kolmen vuoden kuluttua maalla, poikien kotipaikkakunnalla, josta rehtori Melliläkin on ostanut kesäpaikan pappilan läheltä. Pappilan nuorten ja Mellilän kasvattien välillä voi aavistaa idulla olevaa rakkautta. Keskellä yhdessäoloa pojat yhtäkkiä katoavat, mutta palaavat mansikkatuokkosineen, eli kirjan juoni kuro-

---

1 HYK:ssä on kirjaan merkitty lyijykynällä Lasten ja nuorten kirjasto 13. Vasta 2. painoksessa sarjan nimi on painettu kirjaan.

taan umpeen alkua kerraten. "Käki kukahteli rannan koivuissa ja koko luonto huokui ylistystä Luojalle ja siihen yhtyi vanhusten kiitosvirsi Marjaniemen tuvasta", kuvataan pappilan väen ja rehtori Mellilän perheen sunnuntai-idylliä (s. 94). Kirja loppuu rehtori Mellilän sanoihin: "Ja sitä paitsi, ei se ole mitään, joka kylvää, eikä se, joka kastaa, vaan Herra, joka kasvun antaa."

Theodolinda Hahnsson (1838-1919) oli itse pappilan kasvatteja, hänen isänsä oli kirkkoherra ja maisteri K.L. Limon. Tytär opiskeli kotona vanhempainsa ja sisarustensa opastuksella ja oli vartuttuaan innolla mukana suomalaisuusherätyksessä. Vuonna 1864 hän avioitui maisteri J. A. Hahnssonin kanssa ja tämän kuoltua (1888) myöhemmin (1896) senaattori, vapaaherra G.Z. Yrjö-Koskisen kanssa.[1] Theodolinda Hahnssonin ensimmäinen teos, *Haapakallio*-niminen kertomus, ilmestyi vuonna 1869. Tätä seurasi novelleja sekä näytelmiä ja vuonna 1884 ilmestyneessä kokoelmassa *Kotikuusen kuiskehia* julkaistiin koottuna kirjailijan alkuvuosien tuotantoa. Theodolinda Hahnssonin pääteoksena pidetään vuonna 1887 ilmestynyttä kertomusta *Huutolaiset*. Oman kirjailijatyönsä ohella hän myös suomensi (oletettavasti ensimmäinen *Jöröjukka*-suomennos, Bremer: *Perhe*, Becker: *Kummisedän satuja* jne.).

Theodolinda Hahnssonin tuotannon tunnusmerkkejä ovat isänmaan- ja ihmisrakkaus, jumalanpelko, rehellisen työnteon siunauksellisuus, anteeksianto, onni, rauha ja sopusointu eli yhtenäiskulttuurin kaikki ihanteet. O.A. Kallio epäilee, että tekijän "naisellinen lämminsydämisyys ja ihanteellisuus ovat olleet etusijassa johtamassa hänen kynäänsä Topeliuksen viehkeän nuorisokirjailun malliin" (1911, 133). Theodolinda Hahnsson oli yleisön suosikki, mutta hän ei ole saanut samaa kiitosta tutkijoilta. V. Tarkiainen katsoo kirjailijan kuuluvan jälkiromantikoihin, joiden teokset olivat "syntyisin halusta käyttää nähtyjä ja elettyjä aineksia antamaan todellisuusväriä niille romantisoiville ja idyllisluontoisille, opettaville ja huvittaville sommitelmille, jotka olivat muodissa" (1934, 191). O.A. Kallio pitää Theodolinda Hahnssonin taiteellista arvoa jokseenkin vaatimattomana ja olettaakin kirjailijan suunnanneen teoksensa pääasiassa nuorison opiksi ja huviksi, sen lukuhalun virittämiseksi ja siveellisten elämänarvojen tehostamiseksi (1929, 338-339).

Oppimattomien marjapoikien kasvu "sivistyneiksi nuorukaisiksi" soveltui, kuten kustantajakin sitä mainosti, koko perheen lukemiseksi ja tietysti juuri nuorisolle. Siunauksellinen, onnellinen loppu valoi lukijoihin uskoa ja uskallusta ja oli siten mitä parhainta valistuskirjallisuutta. Se todennäköisesti myös vastasi ainakin aikuislukijoiden käsitystä siitä, millaista kirjallisuutta nuorisomme tarvitsi.

Seitsemän veljeksen lyhennelmää ja *Isän toivo eli Rikkaus ja Rakkaus*

---

1 Theodolinda Hahnsson oli leskenä 8 vuotta ja elätti perhettään sekä täysihoitolaa pitämällä että kirjoittamalla (Huhtala 1989, 147-148).

-kertomusta lukuun ottamatta ei edellä mainituissa teoksissa ollut erityistä mainintaa, että ne olisivat olleet nuorisolle tarkoitettuja. Sen sijaan vuonna 1896 ilmestyneen *Aune*-romaanin nimiölehdellä lukee "Nuorisolle". Tämä 149-sivuinen kirja oli 35-vuotiaan helsinkiläisen opettajan Immi Hellénin esikoisteos.

Immi Hellén (1861-1937), Kuoreveden kanttorin tytär, oli saanut lapsuudessaan lukea niin *Genovevat*, Topeliukset kuin *Pääskysetkin*. Hän kävi Tampereen ruotsalaista tyttökoulua ja pääsi Jyväskylän seminaariin vuonna 1880. Opettajana Immi Hellén ehti toimia 43 vuotta, mutta hän jatkoi *Valistuksen Lastenlehden* toimittamista senkin jälkeen. Immi Hellén oli kirjoitellut jo nuorena *Pääskyseen* ja seminaariaikana hänen tekstejään esiintyi muun muassa hänen uskonnonopettajansa Maria Eriksonin toimittamassa *Kristillisessä kalenterissa*. (Merikoski 1951, 15-16.)

Runoilijana Immi Hellén oli varsin tuottoisa, ja laulujen tekijänä hän on tunnettu vielä tänäänkin. Sen sijaan hänen muu kaunokirjallinen tuotantonsa jäi vähäisemmäksi. *Aune*-romaanin ohella Helléniltä ilmestyi toinen nuorisolle suunnattu kirja *Eeva Aarnio* vuonna 1901, ja Kansallisteatterissa esitettiin vuonna 1907 hänen nimimerkillä Kaukoniemi kirjoittamansa raamatunaiheinen näytelmä *Lumottu maa* (Merikoski 1951, 22-23).

Aune-romaani kertoo Helsingissä asuvasta 13-vuotiaasta orvosta senaattorin tyttärestä, joka sairastaa luusyöpää. Ennen kuolemaansa Aune ryhtyy auttamaan köyhää 12-vuotiasta postipoikaa Lauria. He suunnittelevat tulevaisuudessa rakentavansa kodin ja koulun vähäosaisille. Kristillishenkinen, altruismia korostava kirja antaa loppusivuillaan ymmärtää, että Ouluun adoptoidusta Lauri-ylioppilaasta tulee lasten unelmien toteuttaja:

> ... mutta kun hän [Lauri] laski polttavan päänsä valkealle tyynynpäälliselle vihdoinkin nukkuaakseen, näki hän edessään vastaisen elämän viitoitetun tien. Eikä se hukkunut ihaniin utupilviin, vaan kulki jokapäiväisen elämän karua maata, kärsiväin ja unohdettujen keskitse. Itsensäkieltämisen taivalta se kulki voitosta voittoon. Ja sen päässä toivoi vielä kerran saavansa nähdä Aunen. (1896, 149.)

Valvojan kriitikko H.S. (Helmi Setälä) oli erittäin ilahtunut uudesta nuorisokirjailijasta, joka "nojautumatta niihin lukuisiin tyttömalleihin, joita on tarjona englantilaisessa nuorisokirjallisuudessa, on onnistunut luomaan itsenäisen, eheän kuvan kuvattavastansa" (1897, 114). "Astukoon nuori kirjailijamme alottamaansa polkua ja rikastuttakoon Suomen suomenkielistä nuorisokirjallisuutta sujuvan kynänsä ja vilkkaan mielikuvituksensa tuotteilla!" hän toivotti.[1] Immi Hellén otti haasteen vastaan, mutta kenties varsinainen leipätyö asetti ehtojaan ja mahdollisti parem-

---

1 Ilmeisesti Helmi Setälä tunsi englantilaista tyttökirjallisuutta laajemmin kuin sitä oli suomen kielellä saatavissa.

min lyriikan kuin laajemman epiikan tekemisen. Runoja kirjailija itse on arvellut kirjoittaneensa kolmisentuhatta (Merikoski 1951, 28), niistä monet on myös sävelletty. Hellén onkin jäänyt elämään nimenomaan monien tunnettujen lastenlaulujensa kautta.

Immi Hellénin 1800-luvun tuotantoa luonnehtimaan sopivat hyvin Viljo Tarkiaisen sanat 1870-luvun jälkiromantiikasta. Kirjailija on taipuvainen sulkemaan pois "kaiken intohimon, ristiriidan ja traagillisuuden korkeammassa merkityksessä ja vaipumaan mietoihin idyllisiin tunnelmiin, sentimentaalisuuteen ja voimattomuuteen". (Tarkiainen 1934, 166).

Vuonna 1898 ilmestyi Otavalta teos *Auringon noustessa*. Otsikon alapuolella ovat lisätiedot: "Kasvavalle nuorisolle. Kirjoitti T.R." Nimikirjainten takana oli Paraisten kappalaisen, maisteri Roschierin vuonna 1870 syntynyt Tekla-tytär, perheen 11 lapsesta neljänneksi vanhin. Tekla pääsi ylioppilaaksi - ehkä tyttöjen opiskeluvaikeuksien vuoksi - varsin myöhäisessä iässä, 25-vuotiaana tai 28-vuotiaana. Eri lähteet antavat erilaisia tietoja.[1] Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston -matrikkelin (1929) mukaan Tekla Roschier valmistui maisteriksi vuonna 1902, avioitui vuonna 1904 johtaja O.E. Lampénin kanssa ja toimi useita vuosia opettajana Porvoon Suomalaisessa Yhteiskoulussa.[2] Tekla Roschier-Lampén kuoli Helsingissä 1928.

Auringon noustessa kuvaa kuuden 15-17-vuotiaan nuoren jokseenkin verkkaisia elämänvaiheita vuoden ajalta. Maaseudulla asuvan tuomariperheen Aini-tytär ja 16-vuotias Lauri[3] saavat kesäksi taloon 15-vuotiaan Elsa-serkun, eversti Eekin lapset Esterin ja Arvin sekä kauppias Borgströmin pyöräilevät nuoret, Leenin ja Väinön, jotka haluavat oppia suomea. Nuorten toveruus jatkuu talvella Helsingissä, jonne Laurikin siirtyi kouluun ja jossa Aini käy heitä tapaamassa. Kirja päättyy Arvin ylioppilasjuhliin Eekin huvilalla Helsingin lähellä olevalla saarella. Täällä Aini, jota voidaan pitää kirjan yhtenä päähenkilönä, voittaa katkeruutensa ja katsoo auringon nousuun täynnä elämäniloa. Hänen sisäinen taistelunsa on koskenut rakkautta Arviin, joka on tunnustanut kuitenkin sydämensä kohteeksi Elsan. Aini on käynyt kamppailua myös kotona. Ainin haaveena on ylioppilastutkinto ja opettajan ura kansanopistossa, mutta vanhemmat toivovat hänen jäävän kotiin heidän turvakseen.

Kirjassa ajatellaan isänmaallisesti, pyritään kaikkeen hyvään ja jaloon, tunnetaan kiitollisuutta Jumalasta, kodista, sisaruksista ja van-

---

1 *Sukukirja* (1901) ilmoittaa Tekla Roschierin päässeen ylioppilaaksi Hämeenlinnassa vuonna 1895, mutta *Helsingin Suomalainen Jatko-opisto 1881-1929* -matrikkelissa ylioppilaaksitulovuodeksi mainitaan 1898.

2 Tekla Roschier-Lampén oli vuosina 1902-08 Porvoon Suomalaisen Yhteiskoulun ruotsin kielen opettajana (*Porvoon Suomalainen Yhteiskoulu*, 1920).

3 Tekla Roschierilla oli Aini-niminen sisar sekä Lauri-niminen pikkuveli (Sukukirja 1901).

hemmista. Myös aikakauden modernit aatteet heijastuvat kirjan sivuilta. Nuoret ovat innokkaita perustamaan yhdistyksiä, heitä kiinnostaa liikunta, ja he suunnittelevat polkupyöräretkeä läpi maan. Kirjassa annetaan ymmärtää, että nimenomaan yhteiskoulu kasvattaa nuoria luontevaan käyttäyttymiseen eri sukupuolten kesken ja että myös naisella on oikeus antautua sille uralle, johon hänellä on taipumuksia. Naisasia ja kansanvalistustyö, erityisesti aikuiskasvatus, ovat Ainin sydäntä lähellä. *Auringon noustessa* -romaania voidaan pitää uudenaikaisten aatteidensa vuoksi Toini Topeliuksen kirjan *I utvecklingstid* (1889) rinnakkaisteoksena.

Valvojan nimimerkki E.H. moitti *Auringon noustessa* -teoksen alkua pitkäveteiseksi ja isänmaallisen innon kuvausta paikoin saman toistamiseksi ja pinnalliseksi. Hänen mielestään myös nuorten lemmenkuvailut olisivat saaneet jäädä vieläkin epämääräisemmiksi. E.H.:n mukaan kirjan luonnekuvaus oli jäänyt vajaaksi eikä kielikään aina ollut kovin huolellista eikä sujuvaa. Hän antaa kirjalle kuitenkin tunnustuksen, "että se on lämpimästi kirjoitettu ja vie nuorison heidän omaan maailmaansa, jossa todella kaikilla aloilla aurinko on nousemassa" (1899, 142). Tässä hän ilmeisesti viittaa tasa-arvoisuuden ja koulutusmahdollisuuksien lisääntymiseen, sillä valtiollisissa oloissa "aurinko" oli saamassa eteensä synkkiä pilviä.

Alkuperäinen suomenkielinen nuorisokirjallisuuteen luokitettu realistinen kertomakirjallisuus ei vuosina 1851-1899 ollut vielä kovin runsaslukuista eikä - tämän päivän perspektiivistä katsottuna - sanataiteena kovinkaan korkeatasoista. Yleisilmeeltään se ei kuitenkaan poikennut saman ajan suomenkielisen kaunokirjallisuuden valtavirtauksesta. Sen piiristä ei noussut ketään Minna Canthia tai Juhani Ahoa, mutta sisällöltään ja tyyliltään se useimmiten muistutti suomalaista pienoisrealismia (vrt. Koskimies 1965, 252) ja suosittujen kansankirjailijoiden tuotantoa. Kaikkitietävä kertoja on usein kommentoimassa tekstissä. Ihmiskuvaus ei ole kovinkaan syvällistä, ja mustavalkoinen arvoasetelma on hyvin yleinen; todellisuutta ihannoidaan ja vastoinkäymisiin löydetään lievitystä uskonnosta ja erityisesti hyväntekeväisyydestä.

Nuorisoromaanien ja kertomusten vastaanotossa, kuten muunkin suomenkielisen kirjallisuuden kritiikissä, kiinnitettiin erityistä huomiota oikeakielisyyteen. Nuorisokirjallisuutta esiteltiin tasapuolisesti aikuiskirjallisuuden rinnalla 1800-luvun kulttuurilehdissä ja iloittiin jokaisesta uudesta yrityksestä, jolla oli arvoa myös sanataiteena. Sekä kertomakirjallisuuden sisältö että ammattilukijoiden vastaanotto viestivät myös siitä, että nuorisolle haluttiin tarjota siveellisesti korkeatasoista kaunokirjallisuutta, sellaista, joka ei poikennut aikakauden yleisistä kasvatusihanteista ja hyväksytyistä arvoista vaan mieluummin tuki ja vahvisti niitä. Nuorisokirjallisuuteen oli esteettisyyden lisäksi liitetty muitakin merkityksiä; kirjailijat ajoivat teoksissaan hyviksi katsomiaan asioita, kuten patriotismia, raittiusaatetta, kouluasiaa, kristillisyyttä jne.

5.2 Fantasiakirjallisuus

Käsittelen seuraavassa alkuperäistä suomenkielistä kaunokirjallisuutta, joka on joko laaja- tai suppeamuotoista epiikkaa ja esitystavaltaan fantasiaa (vrt. Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1988, passim). Kyseessä voi olla kansan- tai taidesatu, satukokoelma tai saturomaani. Sen sijaan koosteet, joissa on erilaisia lajeja ja tyyppejä, tai antologiat, joissa on eri tekijöiden tekstinäytteitä, tulevat esille luvussa 5.5. Myös kuvakirjojen tekstinä saattaa olla proosan eri lajeja ja tyyppejä tai lyriikkaa; kuvakirjoja tarkastellaan erikseen luvussa 5.4.

Ulla Lehtosen tutkimuksen mukaan alkuperäisiä suomenkielisiä "satujen, tarinain ja juttujen" kokoelmia[1] ilmestyi ennen vuotta 1851 vain kolme kappaletta (1981, 145). Niiden lähteinä olivat pääasiassa ulkomaiset sadut ja jutut. Vanhimmat painetut suomalaiset alkuperäissadut Yxi kijski (Rökäs) ja Lohi sekä Sika ja Kettu sisältyivät Gananderin 1782 painettuun kokoelmaan *Uudempia Uloswalituita Satuja*. Koska tekijää ei tunneta, niitä voidaan pitää kansansatuina. Alkuperäisiä suomenkielisiä taidesatuja ei Suomessa tiettävästi ilmestynyt vuosien 1543 ja 1850 välillä (Lehtonen, U. 1981, 90-158). Vuosina 1851-1899 julkaistiin maassamme 17 alkuperäistä suomenkielistä fantasiateosta.

Jos suomenruotsalaisesta sadunkerronnasta 1800-luvun toisella puoliskolla vastasi suurimmalta osalta Zacharias Topelius, niin suomenkielistä fantasiakirjallisuutta hallitsivat kansansadut. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli tehostanut kansansatujen keruuta, ja vuonna 1850 sai nuori opiskelija Erik Rudbeck (1830-1867), joka jo ylioppilasvuosista saakka oli käyttänyt kirjailijanimeä Eero Salmelainen, tehtäväkseen toimittaa niistä kokoelman. Ensimmäinen vihko *Suomen kansan satuja ja tarinoita* ilmestyi vuona 1852, seuraava tuli 1854, kolmas 1863 ja neljäs kokoelma 1866.

Eero Salmelainen käytti *Suomen kansan satuja ja tarinoita* -kokoelmassaan runkona omia runsaita keräelmiään ja toimi samalla tavoin kuin Elias Lönnrotkin *Kalevalaa* kootessaan. Hän valitsi parhaat toisinnot, yhdisteli, tasoitteli ja stilisoi. *Suomen kansan satuja ja tarinoita* nousi kaunokirjallisilta ansioiltaan monen aikakautensa kirjallisen tuotteen yläpuolelle ja on todettu, että kokoelma vaikutti koko suomenkielisen proosakielemme kehitykseen (Hautala 1954, 166). Vaikka yleinen ilmapiiri ei tuntunut olevan kovinkaan otollinen fantasiakirjallisuudelle, "urgamla sjelfsvåldigt lekande barnsagor", vaan raudankovalle todellisuudelle (vrt. S.G.E., *Litteraturblad* 1854, 90), Salmelaisen toimittamien kansansatukokoelmien vastaanotto oli innostunut ja saduille annettiin

---

1 Kyseessä olivat seuraavat kokoelmat: Henrik Achreniuksen *Caxi Neljättä Kymmendä Satua* (1775), Christfrid Gananderin *Uudempia Uloswalituita Satuja* (1782) ja H.E. Hornborgin *Wähän totuutta, Kolmessa Jako-luokassa* (1818).

yhtä suuri arvo kuin *Kalevalalle* ja *Kantelettarelle* (Rausmaa 1972, 27; vrt. myös Haltsonen 1931, 64-80). Nekin toimivat kansallistunnon kohottajina.

Suomen kansan satuja ja tarinoita ei ollut tarkoitettu alkuaan nuorille, jotka saivat omat mukaelmansa vasta 1900-luvun puolella, mutta koko kansan yhteisenä kirjallisuutena ja nimenomaan fantasiakirjallisuutena se lienee vedonnut erityisesti lapsiin ja nuoriin. Faabelit ovat soveltuneet erittäin hyvin kansan moraalisiksi kasvattajiksi, mutta ennen kaikkea ne ovat lastenkirjallisuutta, totesi S.G. Elmgren Salmelaisen ensimmäisen satuvihkosen arvostelussaan (S.G.E., *Litteraturblad* 1852, 279). Ja jo vuonna 1864 toimitettiin Salmelaisen faabeleista kokoelma ruotsinkielisille lapsille. Eero Salmelainen edisti suoraankin suomenkielistä lasten- ja nuortenkirjallisuuttamme. Hän toimitti muun muassa *Lukemista Nuorisolle-* ja *Lasten Suometar* -lastenlehtiä (ks. *Aamuruskosta Ällikkään*, 1984), laati suositun lukemiston ja suomensi nuorisolle suunnattua kirjallisuutta.

Kansansatujen kysyntä lisääntyi 1870-luvulla ja Eero Salmelaisen toimittamasta *Suomen kansan satuja ja tarinoita* -kokoelmasta otettiinkin uusi, 3-osainen painos; ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1871, toinen 1873 ja kolmas 1876. Myös neljännestä kokoelmasta suunniteltiin uutta painosta, mutta SKS:n kokoukset syksyllä 1879 siirsivät sen ja panivat vauhtia uusiin keruumatkoihin. Eräs seuran matka-apurahan saajista oli Kaarle Krohn, joka sitten paneutuikin asiaan perusteellisesti (Rausmaa 1972, 33-36).

Myös muut kustantajat kuin SKS ryhtyivät hyödyntämään kansansatukokoelmiamme, yksi heistä oli G.W. Edlund. Eero Salmelaisen Edlundille vuonna 1864 toimittamasta ruotsinkielisestä eläinsatukokoelmasta *Ilwola eller Djurens gemensamt upplefda äfventyr och öden i Ilwola ödemark* saatiin suomennos vasta 1892. *Ilwola eli eläinten yhteiset seikkailut ja waiheet Ilwolan sydänmaalla* oli 17-jaksoinen faabelikokoelma, jossa oli 21 mustavalkoista J.M.-signumilla varustettua kuvaa. Kustantaja mainosti kirjaa takakannessa lähinnä 10-15-vuotiaille. Kirjasta otettiin 2. painos 1902.

Vuonna 1880 ilmestyi Kansanvalistusseuran kustannuksella A. von Beckerin ja S. Falkmannin kuvittama kansansatukokoelma nimenään jälleen vain *Suomalaisia kansansatuja*. Kokoelmassa on kolme satua ja sivuja on 33. Seuraavana vuonna siitä otettiin toinen painos ja vuonna 1882 ilmestyi kokoelmalle jatko, *Suomalaisia kansansatuja II*. Sen olivat nyt kuvittaneet S. Falkman ja A. Reinholm. Tässä 64-sivuisessa kokoelmassa on neljä satua (Mikko Mieheläinen, Totuus ja walhe, Hiiden Laiwa ja Suulas Akka).

Joitakin yksittäisiä kansansatuja oli julkaistu jo aiemmin erillisinä. Porilaisen O. Palanderin kirjatehdas[1] kustansi vuonna 1867 pienen

1 Kustantamo käytti aluksi nimeä Palanderin kirjatehdas.

46-sivuisen sadun *Peikotar ja noita eli satu lumoowasta huilusta, jolla nuori ja ihana kuninkatar pelastettiin pahan wallasta.* Kustantaja otti siitä uuden painoksen vuonna 1876. Uudessa painoksessa kirjan koko on hieman edellistä suurempi (15 x 10 cm), mutta sivumäärä on pienentynyt 32:een. Vasenius on sijoittanut *Peikotar*-sadun Lasten huvikirjoihin (1878, 257).

Peikotar-satu alkaa:

> Lähellä Kainunmaan pääkaupunkia, äärettömän suuren metsän keskellä, oli kumman ihana linna, jonka Männingäisten kuningas tuhansia wuosia sitte oli rakentanut. Linna oli kauwan ollut asumatta, mutta nyt siinä asui mahtawa peikotar. Maailman hohu mainitsi hänen olewan julman ja waarallisen lähestyä, sillä hän ei sallinut kaikki tirhakat ja hökkelit suorasta taitamattomuudesta kurkistella linnaansa, ja siitä sitte höpötellä asioita, joita ei sanakaan ollut totta. (1876, 3.)

Peikottaren lemmikkitytär Sid on Noidan vankina. Kun Kainunmaan kuninkaan urhea Lyly-poika joutuu metsästysmatkallaan Peikottaren alueelle, tämä pyytää hyväsydämistä poikaa pelastamaan Sidin sekä noutamaan Noidalta hänelle samalla tuliraudan. Tuliraudan hän oli perinyt Ilmariselta. Lyly saa matkaansa ihmeitätekevän sormuksen ja huilun. Noita ja Peikotar taikovat toisiaan haukoiksi ja huuhkajiksi, mutta lopulta Sid pelastetaan ja Noidan linna puhalletaan huilulla murskaksi. Tarina päättyy Lylyn ja Peikottaren tyttären häihin.

Peikotar ja noita -satu on arkaisuudessaan, kielellisine kömpelyyksineen ja outoine sanoineen hyvin mielenkiintoinen näyte fantasiatarjonnastamme. Teksti eroaa esimerkiksi Salmelaisen toimittamasta kansansatumateriaalista, joka vaikuttaa tähän verrattuna tyyliltään varsin hiotulta.

Palanderin kirjatehtaasta on peräisin myös toinen kansansatujulkaisu vuodelta 1867, *Laksolaiset ja jättiläiset eli satu kuinka wanha, tähän maahan myöhästynyt jättiläinen, wiimein sai lopunsa.* Otsikon alle on merkitty: "Pieni ja soma tarina lapsille". Kooltaan kirja on sama kuin *Peikottaren ja noidan* ensi painos (11 x 9 cm), mutta sivuja siinä on vain arkin verran. Molemmat sadut on mainittu Hultinin arkkisaduissa. Vaseniuksen luettelosta *Laksolaiset ja jättiläiset* puuttuu kokonaan, Jyväskylän yliopiston kirjastossa satu on luokitettu lastenkirjallisuudeksi.

Näin valmistelee *Laksolaiset ja jättiläiset* -satu vastaanottajiaan:

> Wanhan ajan tarinat tekewät usein alkua jättiläisten, wuorten peikkojen, elikkä muitten metsän mörköjen kesken, ikäänkuin olisi ihmissuku syntynyt näitten olentojen seurassa, ja heikoina ollessansa heidän turwissa woittanut elonsa ja edistyksensä. Jättiläiset owat taas harwoin kerrottu ilkeiksi, elikkä pahoiksi, waan pikemminkin hellämielisiksi ja hywäntahtoisiksi. Mihin tapaan ihmiset heidän siitä hywästä palkitsewat, on tämä tarina pieni näyttelö. (1867, 3.)

Sadussa kerrotaan vuorella asuvasta Kulhan ukosta, jättiläisestä, joka omistaa kullat ja hopeat, mutta on yksinäinen. Hän on köyhille ystävällinen kuten Robin Hood. Kerran hän ottaa vuorelle nuoren tytön seurakseen, mutta kun tämä koko ajan itkee rakastettuaan, hän vapauttaa tytön antaen tälle vielä kaiken kultansa. Poika peittää kuitenkin tytön kasvot, ettei kulta viettelisi tätä. Tällöin ukko heittää kultansa Näsijärveen. Myöhemmin nuoripari ja heidän lapsensa käyvät yksinäistä jättiläistä tervehtimässä, kertovat hänelle Jumalasta, ja silloin sanotaan rauhan asettuneen laaksoon. Ukko vanhenee, vuori kutistuu kutistumistaan ja vuoren mukana menee myös Kulhan ukko hautaan.

Satu *Laksolaiset ja jättiläiset* on ilmeinen syntytarina, johon on yhdistetty kristillismoraalinen opetus ja täten saatu se nuorisolle sopivaan muotoon. Tällaista tapaa lisätä alkuperäiseen kansansatuun, arkkikirjallisuuteen, esimerkiksi moraalinen saarna käytettiin Englannissa hyvin yleisesti 1700-luvulla (vrt. Shavit 1986, 166).

Kansansatujemme systemaattinen järjestely pääsi vauhtiin vasta 1880-luvulla. Tästä työstä kiitos kuuluu ennen kaikkea Kaarle Krohnille (1863-1933), joka jatkoi monin tavoin isänsä Julius Krohnin keskenjäänyttä työtä kansanrunouden alueella. Vuonna 1877 oli SKS:n arkistossa noin 1200 kansansatua, vuoteen 1900 mennessä niitä oli jo 24.000. Tätä pitää Jouko Hautala yhtenä näyttönä Kaarle Krohnin työstä (1954, 215).

Ensimmäinen tieteellinen kansansatukokoelma olikin Kaarle Krohnin toimittama *Suomalaisia kansansatuja I. Eläinsatuja,* joka ilmestyi vuonna 1886. Se ei kuulu aineistooni, mutta sen sijaan SKS:n julkaisema *Kuninkaallisia satuja* kuuluu. Kirjasta julkaistiin kaksi versiota ja sitä perusteltiin alkupuheessa:

> Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran päätöstä myöten julkaistaan "Suomalaisten kansansatujen" toinen osa, *Kuninkaalliset sadut,* kahdessa painoksessa, joista toinen, kansan-omainen, sisältää ainoastaan pääkertomukset, toinen t i e t e e l l i n e n, pääkertomukset ynnä niihin kuuluvat toisinnot. Edellinen huokeampi, on suuren yleisön luettawaksi aijottu, jälkimmäinen, kalliimpi, tutkijain käytettäwäksi.- Ensimmäinen vihko kansan-omaista painosta on tässä halullisten tarjona. Saman wihkon tieteellinen painos walmistuu tulewan wuoden alussa. (*Suomalaisia kansansatuja I,* 1886 alkupuhe.)

Kuninkaallisten satujen kansanpainos oli päivätty vuonna 1892, tieteellinen painos ilmestyi vuonna 1893. Satujen toimittajina olivat Kaarle Krohn ja Lilli Lilius[1]. Tieteellisessä painoksessa on sivuja 272, tutkimuksessa mukana olevassa kansanpainoksessa vain 132. Kansanpainos sisältää 13 erilaista sepitettä. Eläinsaduista ei tällaista kansanomaista painosta ole vielä ilmestynyt ja uusia tieteellisiäkin satujulkaisuja (vrt.

---

1 Lilli Lilius toimi mm. Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtajana (*Kansa liikkeessä* 1987, 62).

Rausmaa 1972 ja 1982) saatiin odottaa lähes sata vuotta.

Ennen tieteellisiä kansansatujulkaisuja oli Kaarle Krohn nimimerkillä Väinö toimittanut vuonna 1882 Werner Söderströmille 30-sivuisen, kuusi kansansatua sisältävän kirjasen *Suomalaisia satuja ja tarinoita.* Se oli Söderströmin Kertomuksia kansalle -sarjan kolmas teos. Sadut kerääjä, joka oli Kaarle Krohn itse, ilmoittaa esipuheessa saaneensa SKS:n kustantamalta matkalta Kajaanin kihlakunnassa ja Jokijärvellä[1].

Erillisinä julkaistut taidesadut olivat pääasiassa käännöskirjallisuutta, mutta fantasiatuotteita sisältyi kyllä suomalaisten kirjailijoiden kokoelmiin sekä vuosisadan lopulla ilmestyneisiin lukuisiin antologioihin. Osa fantasiakirjallisuudesta ilmestyi anonyyminä, eikä tekstissä ollut tarpeeksi selviä signaaleja ilmoittamassa, miltä kielialueelta ne olivat peräisin. Lähes poikkeuksena suomenkielisen taidesadun alalta on mainittava vuonna 1889 painettu *Kuun tarinoita.*[2]

Kuun tarinoita on Julius Krohnin (1835-1888) ensimmäisiä kaunokirjallisia yritelmiä suomen kielellä; sadut ilmestyivät ensi kertaa *Mansikoita ja mustikoita* -kalenterin toisessa vihkossa jo vuonna 1860, mutta julkaistiin kirjana vasta kirjailijan kuoleman jälkeen 1889. Julius Krohn, joka kirjailijanimenään käytti Suoniota, oli sekä isän että äidin puolelta saksalainen; lapsena hän oppi venäjää ja ranskaa, ja jotta hän pääsisi Viipuriin kouluun, hänen oli opittava myös ruotsia. Kouluaikana hän opiskeli ahkerasti suomen kieltä jatkaen sen opiskelua tiiviisti Helsingissä ja retkillään Itä-Suomessa. Tästä monikielisestä miehestä tuli kuitenkin yksi innokkaimmista suomen kielen käyttäjistä. Hänen kotinsa on sanottu olleen Yrjö-Koskisen, B.F. Godenhjelmin ja P. Hannikaisen kotien ohella Helsingin ensimmäisiä sivistyskoteja, joissa perhekielenä käytettiin suomea (Kallio 1911, 179-180; Krohn 1942, 87).

Julius Krohn valmistui tohtoriksi vuonna 1862 (Suomen kirjallisuuden historialla), toimi sen jälkeen yliopistossa dosenttina ja lehtorina sekä vihdoin ylimääräisenä professorina (1885-88). Hänen tieteellinen kirjailijatoimensa oli monipuolinen, mutta merkittävin osa siitä oli suomalaisen kirjallisuuden ja kansanrunouden tutkimusta. Hän perusti ensimmäiset suomenkieliset kuvalehdet (*Maiden ja merien takaa* 1864-66, *Suomen kuvalehti* 1873-1880), toimitti kirjallisuushistoriallisen runovalikoiman *Helmivyö suomalaista runoutta* (1866), kirjoitti runoja, kertomuksia ja satuja niin aikuisille kuin lapsille sekä oli myös aktiivinen suomentaja (mm. Scottia, Andersenia). Hän oli muiden fennomaanien kanssa sanoin ja teoin miltei tyhjästä ja nopeasti rakentamassa "suomenkie-

---

1 Eniten kokoelmassa on satuja Hyrynsalmelta, Jokijärveltä on mm. Paholainen ja jäärä.

2 Kirjan kanteen oli ladottu teksti "koululaispainos". Vasenius ei ole sitä kuitenkaan sijoittanut oppikirjoihin vaan luokkaan 7E eli yleiseen kaunokirjallisuuteen (oik. Romaneja ja kertomuksia). Jyväskylän yliopiston kirjastossa teos löytyi myös kotimaisesta kaunokirjallisuudesta (8b), mutta itse kirjassa oli merkintä 8d eli lastenkirjallisuutta.

listä sivistyselämää". (Kallio 1911, 67-78.)

Kuun tarinoiden johdannossa kertoja ilmoittaa saaneensa idean kirjoittamiseen "Tanskan sulosuisen tarinoitsijan" Andersenin kirjasta *Billedbog uden Billeder. Billedbog,* jonka nimi on käännetty englanniksi *Tales the Moon Can Tell* (Bredsdorff 1975, 123), ilmestyi alkukielellä 1839-40 ja suomennettiin vasta 1915.[1] Andersenin "kuvakirjan" kuu kertoo, mitä se 33 iltana oli nähnyt ja kuullut kulkiessaan. O.A. Kallio olettaa Julius Krohnin saaneen vaikutteita omiin kuun tarinoihinsa myös Topeliuksen vuonna 1858 ilmestyneestä *Silfverpenningens berättelser* -teoksesta, jossa kertomusten lukumääräkin on sama (1911, 77).

Julius Krohn pohtii myös syitä, miksei kuu ole aikaisemmin ruvennut kertomaan suomalaisille tarinoitaan. Hän vihjaa maamme kulttuuritilanteeseen: "Wai pitäneekö hänkin Suomen kieliraukkaa niin halpana, ett' ei sillä huoli huuliaan pilata." Krohn sälyttää syyt valtioviisaasti "Teihin", joka saattaa tarkoittaa sekä suomenkielistä kansaa että sivistyneistöä:

> Teissä itsessänne waan on syy, jos se [kieli/tarina] ei wielä wäkikoskena kohise ja lempilauluna helise! - Teissä on syy, jos ei mailma wielä tiedä, mitä Suomenniemellä on ihanaa, on suloista ja jaloa. Teillä on korwat ja ette kuule, teillä on silmät ja ette näe, teillä on ääni ja ette laula. (Krohn 1889, johdantoluku.)

Kuun tarinoiden kehyskertomuksessa kuvataan kertojan ja kuun tekemää sopimusta. Kuu lupaa kuljettaa kertojaa eri puolilla maailmaa ja myös historiassa taaksepäin, jos tämä vuorostaan panee tarinat paperille. Kuten H.C. Andersenillakin, tarinat on otsikoitu "Ensimmäinen ilta", "Toinen ilta" jne. Suomalaisia kuun tarinoita riittää 19 illaksi; tekstiä kirjassa on 49 sivua ja siinä kerrotaan todella eläneistä tunnetuista henkilöistä, kuten M.A. Castrénista ja Jenny Lindistä, tai todellisista tapahtumista, kuten Amerikkaan menneen laivan uppoamisesta ja Amerikan siirtolaisista. Tarinoita, jotka liikkuvat keisari Augustuksen ajoista kirjoitusajankohtaan saakka, yhdistää hyvin usein harras isänmaallisuus tai kotimaan ikävöinti; niissä kuvataan hellää äidinrakkautta ja lapsen viatonta riemua, uskonlujuutta ja urhoollisuutta. Sisällöltään ne ovat lähes kaikki realistisia kertomuksia. Teoksen liittäminen fantasiakirjallisuuteen johtuu kehyskertomuksen sadunomaisuudesta; kysymyksessä ovat kuun tarinat.

Varsin yllättävää on, ettei Julius Krohnin 1889 ilmestynyttä *Kuun tarinoita* -kirjaa noteerattu mitenkään kyseisen ajan kirjallisuuslehdissä. Matti Kuusen mukaan Suonion *Kuun tarinoita* pidettiin 1860-luvulla

---

1 H.C. Andersenin *Billedbog uden Billeder* suomennos *Kuvaton kuvakirja* ilmestyi Kariston nuorisokirjoja -sarjan numerona yksi vuonna 1915. Suomentajana oli Larin-Kyösti eli Carl Gustaf (Kaarlo Kyösti) Larsson. Sivuja suomennoksessa on 96.

taideproosan helmenä (1978, 3282).

1800-luvun loppupuoliskolla julkaistiin alkuperäistä suomenkielistä fantasiakirjallisuutta erillisinä teoksina määrällisesti hieman enemmän kuin realistista kertomakirjallisuutta, mutta kuten esittelyni kertoo, se johtuu runsaasta kansansadustosta ja folklorea suosivasta, mutta muuten fantasiaa vierovasta ilmapiiristä. Julius Krohnin *Kuun tarinoita* lukuun ottamatta fantasiatuotanto lepäsi suomalaisten kansansatujulkaisujen sekä parin kömpelön arkkisadun varassa. Niin sanottuja taidesatuja saatiin luettavaksi suomennoksina sekä jonkin verran myös alkuperäisissä suomenkielisissä antologioissa ja kokoomateoksissa.

5.3 Lyriikka ja draama

Kuten tutkimustilastot osoittivat (vrt. taulukko 6 ja 7), epiikan rinnalla muut kirjallisuuden päälajit jäivät lukumääräisesti vähemmistöön erillisinä teoksina. Runoja sisältäviä teoksia ilmestyi kuitenkin aikaisemmista oletuksista (esim. Kurki-Suonio 1970, 334) poiketen varsin runsaasti. Myös antologioissa oli toisinaan runoja enemmän kuin eeppisiä tuotteita. Suomessa tuotettiin 1800-luvun lopulla varsin runsaasti näytelmiä, V. Vaseniuksen tilastojen mukaan esimerkiksi vuosina 1856-1885 peräti toista sataa (1887,132-133). Suomenkielisessä nuorisokirjallisuudessa laji oli lähes tuntematon. Yhtään alkuperäistä suomenkielistä lapsille ja nuorille suunnattua draamaa ei tutkimusajanjaksollani ilmestynyt erillisenä teoksena, antologioihin sisältyi pieniä vuoropuheluja. Lastennäytelmissä jouduttiin lähes täysin tukeutumaan Z. Topeliukseen.

Alkuperäisiä suomenkielisiä lyriikkaa sisältäviä teoksia on aineistossa kaikkiaan parisenkymmentä; muutamista otettiin useampia painoksiakin. Runokuvakirjoja ei näissä luvuissa ole mukana.[1] Runotai laulukokoelmat on poimittu lähes kokonaan Vaseniuksen systemaattisen luokan 9C/9G perusteella. Vain jokunen runokooste on tullut mukaan muualta. Näin ollen esimerkiksi varsinaiset oppikirjoiksi tarkoitetut runoteokset on jätetty pois, samoin kuin - yhtä lukuunottamatta - laulukirjat, joissa oli nuotit mukana. Lyriikasta koostuvista teoksista vain pari, kolme on käännetty muista kielistä (esim. saksasta Köhlerin *Lastentarhan lauluja*, 1871; 2. p. 1880). Moni runoteos on kuitenkin antologia, joka sisältää aineistoa sekä ulkomailta että kotimaasta ja eri tekijöiltä, mutta ne on kuitenkin kotimaisen toimittajansa takia luokitettu alkuperäisiksi suomalaisiksi teoksiksi.

Ruotsissa valmistui vuonna 1982 Märta Netterstadin väitöskirja

---

1 Esim. runokuvakirjat *Suonion lastenrunoja I-II* käsitellään kuvakirjoissa (luku 5.4.)

Så sjöng barnen förr, jossa on tutkittu ruotsalaisia koululaulukirjoja ajalta 1842-1972. Netterstad teki otannan 337 laulukirjan aineistosta ja tutki sen jälkeen otokseen tulleet 2800 runoa kvantitatiivisella sisällön erittelyllä. Sen jälkeen hän ryhmitteli ja tarkasteli tuloksia kymmenvuotisperiodeittain. Koska ilmeisesti useitakin tutkimuksessani mukana olleita runoteoksia käytettiin laulukirjoina, olen vertaillut tuloksiani Netterstadin tutkimukseen.

Näyttää siltä, että ruotsalaisiin koululaulukirjoihin hyväksytyt runot noudattivat oman aikansa ideologista linjaa. Hengelliset laulut ja kristillisen sanoman sisältyminen myös maallisiin lauluihin oli itsestään selvää aina 1870-luvulle saakka. Sen jälkeen laulujen uskonnollisuus väheni, mutta se koki pienen renessanssin jälleen 1930- ja 40-luvulla. Läpi vuosikymmenten näyttivät luontoon ja vuodenaikoihin liittyvät laulut olleen koululaulukirjojen suosituimpia. Luonnonrakkauden ohella niissä pyrittiin pitämään yllä patriotismia ja rakkautta Jumalaan. Luontoon ja vuodenaikoihin liittyvillä runoilla on ilmeisesti ollut myös tärkeä rooli kirjallisen maun muodostajana, sanoo Märta Netterstad. Siitä kertoo hänen mukaansa muun muassa se, että tämän päivän koulunuoret kirjoittavat luonnonrunonsa suurin piirtein samaan tyyliin kuin romantiikan aikana. (Netterstad 1982, 230.) Kirjoitettu tai kuultu ja laulettu runo saattoi nuorelle olla ensimmäinen - ja kenties ainut - kosketus lyriikkaan.

Isänmaallisten laulujen osuus ruotsalaisissa koulujen laulukirjoissa oli siis itsestään selvä. Vähintään puolessa laulukirjoista oli ainakin yksi tai kaksi isänmaallista laulua ja ne oli yleisimmin sijoitettu alkuun. Kriisikausina tällaisten laulujen osuus kasvoi. Usko siihen, että laulut voivat kuljettaa paitsi tunteita myös elämänkatsomuksellisia viestejä, ideologiaa, kävi ruotsalaisaineistossa ilmi usein laulukirjan toimittajan tai kustantajan esipuheestakin (Netterstad 1982, 226). Laulujen odotettiin nostattavan isänmaallisia tunteita ja siten muovaavan vastaanottajastaan ja lauluun osallistujasta vastuuntuntoista kansalaista.

Ruotsalaisten koululaisten laulukirjoissa toiseksi suosituin runotyyppi luonnonrunojen jälkeen oli kansanlaulu. Niitä sisältyi toimittajien tekemin isoin tai pienin muutoksin laulukirjoihin jokaisena aikana.

Niin sanotut moraaliset laulut olivat Netterstadin aineistossa vasta seitsemännellä tilalla. Tällaisissa lauluissa annettiin malleja, millaisia tuli kunnon poikien ja tyttöjen olla. Niissä ihannoitiin ahkeruutta, vaatimattomuutta, tyytyväisyyttä, säästäväisyyttä, säästäväisyyttä, rohkeutta, sisukkuutta ja iloisuutta, ja niistä heijastuu suuri optimismi. Mitä pidemmälle 1900-luvulla tultiin, sitä enemmän nostettiin esiin uusia hyveitä. Tällaisia olivat auttavaisuus, jalous, tottelevaisuus, velvollisuudentunne ja hyvä käytös. Kuitenkin on havaittavissa, että niin selkeitä normeja kuin 1800-luvulla ei enää 1900-luvulla ollut olemassa.

Vaikka Ruotsin omassa kansanperinteessä oli varsin runsaasti nursery rhyme -tyyppistä runoutta, sitä vältettiin koululaulukirjoissa.

Leikkipedagogiikan tulo heijastui ruotsalaisissa koululaulukirjoissa jonkin verran viime vuosisadan lopulla, mutta vahvistui vasta 1900-luvun alussa nonsense- ja fantasia-aineksilla. Ruotsista puuttui lastenlyriikan tekijöitä, toteaa Netterstad (1982, 229), ja siksi laulukirjoihin käännettiin varsinkin saksalaista lyriikkaa. Suosituimmat runontekijät ruotsalaisissa koululaulukirjoissa olivat kuitenkin suomenruotsalaiset Runeberg ja Topelius. (Netterstad 1982, 220.)

Se, mitä Märta Netterstad esitti ruotsalaisista koululaulukirjoista 1800-luvulta, voidaan melkein sellaisenaan siirtää suomalaisiin nuorisolle suunnattuihin runovalikoimiin vuosina 1851-1899.

> Armas nuoriso! Nyt tarjoon minä Teille sekä koko isänmaan arwosalle alttarille pienen ja wähä-arwoisen Laulu-kirjan. Ne laulut, joita tässä kirjasessa olen kokenut kertoella, owat monelta isänmaan mieheltä mietityt. Ne laulut taas, jotka owat omia mietinnöitäni, ovat monelta puolen puutteen-alaisia. Mutta älä nuhtele siltä, sinä isänmaan oppinut nuoriso; vaikkas olisitkin päässyt jo opin ja sivistyksen aamusruskon säteistä osalliseksi. Älä nuhtele sinä isänmaan opista miehuullinen mies, joka tarjoot nuorisollemme arwokkaampia ja huwittawaisempia lauluja kuin tässä kirjasessa. Älä nuhtele sinä vanhus, joka odotat rauhallista lepoa monen jalon ja kiitettäwäin töittesi päälle, joita täällä armon ajassa olet sulo-Suomemme siwistymisen eteen puuhannut! (Järvinen 1865, 3.)

Tällaisella "alkumaineella", esipuheella, alkaa varhaisin aineistooni kuuluva runoteos, Jyväskylässä vuonna 1865 painettu *Lauluja Suomen nuorisolle*. Kirjasen ilmoitetaan olevan "1:nen vihko" ja D. Järvisen "kokoilleen ja osaksi tehneen". Toista vihkoa ei ilmeisesti koskaan tullut. Myös D. Järvisen henkilötiedot ovat jääneet hämärän peittoon. *Lauluja Suomen nuorisolle* -teoksen esipuhe on päivätty Saarijärvellä, mutta *Vanhan Saarijärven historiassa* on vain maininta, että jo varhaisessa vaiheessa paikkakunnalta kirjoitteli Suomettareen myös "muuan D. Järvinen" (Kallio 1972, 662). Esipuheesta käy ilmi, että toimittaja itse oli tehnyt pääosan 48-sivuisen kirjan runoteksteistä. Huolimatta joskus hieman tahattoman huvittaviltakin tuntuvista ilmauksista (esim. "Siwistyksen siemeniä/sieluhusi tuhri!")[1] D. Järvisen runoista henkii isänmaallinen paatos ja valistususko. Ja kuten alla olevassa runossa Nuorisolle kirjoittaja muistuttaa myös kaikkein tärkeimmästä tavoitteesta, "sielun" suuntaamisesta Jumalaan.

> Nouse sulo-nuorisomme
> Siwistys käyttään,
> Oppii oiwaa ottamahan,
> Tiedoll'luontos täyttään.
> Heitä pojes tyköäsi

---

1 Tuhriminen tosin tarkoitti aiemmin muutakin kuin likaamista tms. vastaten mm. ruotsink. sanaa böka (= tonkia). Esim. "Kyllä Herra uhrin tuhrii silloin kun hätä on". ("Nog helper Herre".) *Lisävihko* 1958.

Raakuutesi uhri:
Siwistyksen siemeniä
Sieluhusi tuhri!
...
Nouse, nouse nuorisomme
Yli muiden maiden,
Laulujasi laatimahan
Äänell' neljä taitteell.

Herättele tuntemahan,
Sielus hengellistä,
Että yltyis laulamahan
Täällä ylistystä.
(Järvinen 1865, 5-6.)

Lauluja Suomen nuorisolle runokirjan muita kirjoittajia ovat muun muassa Tuominen, O. Lyytinen ja nimimerkit G.T., A.W.S. ja H.W-n.[1] Runoissa ylistetään isänmaan ohella luontoa, mutta joukossa on myös rakkaus- ja onnittelurunoja.

Lauluja Suomen nuorisolle ilmoitetaan julkaistun "omalla kustannuksella". Tämä voi tarkoittaa, että D. Järvinen oli ollut maksumiehenä, mutta aivan yhtä lailla kustantajana voitaisiin pitää jyväskyläläistä M.F. Huhtinin kirjapainoa, jossa runoteos painettiin. Vasenius on bibliografiassaan kuitenkin merkinnyt kustantajaksi J. Länkelän.[2]

Vuonna 1866 ilmestyi porilaiselta O. Palanderilta 134-sivuinen *Nuoren kansan suloisemmat laulut*.[3] Teoksesta otettiin toinen painos 1876, jolloin kirjaan liitettiin myös sisällysluettelo. Kuka runot kirjaan oli koonnut, ei käy ilmi kirjasta eikä bibliografisista tiedoista Vaseniukseltakaan. *Nuoren kansan suloisemmissa lauluissa* on mukana runsaasti kansanlauluja (mm. Yksin istun ja lauleskelen; Mistäs tulet, kustas tulet; Kultani kukkuu, kaukana kukkuu), ja maakuntalauluja (mm. Savolaisen laulu); siihen sisältyi myös Runebergin Porilaisten marssi ja Maamme-laulu sekä lähes jokaiseen suomalaiseen laulukirjaan ennen ja nyt automaattisesti kuuluva runo, Juteinin Laulu Suomessa. Nuorison runo- ja laulukirjoihin hyväksytyissä kansanrunoissa näyttää olevan sallittua myös nuorten rakkaus.

---

1 O. Lyytinen oli todennäköisesti 1832 Vesannolla syntynyt Optatus L., joka kirjoitteli 1855 ja 1856 ainakin *Suomettareen* ja *Lasten Suomettareen* ja jolla Julius Krohn sanoo olevan "hellempi tunne ja ylevämpi runo-into kuin aikaisemmilla runolaulajilla" (1897, 257). Nimimerkki H.W.:n takana taas lienee Henrik Söderström, jolta ilmestyi H. Wirtasen nimellä vuonna 1866 oma kokoelma *Hetkellinen huvitus eli laulukirja* sekä 1872 toinen kokoelma *Pohjatar* (vrt. Kallio 1939).

2 Vasenius ilmeisesti sekoittaa M.F. Huhtinin kirjapainon vuonna 1877 perustettuun Jyväskylän kirjapainoon, jonka yksi omistaja oli juuri seminaarinlehtori J. Länkelä. Huhtinin kirjapaino siirtyi omistajansa kuoleman (1866) jälkeen tohtori V.S. Schildtin haltuun. (*Suomen kirja- ja kivipainot*, 1892). Vrt. myös luku 4.5.

3 Teoksen nimiölehdellä olevasta otsikosta puuttuu "nuori"-sana.

Varmasti niin naapurimaassamme kuin meilläkin pyrittiin kasvavalle nuorisolle, isänmaan toivoille, tarjoamaan parasta, minkä kunkin ajan päättäjät tällaiseksi ymmärsivät ja katsoivat. Suomalaisten ylpeyden aiheet, Lönnrotin kokoamat *Kalevala* ja *Kanteletar*, oli saatava nuorison ulottuville. Ruotsinkieliseen valistuneistoon kuuluva monitoimimies ja aktiivinen suomenruotsalaisen ja suomenkielisen nuorisokirjallisuuden välittäjä Rafael Hertzberg (1845-1896) toimitti niistä molemmilla kotimaisilla kielillä nuorisomukailut. K.E. Holmin kustantama *Kanteletar nuorisolle. Kokous kauniimmista Kantelettaren runoista* ilmestyi vuonna 1874.

Vuoden 1874 *Kanteletar*-mukailusta puuttuvat varsinaiset lastenlaulut sekä monet paimenrunot eli aineistoa, jossa olisi ollut nonsenseä ja leikkimieltä. Hertzbergin mukailu alkaa Suomen salossa -runolla ja sen viimeinen eli 81. runo on Laula, laula, veitoseni. Mukaan Hertzberg on kelpuuttanut muun muassa Venehen synnyn, Eräskummaisen kanteleen, Armahan kulun, Huoliansa haastelevan, Ohoh kullaista kotia -runon. Joukossa on myös pari runoa *Kalevalasta* (Koivu ja Runo päivälle). Sävy on juhlallinen ja kirjan henki muistuttaa ruotsalaisten koululaulukirjojen patrioottisia runoja. Nehän olivat, muistuttaa Netterstad, aikuisille kirjoitettuja; niiden äänessä oli juhlallisuutta ja kieli oli usein vanhanaikaista. Taso ylitti useimmiten lasten vastaanottokyvyn. (1982, 227.)

Kirjallisessa Kuukauslehdessä ihasteltiin *Kanteletar nuorisolle* -teosta: "Tällaiset teokset, joihin on koottu kansanrunouden miellyttävimmät tuotteet, ovat luullaksemme paraita keinoja, joilla saapi sen runsaat aarteet yleisöön levitetyksi" (1874, 287).

Ensimmäinen selvästi lasten runokirjaksi suunniteltu teos oli Cloubergin ja Kumppaneiden vuonna 1878 kustantama *Pikku joululahja*. Kirjassa on 30 sivua, kaksitoista runoa ja kahdeksan mustavalkoista kuvaa (ilmeisesti saksalaista alkuperää, osassa signumi F). Kirjan nimikesivulla ilmoitetaan, että se sisältää "kuvilla varustettuja värssyjä, sepittäneet Suonio ja Samuli S".

Pikku joululahjan runoista on Suonion eli Julius Krohnin kirjoittamia yhdeksän. Loput kolme runoa on tehnyt Samuli Suomalainen (1850-1907), kirjailija ja kääntäjä, joka toimi vuodesta 1876 Tilastollisen päätoimiston aktuaarina, *Suomalaisen virallisen lehden* apulaistoimittajana vuosina 1868-79 sekä vuodesta 1880 lähtien matematiikan lehtorina Sortavalan seminaarissa (Tudeer 1934, 308-309). Samuli Suomalainen on maamme kirjailijoista ensimmäisiä, joilla sekä äidinkielenä että koulukielenä oli ollut suomi. Hän pystyi sitä käyttämään oikeammin ja sujuvammin kuin vieraskielisen sivistyksen saanut tai toiskielisestä kodista lähtenyt vanhempi kirjailijapolvi. Tästä ehkä selvin näyttö on yli 30 teokseen nouseva suomennostyö (mm. Puškinia, Gogolia, Gorkia, Topeliusta, Verneä, Swiftiä jne.). (Kallio 1911, 141-147.)

Suonio käyttää *Pikku joululahjan* runoissa osaksi kalevalamittaa,

joka näyttää hänelle parhaiten soveltuvankin: "Tyttö istui itkemässä, /Siskonen vesissä silmin, /Helmukka pahoin pelossa" (s. 11). Väliin hän riimittelee - vaihtelevalla menestyksellä. Toisinaan kirjailija käyttää kansanlaulun tavoin puoliriimiä, joskus riimi ontuu pahasti. Näytteenä Krohnin riimiratkaisuista seuraavassa on osa Helmukka-runoa: "Paavo varovasti aivan/Oven hiukan aukaisee-/Tuoss jo peippo alla taivaan/Liidellen lirittelee! /Ijäkseen se poijes karkaa; /Itkemään jäi Paavo Parka". Krohnin kolmas lapsi Helmi-tytär oli *Pikku joululahjan* ilmestymisaikaan noin 6-7-vuotias. Hän oli ilmeisesti isän silmäterä ja on päässyt mukaan kokoelman useihin runoihin (mm. sarja Pikku Helmin ensimmäinen opetus).

Pikku joululahjan runojen päähenkilönä on useimmiten lapsi tai eläin. Samuli Suomalaisen kaikki kolme runoa kertovat eläimistä ja ovat lasten huvittamiseksi tehtyjä, kuten alla oleva runo Pässin pahanteko. Runon voi kuitenkin tulkita myös opetukseksi; tyhmä pässi on kuin tottelematon, sivistymätön lapsi tai nuori, joka saattaa huonolla käytöksellään kodin "saleineen" ja "peileineen" kaaokseen. Vaikka Suomalaisella suomenkielisen perheen lapsena kieli soljui paremmin kuin saksalaisyntyiseltä Julius Krohnilta, assonanssi on hänelläkin hyvin yleinen kuten runo Pässin pahanteko osoittaa:

Auttamaan, auttamaan!
Pukki tekee pahojaan!
Saliin pässi pääsi salaa;
Sielläkös nyt vasta alaa
Hänen leikitelläkseen,
Huiman heiskaellakseen.

Kaikki kaataa lattialle,
Kaikki viskaa pöydän alle.
Huiskin haiskin kaikki nyt on
Pannu pukki se vallaton:
Sakset ja kerät, ja korit, ja sukat,
Kupit ja lasit, ja kuvat, ja kukat.

Tuossa telmeissään
Katsahti peiliin hän -
Ja mitä näki siellä?
Toisen pukin vielä.
Sitä uhkaa sarvillansa -
Toinenpa se uhkaa kanssa;
Huutaa sitten pöö ja pää -
Toinenkaan ei vaiti jää.
Silloin pukki vihoissaan
Rientää tuota puskemaan,
Töytää peiliin ankarasti -
Nytpä kävi kamalasti:
Meni palasiksi juuri
Mamman uusi peili suuri!
Tulkaa, tulkaa auttamaan!
Pukki tekee pahojaan!
(Samuli S. 1878, 14-15.)

Seminaarien opettajat sekä tulevat kansankasvattajat pitivät huolta, että nuorisolle riitti hyvää ajanvieteaineistoa myös kotona ja vapaa-aikana. Hyvän menekin saavutti Sortavalan seminaarin lehtorin Abraham Pietikäisen (1848-1911) toimittama kokoelma *Runoja lapsille luettawaksi kotona ja koulussa*. Runot ilmestyivät viitenä erillisenä vihkosena vuosina 1884, -86, -90 ja -91, kaikkiaan kolmena painoksena. Ensimmäiset vihkoset vuodelta 1884 olivat omakustanteita, tämän jälkeen Pietikäisen runokirjat kustansi käkisalmelainen M. Lankinen.

Toimittaja esittelee tavoitteensa *Runoja lapsille luettawaksi kotona ja koulussa* -kirjasen esipuheessa:

> Näiden runovihkojen tarkoituksena on tarjota sekä koulussa että kotona eri kehkeytymiskannalla olewille lapsille lukukirjain ohessa monipuolisempaa runollista lukemista kuin myöskin huojentaa kansakoulun oppilaille koulussa käytettäwäin laulujen sanain oppimista. (Pietikäinen 1884, Esipuhe.)

Pietikäinen myös ilmoittaa, mistä runoille löytyvät mahdolliset nuotit. Yksi tärkeä lähdeteos on kuitenkin jätetty pois, mutta toimittaja puolustautuu: "Wänrikki Stoolin tarinoista ei ole näihin wihkoihin otettu, koska Kansanwalistusseuran toimittamia täydellisiä laitoksia näistä runoista löytyy helpolla hinnalla saatawissa."

Runoja lapsille -sarjan ensimmäisen vihkon motto kuvaa kirjan kokoamisperiaatetta:

> Jumalaan usko meille on tärkein,
> Joka toiwomme perustus on,
> Rakkaus kaikista kuitenkin suurin,
> Rakkaus ijäinen, loputon.

Ensimmäisen runovihkon alkuun on otettu pari Luojalle kiitollisuutta osoittavaa aamurunoa. Aamuun ja iltaan liittyvät kiitoslaulut ja -rukoukset kuuluivat oleellisena osana myös ruotsalaisten lasten koululaulukirjoihin (vrt. Netterstad 1982, 230). Ne oli usein ryhmitelty vuodenaikojen mukaan. Näin Suomessakin.

Pietikäisen runovihkoissa on mukana virsiä ja runoja muun muassa A. Oksaselta (Huokaus työtä alkaessa, Savolaisen laulu), J. Juteinilta (Lapsen laulu leskelle, Suomalaisen arwo[1], O. Wuoriselta (Poikain laulu mäkeä laskiessa, Wappu, Sonetti jne.), T. Hagmanilta (Mansikka-aikana), Samuli Suomalaiselta (Mirri sairastaa, Uutispuuro jne.), K. Killiseltä (Koululelämästä), N. Järwiseltä (Lasten joululaulu), Lönnrotilta (Turwatkaamme Jumalaan), Runebergilta (Maamme), Suoniolta (Suksimiesten laulu, Pohjolan walkeneminen, Isänmaan virsi), Olli Kymäläiseltä (Punkaharju), Abraham Poppiukselta (Warpunen). *Runoja*

---

1 Kyseessä on Juteinin Laulu Suomessa eli tuttu Arvon mekin ansaitsemme.

lapsille -valikoima, vaikka se on sisällöltään hyvin heterogeeninen, on kuitenkin perin suomalainen; käännettyä aineistoa on vähän ja vasta viidenteen runovihkoon on suomennettu esimerkiksi Topeliusta. Samassa vihkosessa, jossa on hänen runonsa Laps Suomen, on myös hänelle itselleen osoitettu runo. Kuitenkin sekä itse runoteosten julkaisuperusteet että niiden sisältö muistuttavat Topeliuksen vaateita lapsille soveltuvasta kirjallisuudesta (vrt. luku 3.2).

Lutherilaisen Evankeliumiyhdistyksen kustannuksella ilmestyi vuonna 1888 *Lasten laulukirja* -niminen 64-sivuinen pienikokoinen (11 x 8 cm) runovihkonen, alaotsikkona "Kristillisiä lauluja kodille ja kouluille". Helsingin Yliopiston kirjastossa runovihkonen on sijoitettukin hengellisiin laulukirjoihin. Siitä ilmestyi 2. painos vuonna 1889 ja 3. vuonna 1891, mutta vasta kolmas lisätty painos (= 4. painos), joka ilmestyi 1897, on mainittu Vaseniuksen bibliografiassa ja nimenomaan lasten- ja nuorten huvikirjallisuutena. *Lasten laulukirjan* aineisto on koottu pääasiassa *Siionin kanteleesta* ja ruotsinkielisestä pyhäkoulujen laulukirjasta *Sångbok för söndagsskolan,* mutta kristillishenkisten laulujen joukosta voi löytää jonkin maallisenkin laulun. Runojen tekijöitä ei ole mainittu, mutta mukana on ainakin suomalaisuusmiehen J.F. Granlundin (1809-74) laulu Täällä Pohjantähden alla, tunnettu nimellä Kotomaamme.

Vuonna 1892 ilmestynyt Otavan kustantama 22-sivuinen *Pieniä lauluja ja kuvia* muistuttaa kuvakirjaa. Se on aineistoni ainut nuotillinen runokokoelma. Vihkosen mustavalkoinen kuvitus on Venny Soldan-Brofeldtin (1863-1945), hän on ympäröinyt muun muassa nuotit kuvin. Runot vihkoseen oli kirjoittanut - ja todennäköisesti myös säveltänyt - nimimerkki E. Malm.[1] *Pieniä lauluja ja kuvia* -teoksen runoista on jäänyt eloon laulu Paimen-Liisan laulu ("Hoi, lehmikarja ..."). Runovihkonen on kookas (27 x 23 cm) ja sen värillisessä kannessa on päivänkakkarakimppu, kuten Venny Soldan-Brofeldtin vuonna 1894 ilmestyneessä kuvakirjassakin. Runovihkonen on kuvineen ja nuotteineen voinut täyttää montakin tehtävää perheessä.

Samana vuonna (1892) kuin *Pieniä lauluja ja kuvia* tuli markkinoille, julkaisi turkulainen Wilén ja kumppanit -kustannusliike 36-sivuisen *Isänmaallisia lauluja nuorisolle,* jonka tekijäksi nimiölehdellä ilmoitetaan Juho Hellman. Hän oli todennäköisesti 1854 Ylitorniossa syntynyt ja Oulussa 1917 kuollut kirjailija Johan Fredrik Hellman, joka käytti toisinaan myös nimeä Hellemaa.[2]

Juho Hellman on laulukirjansa esipuheeseen mainokseksi liittänyt SKS:stä lähetetyn ja 26.10.1886 päivätyn kirjeen katkelman: "Runojenne puhdas siweellinen ja samalla harras isänmaallinen henki on kiitettäwä", sekä fennomaniaa henkivän mottorunonsa:

---

1 E. Malm -nimen takana oli ilmeisesti Emma Malmsted (vrt. Alli Tryggin kirje 1894).

2 Vuonna 1892 toimitti Juho Hellman -niminen henkilö myös *Lempilauluja nuorisolle* -kokoelman, mutta teosta ei ole luokitettu lasten- ja nuortenkirjallisuudeksi.

Sulosti soi suomenkieli
Suomalaisen runoissa,
Suomenkieli, Wäinön mieli
Kaswaa maamme saloissa.
Oi!- kuin sanon sen:
Kotimaa on suloinen."

Kirjasessa on 17 runoa ja ne ovat syntyneet niin, että Juho Hellman on tuttuihin sävelmiin tehnyt uudet sanat. Kokoelman ensimmäinen runo Meidän maamme on sovitettu Arvon mekin ansaitsemme -runon sävelmään:

Katso, kuin on kaunokaiset
Meidän maamme rannikot,
Katso!, kuinka ihanaiset
Salmet, saaret, nurmikot,
Käykää kaikki, katsokaatte,
Sulon Suomen nähdä saatte!
Laupias Luojamme,
Turwamme, suojamme,
Warjele, suojele Suomeni maa.

Kuten Ruotsinkin lasten lauluissa ja runoissa, Juho Hellmanin ja monen muun 1800-luvun runoilijamme teksteissä luonnonihailuun on siroteltu uskonnollisuutta ja isänmaallisuutta. Meillä tämä annos oli vielä naapurimaatakin voimakkaampi (vrt. Netterstad 1982, 216-136).

Myös *Pieni helmivyö. Suomen runoja koulunuorisolle,* jonka Werner Söderström tuotti 1895, on täynnä tunnettujen tekijöiden isänmaallisia runoja, muun muassa A. Oksasen Isänmaalle, J.H. Erkon Isänmaani ja J.L. Runebergin Maamme. Kaikkinensa on tuntematon toimittaja koonnut *Pieneen helmivyöhön* parasta kotimaista lyriikkaa *Kantelettaresta* J.H. Erkkoon. *Pieni helmivyö* muistuttaa toimitusperiaatteiltaan Julius Krohnin merkittävää kokoelmaa *Helmivyö* vuodelta 1866. Kai Laitisen mukaan *Helmivyö* oli ensimmäinen huolella tehty suomenkielisen runouden antologia, joka "avasi uusia näköaloja menneisyyteen päin" (1981, 210). Ilmeisesti *Pieni helmivyö* pyrki olemaan samantapainen lasten ja nuorten käyttöön sopiva runokokoelma. Suuri joukko *Pienen helmivyön* 60 runon tekijöistä, kuten Immy (Immi Hellén), Alli Nissinen, Kustaa Killinen, Samuli S., P.J. Hannikainen, Suonio ja Olli Vuorinen, ovat tulleet tutuiksi nimenomaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden tekijöinä.

Pienestä helmivyöstä otettiin toinen painos vuonna 1899, jolloin siihen oli tullut neljä runoa lisää. Toisen painoksen toimittajaksi ilmoitettiin J. Wäänänen. Saattaa olla, että myös alkuperäisteos on hänen valintansa tulos. Kirjalla oli hyvä menekki, sillä jo vuonna 1901 siitä otettiin kolmas painos.

Vuonna 1895 ilmestyi toinenkin "runokimppu" nuorisolle. Kyseessä on opettaja Maria Ramstedtin (1852-1915) kokoama 343-sivuinen *Helmikimppu valittuja lauluja Suomen nuorisolle.* Tälläkin tuotteella näytti

olleen menekkiä, sillä kustantaja G.W. Edlund on ottanut siitä lisätyn toisen painoksen jo 1904. Kirjan ensi painoksessa ei toimittajan nimeä ole mainittu ja kokoelmaan sisältyvissä omissa runoissaan Maria Ramstedt esiintyy hieman yllätyksellisesti miehen nimellä käyttäen nimimerkkiä Martti Humu.

Kustantaja kertoo julkaisunsa motiivit *Helmikimpun* ensimmäisen painoksen esipuheessa:

> Käsillä olevan pikku runo= ja laulu=kokoelmaan on walittu parhainta, mitä tätä nykyä runollisuudesssamme on joko alkuperäisenä tai suomennoksena. "Helmikimpun" tarkoituksena, kaikessa waatimattomuudessaan, on kansamme kaswawan nuorison laulu=innon elwyttäminen. Koska tämä kokoelma samalla myöskin kansamme lapset tutustuttaa niinhywin oman maamme, kuin ulkomaidenkin parhaimpain runoilijain laulujen kanssa, saawuttanee se tarkoituksensa kaksinkertaisesti.

Kustantaja ilmoittaa lisäksi, mitä merkinnät runojen yhteydessä tarkoittavat. Jos esimerkiksi tekijä tai "sepittäjä" - mitä nimitystä kirjoittaja käyttääkin - on tuntematon, kappaleen loppuun painettu nimi kertoo, mistä lähteestä runo on saatu.

Esipuheessa viitataan myös lauluhistoriamme tärkeään hetkeen 13. kesäkuuta 1848, jolloin ensi kertaa kaikui Paciuksen säveltämä J.L. Runebergin kirjoittama Maamme-laulu. "Koska kirjallisuutemme kaipaa tällaista laulukirjaa, kustantaja rohkenee toiwoa, että usea laulun harrastaja, moni sen ystäwä ja suosija on tätä laulukokoelmaa ilolla terwehtiwä", sanoo kustantaja lopuksi ja päättää Oksasen *Säkenistä* otettuun runovärssyyn:

> Siispä lauluni, sä lennä
> Säkeniä säihkyden!
> Nuorten mieltä miellytellen
> Sytytellen sammuen.

Esipuhe toistaa jo edellä kerrottuja periaatteita, joilla tällaisia runo- ja laulukokoelmia tehtiin. Niiden piti olla isänmaallisesti kohottavia ja mieluimmin kristillissiveellisiä sekä sisältää aikakautensa arvostamilta, luotettavilta kirjailijoilta koottuja tekstejä.

Vuosi 1895 oli varsin antoisa lyriikan osalta. Myös Raittiuden Ystävät julkaisi omiin tarkoituksiinsa "värssykirjan", *Toiwon liiton laulukirjan*. Vasenius on tämänkin, kuten mainitut muut teokset, luetteloinut lasten huvikirjallisuuteen. *Toivon liiton laulukirjan* ensi painoksessa on 24 sivua, mutta vuonna 1896 ja 1897 otetuissa uusissa painoksissa laulukirjan koko kasvoi 96 sivuun. Kirjassa on mukana virsi Mä silmät luon ylös taivaaseen, Immi Hellénin Lasten rukous, A. Oksasen Savolaisen laulu, Topeliuksen Kesäpäivä Kangasalla. Runontekijänä on ollut myös aktiivi raittiusmies Matti Helenius-Seppälä. *Toiwon liiton laulukirja* päättyy hänen vaatimattomaan raittiusaatetta propagoivaan runoonsa Wesi, josta näytteenä sen viimeinen säkeistö:

Wesipoikiahan me
Ollaan tietystikin,
Puhtaaks, iloiseksi se,
Kirkkaiks silmäsikin
Tekee; ain on puhdasta,
Kirkasta kuin hopea.

Toiwon liiton laulukirjaan on otettu mukaan melko runsaasti virsiä sekä *Suomalaisesta virsikirjasta* että *Harpun sävelistä*; sen takakansimainoksessa vuodelta 1897 virsiä ilmoitetaan kokoelmassa olevan peräti 210. Nuorisolle suunnatussa raittiusaatteessa näyttää uskonnollisuus olevan keskeisellä sijalla.

Hyvin monet aineistoni kirjat toimivat siis laulukirjoina, ja tämä on tuotu julki myös otsikoinnissa. Tietyn kirjailijan nimellä kulkevia runoteoksia joukossa on vain kolme sekä neljäntenä vielä E. Malmin *Pieniä runoja ja kuvia* -teos. Yksi tekijän nimellä kulkeva teos on *Lasten runoja I.* Kyseessä on A. Federleyn ja Jenny Nyströmin kuvin somistettu Immi Hellénin runokokoelma, joka ilmestyi Werner Söderströmin kustannuksella vuonna 1898. *Lasten runoja* -kokoelmaan sisältyvät tunnetuimmat Hellénin pikku runoista, mm. Paimenpoika ("Jäi toiset aamulla nukkumaan"), Oravan pesä, Joulukirkkoon ("Kello löi jo viisi"), Enkeli ohjaa ("Maan korvessa kulkevi"), Kellot kaikuu, Olen pieni ("Mä olen niin pienoinen"). Kirjan alkuosa on kokonaan Immi Hellénin omaa tuotantoa, 40 viimeisellä sivulla on suomennoksia ja mukailuja, muun muassa neljän Topeliuksen runon suomennos.

Lasten runoja I:n alkulauseessa tekijä sanoo: "Nämä pienet runoni lähetän tässä pikku ystävilleni huvikkeeksi koti- ja koulutyön lomaan. Tähän ensimmäiseen vihkoon olen etupäässä kirjoittanut pienemmille lapsille soveltuvia - ehkä tuota tuonnempana tulee suurempien vuoro." Hellénin omiin runoihin pohjaavaa varttuneempien nuorten runokirjaa ei 1800-luvulla ilmestynyt. Hellén kuitenkin kokosi *Lasten lauluja* -kokoelman, joka ilmestyi Vihtori Peltosen toimittamassa sarjassa Kyläläisten kirjasia vuonna 1899. Kokoelmassa ei sen 48 laulun tekstittäjää ole mainittu, mutta sen sijaan kyllä kirja, josta runo kulloinkin on otettu. Siinä on mukana esimerkiksi *Kantelettaren* runoja, Lasten virsi ("Mä silmät luon ylös"), Kouluvirsi ("Oi Herra kaikkivaltias"), P.J. Hannikaisen Mökin laittaja sekä vain jokunen Hellénin oma runo (mm. Kellot kaikuu); viimeiseksi on sijoitettu laulu "Olet maamme armahin Suomenmaa".

Vaikka Immi Hellénin runotuotanto oli varsin runsas - runoja ilmestyi lukuisten lastenlehtien palstoilla ja kirjailija itse arveli kirjoittaneensa niitä kaksi-kolmetuhatta - hänen lyriikastaan ilmestyi laajempi kokoelma vasta vuonna 1930. Immi Hellén ihaili Julius Krohnin, Zacharias Topeliuksen ja Uno Cygnaeuksen elämäntyötä, ja hän on omistanut heille kaikille runot kokoelmassa *Lasten runoja I.* Vaikka hänen ihanteelliseen runouteensa kuului myös huumoria, isänmaallisuus, uskonnolli-

suus ja vanhempien kunnioitus nousivat muiden arvojen yläpuolelle. Immi Hellénin sydäntä lähellä olivat Merikosken mukaan myös eläinsuojelu- ja raittiustyö (1951, 25).

Vuosisadan lopulla ilmestyi vielä yksi *Lasten laulukirja*. Kyseessä on Pelastusarmeijan vuonna 1899 tuottama runokooste, joka sisältää 32 synnintuntoa kolkuttavaa ja kuolemasta kertovaa runoa. Tämänkään toimittajaa ei ole ilmoitettu.

Näyttää siltä, että 1800-luvulla ilmestyneisiin, nuorisolle suunnattuihin runovihkosiin on kerätty kyseisen ajan arvostetuinta ja pääasiassa kotimaista runoutta. Vaikka niihin sisältyvät monet virret, kansanlaulut, isänmaalliset ja paikalliset laulut olivatkin alkuaan suunnatut aikuisille tai koko kansalle, suomalaislapsille oli jo 1800-luvulla, toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa, tarjolla runsaasti juuri nimenomaan heitä varten tehtyjä runoja. Niiden tekijöinä kunnostautuivat eritoten Hellén, Nissinen, Suomalainen, Suonio, Killinen, Hagman ja Wuorinen.

Luetellessaan lapsille ja nuorille soveltuvaa kirjallisuutta *Helsingfors Tidningarissa* vuonna 1855 Z. Topelius antaa runoille ja lauluille siunauksen; hyvää kirjallisuutta ovat hänen mukaansa "sellaiset laulelmat ja muut runot, jotka sivistävät sydäntä ja harjoittavat muistia joko laulettaessa tai ulkoa opetettaessa" (vrt. luku 3.2). Vuonna 1875 pidetyssä kansakoulukokouksessa, jossa pohdittiin muun muassa laulunopetuksen tehtäviä, lehtori Swahn totesi:

> Laulu vahvistaa oppilaissa kaunotuntoa, siveellistä tuntoa ja uskonnollista tuntoa, joita kaikkia kannattaa kansallistunto. Sen tähden kansakoulussa pitää harrastaa ei yksin uskonnollisia lauluja vaan erityisesti isänmaallisia, kansallisia lauluja. (Ks. Tuomikoski-Leskelä 1979, 68.)

Tämä sama ajatus heijastui myös viime vuosisadan toisen puoliskon runsaasta runo- ja laulukirjatuotannosta, jolla maamme nuorisoa muokattiin yhtenäiskulttuurin kristilliskansalliseen henkeen hyvin tehokkaalla tavalla.

5.4 Kuvakirjat

Koska olen käsitellyt 1800-luvun kotimaista kuvakirjatuotantoa useassakin artikkelissa (mm. 1983, 1985), keskityn tässä 1851 ja 1899 välillä ilmestyneiden kuvakirjojen yleispiirteisiin sekä alkuperäisiin suomenkielisiin tuotteisiin.

Kuvakirjalla tarkoitan kuvitettua kirjaa, jossa on oleellisesti tekstiin liittyvä kuva vähintään puolessa sivuista (vrt. Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1988). Kuvakirja on kirjallisuustyypeistä selkeimmin tunnistettavissa pienten lasten lukemistoksi, vaikka lukijan puhuttelu ei

olisikaan suoraa. Aivan ilmeisesti kuvakirjan viesteissä myös heijastuvat herkimmin aikakauden lapsikäsitys, hyväksytty kasvatusideologia sekä taidekasvatusaatteet.

Aineistossani on yhteensä 149 kuvakirjaa. Tutkimanani ajankohtana kuvakirjoja ilmestyi kuitenkin huomattavasti enemmän. Kirjoista, jotka Vasenius on ottanut bibliografiansa systemaattiseen luokkaan 9C tai 9G (lasten ja nuorison huvikirjallisuus), vajaus näytti suurimmalta juuri kuvakirjoissa. Lisäksi on muistettava, että Vaseniukselta puuttuu koko joukko nimenomaan kuvakirjoja, joita kustantajat ovat mainostaneet ilmestyneiksi. Toisin sanoen, mikäli kaikki ilmestyneiksi mainostetut kirjat olisi tavoitettu, olisi kuvakirja-aineisto kasvanut puolella sadalla. Kuvakirjojen käsittelyä on haitannut myös olematon bibliografinen informaatio.

Tyypillinen kuvakirjan teksti 1800-luvulla oli runomuotoista; tutkimuksessani tällaisia on 86 kappaletta. Kuten sivulla 73 olevasta taulukosta 5 ilmenee, ei 1850-luvulla ilmestynyt yhtään varsinaista kuvakirjaa. Tosin vuonna 1871 julkaistun Herra Koipeliinista kertovan kuvakirjan ensi versiot tulivat koko kansan iloksi turkulaisen J.W. Lilljan arkkivihkosina jo 1859 ja liitettiin 1862 kansankirjastosarjaan Lukemisia kansalle. Sarjan numeroissa 102-103 ja 160-161 Koipeliinin tarina jää kuitenkin kesken. Kokonaisena tämä geneveläisen professori Rodolphe Töpfferin M. Cryptogame[1] saatiin suomeksi siis vasta vuonna 1871 G.E. Eurénin suomennoksena. Jo keväällä 1857 oli G.E. Eurén julkaissut toimittamassaan *Sanomia Turusta* -lehdessä saman Koipeliinin linnustus - kuvakertomuksen 14-osaisena (Kaukoranta & Kemppinen 1982, 169).

1860-luvulla ilmestyi kolme kuvakirjasuomennosta: vanhaan englantilaiseen lastenkamariloruun perustuva *Kaisa rouva ja hänen kissansa* vuonna 1865, vuonna 1869 saksalaisen Oscar Pletschin kuvakirja *Pienokaiset*, johon runot oli suunnitellut Julius Krohn, sekä ensimmäinen Heinrich Hoffmannin *Jöröjukka*-suomennos *Lasten joulu-tauluja eli opettavaisia juttuja kuvinensa* 1869 (vrt. luku 4.5)[2]

Alkuperäinen kotimainen kuvakirja otti ensi askeleitaan 1870-luvulla. Rafael Hertzbergin kirjoittama ja Rudolf Waldemar Åkerblomin kuvittama sekä kustantama *Ur lifvets vår* ilmestyi vuonna 1875 ja sen suomennos *Lapsien elämästä* -nimisenä samana vuonna kuin alkuperäisteoskin. Toinen kotimainen kuvakirjanäyte on Alexandra Frosterus-Sål-

---

1 Monsieur Cryptogame ilmestyi ensi kerran pariisilaisessa lehdessä *l'Illustration* 25.1.-19.4.1845 (Kempkes 1979, 546). Vuoden 1871 suomennoksen nimeksi tuli *Herra Koipeliinin merkilliset matkat ja eriskummaiset kohtalot maalla ja merellä, jälkeen-jäänein paperiensa mukaan kerrotut ja 146 kauniilla puupiirroksilla valaistut.*

2 Julius Krohnin tai Suonion nimeä ei *Pienokaisten* nimiölehdellä näy, sen on ilmoittanut Vasenius bibliografiassaan. Jöröjukka-suomentajaa ei myöskään ole mainittu kirjassa. Kaikista 1860-luvun suomenkielisistä kuvakirjoista ilmestyi 1800-luvulla kolme painosta.

tinin kuvittama ja Zacharias Topeliuksen kirjoittama *Barnens sommar på landet* vuodelta 1878. Sen suomensi B.F. Godenhjelm ja kuvakirja ilmestyi nimellä *Lasten kesäinen elämä* vuonna 1882. Molemmat kuvakirjat ovat mustavalkoisia, teksti runoa. Kaikkiaan 1870-luvulla ilmestyi 29 kuvakirjaa. Tutkimukseen tavoittamistani neljästä kirjasta, jotka Vasenius on ilmoittanut kuvakirjoiksi, kuitenkin kuvat puuttuvat (ks. luku 4.3).

Kuvakirjoissa olevien painovuosien perusteella näyttäisi 1880-luvulla ilmestyneen 21 kuvakirjaa. Luku kuitenkin nousee kahdeksalla, kun otetaan mukaan myös Vaseniuksen bibliografioihin kyseisellä vuosikymmenellä ottamat ilman painovuotta olleet kuvakirjat. Samoin käy 1890-luvulla. Tarkan ilmestymisajan sain selville vain 16:n tämän kymmenluvun kuvakirjasta. Ilman painovuotta ilmestyneitä kuvakirjoja on aineistossani yhteensä 78 kappaletta, näistä 18 on kirjattu Vaseniuksen bibliografiaan ajalta 1892-95 ja lähes viisikymmentä ajalta 1896-1900.

Ensimmäinen alkuperäinen suomenkielinen kuvakirja on vuonna 1882 ilmestynyt G.W. Edlundin kustantama *Kuvia Suomen lasten elämästä*. Sen runomuotoisen sujuvan tekstin on laatinut Juhani H. eli Nurmeksessa syntynyt P.J. Hannikainen (1854-1924). P.J. Hannikainen valmistui kuvakirjan ilmestymisvuonna kemian maisteriksi; myöhemmin hänet on tunnettu paremmin musiikkimiehenä. Kuvittajana tässä monivärikuvakirjassa on Katajanokka-kuvillaan ja *Lapsien elämästä* -kuvakirjallaan jo ansioitunut helsinkiläistaiteilija Rudolf Waldemar Åkerblom (1851-1925). Kirja ilmestyi samana vuonna myös ruotsinkielisenä, nimenään *Finsk Bilderbok*.

Vuonna 1887 julkaisi Werner Söderström 48-sivuisen kuvakirjan *Uusia Mustalaisia*. Kirjan koristeellinen punamustavalkoinen kansi antaa lisätietoja: "Ernst Ljungh'in leikatessa heistä laulanut Savonniemen Kaisu". Ernst Ljungh oli ruotsalaisyntyinen silhuettikuvien taitava leikkaaja ja otsikon mustalaiset tarkoittavatkin hänen mustia varjokuviaan. Savonniemen Kaisu taas oli Alli Nissinen. Hänen laaja tuotantonsa tulee esille luvussa 5.7. *Uusia Mustalaisia* sisältää 21 runoa eläimistä ja lapsista, ensi sivulla on kuva Z. Topeliuksesta ja hänelle omistettu ihaileva runo.

1890-luvulla ilmestyi kaksi alkuperäistä suomenkielistä kuvakirjaa sekä yksi kaksikielinen kuvakirjaa muistuttava kuvasalkku. Ensimmäinen näistä on kiertokoulunopettaja J.H. Tuhkasen (1851-1932) kirjoittama ja 1800-luvun aktiivisen ja monipuolisen kuvataiteilijan Alexander Federleyn (1864-1923) kuvittama *Lasten kuvakirja*, jonka kustansi vuonna 1893 Hj. Hagelberg. Tuhkasen hieman arkinen proosa- ja runomuotoinen teksti ja Federleyn ruskeasävyinen kaunis kuvitus muodostavat epäyhtenäisen kokonaisuuden.

Toisen 1890-luvun kotimaisen kuvakirjan, tyylikkään mustavalkoisen *Suomalaisen kuvakirjan*, oli tehnyt taiteilijapariskunta Aho. Sen tuotti markkinoille W. Hagelstam vuonna 1894. Venny Soldan-Bro-

feldtin kesäistä elämää esitteleviin maalaiskuviin, joita usein reunusti jugendille tyypillinen kuviointi, on Juhani Aho (1861-1921) laatinut kalevalamitalla tekstin.

Soldan-Brofeldtin kuvat, joita on 14, on sijoitettu kuvakirjan aukeamalla oikealle, teksti vasemmalle. Myös Tuhkasella on erikseen kuva- ja tekstisivu. Sen sijaan *Kuvia Suomen lasten elämästä* -kirjan ratkaisu on toisenlainen: sinisen ornamentin pyöreästä aukosta voimme katsella lasten puuhailua sisällä pirtissä tai kesäkeinulla, puron varrella, marjametsässä tai kelkkamäessä ja lukea siitä kertovan runon kuvan alapuolelta. Kuudessa kuvassa isosisko hoivaa pienempää lasta, mutta pojat, jotka ovat saaneet erisnimenkin (Veikko, Lauri, Vilho, Paavo ja Pekka), veistelevät veneitä, rakentelevat vesimyllyä, pyydystävät lohia tai laskevat mäkeä. *Kuvia Suomen lasten elämästä* -kuvakirja vahvistaa poikien ja tyttöjen roolikuvia. Venny Soldan-Brofeldtin ja A. Federleyn kuvissa ovat mukana myös aikuiset, isät ja äidit, joiden työntekoa ja puuhailua lapset voivat seurailla. *Kuvia Suomen lasten elämästä* sisältää nimensä mukaisesti vain kuvia lasten elämästä kesällä ja talvella eri puolella Suomea.

Vuonna 1895 ilmestyi Werner Söderströmiltä erikoislaatuinen taideteos *Annas sommar - Annan kesä*, kuvasalkku, joka sisältää kahdeksan Hanna Frosterus-Segerstrålen akvarellia ja Zacharias Topeliuksen runot ruotsiksi ja suomeksi. Kömpelöhköt runosuomennokset oli tehnyt Kaarlo Forsman. Kyseessä on ilmeisesti ensimmäinen varta vasten lastenhuonetta varten tehty kuvakokoelma. Tämän harvinaisen painotuotteen syntyä selittänee vuosisadan vaihteen ruskinlais-morrislainen[1] taidekasvatusaate. Suuntaus korosti ympäristön ja kodin kauneusarvojen tärkeyttä ja tavallisen kansan ja lasten esteettisen kasvatuksen ideaa (vrt. Huuhtanen 1984, Kuivasmäki 1988 ja Tuomikoski-Leskelä 1979).

Annas sommar - Annan kesä kertoo, kuten nimikin sanoo, Anna--tytön kesän vietosta. Varsin isokokoisissa tauluissa (37,7 x 50 cm) kuvataan muun muassa marjanpoimintaa, kahvin vientiä heinäpellolle, uintia ja juhannuskokkoa. *Annan kesän* kuvista huokuu rauha ja turvallisuus; lapsen lähellä on usein vanhus. Vanhusten, isovanhempien sylissä lepää raamattu tai virsikirja, ja kun Anna valmistelee mummonsa syntymäpäivälahjaa, se on tietysti paras, mitä voi ajatella, Raamattu. Alla on Forsmanin kyseisen runon suomennos ja Topeliuksen alkuperäisteksti.

Mummun 70 syntymäpäivä.

Nyt mummu kaiketi riemahtaapi,
Ruusuilla kirjan kun nähdä saapi,
Sen korukoukerot, vaski-ha'at.

Farmors 70:de födelsedag.

Si, nu skall farmor bli riktig glader,
När hon ser boken pa rosenblader
Med messingsknäppen och granna slängar,

---

1 Englantilainen arkkitehti-maalari, runoilija ja sosialistinen uudistaja William Morris (1834-96) korosti elinympäristön ja arkisten esineiden kauneutta ja häntä pidetään nykyaikaisen taideteollisuuden luojana. John Ruskin, ks. seuraavat sivut.

Ma käytin siihen nuo marjarahat.
Se kallis on, maksa kolme markkaa;
Sen vaati, luulen, se saksa tarkka.
- Voi julmaa kolme? mull' kaks' on vaan!
- Kai kolmannen Jumalalta saan.

Jag har ju köpt den för lingonpengar.
Han är nog dyr, sade herrn i boden,
Han kostar tre mark, om jag förstod'en
- Voj, jemmer, tre? Och jag har blott två!
- Nå, tredje marken skall Gud bestå.

Hanna Frosterus-Segerstråle (1867-1946) oli syvästi uskonnollinen ja hänen omissa lastenkirjoissaan sekä muissa kaunokirjallisissa teksteissään korostetaan velvollisuudentunnetta ja omantunnon puhtautta. Taiteilija ihaili Puvis de Chavannes'ia ja Millet'tä (Schoultz 1984, 107-108), ja hänen omaa tuotantoaan leimaa esikuvien tavoin ihannoiva realismi, pyrkimys harmoniaan sekä työn ja levon orgaanisen yhteyden kuvaaminen.

Z. Topelius oli *Annan kesän* ilmestyessä 77-vuotias ja oli edellissyksynä saanut lievän halvauksen. Sitä hän piti merkkinä lähdön hetken lähestymisestä, ja vaikka hänen terveytensä vähitellen koheni, hän vietti vuoden 1895 hiljaisuudessa. Topelius luotti elämänsä loppuun saakka kaitselmuksen johdatukseen (vrt. Noro 1968). *Annan kesän* runoissakin heijastuu rauhallinen suhtautuminen kuolemaan.

Annan kesän taiteilijoiden maailmankatsomus muistuttaa englantilaisen taidefilosofin John Ruskinin (1819-1900) näkemyksiä. Ruskinille taiteen merkitys on sen moraalisessa puhtaudessa ja samalla sen jumalallisuudessa, jota se moraalillaan ilmaisee; Ruskinin mukaan oikeaa taidetta ei synny ilman oikeata moraalista tilaa (vrt. Huuhtanen 1984, 132).

Monen suomalaisen kuvakirjan alkukoti 1800-luvulla oli aivan ilmeisesti Saksa, kuten Ruotsinkin kuvakirja-aineiston (vrt. Kåreland 1985, 40). Osa Suomeen tulleista kuvakirjoista on painettukin Fürthissä. Oscar Pletschin ja Heinrich Hoffmannin ohella kolmas saksalainen kuvakirjantekijä, jonka teoksia painettiin 1800-luvulla useampia, oli Heinrich Leutemann. Hänen *Kotieläimet*-nimisestä kuvakirjastaan otettiin kolme painosta; "värssyt" on nimiölehdellä mainittu Suonion eli Julius Krohnin tekemiksi. Vuosina 1898-99 ilmestyivät kuvakirjat *Suonion lastenrunoja I* ja *Suonion lastenrunoja II*, edellisen alaotsikkona Pienokaiset, jälkimmäisen Kotieläimet. Molemmat kirjat pohjaavat saksalaisiin alkuperäisteoksiin, edellinen Oscar Pletschin suomennettuihin kuvakirjoihin *Pienokaiset* ja *Kylän lapset*, jälkimmäinen Leutemannin kuvakirjaan *Kotieläimet*, joka oli suomennettu ensi kertaa jo 1872. Suonion nimellä kulkevista runokirjoista ensimmäisessä ilmoitetaan, että Venny Soldan-Brofeldt mukailee kuvissaan Oscar Pletschiä, mutta *Suonion lastenrunoja II* -kuvakirjan kuvitus menee täysin Venny Soldan-Brofeldtin nimiin.

Kirjailijan tai taiteilijan nimellä kulkevat kuvakirjat ovat 1800-luvun loppupuolella enemmänkin poikkeus kuin sääntö. Poikkeuksena mainittakoon Ottilia Adelborgin kuvakirja *Siisti Pelle ja Naskun kylä*, joka ilmestyi samana vuonna (1896) Ruotsissa kuin meillä Werner Söderströ-

min tuottamana suomennoksena.

Varsin aktiivinen kuvakirjojen kustantaja oli viipurilainen Clouberg, jolla tuntui olleen varsin hyvät yhteydet saksalaisiin kirjamarkkinoihin ja painotaloihin. Cloubergin runsaan kuvakirjatuotannon alkuperämaa oli useimmissa tapauksissa ilmeisesti juuri Saksa. Vaikka monet kuvakirjat tuotettiinkin ulkomailta, niihin tarvittiin suomalaista tekstiä. Ahkerimpia "värssyjen" tekijöitä olivat Tyko Hagman, Kustaa Killinen ja Enok Rytkönen; heistä Tyko Hagman uurasti kokoon suuren osan Cloubergin kuvakirjojen teksteistä.

Kotimaisten kuvakirjojen tuottamisessa Suomi ei jäänyt kovin paljon jälkeen muista pohjoismaista. Ensimmäiset alkuperäiset tanskalaiset kuvakirjat *Peters Jul* ja *Aarets tolv Maaneder* ilmestyivät vuonna 1866 (Stybe 1983, 87-91), norjalaisten kuvakirja *Norsk billedbog for børn* täytti 100 vuotta 1988 (vrt. Ørjasaeter et al. 1981, 312). Ruotsalaiset saivat ensimmäisen alkuperäisen monivärikirjansa samana vuonna 1882 kuin suomalaiset. Se oli Jenny Nyströmin kuvittama *Barnkammarens bok* (esim. Hallberg 1985, 16-17). Englannissa kirjankuvituksen ja kuvakirjan uusi tuleminen tapahtui 1860-luvulla, jolloin kehitettiin uusia painomenetelmiä monivärityksen käyttämiseen. Edelläkävijänä oli muun muassa kirjanpainaja Edmund Evans (Feaver 1977, 16-17), jonka taiteilijakaartiin kuuluivat niin Walter Crane kuin Kate Greenawaykin.

Myöskään monivärikuvituksen alalla Suomi ei suinkaan ollut takamaa, siitä on todisteena G.W. Edlundin kustantama, F. Tilgmannin kirjapainossa tehty nelivärisin litografioin kuvitettu *Kuvia Suomen lasten elämästä*. Kaikki kotimaiset varsinaiset kuvakirjat ovat kovakantisia ja niiden paperi hyvälaatuista. Suuri osa kuvakirjoista on kuitenkin edellisiä pienikokoisempia, vihkomaisia ja painopaperiltaan huonompia. Useimmiten kirjasen sivulle on kasattu irrallisia kuvia ja alle sorvattu niihin liittyvä teksti. Ne vastaisivat suunnilleen tämän päivän katselukirjaa, ja ehkä ne toimivatkin eräänlaisina oppikirjoina.

Aivan kuten Ruotsin 1800-luvun kuvakirjat kuvaavat suomalaisetkin jokapäiväistä elämää maaseudulla (vrt. Kåreland 1985): lasten pieniä askareita, vanhempien ja nuorempien auttamista ja niin edelleen. Ne opettavat asioita ja elämäntapoja, kehottavat rakastamaan ja kunnioittamaan Jumalaa, vanhempia ja isänmaata. "Näin raitist ihanata maata/ en koskaan hyljätä mä saata", laulaa Lapin poika vuoden 1882 kuvakirjassa *Kuvia Suomen lasten elämästä*. Niistä heijastuu myös tyypillinen nostalginen ja romanttinen lapsikäsitys. Selvästi se tulee ilmi esimerkiksi aiemmin (luku 2.1) lainaamassani Keinulla-runossa. Fantasiaa ei kuvakirjoissa juuri ole; sitä esiintyy vain vierasperäisissä, tunnettuja kansanloruja tai -satuja mukailevissa vihkosissa, kuten Kaisa-rouvassa sekä Punahilkka- ja Saapasjalkakissa-saduissa. Kuvakirjat mukauttavat lasta yhteiskuntaan sekä kuvan että tekstin keinoin.

Kuvakirjatuotanto kasvoi Suomessa vuosina 1851-1899 verrattain nopeasti ja lähes samassa tahdissa kuin naapurimaassamme Ruotsissa.

Kuvakirja on aina kallis tuote kustantajalleen, ja 1800-luvulla aivan yleisesti lainattiin ulkomaisia kuvalaattoja sekä jopa valmistettiin kuvakirjat kansainvälisinä yhteispainatuksina (vrt. Kuivasmäki 1985, 41; Kåreland 1980, 29).

Kuvakirja koettiin kalleudestaan huolimatta ilmeisen tärkeäksi fennomaanisessa Suomessa. Eric Johannesson toteaa kirjassaan *Den läsande familjen* (1980), että kuvitettu merkkiteos, kuten Carl Larssonin kuvittama *Fältskärns berättelser*, tukee perheinstituutiota. Se saattaa toimia lapsille kuvakirjana, sivistää laajaa kuulijakuntaa ääneenluettuna ja olla perheen statusta nostava koriste kirjahyllyssä (1980, 25). Kristin Hallbergin mukaan tällaisten teosten tuottamisen takana oli ajatus, että kirjallisuus yhdistää perheitä ja antaa tärkeän aseen myös porvarilliselle lastenkasvatukselle (1985, 12). Vielä suuremmassa määrin lastenkasvatusta voitiin ohjata kuvakirjojen kautta.

Sekä Grimmien sadut että Heinrich Hoffmannin *Jöröjukka* ovat herättäneet vilkasta keskustelua 1900-luvulla ja niiden soveltuvuutta lastenkamareihin on epäilty. Monipuolisesti sivistynyt fennomaani Yrjö-Koskinen pohtii samaa asiaa arvostellessaan *Lasten joulu-tauluja* -kirjan suomennosta *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* vuonna 1869:

> Kuvat niinkuin jututkin eivät ole hienointa laatua; mutta ne ovat pikku lapsen käsitykseen aivan omiansa, ja itse liiallisuutensa kautta varsin hupaisia ja varsin sattuvia. Ylevämpi runollisuus ei kuulu tämmöisten juttujen luontoon, mutta värsyt ovat laihinsa sieviä ja helposti muistoon pystyviä. Jollakin syyllä sopisi ehkä muistuttaa, että yksi ja toinen kirjan kuvista saattaa liian tylysti koskea lapsen hermoihin; tästä syystä olisi kenties sopinut pois jättää tuon pitkäsäärisen kraatarin, joka saksillansa leikkaa Peukalo-imijän Pekan molemmat peukalot poikki, kenties myöskin palavan Lauran, josta viimein ei muuta jäljille jää kuin suitseva tuhkaläjä. Luulemme kuitenkin, ett'ei ole haitaksi, jos lastenkin hermoja edes vähäisen karaistaan, sillä ehdolla nimittäin, ett'ei niiden siveydellistä tuntoa mitenkään eksytetä. Ja viime-mainitussa katsannossa ovat "Joulutaulujen" jutut aivan moitteettomat. (1869, 313.)

Yrjö-Koskisen arvostelulla on monia yhtymäkohtia tämän päivän keskusteluun ja moderniin lapsipsykologiaan, joka hyväksyy esimerkiksi Grimmien julmat sadut lapsen kehitykselle otollisina (vrt. Bettelheim 1984) - vaikka hän ei viittaakaan kauhumomenttien tuottamaan katharsikseen tai muuhun sen kaltaiseen. *Jöröjukka*-kuvakirja jäi kuitenkin jokseenkin yksinäiseksi ilmiöksi lapsuutta ihannoivien ja siloittelevien kuvakirjojen joukossa. Se kuului samaan sarjaan kuin jotkin kansansadut, joita suositeltiin nuorison lukemiseksi.[1]

---

1 *Lasten joulu-taulujen* takakannessakin mainostaa kustantaja K.E. Holm kirjoja, jotka yhtä lukuun ottamatta ovat kansansatuja. Joukossa on mm. Grimmien suosittu satu *Omenapuu* (esiintyy myös nimellä Katajapuu), jossa äitipuoli keittää miehelleen soppaa poikapuolensa päästä.

5.5 Antologiat ja kokoomateokset

Olen luokittanut alkuperäisiksi suomenkielisiksi antologioiksi ja kokoomateoksiksi teokset, joissa aineisto on selvästi suomalaista tai joissa suomalaista aineistoa on muunkielisen joukossa. Ryhmään lukeutuvat myös suomalaisten toimittamat antologiat.

Suuri osa Suomen nuorisolle vuosina 1851-1899 ilmestyneestä kirjallisuudesta on eri lajien ja tyyppien yhdistelmiä, saman kirjailijan tekemiä, tai sitten antologioita, useamman eri tekijän sanataidetuotteiden yhdistelmiä (vrt. luku 4.4). Onko tämä ilmiö tyypillinen suomalaiselle kirjallisuudelle, en osaa sanoa. Stefan Mählqvistin tutkimus osoitti, että myös Ruotsissa painettiin vuosina 1870 ja 1880 huomattavasti enemmän antologioita, kalentereita tms. kuin 1900-luvulla (1977, 120), mutta viittaavatko nämä tiedot yleisiin kansainvälisiin vai kansallisiin trendeihin, jää selvittämättä. Ilmeisesti silloin, kun omakielistä kirjallisuutta ei ole ja sen tarve on syntynyt, käytetään kaikki mahdolliset keinot. Koska suomenkielisiä kirjailijoita ei vielä ollut riittävästi ja oli luotava uusia linjoja, haettiin muualta malleja ja suomennoksia liitettiin uutterasti kotimaisten harjoitelmien oheen. Tässä noudatettiin siis aivan yksinkertaisesti J.V. Snellmanin neuvoja.

Kuten laulu- ja runokirjoista nähtiin (vrt. luku 5.3), niihin yritettiin kerätä mahdollisimman korkeatasoista kirjallisuutta, eli niihin koottiin jo kouliintuneitten taiteilijoiden tuotteita. Samojen tekijöiden samoja runoja siroteltiin myös antologioihin. On joskus ollut vaikeata päätellä - kuten laulukirjojenkin kohdalla - mikä oli tarkoitettu oppikirjaksi, mikä "huvikkeeksi". Kuten runoissakin, pidin pääoppaanani Vaseniuksen systemaattista luokitusta.

Etenen esittelyssäni kronologisesti. Vain kahta kokoomateosten ja antologioiden päätuottajaa, Tyko Hagmania ja Alli Nissistä, jotka kumpikin toimivat usealla kulttuurin alueella, käsittelen lopussa erikseen. Sekä Tyko Hagmania että Alli Nissistä voidaan hyvällä syyllä pitää myös 1800-luvun lopun nuorisokirjallisuuden tyypillisinä edustajina, ja heidät esittelemällä tarkennan tuon ajan nuorisokirjailijan kuvaa.

Antologioiden ja kokoomateosten luokittelu oli toisinaan hyvin hankalaa. Ongelmatapaus oli esimerkiksi *Pääskyisen pakinat. Kertomia kiehkurainen. Suomen kieltä oppiwaisten hyödyksi*, jonka Eero Salmelainen toimitti julkaisuksi vuonna 1857 ja P. Aschan kustansi. Kirjassa on kolme osaa, joista ensimmäinen sisältää pääasiassa suomennettuja kertomuksia (mm. Krummacherilta ja Andersenilta). Toimittaja on otsikoinut tämän osaston "Seka-aineelliseksi". Toisessa "osakkeessa" on "Opettawaista", asiapitoista tekstiä, muun muassa "Johan Guttenberg ja kirjapainon keksintä". Kolmas osa, joka on otsikoitu "Runollista", sisältää suomalaisten kirjailijoiden lyriikkaa, esimerkiksi kahdeksan runoa A. Oksaselta ja kolme Lönnrotilta ja Kalliolta.

Pääskyisen pakinoista otettiin uudet painokset vuosina 1861 ja 1867. Toiseen painokseen oli tehty muutoksia, siihen oli lisätty muun muassa kertomuksena Shakespearen Kuinka äkäpussi kesytetään sekä Salmelaisen laatima Wähäinen Sana-kirja etenki Pääskyisen Pakinoihin. Wähäiseen Sana-kirjaan on toimittaja etsinyt tekstissä esiintyville suomenkielisille sanoille ruotsinkieliset vastineet. Kaikki kolme *Pääskyisen pakinoita* -kirjaa on otettu mukaan aineistoon. Valintaperustetta tuki Salmelaisen esipuhe:

> Jossakin määrin sitä puutetta poistaaksemme, mikä näihin asti Suomen kieltä oppiwaisilla on semmoisesta harjoituskirjasta ollut, joka sekä selwästi osottaisi kielemme rakennuksen ja luonnon, että myöskin samalla tarjoaisi jotakin sisällyksensä puolesta nuoren kansan luettawaksi soweltuwaista, olemme ennen toimittamista, vaan nyt uudelleen korjaamista kirjoituksistamme sommitelleet lukemiston kaltaisen kokouksen, ja siihen samassa tarkoituksessa eri kirjoittajoiden teoksista walitsemalla liittäneet eräitä runojakin. Parhaana silmämääränämme on siis tämän johdosta ollut selwä ja sotkematoin kielen puhtaus, ehkä siinä siwussa olemme kirjaamme edellä muiden kokeneet semmoisia kertomuksia saada, jotka niin hyvin olisiwat huvittawaisia lukea, kuin myöskin nuorisossa nousewassa herättäisiwät puhdasta siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä. Joka taas ei Suomen kieltä oppiaksensa luule näitä "pääskyisen pakinoita" tarwitsewansa, elköön heitä sen vuoksi heti kuitenkaan hyljätkö; waan kuunnelkoon heitä joutohetkinä aikansa wietoksi, niinkuin hän ennen lapsena ollessansa pääskyistä ja sen wiatointa wiserrystä luultawasti jo monestikin kuunteli.

Teos ei siis ollut tarkoitettu vain koulukirjaksi, vaikka senaatti olikin vuonna 1861 määrännyt, että sitä oli käytettävä suomen kielen opetuksessa apuna (Penttinen 1968, 170-171). Lukukirjan tavoitteena on ollut tarjota puhdasta kieltä, herättää "nuorisossa nousewassa" halua sen lukemiseen, edistää "siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä" ja käydä samalla "joutohetkinä aikansa wietoksi". *Pääskyisen pakinat* sai myös melko hyvän kritiikin; J.V. Snellman esitteli sen *Litteraturbladissa* (1857, 260-63) ja *Kuopion Sanomat* (1857, n:o 37) ylisti kehotuksella: "Joutukaatte vaan, sekä lapset että aik'ihmiset tuon ankaran aarteen itsellenne omistamaan." (Ks. Haltsonen 1931, 93-95.)

Vasenius on sijoittanut *Pääskyisen pakinat* lukukirjoihin, SKS:n kirjastossa se on luokassa B.C., joka sisältää yleistajuisia, koottuja tai valittuja teoksia, Jyväskylän yliopiston kirjastossa teos on luokitettu kotimaisen kaunokirjallisuuden luokkaan 8b.

Varhaisin aineistoni antologia on Simeliuksen Perillisten vuonna 1852 kustantama 58-sivuinen kirjanen *Joululahja nuorisolle*, alaotsikkonaan "Hyödyttäwiä kertomuksia, ynnä lauluja, sananlaskuja ja arwoituksia". Kuten nimestä käy ilmi, antologiassa on kirjavaa aineistoa. Sitä on saatu "Inkerinmaalta", *Maamiehen ystäwä* -ja *Suometar*-lehdistä, *Kantelettaresta* ja virsikirjoista. Otsikkona on usein raamatunlause, ja koko pikku kirjasen yleissävynä on uskonnollinen opettavaisuus. Kirjan toi-

mittajaa en ole saanut selville.

Tutkimukseni ensimmäinen puhtaasti kotimainen, yhden miehen erityyppisistä teksteistä koostuva teos on *Runoja ja kertomuksia.* Sen oli "Lasten alku-siwistykseksi kirjoittanut M.F. Huhtin", joka myös oli painanut ja kustantanut tämän 32-sivuisen pikkuruisen kirjasen Jyväskylässä vuonna 1865. M.F. Huhtin oli "kirjapainotaituri", jota nimitystä hänestä käyttävät Jyväskylän kaupungin historiankirjoittajat (Brummer 1916, 749-751 ja Tommila 1972, 254, 263 jne). Hän oli Uno Cygnaeuksen toivomuksesta perustanut Jyväskylään sen ensimmäisen kirjapainon vuonna 1864.[1] Huhtin itse kuoli jo parin vuoden kuluttua, ja kirjapaino siirtyi merkittävän kulttuuripersoonan W. Schildt-Kilpisen omistukseen.

M.F. Huhtin ei siis tyytynyt pelkkään painokoneen käyttöön, vaan hän otti osaa myös luovaan työhön, kuten hänen uskonnollismielinen kokoelmansa *Runoja ja kertomuksia* osoittaa. Vihkosessa on kaksi kertomusta ja viisi runoa; joukossa muun muassa kuolevan äidin kehotus raamatunlukuun (Äidin muistutus ja Orvon, turvattoman lapsen laulu), obligatorisesti, kuten monissa muissakin nuorisolle suunnatuissa kirjallisissa viesteissä tuona aikana. Huhtinin kokoelman perussanoma tulee selvästi esille runossa Kukan elo:

> Ihana on saada kukoistella
> Pieni kewät-aika tääll,
> Mutta i h a n a m p i wiettää saada
> Ijäisesti suwee siell. (1865, 8-10[2].)

Vuonna 1868 ilmestyi O. Palanderilta 24-sivuinen *Lasten suloisia muinaissatuja.* Siitä otettiin uusi painos 1876. Kyseessä on antologia, johon sisältyvät seuraavat taiteellisesti melko vaatimattomat sadut: Egyptin pääsky ("Topeliuksen mukaan"), Kuolema sanansaattajana ja Lehti taivaasta. Antologia on luokitettu Jyväskylän yliopiston kirjastossa lastenkirjallisuuteen, se on Hultinin arkkisatuluettelossa, mutta Vasenius ei ole maininnut vihkosen kumpaakaan painosta.

Tasoltaan edellisiä huomattavasti parempi on P.H. Stolpen julkaisema *Lasten Joululahja,* josta ilmestyi kolme vuosikertaa. Vuoden 1870 antologia sisältää kolme runoa, kahdeksan satua tai tarinaa, joukossa mm. Grimmien sadut Viisas Hanni ja Uljas räätäli, ja "Tositapauksissa" mm. J. Krohnin Matti Kurki ja Potko.[3] Vuoden 1872 antologiassa on jälleen Grimmien satuja, virolaisten kansanrunojen mukailuja ja Tope-

---

1 Huhtinin kirjapainossa rupesivat seminaarinlehtorit painattamaan Jyväskylän ensimmäistä sanomalehteä *Koti ja koulu.*

2 Harvennus kuului alkuperäiseen Huhtinin runoon.

3 Krohnin kertomukset on lainattu hänen toimittamastaan teoksesta *Kertomuksia Suomen historiasta* (1869).

liukselta Huliwili.[1] *Lasten Joululahja* vuodelta 1876 sisältää vain satuja ja tarinoita, esimerkiksi Grimmeiltä sadut Mieletön nurkuminen sekä Hannu ja Rietu, Andersenilta Punaiset kengät ja Topeliukselta Puu-Pietari. Ensimmäisessä vuosikerrassa on toimittajasta ilmoitettu kirjainpari H-n, seuraavissa ei ole sitäkään.

P.Th. Stolpen *Lasten joululahjat* huomioitiin myös lehdissä. *Kirjallisen Kuukauslehden* vuoden 1873 toisessa numerossa arvioi edellisen vuoden antologiaa K.G.S. Nimikirjainten takana oleva Samuli Suomalainen pitää virolaisrunojen mukailuja "lystimäisinä", mutta on sitä mieltä, että parempiakin olisi löytynyt. Vaikka Suomalainen pitääkin *Lasten Joululahjan* kieltä sujuvana, hänestä on naurettavaa, että siinä kauniin suomalaisen jalopeuran sijasta käytetään ruotsalaisperäistä leijona-sanaa.

Lasten joululahja -niminen antologia ilmestyi vielä 1890-luvullakin, mutta nyt oli kysymyksessä Jyväskylän seminaarin uskonnonopettajan Maria Eriksonin toimittama ja kustantama julkaisu, joka ilmestyi neljänä peräkkäisenä vuotena 1894-1897. Kooltaan nämä ovat edellisiä *Lasten joululahjoja* vaatimattomampia, korkeintaan 20-sivuisia. Maria Erikson on rekrytoinut antologioihin samoja kirjoittajia kuin *Kristilliseen kalenteriinsakin*, mm. seminaarin oppilaat Amanda Packalen (nimim. Ujo) ja Hanna Karsta kirjoittivat molempiin (vrt. Poikonen 1985, 48). Kummankin julkaisun henki on hyvin uskonnollinen ja ilmentää selvästi toimittajansa rukoilevaisuussuuntausta (mm. Liisa tädin kertomus).

Olen sijoittanut vuonna 1875 ilmestyneen Rafael Hertzbergin *Kalevala*-mukailun antologioihin. Hertzberg oli alkuaan tehnyt mukailunsa ruotsinkieliselle nuorisolle; suomennoksessa *Kalevala kerrottuna nuorisolle* Hertzberg ilmoitetaan kirjoittajaksi ja suomennoksen mukailijaksi Ferd. Ahlman (1836-95), tunnettu kielimies ja kääntäjä. K. E. Holmin tuottaman 124-sivuisen suomennosmukailun on kuvittanut R.W. Ekman; se sisältää sekä alkueepoksen runoja että niistä muokattuja kertomuksia. Kertoja-mukailijan ääni kuuluu niiden läpi varsin usein, muun muassa kertomus Wäinämöinen kylvää maan puita ja pensaita kasvamaan henkii lämmintä kotimaan rakkautta: "Suomen rannat olivat nyt kohonneet merestä. Maan ympärille kiertyi saaria ja luotoja leveänä vyönä ja tuhatlukuiset kirkkaat järvet kimeltelivät ikään kuin kalliit helmikoristukset Suomen helmoissa." (s. 7.)

Samana vuonna kun edellä mainittu teos ilmestyi, julkaisi G.W. Edlund Pienten lasten kirjastossaan toisena numerona[2] pienikokoisen (8 x 5,5 cm), mutta 80-sivuisen antologian *Siwistäwiä kertoelmia ynnä muuta lapsukaisille*. Antologian toimittajaa ei ole mainittu, alkupuheen on kir-

---

1 Z. Topeliuksen vuonna 1870 *Trollsländan*-lehdessä julkaistu Bullerbasiustarina rasavillin pojan kepposista oli suomennoksessa saanut nimeksi Huliwili, myöhemmissä Rasavillius.

2 Sarjan ensimmäisenä numerona oli jo vuonna 1851 ensi kertaa julkaistu *Lapsukainen Jeesus* (vrt. luku 5.1.).

joittanut P.T. ja useat runot ja kertomukset Lieto. Nimimerkkiä Lieto käytti ainakin lehtikirjoituksissaan pappi Konstantin Schröder (1808-68, vrt. Krohn 1897, 407), ja Lieto-nimimerkin[1] runojen voimakas uskontosidonnaisuus viittaisi kirkonmieheen. Runossa Isäni hän kuvaa isää ystävänä, oikealle tielle johdattajana, ravinnon ja turvan antajana. Se, samoin kuin monet raamatunviittauksilla varustetut kertomukset ja puhuttelut, korostaa neljännen käskyn tärkeyttä, ja ajatus: "Lapset olkaat kuuliaiset wanhemmillenne kaikissa, sillä se on Herralle hywin otollinen!" (s. 61) toistuu usein.

Siwistäwiä kertoelmia ynnä muuta lapsukaisille -antologia puuttuu niin Vaseniukselta kuin Hultiniltakin. Sen sijaan Vasenius mainitsee vuonna 1875 ilmestyneen G.W. Wilénin kustantaman[2] 4-osaisen antologian *Siveyttäviä kertomuksia nuorisolle,* joka sisältää hyvin jumalisia kertomuksia niin eläneistä (esim. Martti Lutherista, Stanislaus Poniatowskista) kuin fiktiivisistäkin henkilöistä ja tapahtumista. HYK:n kappaleeseen on (lyijykynällä) merkitty toimittajiksi Sofia Calonius ja Emilia Sohlman. Sofia Calonius (1840-1927) oli valmistunut Jyväskylän seminaarista 1868. Myös Emilia Sohlman (1844-1917), joka avioitui myöhemin opettaja Juha Pelkosen kanssa, valmistui vuonna 1869 Jyväskylän seminaarista. *Siveyttäviä kertomuksia nuorisolle* -antologian ilmestymisaikoihin he kumpikin olivat opettajina Lappeenrannassa. (*Jyväskylän seminaari,* 1937.)

Vuonna 1880 ilmestyi Söderströmiltä 24-sivuinen *Luku-kirja kauniilla kuvilla lapsille,* joka sisältää runoa ja proosaa Z. Topeliukselta, Julius Krohnilta, J.H. Erkolta ja Olli Vuoriselta nimimerkillä OWr. Antologian neljä kuvaa ja kansi ovat värillisiä. Taiteilijan nimeä ei kuitenkaan mainita ja kuvat lieneekin lainattu ulkomailta. Kirjassa on mm. aineistossani harvinainen kuva kulttuurikodista kirjahyllyineen ja lukevine perheineen; alla teksti:

Jo varhain pitää oppia
Se, mik' on kunkin toimena,
Sill' oppinuthan ihminen
Kaikille ompi mieluinen.
Waan tyhmä sekä tiedoton
Kaikille harmiksi vaan on. (s. 8.)

Luku-kirja päättyy Krohnin Joulusatuun, eli ilmeisesti tämäkin kirja oli tuotettu joulumarkkinoille.

G.W. Edlund aloitti vuonna 1881 uuden sarjan Kirjastoa lapsille ja nuorille 193-sivuisella antologialla *Kertomuksia historiasta ja elämästä*

---

1 Lieto-nimimerkkiä käytti myös Antti Mäkinen, joka 1880-luvulla julkaisi mm. *Metsäkukkia-* ja *Korven peura* -teokset. Hän oli ilmeisesti *Ilosanomia lapsille* -lehden toimittajan Emma Mäkisen (s. Åhman) aviomies (v:sta 1886), maallikkosaarnaaja ja vapaakirkollisen liikkeen johtaja.

2 Kustantajatieto Vaseniukselta (1878), sillä kirjassa ilmoitetaan vain Weilin & Göösin kirjapaino.

lapsille ja nuorisolle. Sen yli 80 kertomuksessa on nuorisolle tarjolla esimerkkejä ja idoleita. Niissä kuvataan kuuluisia hallitsijoita (Kuningas Kustaa II Adolf, Abraham Lincoln), tiedemiehiä (Karl von Linné), taiteilijoita (Mozart) ja henkilöitä, jotka omassa elämässään osoittivat lujuutta, hurskautta ja muita hyviä ominaisuuksia. Viimeisenä on kertomukset J.V. Snellmanista ja kirjojenkerääjä Matti Pohdosta. Nimiölehdellä antologia ilmoitetaan suomennokseksi. Vaseniuksen mukaan sen on mukaellut O. Corander. On hyvin todennäköistä, että antologian suomeksi toimittaja on lisännyt teokseen esimerkiksi Matti Pohdosta kertovan tarinan.

K.E. Holmin vuonna 1883 tuottaman 139-sivuisen *Pääskysen Liverryksiä Lapsille* toimitti Minna Krohn (o.s. Lindroos, 1841-1917). Teoksen esipuheessa toimittaja ilmoittaa: "Tämä kirja, jonka sisältö ennen on ollut luettavana 'Pääskynen' nimisessä lastensanomalehdessä, pyytää täten päästä pienten lukijoittensa suosioon. Kaikki muu on allekirjoittaneen kädestä lähtenyt, paitsi 'Joulusatu nälkävuotena', 'Köyhä kalastajan perhe' ja 'Antti ja hänen Ystävänsä', jotka ovat Emma Krohn vainajan kirjoittamat."

Yllättävä on Minna Krohnin maininta, että hänen kädestään ovat lähtöisin muut kuin kyseiset kolme antologian tekstiä. *Pääskysen liverryksiä* sisältää kuitenkin Goethen, Lenaun, Longfellowin ja Franzénin runoja ja Harriet Beecher Stowen epiikkaa. Omimisellaan Minna Krohn ilmeisesti tarkoittaa, että hän on suomentanut tai toimittanut muun antologian sisällön.

Antologian sisältö on sekalainen eivätkä Julius Krohnin vaimojen[1] omat runot ole jääneet elämään yli aikansa. Ajankohtaisuudessaan poikkeuksellinen on kirjaan sisällytetty, jo vuonna 1878 *Pääskysessä* julkaistu runo Suomen kaarti, jossa kerrotaan Balkanilla juuri taistelleiden suomalaisten sotilaiden vaikeuksista, urhoollisuudesta ja kotiinpaluusta. Jonkin verran yhteiskuntakritiikkiä sisältyy Harriet Beecher Stowen kahteen eläinsatuun, ja Emma Krohnin Joulusatu Nälkävuotena muistuttaa hiukan V. Rydbergin tunnettua satua *Lille Viggs Äfventyr på Julafton* (vrt. luku 4.5.4). *Pääskysen liverryksiä* -antologiassa on käytetty muun muassa Oscar Pletschin kuvia.

Vuonna 1883 julkaisi G.W. Edlund yhdeksän 10-sivuista vihkosta otsikolla *Wanhoja satuja uusilla kuvilla.* Helsingin yliopiston kappaleista (vihkot 1-6) kuvat puuttuvat kokonaan, mutta jyväskyläläisissä tallenteissa (vihkot 7-9) on jokaisessa kaksi värikuvaa. Vaikka vihkosarjan nimi viittaa fantasiaan, sen osiin sisältyy kansansatujen ja taidesatujen ohella myös realistisia kertomuksia (esim. Heinäsuovassa, vihko 9). En

---

1 Julius Krohn avioitui 1862 Emma Sofia Nybergin (1838-75) kanssa ja tämän kuoltua 1876 Maria Wilhelmina (Minna) Lindroosin kanssa. Krohnit olivat innolla mukana *Pääskynen*-lehdessä (1871-80), jota pisimpään toimitti Minnan sisar Ida Godenhjelm.

ole saanut selville kirjoittajien enkä toimittajan nimeä.

Jyväskylän seminaarista valmistunut opettaja Emmi (oik. Emelie Karolina) Ljungberg, joka oli syntynyt vuonna 1848 Raumalla (kuoli 1900), osallistui nuorisokasvatukseen monien opettajien tapaan myös kirjoittamalla ja toimittamalla antologioita. Hänen sydäntään lähellä oli lisäksi merimieslähetys. Jo vuonna 1887 ilmestyi hänen toimittamanaan Rauman kirjapainosta Merimieslähetyksen hyväksi myytävä parikymmensivuinen antologia *Pikku Ellin sunnuntaikirja I*. Se sisältää neljä erillistä saarnatyyppistä proosakatkelmaa, yksi niistä on ilmoitettu suomennokseksi. Ilmeisesti antologiaan on tullut jatkokin, mutta Vasenius mainitsee vasta Söderströmin painamat molemmat osat vuodelta 1894 sekä kuopiolaisen O.W. Backmanin painokset vuodelta 1898. *Pikku Ellin sunnuntaikirjan* toisen osan kaikki uskonnolliset opetuskertomukset on kirjoittanut Emmi Ljungberg itse käyttäen nimimerkkiä E.[1]

Pikku Ellin sunnuntaikirjaa tunnetumpi Emmi Ljungbergin teos on *Lasten kirja*, joka ilmestyi K.J. Gummeruksen kustannuksella vuonna 1898. Sen kaikki 11 realistista kertomusta päättyvät runoon ja kertovat torpparin lapsista Matista ja Leenasta sekä heidän esimerkillisistä luterilaisista vanhemmistaan. Torpparit tekevät ahkerasti ja uskollisesti työtä, ovat vähästä kiitollisia ja muistavat pyhittää lepopäivänsä. Äiti opettaa Matille, että sunnuntai on "Herran päivä":

> Silloin ei tehdä työtä; ei äiti kehrää, ei isä ole talon toimissa eikä tee kotona työtä. Silloin kirkonkellot kutsuvat meitä Herran huoneeseen, jossa saamme veisata virsiä ja kuulla saarnattavan Jumalasta ja Jeesuksesta. Koska ei sinä päivänä muita askareita toimiteta, kuin mitä ruoan laittamiseen ja eläinten ruokkimiseen kuuluu, on meillä enemmän aikaa kotonakin lukea Jumalan sanaa ja luonnossa tutkia Jumalan suuria tekoja. (s. 26.)

Tämän uutteran ja siistin torppariäidin kautta opettaja Ljungberg antaa nuorille lukijoilleen yleisemmin mallin oikeasta kristillisestä käyttäytymisestä. Kirjan lopussa on viisi runosäkeistöä nimellä Pieniä rukouksia.

Lasten kirjaan, josta ilmestyi myös ruotsinkielinen painos vuonna 1899, oli kannen sekä muun mustavalkoisen kuvituksen tehnyt Hanna Frosterus-Segerstråle.

Vuonna 1890 aloitti Werner Söderström sarjan *Lasten opiksi ja huviksi*, joka säilyi myös sarjan neljän osan päänimenä. Sarjan kaksi ensimmäistä osaa ilmestyivät 1890, kaksi seuraavaa 1892. 30-sivuisissa kirjasissa ei toimittajaa ole mainittu, mutta se käy ilmi Vaseniuksen bibliografiasta. Sarjan toimittaja oli vuonna 1881 papiksi valmistunut, Nurmeksessa syntynyt Juho Reijonen (1855-1924), jonka kirjallisia tuotteita, mm. novellikokoelma *Kertoelmia* sekä romaani *Vaihdokas*, oli jo

---

1 *Pikku Ellin sunnuntaikirja II* ei siis ole varsinainen antologia. Olen tilastoissani luokittanut sen muuhun proosaan.

aiemmin ilmestynyt Söderströmiltä. Kirjallisuushistorioitsijat pitävät Reijosta pienoishumoristina ja katsovat hänen ennakoivan tulevia realisteja sekä tyylillään että yhteiskuntakriittisillä vihjeillään (esim. Laitinen 1981, 221).

Sarjan *Lasten opiksi ja huviksi* vihkosten useimmat kertomukset lienevät toimittajan itsensä kirjoittamia tai mukailemia, vain parissa 15 kertomuksesta on Charlotte Tuckerin nimimerkki A.L.O.E. Kaiken kaikkiaan sarjan sisältö muistuttaa pyhäkoulukertomuksia. Fiktioiden avulla pappi Reijonen opettaa nuorisoa kristillisyyteen. Hän korostaa, että lasten tulee pitää kunniassa vanhempiaan:

> Sillä lasten kiittämättömyys ja halveksiminen vanhempia kohtaan on kaikkein suurin synti ja sitä varmaan kovasti rangaistaan, ellei tänään tai huomenna, niin ainakin vas'edes, kun lapset kasvavat suuriksi (1. vihko, s. 29).

Kärtyisä Greeta -novelli sarjan ensimmäisessä vihkosessa kertoo 13-vuotiaasta majatalon aputytöstä, joka äksyilee, kun hänen pitää iltamyöhällä kantaa puita matkailijan lämmikkeeksi. Kun matkailija kysyy Greetan kärttyisyyden syytä, tämä vastaa, että majatalossa ovat kaikki hänelle ilkeitä. Matkailija kehottaa tyttöä tutkistelemaan itseään ja seuraavalla käynnillään antaa hänelle neuvon opetella tuntemaan Jumalaa. Tarina jatkuu:

> Nyt tuli hän onnelliseksi ja autuaaksi Hänessä, ja kaikki kävi helpommin hänen jokapäiväisessä elämässäänkin. Kun minä joku vuosi myöhemmin tapasin taas häntä viisaudessa ja armossa, hän ei enää ollut kärtyisä eikä suuttunut maailmalle; - hänestä oli tullut hiljainen, nöyrä ja tottelevainen tyttö.

Kertomus päättyy: "Sellainen lapsi on otollinen sekä Jumalalle että ihmisille" (s. 28).

Juho Reijosen toimittamaan sarjaan *Lasten opiksi ja huviksi* ei juuri yhteiskuntakritiikkiä sisälly. Päinvastoin, se opettaa nöyrästi mukautumaan vallitsevaan tilanteeseen ja etsimään vaikeuksien syitä omasta itsestään. *Valvojassa* 1891 Ida Godenhjelm arvostelee sarjan kaksi ensimmäistä osaa. Vaikka hän on sitä mieltä, että ne voi huoletta antaa lasten käsiin, koska "niiden tarkoitus on johtaa uskontoon ja siveellisyyteen", hän kuitenkin epäilee, olisiko pitkillä saarnantapaisilla neuvoilla "toivottua vaikutusta lasten mieleen" (1891, 299-300).

Oululainen kustantaja K.F. Kiwekäs aloitti vuonna 1890[1] sarjan *Joutohetkien ratoksi nuorisolle,* mutta siinä ilmestyi vain ensimmäinen numero sarjan nimellä. Tämä 64-sivuinen antologia sisältää tanskalaisen

---

1 Vaseniuksessa *Joutohetkien ratoksi* -sarjan ensimmäisen osan ilmestymisvuodeksi on mainittu 1889, mutta kirjassa se on 1890. Etsintätöistä huolimatta en ole löytänyt sarjalle jatkoa.

historiallisista romaaneistaan tunnetun B.S. Ingemannin novellin Vanha rabbini, ruotsalaisen kirjailijan Tor Hedbergin oudon uskaliaan Willakoiran[1], Juoseppi Montet'n Ranska-Saksa-sotaan liittyvän, uskollisuudesta ja lujuudesta kertovan Mykkä-novellin sekä kaksi ilmeisesti kotimaista tuotetta eli Tähti ja Kolkkalan asemalla. Tähti-kertomuksen keskeinen motiivi on eläinrakkaus, joka johdattaa köyhän Annan ja Heikkilän talon pojan avioon. Antologian viimeinen juttu, naiivi Kolkkalan asemalle, kertoo kuinka kaksi riitelevää torimuijaa kilpailee kartanon piiaksi pääsystä.

Werner Söderström perusti vuonna 1891 jälleen uuden sarjan, jonka kaksi ensimmäistä osaa ilmestyi 1891, kolmas 1892 ja neljäs 1893. Kaikkien sarjan vähän yli 50-sivuisten osien otsikkona on sarjan nimi *Äidin kertomuksia.* Kirjassa ilmoitettu kertomuksien kokooja L-i-S oli Alavudella vuonna 1861 syntynyt papintytär Lyydi Stenbäck, joka toimi muun muassa Helsingin yksityisen suomalaisen tyttökoulun opettajana vuodesta 1883. Hän hukuttautui Joensuussa 25.9.1894, kertoo Sursillin suku -kirja kertoa (1971, 8945).

Äidin kertomuksia -sarjan tarkoitus on ilmoitettu heti ensimmäisen osan alussa:

> Enemmän kuin 1800 vuotta sitte vievät äidit lapsia Jeesuksen luo. Ja hän otti heidät syliinsä, laski kätensä heidän päällensä ja siunasi heitä. Tämä kirjanen tahtoisi tehdä noiden äitien tavalla. Kertoen monta tositapahtumaa siitä miten moni nykyajankin lapsista on oppinut tuntemaan ja rakastamaan Jeesusta, tahtoisi se ylistää Häntä, joka on rakastanut heitä ensin.

Äidin kertomuksia -sarja on selvästi lapsille ja nuorille suunnattu ja sisältää fiktiivistä aineistoa. Vasenius on sen kuitenkin sijoittanut hartauskirjallisuuteen (2H), Jyväskylän yliopiston kirjastossa se taas on lastenkirjoissa (8d). Kahdessa ensimmäisessä osassa on molemmissa 10 kertomusta. Joidenkin alkuperä on melko varma, joidenkin jää arvailuksi. Toisessa vihkosessa olevan kertomuksen Neljä onnellista päivää alaviite ilmoittaa: "Niille, jotka tuntevat Fr. R. Havergalin ihanat hartauskirjat lapsille 'Päänaluset', 'Aamukelloja' ja 'Aamutähtiä', on varmaan rakasta kuulla, että tämä kertomus on hänen kirjoittamansa ja se on tosikuvaus tämän englantilaisen naisen omasta lapsuudesta"(1891, 13). Tunnetun englantilaisen evankelistan Havergalin kyseiset rukouskirjat suomennettiin kaikki 1880- ja 1890-luvulla. Kolmannessa vihkossa on mukana saksalaisen A. Vollmarin useanakin versiona 1800-luvulla suomennettu kertomus *Kaksi lasta, jotka etsivät - ja kaksi täysikasvuista, jotka löytävät taivaan.* Sarjassa olevan kertomuksen tekijää ei ole mainittu, ainoastaan, että se on suomennettu "saksan kielestä". Kaikki sarjan kertomukset

---

1 Novellissa vanhahko mies rakastuu nuoreen tyttöön, mutta koira saa hänet "talttumaan".

palvelivat esipuheessa ilmoitettua kristillistä tarkoitusta.

Samana vuonna (1891) kun Söderströmiltä ilmestyi *Äidin kertomuksia*, tuli Simeliuksen kirjapainosta lähes samanniminen 56-sivuinen kertomuskokoelma *Äidin kertoelmia*, kirjoittajana e-d. Vasenius on bibliografiassaan paljastanut, että kirjoittaja oli Elise Leontine Melander, omaa sukua Enwald. Kirjoittajan elämäkertatiedot ovat jääneet hyvin niukoiksi. Elise Leontine on syntynyt Leppävirralla vuonna 1828 kihlakunnantuomari Enwaldin viidentenä lapsena. Avioiduttuaan yliopettaja Henrik Leopold Melanderin kanssa (1853) hän asui perheineen Kuopiossa 1850- ja 1860-luvulla. Elise Melander kuoli Helsingissä vuonna 1918 (Sursillin suku 1971, 113).

Äidin kertoelmia sisältää 11 kertomusta. Joukossa on kömpelöhköä fantasiaakin sisältäviä tekstejä (esim. Venlandin matka Suomeen), mutta myös niissä nousee opetus etualalle, kuten Pikku-Mikko-sadussa. Mikon pitäisi olla paimenessa, mutta metsän eläimet kiinnostavat häntä enemmän kuin Mustikki-lehmä. Hän joutuu salaperäisen kerin luolaan kasvatettavaksi, kunnes löytää "katumuksen valkean kukan". Lähtiäisiksi Mikko saa keriltä vasaran ja hänestä "sukeni oivallinen seppä, joka sai takoa keisarillekin pyssyjä ja miekkoja. Hän eli kauan vanhempiensa turvana ja ilona ja kaikki kunnioittivat häntä suuresti", sovittaa kirjailija lopuksi pojan lapsuuden tottelemattomuuden (1891, 11).

Pääosa *Äidin kertoelmista* on sentimentalisoitua ja uskonnollisuudella siloiteltua realismia. Esimerkiksi pieni kyttyräselkäinen kertoo Helsingin Punavuorella asuvasta pyykkärin heiveröisestä Anni-tytöstä, joka kuumehoureissaan näkee itsensä juoksevan kilpaa ystävällisen Matti-pojan kanssa. Lopussa enkeli tulee ja irrottaa hänen kyttyränsä ja antaa tilalle siivet: "Silloin Anni levitti kauniit valkoiset siipensä ja lensi enkelin kanssa Luojan luokse" (1891, 55).

Helsinkiläinen opettaja Albin Järvinen (1867-1937; maist. 1894), joka toimi pitkään kansakoulutarkastajana ja monissa koulualan luottamustehtävissä, toimitti ja mukaili 1890-luvun alussa parikin G.W. Edlundin kustantamaa teosta nuorisolle. Vuonna 1891 Ernesti Turvamäen nimellä ilmestynyt 76-sivuinen *Kaukaisesta lännestä* sisältää kolme "intialaiskertomusta", joista ensimmäinen, Haukansilmä, on selvä lyhennelmä Cooperin *Deerslayer*-teoksesta (ilm. 1841), kaksi muuta kertomusta liikkuvat Meksikossa ja Buenos Airesin lähellä. Albin Järvisen edellisenä vuonna mukailemaa teosta *Mustien maanosassa* käsittelen luvussa 5.6.

Johan Henrik Tuhkanen, vuonna 1893 ilmestyneen *Lasten kuvakirjan* tekijä, koulutti elämänsä aikana suuren katraan maamme kiertokoulun opettajia niin sanotussa Tuhkasen seminaarissa Hämeenlinnassa (vrt. Syrjä 1973), mutta hänen energiansa ulottui myös opetuskirjallisuuden tuottamiseen. J.H. Tuhkanen julkaisi omalla kustannuksellaan vuonna 1892 antologian *Kodin joulu ja koulun joulu 1*, alaotsikkonaan "Lapsille ja nuorisolle kehoitukseksi kristilliseen juhlan viettämiseen". Tämän 26-sivuisen kirjasen ensimmäisessä osassa, "Kodin joulussa", on

yksi kertomus ja saarna runoineen, toinen osa "Koulun joulu" sisältää mm. kertomuksen Pikku Liisan koti ja hänen kolme merkillistä jouluaan sekä N. Järvisen runon.

J.H. Tuhkanen on antologian alkuun asettanut selityssanat:

> Elias sanoi: Kuinka kauvan te horjutte molemmilla puolilla? Jos Herra on Jumala, niin vaeltakaat Hänen jälkeensä. 1.Kun.k. 18:21. Jeesus sanoi: Ei kenkään voi palvella kahta herraa'. J.n.e. Matth.6:24. Me uskomme Herran olevan Jumalamme, olkoon siis uskalluksemme ja elämämme pyhitetyt Hänelle sekä juhlina, että arkio-päivinä!"

Niin edellä lainatut raamatunkohdat kuin varsinkin antologian toinen osa antavat vaikutelman, ettei J.H. Tuhkanen oikein luottanut kansakoululaitoksemme kristillisen hengen vahvuuteen. Hän oli katsonut velvollisuudekseen antaa erityyppisillä kirjallisilla materiaaleilla esimerkkejä oikean kristillisen joulun vietosta.

Uskonnollinen kasvatus on luonnollisesti päällimmäisenä myös Lutherilaisen Evankeliumiyhdistyksen vuonna 1893 kustantamassa kokoomateoksessa *Elämän kevätpäivinä.* Kirjan alaotsikkokin kuuluu "Kristillistä lukemista nuorisolle". Tämän -kuten monen muunkin 1800-luvun antologian - toimittaja oli nainen. Useimmat toimittajista olivat myös opettajia. *Elämän kevätpäivinä* -kirjan toimittaja Elna oli vuonna 1868 Oulussa syntynyt merikapteenin tytär Elna Eleonora Sandman. Elna Sandman julkaisi 1900-luvun alussa 3-osaisen kirjasarjan *Eristettynä* (1919-1927) ja avusti kirjoituksillaan paitsi Lutherilaista Evankeliumiyhdistystä myös Merimieslähetysseuraa ja Suomen Kirkon sisälähetysseuraa 1920- ja 1930-luvuilla.

Elämän kevätpäivinä -teoksen alkulauseessa toimittaja valittaa: "Vaikka meidän aikanamme kirjoitetaan ja painetaan paljon, sekä lapsia, nuoria että aikaihmisiä varten, niin löytyy kumminkin verrattain vähän suomen kielellä kristillistä kirjallisuutta nuorisolle." Omalla teoksellaan Elna Sandman on ilmeisesti pyrkinyt tuota puutetta helpottamaan. Kirjaan sisältyy pitkä ohjelmakirjoitus Kirjallisuudesta ja sen lukemisesta, jossa selvitetään tarkemmin, millaista kirjallisuutta tulee lukea ja millaista ei.

> Tätä toista lajia kirjallisuutta, tätä kristilliseltä katsontakannalta kiitettävää, on meidän lukeminen, jos tahdomme löytää totuuden ja saada oikean käsityksen kaikesta. Me tiedämme, mikä on perustus- ja pääkirja näiden kirjojen joukossa, jotka tarjoavat totuutta lukijoilleen. Se on - pyhä raamattu, se on tuo teos, joka sisältää Jumalan omaa sanaa, puhtaita jalokiviä, jotka eivät koskaan kulu, vaan säteilevät samalla kirkkaudella kautta ajan ja ijankaikkisuuden. Sen jälkeen seuraa puhdasoppisuuden hengellinen kirjallisuus, joka perustuu raamattuun ja samalla myös ev.-luth. kirkkomme selvään ja horjumattomaan oppiin. Kolmanneksi on meillä vielä tarjona opettavia ja yleis-sivistyttäviä kirjoja kuten historiallisia ja luonnontieteellisiä teoksia sekä matka- ja elämäkertoelmia, kertomuksia ja runoelmia, kirjoitetut kristillisessä siveellisessä hengessä. (1893, 74-75.)

Vaarallisimmiksi näyttäytyvät kirjoittajalle kirjat, jotka "ilmestyvät enimmäkseen vapaan tutkimuksen ja kaunokirjallisuuden houkuttavassa nimessä (s. 71)".

Elämän kevätpäivinä on antologia, sillä se sisältää paitsi Elna Sandmanin omia tekstejä, myös nimimerkillä J.M. varustettuja runoja, kertomuksia, jotka on ilmoitettu mukaelmiksi tai suomennoksiksi, sekä mietelmiä Lutherilta ja Augustinukselta. Kirjallisena tuotteena antologia ei kohoa kovinkaan korkealle sen vahvan uskonnollisen tendenssin vuoksi.

Antologian muodossa tarjosi nuorisolle luettavaa myös Schlüterin kirjakauppa vuonna 1895 Kuopion Uudessa kirjapainossa painetulla 103-sivuisella teoksella *Kertomuksia nuorisolle I. Skandinaavilaisesta kirjallisuudesta.* Vasenius on sijoittanut antologian otsikon selvästä osoitteesta huolimatta luokkaan 7E (romanit ja kertomukset), Jyväskylässä se on lastenkirjallisuusluokassa.

Kertomuksia nuorisolle sisältää kahdeksan eri tekstiä: kaksi J:ltä eli tanskalaiselta Cornelia Lewetzowilta ja norjalaiselta Björnstjerne Björnsonilta ja yksi novelli Lealta eli ruotsalaiselta Josefina Wettergrundilta, Anna Roosilta ja Pontus Wikneriltä sekä yksi myös norjalaiselta L. Dillingiltä. Pohjoismaiset tekstit oli suomentanut Sohvi Reijonen. Saattaa olla, että hän oli yksi antologian toimittajista. Esipuheessaan tuntemattomiksi jääneet toimittajat esittävät erityisen kiitoksen tukijalleen Z. Topeliukselle:

> Nämä suomennetut kertomukset ja kuvaukset eivät ole mikään valikoima kirjoittajiensa teoksista. Niiden tarkoitus on vain tarjota nuorisolle sopivaa lukemista jonakin iltapuhteena....Suomen nuorison jalolle ja lämminsydämmiselle ystävälle Z. Topeliukselle pyytävät toimittajat täten lausua sydämmelliset kiitoksensa hänen arvokkaista ja ystävällisistä neuvoistansa ja rohkaisevista kehoituksistansa.

Näissäkin kirjoituksissa nousi esille hyveellisen elämän tärkeys ja rukousten voima.

Pieni lisä antologioiden joukossa on Sortavalan Evankelisen Seuran kustantaman *Pieni aarre-aitta* -sarjan (alaotsikko "Opettavaisia kertomuksia") viides numero. Tämä arkin kokoinen julkaisu sisältää kolme uskonnollista kertomusta: Isä meidän, Sanaton kirja ja Heinäniityllä. Isä meidän -kertomuksen tekijäksi tiedetään Sortavalan seminaarin suomen ja ruotsin kielen lehtori Natalia Piispanen (1866-1926), ja Vasenius on bibliografiassaan ilmoittanut hänet sarjan V osan toimittajaksi. Natalia Piispanen oli tehnyt useita ulkomaanmatkoja, hän kuului mm. Suomen kirkon sisälähetysseuran johtokuntaan ja oli ilmeisesti yhteiskunnallisesti hyvin valveutunut henkilö, sillä Bobrikovin sortokautena hänet erotettiin virastaan 1903. Vuonna 1907 hän kuitenkin palasi seminaarin rehtoriksi. (*Sortavalan seminaari* 1940.)

Vuonna 1896 ilmestyi G.W. Edlundilta 70 erilaista sepitettä sisäl-

tävä 92-sivuinen antologia *Kirjavia kiviä*. Kirjan nimiölehdellä ilmoitetaan, että Helmi Setälä on "sovittanut" tekstin Ernst Treubergin kokoelman mukaan. Niin Ernst Treuberg kuin hänen alkuperäiskokoelmansakin ovat jääneet, melkoisista etsinnöistäni huolimatta, tuntemattomiksi. Saksalaisperäisten kirjailijoiden suomennosten runsaus (mm. 11 Krummacherilta, neljä Grimmeiltä, kolme C.v. Schmidiltä) viittaisi Saksaan. Koska teoksessa on mukana myös kotimaista suomenkielistä aineistoa (Tyko Hagmania, J. Mustakalliota, M. Krohnia, P. Cajanderia jne.), voidaan Helmi Setälää kriteerieni perusteella pitää *Kirjavien kivien* toimittajana ja teosta alkuperäisenä suomalaisena antologiana. Helmi Setälä (1871-1967), Julius Krohnin tytär, toimi 1800-luvun lopulla varsin aktiivisesti suomentajana ja kriitikkona, mutta ryhtyi itse kirjoittamaan suoraan lapsille ja nuorille vasta 1900-luvun alussa. *Kirjavia kiviä* -antologian sisältö pyrkii vahvistamaan lukijoissaan ainakin uskonnollisia ja isänmaallisia arvoja.

Jyväskylän seminaarin uskonnonlehtori Maria Erikson (1845-1921) toimi ahkerasti koulunsa ulkopuolella - ainakin, jos sitä mittaa hänen kirjallisella työllään (vrt. Poikonen 1985). Vuonna 1898 ilmestyi Werner Söderströmin kustannuksella hänen toimittamansa - se tosin ei kirjasta käy ilmi- antologia *Hämyhetkinä. Joulukirja lapsille I*, joka sisältää "Runoja ja kertoelmia eri tekijöiltä". Nimiölehdellä ilmoitetaan lisäksi, että kertoelmat oli suomentanut A-A. A-A-kirjainparia käytti Alma Suppanen. Antologia on 80-sivuinen ja sen useimmat kuvat ovat Jenny Nyströmin tekemiä. Myös suomennosmateriaali viittaa Ruotsiin, muun muassa ilman tekijänimeä oleva Pieni joulukertomus. Kertomus on aivan sama kuin edellisenä vuonna julkaistu *Pikku Tiina*, jonka Hultin sanoo suomennetun ruotsin kielestä, kirjoittajana ja kustantajana M. Lindman (1932, 4). Mukana on myös kotimaista aineistoa, mm. kolme I.H.-nimellä olevaa runoa ovat ilmiselvästi Immi Hellénin käsialaa (Ulkona on tuiskusää, Jeesus siunaa lapsia, Lauluja pienoisille), yksi (Korven kansan toivo) taas Alli Nissisen.

Hämyhetkinä-antologiassa korostetaan rohkeutta ja vaatimattomuuta (esim. Urhoollisuutta-kertomus), eläinten lempeää kohtelua (esim. Soma- ja Koira vaan -kertomukset) ja varoitetaan ylpeyden synnistä. Rikas Elli ei voi sietää köyhää Tilkku-Liisaa, mutta opettaja puhuu Ellille ja "tämä kadotti ylpeän ja itsekkään mielensä seuraamalla Jeesuksen jälkiä. Hänen voittonsa oli onnellinen elämä maan päällä ja ijankaikkinen onnen ja ilon varmuus", päättää tuntematon kirjoittaja kertomuksensa (s. 33). Lainaus kuvaa hyvin antologian henkeä.

Vuonna 1899 julkaisi Werner Söderström kaksi erilaista painosta Juhani Ahon *Kolme lastua lapsille* -kokoelmasta. Toinen on 24-sivuinen ja ilman kuvia, toisessa 32-sivuisessa versiossa on Pekka Halosen ja kirjailijan puolison Venny Soldan-Brofeldtin kuvitus. Kuvaton painos liitettiin myöhemmin 1910-luvulla aloitettuun Satupirtti-sarjaan.

Kirjailija Juhani Aho oli osallistunut lasten- ja nuortenkirjallisuu-

den edistystyöhön jo aiemmin suomentamalla (esim. 1890 Daudet'n *Seinevirran laivurin* ja 1895 Rydbergin *Pikku Simon seikkailut joulu-iltana*) ja tekemällä tekstejä vaimonsa kuviin. Näin syntyi mm. *Suomalainen kuvakirja* vuonna 1894. *Kolme lastua lapsille* sisältää, kuten nimikin sanoo, kolme tarinaa; tuttuja Ahon lastujen joukossa. Surullinen tarina jäniksenpojasta ja Iloinen tarina jäniksenpojasta ovat realistisia kertomuksia pikkupojan jänisjahdista ja eläinsuojeluaatteen voitosta. Haltijan joululahjat liittyy sekin eläinsuojeluasiaan, mutta esitystavaltaan se on fantasiaa. Sadussa Heikki-poika juttelee haltijan kanssa.

"Toivottavaa olisi että Juhani Aho toistenkin suurempien töittensä ohessa antaisi lastusen lennähtää pienokaisille ja siten voittaisi itselleen uuden lukijapiirin, jonka suosio ja ystävyys ei ole kaikkein halvimmaksi arvattava", sanoi *Valvojassa* vuonna 1900 *Kolme lastua lapsille* -teoksen esitellyt H.S. eli Helmi Setälä (s. 373). Omalla nimellään ei kirjailija Aho kuitenkaan tiettävästi julkaissut muita suoraan nuorisolle suunnattuja teoksia kuin edellä mainitut.

Vuosina 1851-1899 ilmestyneet lukuisat antologiat ja kokoomateokset tarjosivat nuorisolle, uudelle suomenkieliselle lukijaryhmälle, ajanvietettä, mutta sellaista, joka opetti ja mukaili aikakauden henkeä. Toimittajissa ja kirjoittajissa oli runsaasti opettajia, pappeja ja naisia, ja heidän julkaisuissaan tahtoi hyvin usein uskonnollinen tai isänmaallinen julistus jättää alleen tekstien sanataiteellisen puolen, "ylewän kauneuden tunnon".

5.6 Valistus- ja opaskirjoja

Tutkimusaineistossani on puolisen sataa faktan ja fiktion välimailla olevaa teosta, alkuperäisiä suomenkielisiä niissä on vajaa kymmenen nimikettä. Ne eivät ole varsinaisia oppikirjoja, vaan ne on tarkoitettu nuorison vapaa-ajan lukemistoksi. Niissä on saarnatyylistä tekstiä, maantieteeseen ja historiaan liittyvää kirjallisuutta, tiedettä lapsenomaisesti kerrottuna ja sekä ruumiillisen että henkisen vireyden ylläpitoon tähtääviä teoksia. Bibliografioissa osa kirjoista on sijoitettu lasten ja nuorten huvikirjallisuuteen, osan olen jonkun relevantin viestin perusteella ottanut mukaan aineistooni.

Lutherilaisen Evankeliumiyhdistyksen nuorisolle suunnatuissa julkaisuissa mainostettiin, että heiltä on ilmestynyt lapsille muutakin sopivaa luettavaa, esimerkiksi *Opetuksia lapsille enkeleistä* sekä *Abrahamin joulu-ilo*, alaotsikkona "Esitelmä lapsille". Molemmat pikku vihkoset olivat varsin suosittuja, sillä edellisestä 31-sivuisesta vihkosesta otettiin 1800-luvulla kolme (1884, 1889, 1899), 15-sivuisesta *Aabrahamin joulu-*

ilosta kaksi painosta (1886, 1888).[1] Kumpaakaan teosta ei ole mainittu Vaseniuksessa eikä Hultinissa, ja Helsingin yliopiston kirjastossa ne on sijoitettu hartauskirjallisuuteen. Ne sisältävätkin raamatun opetusta ja saarnaa pienin fiktiivisin lisin, kuten Emmi Ljungbergin *Pikku-Ellin sunnuntaikirjatkin* (vrt. luku 5.5.). Niin *Opetuksia lapsille enkeleistä* -kirjasen kuin *Abrahamin joulu-ilonkin* tekijästä on vain merkintä J.W. Kyseessä on ilmeisesti *Raamatullisen rukouskirjan* (1891) tekijä, Viipurin maalaiskunnan Nurmen koululla 1880- ja 1890-luvulla toiminut opettaja Johannes Walve.[2]

Ulla Lehtosen mukaan varhaisimpia lapsille suunnattuja suomenkielisiä tietoteoksia on 24-vuotiaan Antero Wareliuksen *Enon Opetuksia Luonnon asioista*, jonka ensimmäinen painos ilmestyi vuonna 1845. Teoksen toisen osan painatus viivästyi painoasetuksen vuoksi vuoteen 1855. Toinen asiapitoinen, eläimiä koskeva kirja on tuuloslaisen kansankirjailijan Heikki Seliinin vuonna 1849 julkistettu teos *Nuori ja wähä Oppinen Kouluttaja*. Edellisen tavoitteena oli jakaa luonnonopillista yleistietoutta, jälkimmäinen taas oli tarkoitettu huvilukemistoksi. Koska viimeksi mainittukin sisältää melkoisesti asiaa muun muassa ilmasta ja vedestä ja alkoholin vaarallisuudesta, Ulla Lehtonen pitää molempia kirjoja tietokirjoina (1981, 52-58).

Vapaa-ajan lukemiseksi julkaistiin nuorille 1800-luvun toisella puoliskolla muun muassa suomennos villieläimistä sekä luonnontiedettä popularisoiva, sadun tyyliin kirjoitettu Buckleyn *Tieteen satumaailma*. 1870-luvulla suomennettiin ranskalaisen Afrikan-tutkijan Du Chaillun teoksia, ja vuonna 1886 mukaili Rafael Hertzberg molemmilla kotimaisilla kielillä kertomuksia Stanleyn Afrikan matkasta. Myös kotimaisista suurmiehistä, M.A. Castrénista ja N.A.E. Nordenskiöldistä kertovat teokset suomennettiin 1870- ja 80-luvuilla ruotsinkielisistä alkuteoksista.

Alkuperäisiä suomenkielisiä "fiktiivisiä" tietoteoksia ilmestyi vuosina 1851-1899 puolisenkymmentä. Näihin kuuluu opettaja Albin Järvisen Afrikan-tutkijoista kertovan saksalaisen teoksen *Mustien maanosassa: Emin Paschan, Stanleyn ja Wissmannin matkat Afrikassa* mukailu, joka ilmestyi G.W. Edlundilta vuonna 1890. Teoksessa annetaan runsaasti tilaa saksalaisten tutkijoiden, lääkäri Eduard Schnitzerin eli Emin Paschan ja upseeri Wissmannin sekä saksalaisen siirtokunnan ihannoiville kuvauksille. "Meidän afrikkalaiset siirtokuntamme ottawat osaa Saksan waltakunnan tehtäwään, joka on kristillisten tapojen istuttaminen tähän maahan. Tämän tehtäwän täyttäminen tulee alkaa taistelemalla orjakauppaa ja Neekerien metsästystä wastaan", julistaa Saksan keisari vuonna 1888 (1890, 27). Kirjan mukaan saksalaisen siirtokunnan

---

1 *Abrahamin joulu-ilon* painokseen vuodelta 1904 on liitetty kertomus Pastorin Pikku-karitsat. Vuonna 1924 kannessa on alkuperäinen nimi, mutta tekijästä ei ole mitään merkintää.

2 Johannes Walvetta koskevat tiedot on saatu *Raamatullisen rukouskirjan* alkulehdille painetusta tekstistä.

edustajat ovat kaiken hyvän ruumiillistumia. Emin Paschaa mainostetaan "saksalaisen urhoollisuuden", "uskollisuuden" ja "tunnollisuuden loistawaksi esikuwaksi", saksalaisen tieteen ja taiteen ylpeyden aiheeksi sekä saksalaisen isänmaansa oikeaksi pojaksi (1890, 25).

Ensimmäisenä suomenkielisenä nuorisolle suunnattuna maantieteellisenä vapaa-ajan lukemistona voidaan pitää vuonna 1892 ilmestynyttä Alli Nissisen teosta *Kuvauksia kansain elämästä* (vrt. luku 5.5.2.). Toinen kotimainen yritys maantieteen alueella on Aleksandra Gripenbergin (1857-1913) kirjoittama *Punainen kansa. Kertomuksia Intiaaneista.* Sen kustansi Kansanvalistusseura, ja se ilmestyi vuonna 1894 seuran sarjassa Maantieteellisiä kuvaelmia 18, mutta alaviitteellä "Nuorisolle ja kansalle". Kirjassa on 24 erikokoista mustavalkoista kuvaa. Vasenius on luokittanut *Punaisen kansan* lasten ja nuorten huvikirjallisuuteen.[1]

Punainen kansa on 60-sivuinen, laajakokoinen vihkonen (26 x 20 cm) ja sen teksti on jaettu viiteen osaan: 1) Intiaanien alkuperä ja jako, 2) Intiaanit pohjoiswaltioissa, 3) Intiaanit eteläisissä valtioissa, 4) Tarinoita ja seikkailuja ja 5) Intiaanien muinaistaruja, jumaluusoppia ja tapoja. Se sisältää sekä faktaa että fiktiota. Kirjoittaja ilmoittaa käyttäneensä teosta tehdessään sekä tutkimuksia että omia "huomioita Pohjois-Amerikassa ollessa".[2]

Selostaessaan intiaanien alkuperää Aleksandra Gripenberg, valistunut, paljon matkustellut naisasianainen esittää muun muassa:

> Intiaanit häwiäwät wiljelysten teiltä. Mikä on syynä siihen, sitä ei ole wielä saatu selwille. Tiedetään wain että samoin on käynyt monen muun alkuperäisen kansanrodun kaikkialla maailmassa. Niiden walloittaminen ja häwiäminen näyttää seuraawan samaa muuttumatonta lakia, jonka pakosta raaka woima alistuu kehittywän wiljelyksen alaiseksi. On jaettu kolme etewintä kansanrotua p ä i w ä k a n s o i h i n, walkoset, y ö k a n s o i h i n , neekerit, ja h ä m ä r ä k a n s o i h i n, intiaanit. On huomattu, että yökansat, henkiseen kehitykseen nähden, owat lähempänä päiwäkansoja kuin hämäräkansat. Sentähden onkin mustilla tulewaisuus kun sitä wastoin punaiset wäistywät walon ja wiljelyksen tieltä ja kuolewat wähitellen erämaiden hämäryydessä. (1894, 1.)

Aleksandra Gripenbergiä ei voine syyttää tietämättömyydestä; hänen teoksensa intiaaneista on sen aikakauden kuva heistä. A. Gripenberg oli tunnettu sosiaalisesta mielenlaadustaan, ja hänen kodinperintönä saamansa isänmaalliset ja aatteelliset vaikutteet sisälsivät myös vakaumuksen, että hyväosaisten oli tuettava vähäosaisia. Aleksandra Gripenberg oli aina ollut kiinnostunut historiasta, ja monet luottamustehtävät veivät

---

1 *Punaisesta kansasta* ilmestyi Kansanvalistusseuran toimituksissa numero 5 laajempi, 163-sivuinen painos samana vuonna 1894.

2 A. Gripenbergin "apulähteinä" ovat olleet mm.: Samuel G. Drake, *The Indians of North America;* Bancroft, *History of United States;* Schoolcraft, *Algic Researches;* Fredrika Bremer, *Hemmen i den Nya Werlden;* Prescott, *Mexikos Eröfring;* Helen Jackson, *Ramona;* Henry M. Longfellow, *Hiawatha.*

hänet usein ulkomaille. Vuonna 1888 hän muun muassa osallistui Suomen Naisyhdistyksen edustajana Washingtonissa pidettyyn naiskonferenssiin. Aleksandra Gripenberg kirjoitti sekä ruotsiksi että suomeksi, mutta kaunokirjailijana hän onnistui parhaiten äidinkielellään ruotsilla. (Hallsten 1929 a, 270-272.)

Vuonna 1898 Otava julkaisi 105-sivuisen historiallisen kertomuksen tai pikemminkin kertomuskokoelman *Metsäsuomalaiset Ruotsissa*. Nimiölehdellä ilmoitetaan, että sen oli "nuorisolle kertonut Väinö Wallin" ja että se oli "valaistu 18 kuvalla". Väinö Wallin, Jyväskylän seminaarin lehtori Olai Wallinin poika, tunnettiin myöhemmin paremmin historiantutkija Väinö Voionmaana (1869-1947).[1] Väinö Wallin opiskeli yliopistossa pohjoismaiden historiaa, suomen kieltä ja kirjallisuutta ja hänet promovoitiin tohtoriksi vuonna 1894. Väinö Wallin oli hyvä piirtäjä, joten häneltä saattaa olla osa *Metsäsuomalaiset Ruotsissa* -kirjan piirroskuvituksesta ja valokuvista. Kirjallisista taipumuksista kertoo se, että vuosina 1894-1898 hänellä oli Helsingin yliopiston nuorten kirjailijoiden apuraha (Halila 1969, 33-36).

Kristillis- ja snellmanilaishenkisen perheen lapsena ja sosiaalisesti valveutuneena sivistyneistön edustajana Väinö Wallin pyrki osallistumaan monin tavoin kansanvalistustyöhön. Yksi tärkeä keino siihen oli kertoa kansalle ja ennen kaikkea nuorisolle suomalaisten menneisyydestä. Sitä vaati myöskin maamme historiallinen tilanne.

Metsäsuomalaiset Ruotsissa kuvaa Savon salomailta Ruotsiin 1500-luvulla siirtyneiden suomalaisten kohtaloita sekä sitä, miten nuori ylioppilas C.A. Gottlund heidät löysi uudelleen 1800-luvun alussa. Silloin heitä oli vielä jäljellä 8.000, mutta kirjan ilmestymisaikaan vajaa tuhat henkeä. *Valvojan* kriitikko G-t pitää Wallinin teosta melko onnistuneena, se on hänen mukaansa "kertomus työnteosta ja sitkeydestä, kertomus siitä, kuinka valistus aikaansaa sen, mitä vaino ei voinut" (1899, 298-299). "Metsäsuomalaisteoksen johtoajatuksena oli suomalaisen raivaajatyön, todellisen 'suursuomalaisuuden' korostaminen", toteaa Voionmaan elämäkerran kirjoittaja professori Aimo Halilakin. Wallinin mielessä ilmeisesti kangasteli jo yleisesitys maamme heimojen historiasta, jota hän sitten tekikin kuolemaansa saakka. Vaikutteita *Metsäsuomalaiset Ruotsissa* -teokseen Väinö Wallin lienee saanut ruotsalaiselta kirjailijalta Gustaf Schröderiltä, jonka teoksissa on todettu kyllä olevan todellisuuspohjaa, mutta ne on kirjoitettu tietynlaisesta "urheilumetsästäjän näkökulmasta" (Halila 1969, 45).

Uudenaikainen liikuntakulttuuri sai suotuisan maapohjan Suomessa vasta 1800-luvun lopulla. "Luonnontieteiden nousu ja realistiset

---

1 Väinö Wallinin isä oli *Kansakoulun yleisen kasvatus- ja opetusopin* (1883) kirjoittaja Olai Wallin. Väinö Wallin muutti tuhansien muiden kanssa nimensä Snellmanin 100-vuotissyntymäpäivänä 1906. Nimi Voionmaa johtui siitä, että hänen sukunsa oli lähtöisin Gotlannista, jonka vanha suomenkielinen nimi oli Voionmaa. (Halila 1969, 15, 35.)

virtaukset korostivat isänmaallisuuden materiaalisempaa, tekoja korostavaa linjaa raivaten tietä liikuntakulttuurin kasvulle", arvelee Aimo Halila (1980c, 299). Suomalaiskansallisissa piireissä korostettiinkin, kuten Saksassa sata vuotta sitten, että "liikuntakulttuurin tehtävä on lisätä kansakunnan voimaa. "Huvin ja terveyden vuoksi harrastetusta liikunnasta tuli kansallinen arvo ja kohta voitiin puhua isänmaallisesta urheiluaatteesta." (Halila 1980c, 302).

Ensimmäisinä kiinnostui voimistelusta ja urheilusta opiskeleva nuoriso ja kaupunkiväestö; se kuului vaatimattomana osana koulujen ohjelmaan ja 1880-luvulla myös asevelvollisuusarmeijaan, mutta valtiovalta suhtautui hieman epäillen tähän toimintaan. Polkupyöräilystä tuli suosittu liikunnan muoto ja vanhan kansallisen lajin hiihdon lisäksi tuli soutu (Halila 1980c, 299-303). Niin kanootti kuin polkupyöräkin todettiin erinomaisiksi apuvälineiksi ulkoiluun ja retkeilyyn (Hirn 1980, 501).

Liikunnan markkina-arvon oivalsivat myös kustantajat. Werner Söderström perusti vuonna 1891 jopa sarjan Matkailu ja vireys. Kustantaja mainosti, että sarjan vihkoset tultaisiin julkaisemaan sekä suomeksi että ruotsiksi ja että sarja oli aiottu "vaurastuneelle nuorisolle kehoitukseksi ja ohjeeksi heidän valitessaan jotain tehtävää lupa- ja muiksi vapaa-ajoiksi". Sarjassa vuonna 1891 ilmestyneet tohtori Ramsayn ruotsinkieliset oppaat kanootti- ja jalkamatkoja varten suomennettiinkin samana vuonna.

Myös Otava julkaisi vesiretkeilyyn liittyvää kirjallisuutta. Vuonna 1895 siltä ilmestyi 155-sivuinen teos *Veneellä poikki Suomenniemen. Seikkailuja Pohjanmaan vesillä ja saloilla.* Kirjan tekijänä oli Nurmeksessa vuonna 1869 syntynyt Emil Arvid Korhonen, josta 1897 tuli maisteri pääaineinaan suomen kieli ja kirjallisuus, pohjoismaiden historia ja latina. Myöhemmin hän täydensi arvosanojaan myös maantieteessä (*Suomen opettajisto* 1933, 287).

Veneellä poikki Suomenniemen kertoo kolmen nuoren miehen, pian tohtoriksi ja insinööriksi valmistuvan sekä kirjoittajan, veneretkestä Oulusta Kuusamon sydänmaille ja takaisin. Kirjassa on piirroksia ja valokuvia. Kustantaja toteaa kirjan takakannessa: "Vanhastaan tunnettua on kuinka suurella mielihalulla kasvava nuoriso lukee kuvauksia rohkeista, vaiherikkaista matkoista. Tämmöistä kirjallisuutta on meillä vielä äärettömän vähän ja vielä vähemmän semmoisia alkuteoksia." Arvid Korhosen kirja on todella melko yksinäinen ilmiö suomenkielisessä nuorisokirjallisuudessa 1800-luvulla.

Omalaatuisina vireyskirjoina voidaan pitää paria J.W. Lilljan kustannuksella jo vuonna 1863 ensi kertaa ilmestyneitä pieniä kirjasia *Ilon siemeniä Sowintolan peltoon, kerätyt huwintolan pientareella* sekä *Yrjö Sukasen merkilliset elämän waiheet.* Edellisen alaotsikkona on: "Hauska ajan wiete pimeinä syksy ja talwisehtoisina iloa rakastawaisille." Kirjasista otettiin uudet painokset vuonna 1884.

Molemmat edellä mainitut kirjat ovat melko poikkeavia kyseisen ajan nuorisokirjatuotannossa, ja epäilin pitkään niiden mukaanottoa sekä alkuperäisyyttä. *Ilon siemeniä* sekä *Yrjö Sukanen* puuttuvat kokonaan Vaseniuksen luettelosta, mutta ne on mainittu Hultinin arkkisatuluettelossa. HYK:ssa kirjat on sijoitettu Suomalaiseen kaunokirjallisuuteen; Jyväskylässä, vanhan seminaarin kirjastokokoelmissa, lastenkirjallisuuteen.

Arkin mittainen *Ilon siemenet* sisältää kaskuja ja monia tänäänkin tunnettuja[1] vitsejä, joskus melko rohkeitakin verrattuna siihen, mitä nuorisolle yleensä tarjottiin 1800-luvulla.

Yrjö Sukasen merkilliset waiheet alkaa:

> Sukanen syntyi Sarkalan kylässä Suomen maassa, isästä Mikko ja äitistä Anna Sukasesta, ristittiin kirkossa ja sai Yrjön nimekseen. Äitikumminsa poikkesiwat kirkosta palatessaan tien wieressä olewaan kapakkaan, jossa nauttiwat liiaksi, niin että pudottiwat lapsen wesi-rapakkoon; mutta se wallatoin lapsi jäi kuitenkin eloon, ei itsellensä eikä muillekaan hyödyksi.

Tässä avattiin Yrjö-pojalle, Kullervon sukulaiselle, tulevaisuutta. Perheen isä lähtee omille teilleen ja Yrjö asuu kivulloisen äitinsä kanssa. Mutta Yrjö ei ole se tavallinen luterilainen nuorukainen, joka olisi äitinsä ilo ja turva, tekisi töitä otsa hiessä ja muistaisi pyhittää lepopäivänsä. Kaikkea muuta. Yrjö opettelee nuoralla kävelyn, narraa ihmisiä, jopa pappeja ja paaviakin, jonka puheille hän on päässyt maailmaa kiertäessään. Hän ei viihdy renkinä, ei seppänä eikä räätälinä. Hän tekeytyy milloin parantajaksi, milloin munkiksi. Hän ei ole suomalainen synkeä Kullervo, vaan iloinen veijari, vagabondi. Kerran Sukanen kutsuu kirkoissa kaikki "kraatarit" koolle. Hänellä on tällainen tärkeä asia ilmoitettavana: "Muistakaat joka kerta kun panette lankaa neulaan, panna myös solmu lankanne päähän" (1863, 31). Puheensa jälkeen Sukanen häipyy ja kahden arkin tarina päättyy kansan kummasteluun.

SKS:n kaskukokoelmassa on useita muistiinpanoja veijarista, joka narraa väkeä kuulemaan juuri tuota viimeistä viisautta, solmunteon tärkeyttä, mutta tarinan alkua ei SKS:n muistiinpanoista löydy.[2]

Ilon siementen ja *Yrjö Sukasen* kustantaja Lillja joutui vuonna 1862 konkurssiin ja kirjapainon osti vuonna 1864 G.W. Wilen, joka sitten 1884 otti kyseisistä kirjoista uudet painoksetkin. Lillja oli ns. "self-made

---

1 Sellainen on esimerkiksi seuraava: "Päihtynyt kysyy, onko tuo aurinko wai kuu, joka paistaa. Siwukulkewa sanoo: "Walitettawasti en minä voi sanoa sitä, koska olen wieras näillä tienoin" (1863, 15).

2 SKS:ssa on mm. vuonna 1954 muistiin merkitty Vieno Määttäseltä Tuupovaarasta kasku, jonka tämä oli kuullut Aino Mustoselta (s. 1867). Se kuului: "Yrjö S., runoilija, kiertelijä, joka eli kertojan isän aikaan, kutsui ihmisiä kokoon neuvoakseen työntekoon; maksu oli 25 p hengeltä. Neuvo oli tämä: Kun ompelemaan rupeet niitä, niin tie nuppu nuoran piähän, jottet tyhjään vetäisek". (KT 269:1).

man". Hänen oli pitänyt köyhyytensä takia keskeyttää koulunkäynti 15-vuotiaana, mutta hän kohosi kirjakauppa-apulaisesta 1850-luvun suurimmaksi kustantajaksi. Vapaamielisten ajatustensa ja ranskalaisia sekä puolalaisia vallankumouksellisia kohtaan tuntemansa sympatian vuoksi hän joutui valtiovallan silmätikuksi ja vuonna 1865 vankilaan. (Zweigbergk 1958, 48-51.) On vaikea sanoa, onko edellä mainituilla kirjasilla siihen osuutta. Ne ovat kuitenkin erinomaisena esimerkkinä kustantajan rohkeudesta.

Yrjö Sukasessa on kahdeksan mainiota puupiirrosta[1] ja sen tarina on sukua paroni von Münchhausenin valheille (suom. 1856), *Ritari Peippösen kummalliset matkat ja retket* -teoksen (suom. 1868) jutuille sekä Lilljan aikaisemmin julkaisemalle ranskalaisperäiselle Koipeliinin linnustukselle (1859-62). Tosiasia on, että *Yrjö Sukasen* tarinan sepittäjällä on täytynyt olla melkoinen kirjallisuuden tuntemus, mielikuvitusta, älyä ja rohkeutta. Eino Salokkaan mukaan arkkiveisujen tekijät ovat yleensä nousseet rahvaan piiristä, mutta suomalaisen arkkirunouden takana on kuitenkin ollut hyvin usein oppineita, eli arkkikirjallisuutemme onkin ollut sivistyneistön runoutta (1923,4). Tähän viittaisivat myös Lilljan kustantamat "ilonpisarat".

Voi hyvin arvata, että kyseiset "ilonpisarat" eivät kuuluneet Z. Topeliuksen "suosituslistaan".

5.7 Kaksi nuorisokirjallisuuden tyypillistä edustajaa: Tyko Hagman ja Alli Nissinen

Kälviäläisen nimismies Hagmanin poika Tyko Chrispinus (1846-1914), toimi aktiivisesti suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden alueella 1800-luvun lopulla, vaikka hänen isänsä oli ruotsinkielinen ja hän oli itse käynyt ruotsalaista koulua Kokkolassa ja Vaasassa. Tosin nimismies Hagmanin ja hänen toimeliaan ja kieltä taitavan vaimonsa tiedetään olleen hyvin suomenmielisiä ja soveltaneen ajatuksiaan myös lastenkasvatukseen (Hallsten 1929, 333-335). Muistelmateoksessaan *Elämäni lapsuus* (1911) Tyko Hagman kertoo, että rakkaus suomen kieleen syntyi jo kouluaikana; hänen opettajansa rehtori Blomstedt "tiesi elähyttää ja virkistää oppilaittensa harrastusta tähän kieleen, kuinka meitä innostuttivat esimerkiksi Suomen kansan sadut, joista ihailin erittäinkin Antti Puuhaaran satua" (1911, 167).

Heti ylioppilaaksi päästyään Tyko Hagman astui innostuneena kansallisuus- ja kansanvalistusaatteen palvelukseen. Valmistuttuaan

---

1 Viimeisen sivun kuva mustapartaisesta Yrjö Sukasesta poikkeaa tyyliltään muista kirjan puupiirroskuvista.

maisteriksi vuonna 1879 hän toimi aluksi opettajana kymmenkunta vuotta osallistuen kaiken aikaa myös sanomalehtityöhön. Tyko Hagman oli 1880-luvulla viipurilaisen *Ilmarisen* ja seuraavalla vuosikymmenellä joensuulaisen *Karjalattaren* päätoimittajana ja siirtyi sittemmin Hämeenlinnaan *Hämäläisen* toimittajaksi. Vuonna 1901 hän perusti *Koulu-toveri*-lehden, joka oli "aiottu ikääskuin yhdys-siteeksi Suomen koululaisten kesken" (*Koulu-toveri* 1/1901), mutta lehti kuoli seuraavana vuonna.

Tyko Hagman julkaisi 1800-luvulla viisi omaa laajahkoa satu-, kertomus- ja runokokoelmaa suomeksi. Lisäksi hän suomensi ja mukaili hyvin erilaisia tekstejä nuorisolle, muun muassa viipurilaiselle kustannusliike Cloubergille.

Ensimmäinen Tyko Hagmanin kokoelma ilmestyi viipurilaisen J.C. Lagerspetzin kirjakaupan kustannuksella nimellä *Satuja ja runoja lapsille*. Nimiölehdellä mainostetaan myös kuvia, joita siinä on 15, mutta kuvittajan nimeä ei mainita eikä se paljastu kuvistakaan. Ilmeisesti kuvat on kerätty ulkomaisista alkuperäisteoksista. Kokoelma on 160-sivuinen. Sen kaikki runot on painettu antiikvalla, epiikka taas pääosin fraktuuralla. Ensimmäiseksi kokoelmaan on sijoitettu Runotar, joka kuten kirjailija sanoo

> Oil jo oikku luonnoltaan;
> Kertoi mulle juttujaan,
> Vinkui mulle virsiänsä,
> Vinkui milloin mielellänsä,
> Milloin tuisku-tuulellaan.

Runotar narrasi aikamiehen toimistaan ja

> Käski panna paperille,
> Vanhat virret, kertomat,
> Laajemmat ja laihemmat,
> Suomen pikku poikasille,
> Pohjan tepsu-tyttösille,
> Jos ne niistä huolivat. (1882, 3-4.)

Tyko Hagman mukaili kalevalamittaa, käytti alliteraatiota ja kertoa, mutta hänen riimittelytaidossaan oli puutteita, ja Runotar tuntuikin "vinkuvan" virsiä milloin mitenkin. Kirjailija ei ehkä itse siitä suuremmasti ollut huolissaan ja tuskin niiden hiomiseksi liiemmälti näki vaivaakaan. Saattaa myös olla niin, ettei kirjailijan oma korva ollut tarpeeksi herkkä kuulemaan, milloin runomitta ontui. Tyko Hagman ei ollut lainkaan musikaalinen. Muistelmateoksessaan hän viittaa tähän sanoen: "Ei ole liioin minulla korvaa, kuten sanovat, vaikka kuulen tarkasti, että eroittaisin rotan jyrsivän vaikka kuuta" (1911, 88).

Hagmanin ensimmäinen kokoelma *Satuja ja runoja lapsille* (1882) sisältää kolmisenkymmentä erilaista sepitettä, pääosa on kuitenkin moniosaisia ja moniaalle rönsyileviä seikkailusatuja. Näistä mainittakoon

viisilukuinen Lassin ja Mustin matkustus Amerikkaan. Orpo Lassi ajautuu koiransa kanssa lautalla merelle, josta höyrylaiva vie heidät Amerikkaan. Jalkoihin tarttuneessa savessa he kuljettavat kalliita kiviä ja siten pärjäävät suuressa maassa; kalastavatpa vielä ääniäkin voittoisassa keisarikilvassa. Musti-koirasta tulee lopulta Lassi-keisarin pääministeri.

Hagmanin proosa kertoo suuresta innosta, halusta avata maailmanhistorian ovia nuorisolle. Tällainen yritys on esimerkiksi satu Kummallinen puuhevonen, jossa suomalaisen Kallen joululahjaksi saama puuhevonen Rusko muuttuu pojan mielikuvituksessa Troijan puuhevoseksi ja Kalle itse Akilleeksi. He matkaavat läpi maanosien ja historian. Kalle muuttuu Aleksanteri Suureksi, Caligulaksi ja pahuuden palkaksi don Quijoteksi; hänen palvotusta Cincinnatus-ratsustaan tulee Rosinante-kaakki. Lopulta Kallesta tulee Apollo, joka on vuoroin Homeros, Vergilius, Goethe ja vieläpä Aleksis Kivikin. Mutta hänen ratsunaan onkin nyt Pegasos. Sadun lopussa Kalle palaa omaksi itsekseen. Sirkka Kurki-Suonion mukaan tämä "historiallinen aikaseikkailu" oli aikanaan tunnetuin Hagmanin saduista (1970, 335).

Hagmanin seuraava kokoelma ilmestyi vuonna 1887 G.W. Edlundin kustantamana nimellä *Uusia Satuja ja Runoja Lapsille, pienille ja suurille*. Tämäkin on varustettu mustavalkoisilla kuvilla; jokaisen viiden kokosivun kuvan reunassa on merkintä Cederqvist. Tässä kokoelmassa Tyko Hagman on käyttänyt hyväkseen kansansadun aineksia muun muassa pitkässä sadussa Käyntini Tapiolassa, Tuonelassa ja Yläilmoissa. Hän oli ilmeisesti perillä myös uusimmasta tieteiskirjallisuudesta ja oli ehkä tutustunut jotakin kautta Vernen teokseen *De la terre à la lune*. Kyseinen teos, joka oli ilmestynyt Ranskassa vuonna 1865, käännetty englanniksi vuonna 1873 ja ruotsiksi 1871, saatiin suomeksi vasta vuonna 1904, vaikka muita Vernen teoksia olikin suomennettu jo 1800-luvulla. Hagmanin satu Matkustus kuuhun on suomalaisen hengen synnyttämä tieteisfantasia.

Suomalainen kuulento tapahtuu jääkuvussa. Crispinus-poika koulutovereineen tapaa kuussa lyhyitä, hännällisiä asukkeja, jotka puhuvat outoa kieltä. Nuoret ovat päässeet kuuhun melko kivuttomasti, mutta vaikeampaa näyttää olevan sieltä poispääsy ja vielä ongelmallisempaa kirjailijalle lopettaa satu. Usein Tyko Hagmanin jutuissa käy niin, että ne vyöryvät ja polveilevat, ja lopulta kirjailijan on tehtävä väkinäinen temppu, käytettävä deus ex machinaa kuten Matkustus kuuhun -sadussa: "Mutta jo pitäisi mun lopettaa tämä satu. Ei olisi aikaa nyt pitemmätä kertoa. Selitän tässä siis lyhyesti wain miten sitten käwi (1887, 116)." Samantapainen pikalopetus on Hagmanin edellisen kokoelman Korvenkaakki-sadussa: "Mutta jo on aika lopettaa kertomukseni. Se venyi jo liian pitkäksi. Kerron siis nyt lyhyesti wain miten sitte käwi" (1882, 137).

Kolmas Tyko Hagmanin kokoelma oli nimeltään *Uusimpia satuja ja runoja lapsille, nuorille ja vanhoille*. Se ilmestyi vuonna 1889, jälleen

uudelta kustantajalta; nyt tuottamisesta vastasi Werner Söderström. Tähän kokoelmaan sisältyy esimerkiksi 15-jaksoinen Satu Lassi Laurinpojan lentokoneesta, jossa lukijaa kuljetetaan kellosepän oppipojan katinkullasta rakentamalla lentokoneella Pariisin maailmannäyttelyyn ja sieltä Afrikkaan.

Valvojan kriitikko (nimim. -ine) pitää Hagmanin kolmatta kokoelmaa kirjailijan parhaana ja toteaa:

> Suomenkielistä lastenkirjallisuutta on hyvin vähäisen, mutta vähimmin on kuitenkin alkuperäistä. Tervetullut on sen vuoksi tämäkin satukokoelma, ainoa mitä viime jouluksi ilmestyi alkuperäistä satukirjallisuutta, varsinkin kun useimmat sen saduista ovat hyvin hauskoja ja miellyttäviä (*Valvoja* 1890, 326-327).

Kertomus Pikku Paulista, joka joutuu intiaanien kiduttamaksi, on *Valvojan* kriitikon mielestä kuitenkin liian raaka lapsilukijoille ja runo Lapset äidin haudalla taas liian pitkä ja ikävä. Runossa onkin 27 säkeistöä ja niissä toistuvat kuin itkuvirsissä samat motiivit ikävästä ja rakkaudesta.

Hagmanin seuraavan, neljännen kokoelman *Satuja ja runoja lapsille* kustansi uusi tulokas Otava vuonna 1891. Siihen sisältyvä Satu isosta saippuakuplasta aiheutti sen, että enemmän kuin puolet 1000 kappaleen painoksesta otettiin takavarikkoon (Koskimies 1946, 60).[1]

Sadussa kerrotaan Veijalaisten ja Saunalaisten suhteesta. Myyttinen Kliio-pesuämmä puhaltaa valtakunnan Nimettömälle kerjäläiselle Veijalaisten maassa. Nimettömästä tulee Ruorinen, laiskojen kerjäläisten kuningas, joka haluaa laajentaa aluettaan, saada Saunalaisten maan, jossa asui "sivistynyttä urhokasta ja kaikin puolin hyvää kansaa" (1930, 88). Silloin Kliio antaa heille oman pallon ison saippuapallon viereen ja lopulta puhkaisee Ruorisen saippuakuplavaltakunnan. Sen orjuudessa eläneet asukkaat heräävät kuin pahasta unesta. Mutta

> Saunalaiset, nämä vapautta rakastavat ihmiset, joiden Kliio ei suonut muuttua orjiksi, pitivät entiset laitoksensa tallella ja muodostivat vähitellen oman valtakunnan, jonka kuninkaaksi he valitsivat Jus-nimisen miehen, ja tämä otti puolisokseen reippaan nuoren neidon, jonka nimi oli Liberta (1930, 92-93).

Satu isosta saippuapallosta on poliittinen allegoria, jossa pilkataan valloittaja-Venäjää, sen hallitsijoita ja edustajia, haaveillaan omasta vapaasta valtakunnasta ja uskotaan vakaasti oikeuden ja totuuden olevan suomalaisten puolella. Siitä tuli historian jumalatar Kleio, sadun Kliio-pesuämmä, pitämään huolen.

---

1 Koskimies mainitsee *Otavan historiassaan*, että tappio oli melkoinen kustantajalle, samoin kuin Tyko Hagmanille, "joka todellisena optimistina vielä maaliskuussa 1892 vaati kirjastaan kaikesta huolimatta lisäpalkkiota"(1946, 60).

Vuonna 1928-30 julkaisi Otava Tyko Hagmanin tyttären Lisan toimittamat ja joiltakin osin muutetut kokoelmat kolmena osana nimellä *Satuja ja runoja lapsille*. Edellä mainittu satu sisältyy tässä koosteessa toiseen osaan, joka ilmestyi vuonna 1930. Kirjan esipuheessa Liisa Hagman sanoo: "Erityisesti iloitsen tämän satukokoelman ilmestymisestä, jonka sortovuosien sensori takavarikoi. 'Satu isosta saippuapallosta' oli se, joka leimattiin valtiollisesti vaaralliseksi." Lisa Hagman paljastaa, että myös muita kirjoituksia "olen näiden satujen tekijän kanssa lasna ollessani upottanut Töölönlahteen silloisten kotitarkastuksien tähden" (1930, 9).

Tyko Hagmanin kirjailijantyötä takavarikointi ei katkaissut, sillä parin vuoden kuluttua, vuonna 1893, häneltä ilmestyi viides kokoelma *Kaikkein uusimpia satuja ja runoja lapsille. Nuorille ja vanhoille.* Se tosin oli edellisiä suppeampi. Aikaisempien kokoelmien sivumäärät vaihtelivat 160 sivusta 128 sivuun, viidennessä kokoelmassa on vain 114 sivua. Uusimmassa on - edellisistä poiketen - mukana muidenkin kirjailijoiden tekstien mukailuja eli kyseessä on pikemminkin antologia. Kustantajakin oli vaihtunut. Tästä teoksesta otti vastuun taas Werner Söderström. Kokoelma on luonnollisesti edellistä kesympi ja tavanomaisempi. Kirjailijan into näyttää hieman laimentuneen ja mukana on tyypillisiä satuaiheita ja matkaseikkailuja; runoihin taas on tullut voimakkaampi uskonnollinen leima. Edellisissä kokoelmissa uskonnollisuus oli melko vähäistä.

Tämän päivän lukijan silmään osuu kirjailijan mustalaiskuvaus. Satu kummallisesta joulukuusesta Surunkankaan vaivaistalon pihalla kuvaa mustalaiset ilkeiksi ja laiskoiksi. He panevat muun muassa vaivaistalon asukkaat syömään turkinpippuria Loppiaiskuusestaan. Asukit saavat tästä itseensä puhtia, ja puolet mustalaisista saa surmansa; toiset puolet lähetetään vaskipatoja tinaamaan (1893, 7-9). Vuoden 1893 kokoelmassa moni runo on saanut jokseenkin koomisen riimiratkaisun, esimerkiksi Nukku-Matti-runossa kin-pääte on erotettu pääsanasta:

Kun piennä pikkaraisna
Mä läksyni luin
Ja hieman laiskallaisna-
Kin istuin suippu-suin,
Niin siihen muuan Matti,
Jo hiipi hiljaa luo,
Se pikku piimä-tratti,
Mi unta teille tuo. (1893, 5.)

Tietysti edellä mainitun tapaisessa enjambementissä voi olla tahallistakin komiikkaa. Hagmanin viidennessä kokoelmassa on viisi mustavalkoista kuvaa, kannen on tehnyt A. Federley.

Tyko Hagmanin kirjallinen työ jatkui 1900-luvullakin; hän kirjoitti sekä aikuisille että lapsille maailmanhistoriasta ja eläimistä, suomensi ja kirjoitti muistelmiaan. Pari hänen omien satujensa valikoimaa

ilmestyi Otavan julkaisemassa Nuorten kirjoja -sarjassa sekä 1908 hänen suomentamansa Mark Twainin *Prinssi ja kerjäläispoika*. Ennen kuolemaansa 1914 Tyko Hagman ehti julkaista vielä pari muistelmatyyppistä teosta (1911).

Tyko Hagmanin kirjailijalaadussa oli, kuten Sirkka Kurki-Suonio toteaa, miehekästä järeyttä ja maalaistuoreutta. Kun hän pääsi vauhtiin, "hän unohti moralisoinnin ja höysti sen sijaan satunsa (ja runonsa) kömpelöllä huumorilla" (Kurki-Suonio 1970, 335).

Suomenkielisistä naiskirjailijoista oli Alli Nissinen Immi Hellénin ohella laaja-alaisesti työssä lasten ja nuorten hyväksi. Alli Nissinen (1866-1926) oli maanviljelijän tytär Iisalmesta. Hän kävi Kuopion suomalaista tyttökoulua ja valmistui opettajaksi Helsingin Suomalaisesta jatko-opistosta kuten moni muukin suomenmielinen naispuolinen kulttuurivaikuttaja 1800-luvun lopulla. Alli Nissinen kävi myös Vera Hjeltin veistokoulua, matkusteli paljon eri puolilla Eurooppaa ja harjoitti sekä kieli- että kasvatusopillisia opintoja. Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun uskonnon ja maantieteen opettajan toimesta hän siirtyi Lucina Hagmanin jäljissä tämän perustamaan Helsingin Uuteen Yhteiskouluun vuonna 1899. Suuren maineen hän saavutti ns. valmistavassa koulussa, jonka johtaja hän oli kuolemaansa saakka ja yhteensä 40 vuotta. (Vrt. esim. Hallsten 1932, 193-94.). Yhtenä tärkeistä päämääristä Alli Nissisellä oli naisen aseman parantaminen. Hän toimikin aktiivisesti Suomen Naisunionissa ja oli perustamassa Martta-liittoa. Opettaja Alli Nissinen valittiin nuorsuomalaisen puolueen edustajaksi ensimmäisille yksikamarisille valtiopäiville 1907-08.

Moninaisen yhteiskunnallisen osallistumisen ohella Alli Nissinen kirjoitteli ja käänsi. Alli Nissisen suomennoksiin kuuluvat A. Buckleyn *Tieteen satumaailma* vuonna 1887, H. Meissnerin *Maan ympäri* vuonna 1890 ja B.v. Suttnerin *Aseet pois* 1895; yhdessä Vera Hjeltin ja Fanny Tavaststjernan kanssa hän toimitti *Joulutervehdys*-nimistä lastenlehteä vuosina 1898-1900 ja oli kansallishenkisen, A. Federleyn kuvittaman *Tuulikki*-lehden vastaava toimittaja sen kolmivuotisen elinajan 1902-1904. Alli Nissinen käytti kirjoissaan omaa nimeään, mutta myös Alli N. -lyhenne oli yleinen. Ensimmäisen nuorille suunnatun kirjasensa hän kirjoitti nimimerkillä Savonniemen Kaisu. Kyseessä oli ruotsalaisen Ernst Ljunghin silhuettikuviin sovitettu runokuvakirja *Uusia Mustalaisia*, joka ilmestyi vuonna 1887 (ks. luku 5.4).

Vuonna 1888 ilmestyi Alli Nissiseltä ensimmäinen kokoomateos, Werner Söderströmin kustantama 40-sivuinen *Pikku palleroisille*. Kirjan esikuvana oli Lars Hökerbergin kustantama *Barnamat*, ja kuvalaatatkin oli lainattu siitä (Jäntti 1928, 210). Kirjassa on parisenkymmentä kuvaa eri taiteilijoilta, ja signumeista voi tunnistaa ainakin Ottilia Adelborgin, Jenny Nyströmin sekä Acken (Z. Topeliuksen vävyn Acke Anderssonin, vrt. Nyberg 1950b, 654). Kansikuva on J. Sjöblomin tekemä. "Teksti on nähtävästi ollut sommiteltava valmiita kuvia varten, niinkuin meillä

tällaisissa kirjoissa enimmiten on laita", epäilee varsin oikeutetusti *Valvojan* kriitikko I.G. eli Ida Godenhjelm. Kriitikko on varsin tyytyväinen tekstiin: "Kieli on läpitsensä hyvää ja puhdasta. Joka rivistä tuntuu, että kirjailija on niitä onnellisia, jotka maansydämessä ovat saaneet ammentaa kansan kielen runsaista varoista" (*Valvoja* 1889, 142).

Nissisen ensimmäisessä kokoelmassa on kymmenkunta runoa, muun muassa yksi sama kuin edellä mainitussa kuvakirjassa (Kaarle Pollelle), pari mukaelmaa; toinen sadusta (Satu) ja toinen realistisesta kertomuksesta (Palvelija ja ystävä), mutta kenen kirjoittamista, sitä ei ilmoiteta. Pääosa on realistisia, puisevia kertomuksia. Runomittojen käytössä ja riimittelyssä Nissinen kuitenkin ylittää Tyko Hagmanin, mikä varmaan selittyy hänen suomalaisesta kodistaan ja hänen käymistään kouluista.

Pikku palleroisille -kokoelman etusivulla on sormi osoittamassa tekstiin: "Uusi tämän kokoinen kirja toimitetaan jouluksi v. 1889, jos tämä saanee pikku palleroisten ja heidän vanhempainsa suosion!" Joko kirjanen ei saanut vilpitöntä vastaanottoa palleroisilta tai kirjailijalla oli muita esteitä, sillä uusi kokoelma ilmestyi vasta kolmen vuoden kuluttua. Vuodesta 1891 Alli Nissiseltä kuitenkin julkaistaan parin kolmen vuoden välein *Palleroisille iloksi* -niminen kokoelma. Hänen toinen kokoelmansa ilmestyi vuonna 1893, kolmas 1895, neljäs 1897 ja viides 1902. Kaikki viisi kokoelmaa kustansi Werner Söderström.

Ensimmäinen *Palleroisille iloksi* otettiin jälleen kiitoksin vastaan ainakin *Valvojan* palstoilla. Nippuarvostelussa T.R. (= Th. Rein?) esittää mieltymyksensä ja sanoo, ettei kirja ei ole aiottu 'lapsille opiksi ja huviksi' vaan iloksi.

> Ja monelle 'pikku pulloposki'- Pekolle, monelle Kaarlo-palleroiselle lienee se ollutkin suureksi iloksi. Siinä saa nähdä itsensä ja siskonsa leikeissä ja marssissa, hevosilla ja ongella, piirtämistoiminnassa ja joulupuuhissa, siinä saa kuulla tontuista ja Nukkumatista, saa oppia uusia leikkejä ja lauluja pitkien talvi-iltojen iloksi,

luettelee T.R. kirjan ansioita. Ilmeisesti fantasia tarvitsi puolustamista, sillä T.R. vakuuttaa, että "tontuista haaveksimista ei ole tarvis pitää taikauskona, ainakaan se ei ole vaarallista ja turmelevaa laatua" (*Valvoja* 1892, 583).

Toisen kokoelman kuvitukseen ilmestyy jo suomalainenkin signumi A. Federleyn AF, joka kolmannessa muuttuu A. Fleyksi. Kolmannesta kokoelmasta lähtien *Palleroisille iloksi* -teoksen alaotsikkona on "Satuja ja runoja", vaikka ne sisältävät myös realistisia kertomuksia. Tähän kokoelmaan sisältyy myös tuttu runo Pikku juttu. Runon loppu kuitenkin poikkeaa siitä, millaisena se esimerkiksi koulujen laulukirjoissa myöhemmin esiintyy:

Ol kerran metsässä mökki
Ja siin' asui tyttönen,
Ja tyttösell' oli kana
Ja kissakin pikkuinen.

Ol' kissan kaulassa kello
Ja jalassa saappahat,
Ja saappahiss' oli varret
Ja oikeat anturat.

Ol' kanalla kaulaliina
Ja nokkela nuttukin-
Vaan siihenpä juttu tämä
Jo aivan loppuikin. (1895, 16.)

Kuten näkyy, alkuperäisestä kuvailevasta runosta puuttuu nykyisin siihen kuuluva viimeinen säkeistö, jossa puhutaan kanan ja kissan salaperäisestä matkasta "kerran iltasella".[1]

Neljäs Nissisen kokoelma on kokonaan A. Federleyn kuvittama. Se sisältää 19 erilaista tekstiä, joista jälleen kymmenkunta on runoja, joukossa tuttu "Piiri pieni pyörii, / lapset siinä hyörii" (1897, 63). Kirjailija on käyttänyt, kuten Topelius *Lukemisia lapsille* -koosteisiinsa, muualla aiemmin julkaistuja kirjoituksiaan. Mm. kokoelman kertomus Harmo, jossa kerrotaan hevostaan huonosti kohdelleen Aappo-isännän unesta, isännän ja hevosen osien vaihdosta, oli ollut painettuna jo vuoden 1896 *Joulutervehdys*-lehdessä. Neljäskin kokoelma esitellään *Valvojassa*, esittelijänä H.S. eli Helmi Setälä. Hän toivoo kirjan löytävän tiensä mahdollisimman moneen lastenkamariin ja on vilpittömästi sitä mieltä, että tekijä oli löytänyt "sesam"-sanan lasten sydämiin (*Valvoja* 1898, 308).

Vuonna 1892 aloitti Weilin & Göös sarjan Nuorison kuvakirjasto. Sen ensimmäisenä numerona ilmestyi opettaja Alli Nissisen *Kuvauksia kansain elämästä*.

> 'Kuvauksia kansain elämästä' on pienoinen kertomus-sarja nuorisoa varten. Koska suomenkielinen kirjallisuus tällä alalla on kovin köyhä, on tämä yritys tehty sen kartuttamiseksi. Jos tässä olisi hiukankin onnistuttu ja tällä vähäisellä yrityksellä olisi menestystä, koettaisiin tulevaisuudessa jatkaa samaan suuntaan,

selitetään kirjan esipuheessa. Alli Nissinen oli erikoistunut juuri maantieteeseen ja opetti sitä uskonnon ohella.

Kuvauksia kansain elämästä on 55-sivuinen kuvitettu kirjanen, jossa esitellään 12 eri kansan ja heimon ulkomuotoa, elintapoja ja uskontoa. Mukana ovat austraalialaiset, Papuas-kansa, Polyneesialaiset,

---

1 Pikku juttu -runon viimeinen säepari muuntui myöhemmin tällaiseksi: "Ja marssia kyllä hän taisi/ ja nokkia sievemmin"; kertova runo päättyy: "Ja kerran iltasella/ tuo kana ja kissanen,/ ne läksivät minne ja mihin,/ sit yhtään tiedä, en." (Vrt. esim. *Pikku Pegasos* 1986, 221.)

Eskimolaiset, Intiaanit, Hottentotit ja Buchmannit, Neekerit, Arabialaiset, Nubialaiset, Indialaiset, Kiinalaiset ja Jaappanilaiset. Muuten asiallisten kertomusten lomasta paljastuu siellä täällä kirjailijan ennakkoluulot. Neekerit luonnehditaan usein lapsellisiksi, kiinalaiset petollisiksi ja intiaanit julmiksi. Nissinen kuvaa kuitenkin luonnonkansat onnellisiksi ja ihailee heidän omaperäisiä taitojaan, mutta heidän primitiivinen uskontonsa saa osakseen uskonnonopettaja Nissisen ankaraa kritiikkiä. *Kuvauksia kansain elämästä* sisältää 12 värikuvaa. Sisältönsä puolesta se on lähellä tietokirjallisuutta.

Suomalaisia kirjailijoita, joiden teoksia julkaistiin tai toimitettiin vuosina 1851 - 1899 (myös) lapsille ja nuorille

Fredrik Aalto (Stenfors)
kirjailijanimi Reitto Aalto
1854 - 1917

Kalle Hyttinen
1852 - 1940

Juhani Ahtiluoto (Ahl)
kirjailijanimi Juho Leppä
1869 - 1942

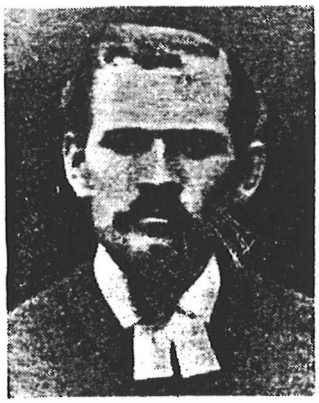

E.F. Jahnsson
1844 - 1895

Aleksis Kivi
1834 - 1872

Theodolinda Hahnsson
1838 - 1919

Immi Hellén
1861 - 1937

Eero Salmelainen
1830 - 1867

Rafael Hertzberg
1845 - 1896

Julius Krohn
1835 - 1888

Samuli Suomalainen
1850 - 1907

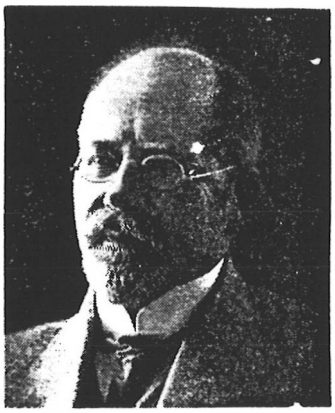

P.J. Hannikainen
1854 - 1924

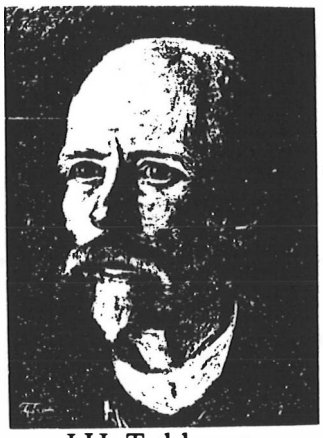

J.H. Tuhkanen
1851 - 1932

Tyko Hagman
1849 - 1914

Alli Nissinen
1866 - 1926

Kotimaista kirjallisuutta nuorille vuosina 1851 - 1899

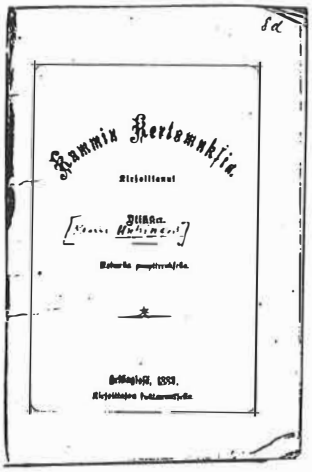

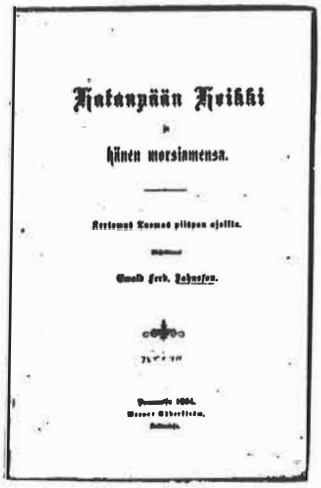

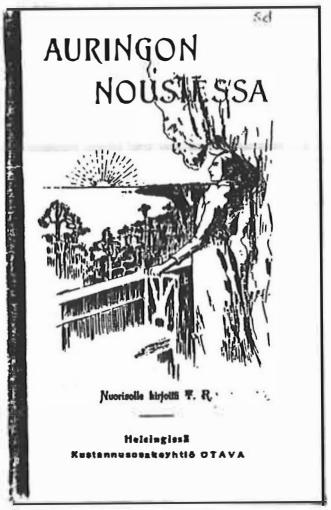
AURINGON
NOUSTESSA
Nuorisolle kirjoitti T. R.
Helsingissä
Kustannusosakeyhtiö OTAVA

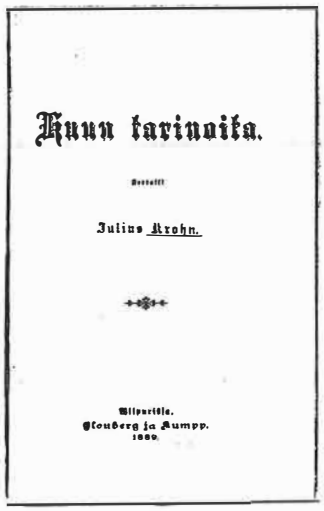
Kuun tarinoita.
Julius Krohn.
Wiipurissa.
Glosberg ja Kumpp.
1889.

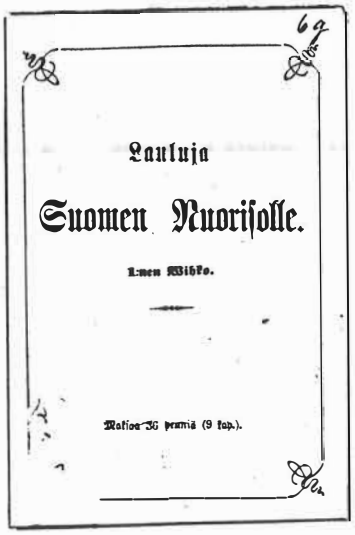
Lauluja
Suomen Nuorisolle.
L.ucn Wihko.
Maksoi 36 pennia (9 kop.).

PIKKU JOULULAHJA
SUONIO ja SAMULI S.

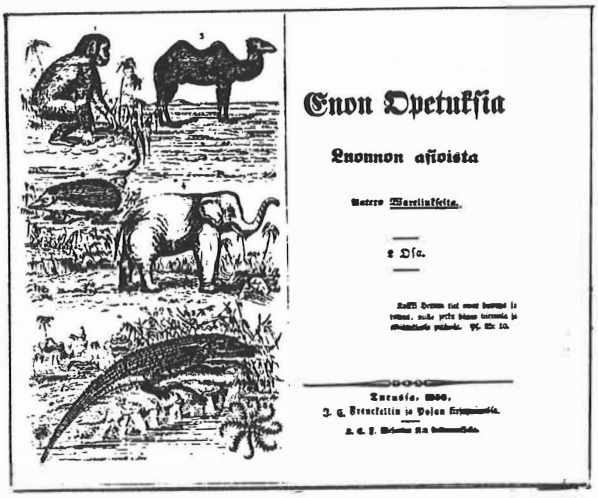
Enon Opetuksia
Luonnon asioista
2 Osa.
Turussa, 1890.

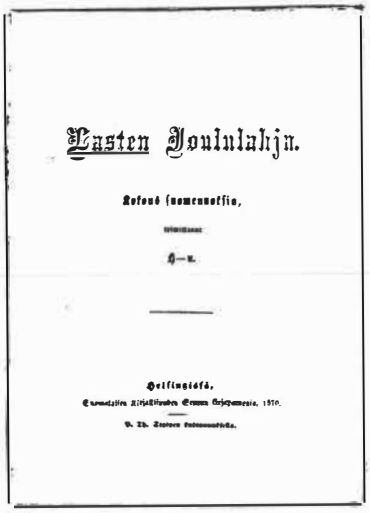
Lasten Joululahja.
Helsingissä,

Urjö Sukasen
Merkilliset elämän waiheet.
Turussa,
1863.

Urjö Sukanen.

Tyko Hagmanin ja Alli Nissisen teoksia vuosilta 1851 - 1899

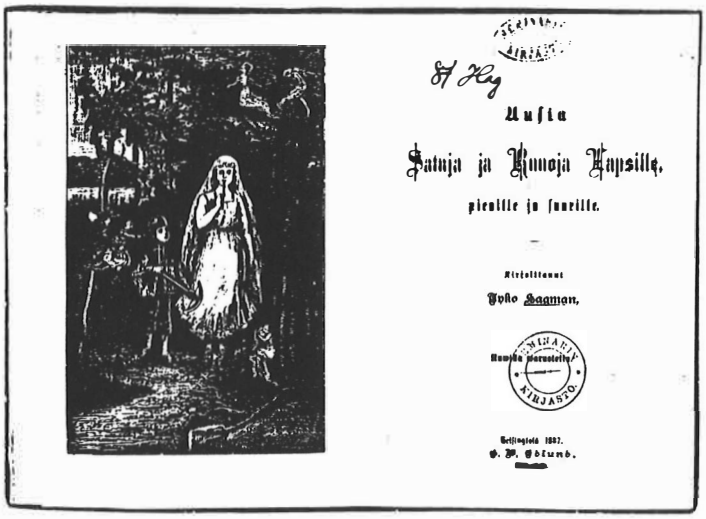

Uusia
Satuja ja Runoja Lapsille,
pienille ja suurille.

Kirjoittanut
Tyko Hagman,

Helsingissä 1882.
G. W. Edlund.

KAIKKEIN UUSIMPIA SATUJA JA RUNOJA LAPSILLE.
KIRJOITTANUT TYKO HAGMAN.

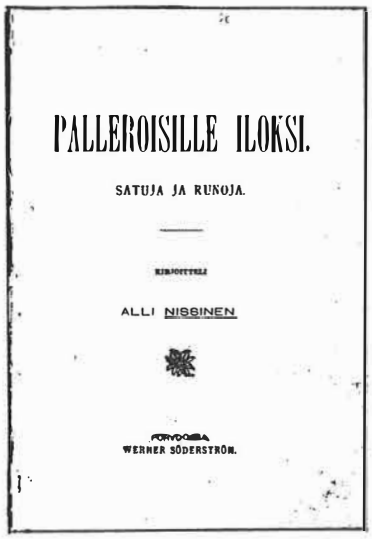

PALLEROISILLE ILOKSI.

SATUJA JA RUNOJA.

KIRJOITTELI

ALLI NISSINEN

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM.

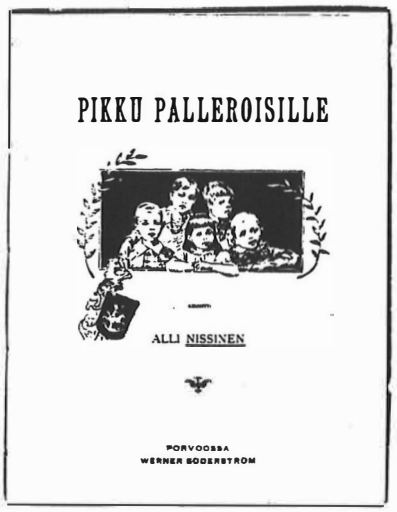

PIKKU PALLEROISILLE

ALLI NISSINEN

PORVOOSSA
WERNER SÖDERSTRÖM

Uusia Mustalaisia

Ernst Ljungh'in
leikatessa heistä laulanut
Savonniemen Kaisu
Porvoossa, Werner Söderström.

Suomalaisia antologioita ja valikoimia vuosina 1851 - 1899

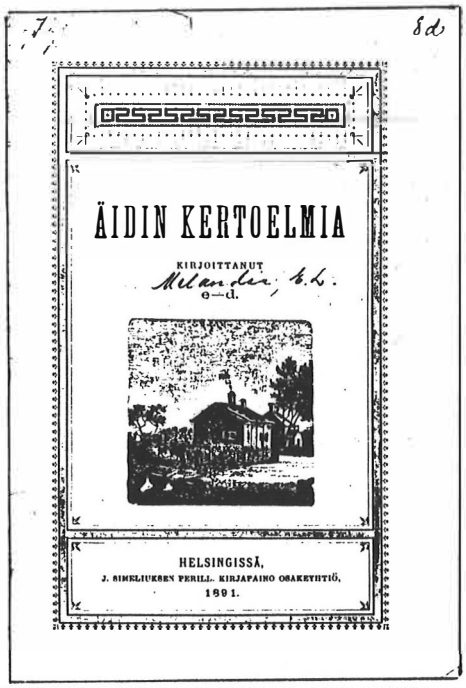

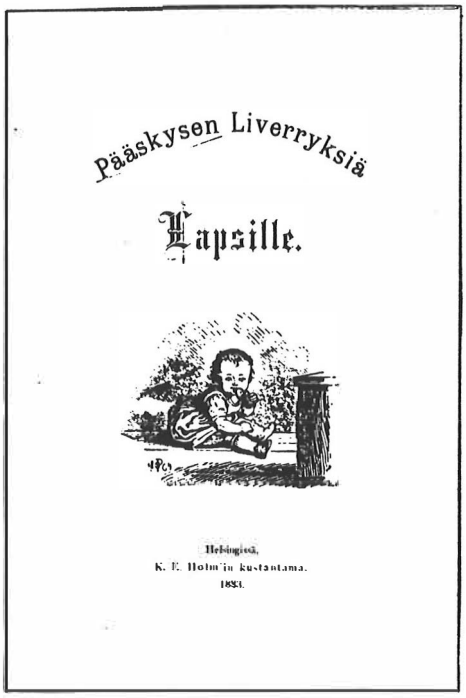

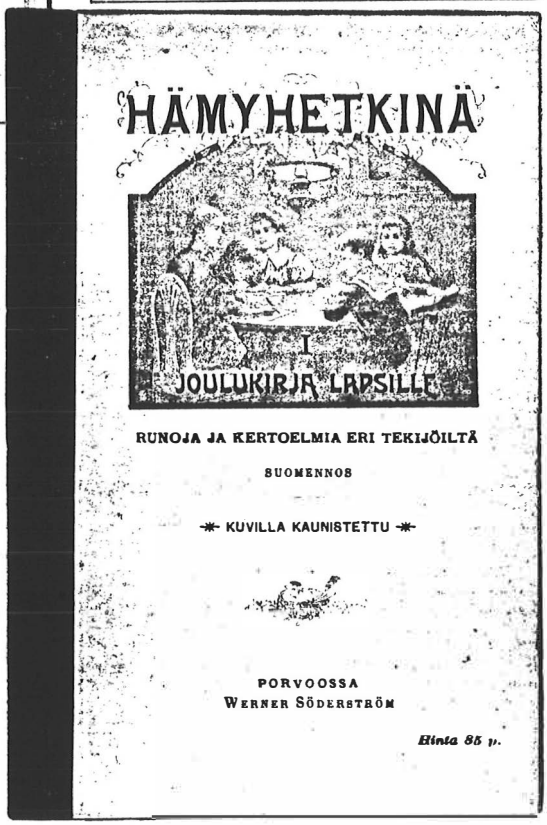

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

6.1 Suomalaisen nuorisokirjallisuuden kasvupohja

1800-luvun loppupuoliskon asenneilmaston ja sen yhtenäiskulttuuria tukevan suunnan määräsivät valtio, kirkko ja koululaitos. Ne sanelivat aikakauden kasvatusihanteet, joihin kuuluivat Jumalan, hengellisen ja maallisen vallan pelko ja kunnioitus, isänmaallisuus, kristillissiveellinen käytös ja ennen kaikkea vanhempien kunnioitus, ahkeruus, nöyryys ja sosiaalinen mieli. Aikakauden kristilliskansallinen ideologia, jossa heijastuvat niin snellmanilainen fennomania kuin Uno Cygnaeuksen humaani kouluihanne, oli tiivistettynä vuonna 1883 ilmestyneessä Olai Wallinin laatimassa *Kansakoulun yleisessä kasvatus- ja opetusopissa*, ja sitä toteutettiin käytännössä vielä pitkälle 1900-lukua (vrt. Koivula 1988). Wallinin määritelmän mukaan kasvatuksen yleisenä tarkoituksena oli "tehdä nuoriso kykeneväksi itsetoimivaan elämään Kristuksen hengessä", kehittää nuorisosta kristillissiveellisiä luonteita (1883, 88). Wallin asetti kristillisen ihmisyyden kaiken kasvatuksen, jopa kansallistunnon kasvatuksenkin yläpuolelle.

Valistusaikana lasta oli pidetty pienenä aikuisena, 1800-luvulla lapsi ymmärrettiin erilaiseksi kuin aikuinen, erilaiseksi myös tarpeiltaan. Romantiikka ihaili lasta viattomana ja puhtaana, lähellä jumaluutta olevana olentona, joiden kaltaisten on "taivasten valtakunta". Hän oli "siunattu", fyysisesti heikko eikä hänen ruumiinsa ollut vielä valmis maalliseen työntekoon, kuten veljekset Grimm lapsikäsitystään esittelivät *Kinder und Hausmärchen* - kansansatukokoelmansa esipuheessa (vrt. Shavit 1986, 18). Z. Topeliuskin puhui kerran toisensa jälkeen lapsen viattomuudesta. Hän hyväksyi kyllä perisynnin olemassaolon, mutta oli

sitä mieltä, että lapsen viattomuus voidaan pelastaa, jos hänen persoonallinen suhteensa Jumalaan saadaan säilymään. Hän, kuten romantiikan ideologian sisäistäneet lastenkulttuurivaikuttajat yleensä, korosti perhesuhteiden merkitystä lapsen kehityksessä. Topeliuksen mukaan lasta rakastavan kodin tuli huolehtia jälkeläistensä ruumiin ja sielun hyvinvoinnista. Tämä tarkoitti, että heidät tuli opettaa Jumalaa ja isänmaata rakastaviksi ahkeriksi ja reippaiksi kansalaisiksi. Lasta ja nuorta tuli siis holhota ja sosiaalistaa ensin perheen kautta yhteiskuntaan.

Valistuksen ja romantiikan lapsikäsitykset olivat varsin yhteneväiset, mitä tuli nuorten holhoamiseen. Nuoriso, joka oli sinällään herkkää ainesta muovailtavaksi, oli pidettävä aikuisten tiukan kontrollin alla. 1800-luvun ajatussuuntauksen mukaan lapsen oli opittava jotain jokaisesta tapahtumasta, kokemuksesta tai kertomuksesta ja niin rangaistus kuin moraalikin olivat oleellinen osa tässä oppimisprosessissa.

Esivallan ja kasvattajien erityisenä huolena oli, että lapsi ja nuori jo varhaisessa vaiheessa ohjataan oikealle tielle ja että hänen kulkuaan seurataan. Oli tärkeätä valvoa myös sitä, millaista kirjallisuutta heidän käsiinsä joutui. "Älä ajattelematta ja punnitsematta heittäydy tuntemattomien kirjojen kimppuun, älä lue niitä, joista et ole kuullut kokeneiden kristillisten henkilöiden antaneen kiitettävää arvostelua", varoittaa Elna Sandman nuorisoa vuonna 1893 ilmestyneessä teoksessaan *Elämän kevätpäivinä* (s. 74). Niin kunnallisilla kuin yhdistysten ja seurojen perustamilla kirjastoilla kuten myös vähäisillä koulukirjastoilla oli vastuunalainen tehtävä monien "tuntemattomien kirjojen" varastona. Kirjahankintoineen ja luokitteluineen nekin luonnollisesti pystyivät manipuloimaan asiakkaiden valintoja.

Vaikka romantikot, kuten Grimmit ja Topelius, idealisoivat lapsuutta, 1800-luvun lasten ja nuorten jokapäiväinen elämä oli useimmiten karua. Lapset, mikäli jäivät henkiin, olivat Suomessakin tarpeellista työvoimaa niin agraariyhteisöissä kuin teollisuudessa. 1800-luvun loppupuoliskolla lasten sosiaalisiin ongelmiin puututtiin lainsäädännöllä, mutta säännöt ja säädökset pysyivät pitkään kuolleina kirjaimina. Vielä 1890-luvulla useista kunnista puuttui kansakoulu, ja muutoinkin moni köyhän torpparin tai varakkaan talollisenkin lapsi pantiin mieluummin ansaitsemaan leipärahojaan paimenessa, pelloilla tai tehtaissa kuin kansakouluun sivistymään "herraksi".

Vähitellen fennomaanien uuttera ponnistelu kansanvalistuksen hyväksi tuotti tuloksia. Koulut, kansankirjastot, lukuyhdistykset tai erilaisten yhdistysten tarjoamat luennot ja "jalostavat huvit" alkoivat levittää tietoa ja tiedonhalua yhä laajemmalle valmistaen siten maaperää kasvavalle suomenkielisen kirjallisuuden levitykselle (Virtanen 1958, 127). Tavallinen suomenkielinen kansa tottui lukemaan omalla kielellään muutakin kuin uskonnollista kirjallisuutta, ja nuoresta polvesta nousi uusia kirjallisuuden kuluttajia.

Suomenkielisen nuorisokirjallisuuden synnyn ja kehittymisen

kannalta oli merkittävää, että niin vaikutusvaltainen henkilö kuin Z. Topelius ryhtyi ajamaan sen asiaa. Sekä omalla monipuolisella tuotannollaan, että jo 1850-luvulla julkaisemillaan ohjelmakirjoituksilla hän pitkälle määräsi suunnan, millainen kirjallisuus oli nuorisolle sopivaa mikä ei. Sen tuli hänen mukaansa olla kristillissiveellistä ja isänmaallisesti herättävää, eikä siihen sisältyvän opetuksen saanut tuntua "päälleliimatulta". Malleja omakieliselle nuorisokirjallisuudellemme oli tarjolla myös muiden maiden vastaavassa kirjallisuudessa.

6.2 Suomenkielinen nuorisokirjatuotanto

Vuosina 1851-1899 tuotettiin maassamme suomenkielistä nuorisokirjallisuutta - lehtien vuosikerrat mukaan lukien - 1017 nimikettä, siis huomattavasti enemmän kuin on oletettu (vrt. esim. Lappalainen 1979, 67). Alkuperäisiä suomenkielisiä tuotteita varsinaisesta kaunokirjallisuudesta (855 teosta) oli noin 16 prosenttia. Pääosa suomennetusta kirjallisuudesta tuli aluksi saksankielisiltä alueilta kuten muissakin pohjoismaissa, mutta 1870-luvulta lähtien nousi englantilaisperäinen lasten- ja nuortenkirjallisuus - aluksi ns. Sunday School-aineistollaan - saksalaisen rinnalle.

Kaikkiaan nuorisokirjallisuuden tuotannosta vuosina 1851-1899 vastasi noin sadan eri kustantajan lisäksi kolmisenkymmentä kirjapainoa, ja aineistoni kirjoista yli 400 on kuulunut johonkin sarjaan, joita oli yli seitsemänkymmentä. Päinvastoin kuin Ruotsissa, ei yksikään kustantaja 1800-luvun Suomessa vielä uskaltanut suunnata sarjojaan tytöille. Tyttöjen koulutuskin käynnistyi maassamme huomattavasti hitaammin kuin poikien, joille vapaa-aikalueskelu ilmeisesti oli muutenkin sallitumpaa.

Lapsille ja nuorille suunnattu kirja oli 1800-luvulla melko pienikokoinen (keskiarvo 16 x 11 cm). Noin puolet aineistoni kirjoista oli kahden arkin laajuisia tai sitä pienempiä. Kun nuorisokirjatuotanto kasvoi 1850-luvun 56:sta 1890-luvun 284 kirjaan, myös kirjojen sivumäärä sekä uusintapainosten ottaminen lisääntyivät.

Kuvitettujen kirjojen osuus oli 1850-luvun nuorisokirjoista 27 prosenttia, vuosisadan lopulla jo yli neljäkymmentä. Määrä näyttää Ruotsiin verrattuna alhaiselta, mutta kuvastanee maiden välisiä varallisuuseroja ja kulttuuriviivettä (vrt. Mählqvist 1977, 103-107). Viime vuosisadan loppukymmenet olivat kuvakirjojen loistoaikaa molemmissa maissa; aineistossani kuvakirjoja oli 149. Kotimaista tuotantoa oli meillä saman verran kuin Ruotsissa. (vrt. Hallberg 1985, 11-54.) Kuvitetulla kirjalla ja tietysti myös kuvakirjalla on todettu olleen perheinstituutiota tukeva funktio ja siksi niitä kalleudesta huolimatta on tuotettukin (vrt.

Johannesson 1980, 25).

Suuri osa vuosina 1851-1899 ilmestyneistä kuvakirjoistamme oli ulkomaista lainaa ja hyvin kirjavaa sekä sisällöltään että kuvitukseltaan. Alkuperäisiä kotimaisia kuvakirjoja julkaistiin 1800-luvulla puolenkymmentä kappaletta, eivätkä ne tasoltaan häpeä ulkomaisten tuotteiden rinnalla. Aktiivisin kuvakirjojen tuottaja oli viipurilainen Clouberg, jonka kustantamista teoksista monet oli painettu Saksassa.

Nuoren kirjallisuuden alkuvaiheista kertovat lastenlehtien (162 vuosikertaa) sekä antologioiden ja kokoomateosten runsaus. Lyriikka oli sadun ohella romantiikan ajan lempilapsi, ja jo tällöin tunnetut saksalaiset pedagogit (mm. Fröbel) toivat esille ajatuksen, että pienellä lapsella on suorastaan riimin ja rytmin tarve (Stybe 1970, 81-87). Suomessa runo- ja laulukirjojen lukuisuus viestii myös yhteiskunnallisen toiminnan vilkastumisesta, mutta niiden sisältö heijastaa yhtenäiskulttuurin henkeä ja muistuttaa (kristillis- ja isänmaahenkisyydessään) ruotsalaislasten laulukirjoja vastaavalta ajanjaksolta (vrt. Netterstad 1982).

Nuorisokirjallisuuden tyypillinen genre on aina ollut lyhytmuotoinen epiikka (vrt. Shavit 1986, 43), eikä Suomi tässä eroa muista maista ainakaan 1800-luvulla. Vuosien 1851-1899 välillä ilmestyneen lasten- ja nuortenkirjallisuuden valtalaji oli 1800-luvun lopulle saakka lyhytkerronta, so. kertomus ja (kansan)satu, mutta 1890-luvun nuorisokirjallisuudessa - kuten suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa yleensäkin - romaanien määrä kasvoi huomattavasti (aineistossa romaaneita 1850-luvulla 7, 1890-luvulla 55). 1800-luvun lopulla nuorisolle suunnattu hengellinen ja maallinen opetuskirjallisuus sai yhä enenevässä määrin kilpailijakseen maallista fiktiivistä kirjallisuutta. Muutos ei käynyt kivuttomasti; vaarallisena pidettiin varsinkin fantasiakirjallisuutta, jonka pelättiin vievän nuorta henkisesti harhateille, pois totuudesta. Z. Topelius kyllä puhui sadun puolesta ja itse kirjoittamalla osoitti, millainen fantasiakirjallisuus on hyvää, mutta hänkin varoitti lapsen mielikuvituksen liiallisesta kiihottamisesta. Kansansadut sen sijaan hyväksyttiin nuorten lukemistoksi, koska niillä folklorena oli myös kansallistunnetta lisäävä arvo.

Vuosisadan loppuun mennessä suomenkielinen nuorisokirjallisuus oli omaksunut käyttöön kaikkia kirjallisuuden lajeja lähes samassa tahdissa kuin niin sanottu aikuiskirjallisuus. Lasten näytelmien tuottaminen oli 1800-luvulla kuitenkin lähes kokonaan Z. Topeliuksen varassa. Syynä suomenkielisten lastennäytelmien puuttumiseen saattoi olla pietistinen näkemys teatterin synnillisyydestä, jolta nuorisoa oli erityisesti varjeltava. Myös Topelius kävi sisäistä taistelua tämän asian kanssa (vrt. Laurent 1947, 285-286). Kokonaisuudessaan suomenkielisen nuorisokirjallisuuden kehitys ei kuitenkaan kovin paljon myöhästynyt muun maailman nuorisokirjallisuudesta, sillä useimmissa läntisen maailman maissa fiktiivinen lasten- ja nuortenkirjallisuus alkoi vireytyä vasta 1800-luvun puolivälissä. Fennomaaniseen 1800-luvun Suomeen ei

myöskään päde Z. Shavitin (1986) väite, että nuorisokirjallisuus syntyy vasta sen jälkeen, kun aikuiskirjallisuudella on jo oma selkeä instituutionsa. Suomen kielen esitaistelijat halusivat kehittää samanaikaisesti koko suomenkielistä kulttuuria, ja erityisesti nuoren suomenkielisen lukijapolven kasvattaminen vaati ja synnytti sille kirjallisuutta.

Snellmanin mukaan suomalaisen sivistyksen tulisi olla yleiseurooppalaisen kulttuuritradition ja kansan elämäntavan ykseys (vrt. Karkama 1989, 108). Koska suomalaiskansallinen kirjallisuus oli vasta synnytteillä, oli suorastaan välttämätöntä, että eurooppalaista kirjallisuutta siirrettiin osaksi kansallista kulttuuriamme, s.o. käännettiin suomeksi. Käännöskirjallisuudella oli myös omakielistä kirjallisuutta luotaessa tärkeä tehtävä, sillä se antoi malleja niin sisällön kuin esitystavankin suhteen. Esikuvat näkyivät. Julius Krohn mukaili *Kuun tarinoissaan* (1860; 1889) H.C. Andersenin *Billedbogin* kehyskertomusta, Reitto Aalto käytti Vernen Phileas Foggin tyyppistä sankaria suomalaiskansallisena propagandavälineenä teoksessaan *Kolmen fennomanin matka* (1876), ja Tyko Hagman kuvasi suomalaisen kuumatkan jo vuoden 1887 kokoelmassaan. Monissa suomeksi ilmestyneissä kuvakirjoissa jäljiteltiin sekä vieraskielisen alkuteoksen kuvitusta että tekstejä; esimerkkeinä mainittakoon saksalaisen Oscar Pletschin kuvakirjojen suomennokset ja englantilaisen Ann Taylorin runon pohjalta syntynyt kuvakirja *Minun äitini*.

Fennomaanit, joiden päämääränä oli niin uuden suomenkielisen kirjailija- kuin lukijapolvenkin kasvattaminen, tajusivat käännösten merkityksen. Vaikka aikuisikäinen sivistyneistömme pystyi lukemaan maailmankirjallisuutta yleensä myös alkukielellä, suomenmieliset tahtoivat levittää kirjallista sivistystä kansankin pariin; myös nuorisolle oli tarjottava mahdollisuus tutustua eri maiden kirjallisuuteen suomen kielellä. Tämä osaltaan selittää sen, että moni maailmankirjallisuuden klassikko ilmestyi suomeksi ensin juuri nuorisomukailuna. Näin tapahtui esimerkiksi *Robinson Crusoelle, Setä Tuomon tuvalle, Don Quijotelle* ja *Gulliverin retkille*. Syynä aikuiskirjallisuuden nuorisomukaelmiin voi nähdä myös lapsuuskäsityksen muuttumisen. Hyväksyttiin ajatus, että lapsuus onkin pidempi kuin aiemmin ja tajuttiin, että "isot lapset" eli nuoret halusivat uudenlaista luettavaa. Tämän tarpeen saivat ensi hätään täyttää mukailut. Ilmiö oli yleinen koko Euroopan nuorisokirjallisuudessa 1800-luvun lopulla (vrt. Stybe 1970, 113-114).

Valtaosa vuosina 1851-1899 ilmestyneistä suomenkielisistä nuorisokirjoista (romaanit, kertomukset, sadutkin) kuvaa karua arkipäivää, sairautta, kuolemaa, köyhyyttä ja muita sosiaalisia ongelmia (aikuisrikollisuus, alkoholismi jne.). Mutta kuten muidenkin maiden lasten- ja nuortenkirjoissa, viime vuosisadalla myös suomenkielisissä nuorisolle suunnatuissa kirjoissa loppu on yleisesti onnellinen. Vaikeuksista selvitään rehellisellä yrittämisellä ja työllä, uskolla ja jalolla auttavaisuudella. Vaikuttaa siltä, että maassamme on tietoisesti valittu tämänkaltaista

rohkaisevaa luettavaa myös käännöskirjallisuudesta.

Lasten- ja nuortenkirjallisuutta ja ennen kaikkea sen vaatimattomiakin kotimaisia yrityksiä arvioitiin aikuiskirjallisuuden tavoin tuon ajan neljässä kulttuurilehdessämme (*Litteraturblad, Kirjallinen Kuukauslehti, Finsk Tidskrift* ja *Valvoja*). Esittelyissä ja arvioinneissa nousi etusijalle sisällön siveellisyys. Nuorisokirjojen tarjoamien esimerkkien uskottiin vaikuttavan kasvattavasti lukijoihinsa.

Näyttää siltä, että 1800-luvulla on suomenkielisellä lasten- ja nuortenkirjallisuudella ollut keskeisempi tehtävä ja asema kuin on tiedettykään. Kirjallisuushistorioissamme esitettyjä kanonisoituja käsityksiä esim. sen kaavamaisuudesta lienee syytä ainakin tarkistaa. Olisi myös otettava huomioon lukuisten klassikkokäännösten tulo osaksi "kansalliskirjallisuuttamme" nimenomaan nuorisokirjallisuuden kautta.

6.3 Alkuperäinen suomenkielinen nuorisokirjallisuus

6.3.1 Kirjailijat

Vuosien 1851-1899 välillä ilmestyneen alkuperäisen suomenkielisen nuorisokirjallisuuden tuottajat näyttävät taustaltaan melko homogeeniselta joukolta - sen sijaan antologioiden toimittajakunta näyttää silmäänpistävän naisvaltaiselta. Nuorisokirjallisuuden tekijöinä ja toimittajina olivat pääasiassa opettajat tai sellaisiksi myöhemmin hakeutuvat (mm. R. Aalto, Sofia Calonius, Maria Erikson, Tyko Hagman, Immi Hellén, K. Hyttinen, K.J. Juuti, A. Järvinen, A.E. Korhonen, Juho Leppä, Emmi Ljungberg, Alli Nissinen, A. Pietikäinen, Natalia Piispanen, Maria Ramstedt, Tekla Roschier, Emilia Sohlman, S. Suomalainen, J.H. Tuhkanen, J. Walve), papit tai teologiaa opiskelevat (E.F. Jahnsson, Juho Reijonen) sekä pappien tyttäret (mm. Theodolinda Hahnsson, T. Roschier, Lyydi Stenbäck). Monet heistä olivat myös innokkaita fennomaaneja (edellisten lisäksi Eero Salmelainen, W. Wallin, Julius Krohn ja hänen tyttärensä Helmi, poikansa Kaarle sekä vaimot Emma ja Wilhelmina) ja toimivat aktiivisesti sekä uskonnollisissa että erilaisissa hyväntekeväisyysjärjestöissä. Monet naisasianaiset tunsivat huolta myös lasten ja nuorten henkisestä elämästä; jolleivat he itse heille kirjoittaneet (kuten Aleksandra Gripenberg), he olivat innolla perustamassa nuorisolle kirjastoja, toimittamassa lehtiä (mm. Vera Hjelt) tai suomentamassa muunkielistä nuorisokirjallisuutta (mm. Maikki Friberg, Lucina Hagman).

Lasten- ja nuortenkirjallisuus syntyi, kuten muukin maamme kaunokirjallisuus (vrt. esim. historian professori Z. Topelius, toimittaja J. Aho, kauppias Minna Canth), yleensä muun työn ohessa. Ammatikseen kirjoja tekeviä ei juurikaan vielä ollut, sellaisina tuskin voi pitää

muutamaa kirjoittavaa kotiäitiä kuten Theodolinda Hahnssonia. Itse asiassa ammattikirjailijan käsite on vasta 1900-luvun tuote, ja sosiologisten tutkimusten mukaan vielä 1900-luvun puolivälinkin jälkeen suurin osa kirjailijakunnastamme on kirjoittanut varsinaisen leipätyönsä ohessa (vrt. Karvonen 1974, 15). Maamme keskeisissä kirjallisuushistorioissa, niin vanhoissa kuin uusissa, sekä laajoissa että suppeissa (Krohn 1897, Kallio 1911-1912, Tarkiainen 1934, *Suomen kirjallisuus*, 1963-70, Laitinen 1981), kirjailijoiksi mainitaan lasten- ja nuortenkirjallisuutta tuottaneista yleensä vain ne, joilla on myös ns. aikuiskirjallisuutta (Theodolinda Hahnsson, E.F. Jahnsson, Julius Krohn, ja S. Suomalainen). Samat teokset saattoivat kuitenkin kuulua niin nuorten kuin aikuistenkin lukemistoon (Jahnssonin *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa*, Theodolinda Hahnssonin *Marjapojat* jne.), ja kirjailijoiden kynästä jäi 1800-luvulla hyvinkin samanlainen jälki riippumatta siitä, oliko teos suunnattu nuorille vai vanhoille.

Suomen kielellä kirjoittavat kirjailijat pyrkivät luonnollisesti paitsi luomaan ulkomaisten mallien mukaista kirjallisuutta myös ajamaan suomenkielisen kirjallisuuden asiaa yleensä. He olivat oman aikansa lapsia, elivät sen hengessä, ja sama kristilliskansallinen ideologia leimaa suurinta osaa heidän luomastaan kirjallisuudesta vielä 1800--luvun loppupuoliskollakin. Kirjailijat olivat harjoitelmiaan luodessaan kokeilijoita, mutta myös opettajia ja sananjulistajia, kuten heidän varsinainen ammattinsa panee olettamaankin. Lasten- ja nuortenkirjallisuutta tehdessään he olivat myös moralisteja. Kertojan roolissaankin he puhuttelevat lukijoitaan, kommentoivat tekstejään tai kirjan (pää)henkilöiden kautta pyrkivät ohjaamaan nuoria lukijoitaan toivomaansa suuntaan. Tämä piirre on yleinen myös nuorisolle tuotetussa suomennoskirjallisuudessa.

Suomen kielellä nuorisolle 1800-luvulla kirjoittaneista voidaan hyvin käyttää Roland Barthesin käsitettä écrivant (kirjoittaja) pikemminkin kuin écrivain (kirjailija) (vrt. Hawkes 1977, 106-122). Monilta kirjoittajilta puuttuu esteettinen välimatka tekstiin, eli heidän kirjallistakin koodiaan määrää vallitseva yhteiskunnallinen ideologia; aste-eroja tietenkin oli.

6.3.2 Kirjallisuuden lajit ja sisältö

Lasten- ja nuortenkirjallisuuteen, joka pitkään on mielletty kasvatusvälineeksi, on kohdistettu kahtalaisia odotuksia; sen on toivottu jakavan nuorisolle oikeita tietoja ja oikeita elämänarvoja, mutta toisaalta siltä on odotettu myös sanataiteen ominaisuuksia. Tämä kahtalainen tehtävä on rasittanut nuorisokirjallisuutta kautta aikojen eri puolilla maailmaa (vrt. Shavit 1986, 177), minkä vuoksi sitä ei aina ole edes pidetty kaunokirjallisuutena.

Lapsille ja nuorille Suomessa kirjoittavien tehtävä ei vuosina 1851-1899 suinkaan ollut helppo. Vaikka he kirjallisuuden tekijöinä itse olivat vasta oppipoikia, juuri heidän tuli tarjota nuorisolle erilajista ja -tyyppistä lukemista ja totuttaa nuorisoa lukemaan suomenkielistä fiktiivistä kirjallisuutta. Tähän tehtävään soveltuivat parhaiten lehdissä ja antologioissa julkaistu lyhytkerronta sekä runot, joilla kummallakin oli Suomessa jo lajiperinnettä. Monelta alueelta lajikonventiot kuitenkin puuttuivat ja mallia haettiin muualta. Esimerkiksi niin sanotuissa poikaromaaneissa oltiin 1800-luvulla vielä lähes täysin käännöskirjallisuuden varassa, ja ensimmäiset romaanit, joissa tyttö on päähenkilönä, syntyivät vasta 1890-luvulla. Suomenkielinen kansansatutarjonta oli sen sijaan kilpailukykyinen Grimmin veljesten tai norjalaisten kansansatumukailujen kanssa. Taidesadun asema oli heikompi; sen oli vielä hiouduttava ja saatava vakuuttavia puolestapuhujia, jotka todistivat, etteivät sadut tai tarinat viettele lapsia mielikuvituksen lennolla turmioon. Aktiivisimmat suomenkieliset nuorisokirjailijat Immi Hellén, Alli Nissinen ja Tyko Hagman kokeilivat useimpia kirjallisuuden lajeja, mutta sadun tekijöinä ei kukaan heistä yltänyt mestareiden Andersenin ja Topeliuksen tasolle ainakaan 1800-luvulla.

Sen sijaan fennomaanien Suomi voi ylpeillä - päinvastoin kuin on väitetty (vrt. esim. Kurki-Suonio 1970, 344) - omakielisten lastenrunoilijoiden runsaudella (esim. Tyko Hagman, Immi Hellén, Kustaa Killinen, Alli Nissinen, Samuli S., Suonio, Olli Vuorinen); meillä tuotettiin nuorisolle omaa runoutta 1800-luvulla huomattavasti enemmän kuin esimerkiksi Ruotsissa (vrt. Netterstad 1982, 219-220). Kuvakirjatuotannossa Suomi oli myös muiden Pohjoismaiden kanssa tasoissa. Ensimmäinen monivärikuvakirjamme, R.W. Åkerblomin ja P.J. Hannikaisen *Kuvia Suomen lasten elämästä*, ilmestyi jo 1882. Vuonna 1895 taas syntyi - Hanna Frosterus-Segerstrålen ja Z. Topeliuksen yhteistyönä - hyvin poikkeuksellinen teos missä tahansa maassa tähän aikaan, eli 'modernia' lastenhuonetta varten laadittu kuvakokoelma *Annas sommar - Annan kesä*. Mainitut kansalliset kuvateoksemme viestivät paitsi taiteilijoidensa uskonnollisisänmaallista maailmankatsomusta myös kansainvälisten taidekasvatusaatteiden tuntemusta.

1800-luvun suomalaista opettajakuntaa, joka muodosti valtaosan 1851 ja 1899 välisen nuorisokirjallisuuden tekijöistä, on pidetty yhtenä maailman uskonnollisimmista. Myös opettajien kaunokirjalliset viestit kertovat, ettei Cygnaeuksen kehotus toimia joka tilanteessa "Jumalaa pelkääväisen mielialan, isänmaallisen mielen ja ylevän yhteishengen, todellisen sosiaalisen mielen herättämiseksi ja kartuttamiseksi" (vrt. Halila 1949 I, 382) ollut valunut hukkaan. Heidän ajatusmaailmansa oli yhteneväinen papiston näkemyksien kanssa. 1800-luvulla, jolloin kaikkialla läntisessä maailmassa oltiin luomassa lasten- ja nuortenkirjallisuutta esteettisenä instituutiona, vallitsi yksimielisyys siitä, millainen kirjallisuus oli nuorisolle parasta. Yksimielisyydelle antoi ilmeisesti pe-

rustan vielä 1800-luvun lopullakin vallitseva romantiikan peruja oleva idealistinen lapsikäsitys ja kasvatusihanne. Nämä selittävät myös sen, että samat arvot, jotka olivat kunniassa amerikkalaisessa nuorisokirjallisuudessa 1800-luvulla (vrt. MacLeod 1975), olivat nuorille kelvollisia myös Suomessa. Vanhempien ja Jumalan kunnioittaminen, tottelevaisuus, nöyryys ja ahkeruus olivat sekä maalliselle että hengelliselle esivallalle mieluisia ihanteita yhtä lailla Suomessa kuin Amerikassa, ja niitä myös propagoitiin nuorisokirjallisuudessa.

1800-luvun suomenkielisessä nuorisokirjallisuudessa ei juuri lainkaan otettu kantaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin, vaikka todellisuus heijastuikin kirjojen sivuilta. Kuolema, orpous ja köyhyys ovat hyvin tavallisia motiiveja vuosien 1851-1899 alkuperäisessä suomenkielisessäkin nuorisokirjallisuudessa. Syyt ihmisten vaikeuksiin löytyvät nuorisokirjojen mukaan kuitenkin useimmiten ihmisistä itsestään, ja jos muut niitä olivat aiheuttaneet, vaikeuksista selviytymisessä auttavat juuri edellä mainitut hyveet. Oli esimerkiksi häpeällistä alentua kerjäämään. Ja kuten yleensä nuorisokirjoissa, niin myös 1800-luvun suomenkielisissä lapsille ja nuorisolle suunnatuissa kertomakirjallisuuden tuotteissa on useimmiten onnellinen loppu (vrt. Shavit 1986, 45).

Muutamissa vuosisadan lopulla ilmestyneissä nuorisokirjoissa heijastuu myös uusien aatteiden tulo. Tekla Roschierin *Auringon noustessa* -romaani (1899) ei ota kantaa maamme vaikeutuneeseen poliittiseen tilanteeseen, mutta kuvaa hyvin toiveikkaasti tyttöjen uusia mahdollisuuksia koulutuksen avulla murtaa ainakin perheen kahleet. Tekla Roschierin ilmeisesti ainoaksi jäänyt teos kertoo myös ruotsinkielisten nuorten suomen kielen opiskeluhalusta, yhdistystoiminnasta sekä uudesta liikuntaharrastuksesta, pyöräilystä. E.A. Korhosen *Veneellä poikki Suomenniemen* (1895) taas esittelee uuden tavan tutustua rakkaaseen isänmaahan vesiretkeilyn avulla. Korhosen teos on Otavan ilmeinen vastaveto Werner Söderströmin vuonna 1891 aloittamalle sarjalle Matkailu ja vireys.

Jos vertaa vuosina 1851-1899 ilmestyneitä nuorisoromaaneita ja nuorisolle tarkoitettuja kertomuksia muuhun tuon ajan suomenkieliseen kaunokirjalliseen tuotantoon, se ei yleisilmeeltään poikkea siitä kovinkaan paljon. Tosin nuorisokirjallisuudessamme ei loista ketään Minna Canthin tai Juhani Ahon tapaista tähteä, mutta siinä on useitakin tuon ajanjakson bestseller-kirjailijan Pietari Päivärinnan tapaisia kirjoittajia, joiden "uskonnollispohjainen sentimentaalisuus löysi Lutherin oppiin tottuneita" lukijoita (vrt. Niemi 1983, 25). Nuorisolle suunnattuun epiikkaan sopii sama luonnehdinta, jonka Pekka Tarkka on esittänyt 1800-luvun lyhytmuotoisesta suomalaisesta epiikasta yleensä. Se on kompositioltaan romanttista ja eriytymätöntä kerrontaa, josta puuttuu "sommitteleva harkinta" (vrt. Tarkka 1970, 75). Ihmiskuvaus ei ole kovinkaan syvällistä, ja mustavalkoinen moraaliasetelma on hyvin yleinen. Todellisuutta ihannoidaan, ja selvästi yhteiskunnallisiinkin epäkohtiin

löydetään lievitystä uskonnosta ja hyväntekeväisyydestä. Suomalaisen nuorisokirjallisuuden tarjoama lapsikuva vuosilta 1851-1899 on siis useimmiten romantisoitu, vaikka pohjana olisikin tosiasioita faktisesta yhteiskunnasta. Kirjailijat, niin valistuneita fennomaaneja, opettajia tai naisasianaisia kuin olivakin, eivät ryhtyneet yhtenäiskulttuurin arvomaailmaa ainakaan lasten- ja nuortenkirjallisuudessa murentamaan. Päin vastoin, juuri kirjallisuuden kautta nuorison uskoa maallisten ja hengellisten vallanpitäjien luomaan yhteiskuntaan vahvistettiin.

6.3.3 Teosten vastaanotto

Nuorisokirjallisuuden konkreettiset vastaanottajat ovat jääneet tutkimuksessani tuntemattomiksi. Lukijoita ilmeisesti oli; ainakin kirjallisuutta heitä varten tuotettiin. 1870-luvun alkupuolella suomenkielisen kirjallisuuden ostajamäärä arvioitiin neljäksi sadaksi (K.G.S. *Kirjallinen Kuukauslehti* 1876, 99-100). Kirjallisuuden nimekemäärän nousu kertoo, että seuraavilla kymmenluvuilla suomenmielisen sivistyneistömme lukumäärä vakaasti lisääntyi. Kustantajat kuitenkin valittivat 1890-luvun lopulla, "että nuorisokirjallisuutta, suomenkielistäkin, meillä kyllä on, mutta meillä ei ole nuorisoa" (H.S. *Valvoja* 1897, 113). Tilastojen mukaan nuorisoakin oli; alle 15-vuotiaiden määrä pysytteli lapsikuolleisuuden ja syntyvyyden tasapainon ansiosta koko 1800-luvun noin kolmanneksena koko väestöstä. Syy kustantajan valitteluun täytyy löytyä muualta. Syyttävä sormi oli osoitettava myös vanhempiin.

Vaikka vuosisadan lopulle mennessä nuorisollamme oli ainakin teoreettinen mahdollisuus koulunkäyntiin, lukutaidon ja -halun hankkimiseen, käytäntö ei. Koulu jäi käymättä tai keskeytyi. Fiktiivisen kirjallisuuden perillemenoa saattoi vaikeuttaa myös agraarinen ympäristö ja luterilainen perinne (vrt. Aaltonen 1964, 78-79). Aina tälle vuosisadalle saakka on näet tavallisen rahvaan kodeissa kaunokirjallisuuden lukemista pidetty pikemminkin laiskuutena kuin hyveenä; harrastuksiin luvalliset pyhäpäivät tuli mieluummin käyttää hengellisen kirjallisuuden kuin joutavien sepitettyjen tarinoiden lukemiseen. Opettajat ja muut kansanvalistajat saivat kyllä vähitellen asennemuutosta aikaan, varsinkin kun he itse tuottivat "esimerkillistä" kirjallisuutta sekä valvoivat kirjallisuuden tarjontaa ja kulutusta niin kouluissa kuin kirjastoissa. Heissä asui Juho Pynnisen ja K.J. Werkon usko, että "monta syntiä ja paha menoa" tulee kirjallisuudenharrastuksella estetyiksi, jos tarjolla on "opettavaista, hyödyllistä, lapsen käsityskannalle soveltuvaa, hengellisesti ja isänmaallisesti esiteltyä ja kuvilla varustettua lukemista" (Pynninen 1848; Werkko 1879, 583).

Tämänaikuisen nuorisokirjallisuuden ihannelukijan tapaamme kyllä kirjailijoiden teoksissa. Kirjailijat puhuttelevat niissä "rakkaita lapsia", "lukioita", "hyviä nuoria". Näiden implisiittisten nuorten lukijoi-

den oletetaan olevan viattomia ja jokseenkin tietämättömiä maailman menosta sekä kirjoittajiensa opetuksille ja esimerkeille vastaanottavaisia. Juho Leppä osoittaa kirjassaan *Isän toivo* (1890), miten poika, joka ei saa siveellistä kasvatusta kotona, joutuu turmioon. Immi Hellén taas korostaa *Aune*-romaanissaan (1896) hyväntekeväisyyttä ja itsensä kieltämistä, sillä näiden hyveiden myötä ihmisen tie "kulki voitosta voittoon" (s. 149). Juho Reijosen "Kärtyisä Greeta" on huonotuulinen - ei suinkaan väsymyksestä, vaan Jumalan tuntemisen puutteesta. Kun tyttö saa ohjausta, hänestä tulee nöyrä ja tottelevainen eli "otollinen sekä Jumalalle että ihmiselle", kuten Reijonen novellinsa lopussa toteaa (1890, 28). 1800-luvun nuorisokirjojen esipuheilla ja toisinaan myös tekstiin sijoitetuilla puhutteluilla tuntuu olevan kaksi osoitetta; toisaalta viestitään suoraan nuorille lukijoille, toisaalta heidän vanhemmilleen lasten lukuharrastuksen puolesta (vrt. esim. *Lasten kirjallisuus I-II*, 1853-1854). Vanhemmille vihjataan, miten sivistyneet ihmiset ulkomailla ostavat lapsille kirjoja ja miten lapset hyvien kirjojen avulla voivat oppia kuuliaisuutta ja monia muita hyveitä.

1800-luvulla oli maamme koko suomenkielinen kulttuuriaktivistien joukko Snellmanista ja Yrjö-Koskisesta Lucina Hagmaniin, kirjailijat ja suomentajat mukaan lukien, rekrytoitu kirjallisten lehtiemme palvelukseen, myös uuden kirjallisuuden esittelijöiksi ja arvioijiksi. Kritiikki koettiin ilmeisesti tärkeäksi kansallisen kulttuurityön osaksi, ja sitä tuotettiin myös nuorisokirjallisuudesta oletettua (vrt. esim. Lehtonen, M. 1957) runsaammin. Mitään selvää eroa ei näytä olleen siinä, kuka esitteli nuorisokirjallisuutta, kuka ns. aikuiskirjallisuutta; jokaiseen suomenkieliseen kaunokirjalliseen - ja luonnollisesti myös tieteelliseen - teokseen suhtauduttiin yhtä kiinnostuneesti.

Nuorisokirjallisuuden suomenkielisten kriitikoiden odotushorisontissa ideaalilukijoiden ja viestien lähettäjien arvomaailmat oletettiin yhteneväisiksi tai ainakin viestien toivottiin lankeavan otolliseen maahan. "Selvä ja sotkematoin kielen puhtaus" nousee aikakauslehtiemme kirjallisuusarvosteluissa vuosina 1851-1899 tärkeimmälle sijalle, mutta lasten- ja nuortenkirjallisuuden tuli herättää nuorissa lukijoissa, kuten Eero Salmelainen *Pääskyisen pakinoissaan* (1857) toivoi, myös "siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä". Valistunut Yrjö-Koskinen hyväksyi *Jöröjukka*-kuvakirjan pelottavatkin kohdat nuorten karaisuna, vaikkakin "sillä ehdolla nimittäin, ett'ei niiden [nuorten] siveydellistä tuntoa mitenkään eksytetä" (1869, 313). Samuli Suomalaisen, *Kirjallisen Kuukauslehden* aktiivisen kriitikon K.G.S:n, *Seitsemän veljeksen* nuorisomukailussa (1891) oli poistoja eniten kirkon ja Jumalan oletetun halventamisen, kiroilun ja alkoholin käytön kuvauksissa. Erityisen varuillaan nuorisokirjallisuuden arvioijat näyttävät olevan, jos kirjoissa oli vähänkin sivuttu rakkausaihelmaa. Arvioidessaan Tekla Roschierin *Auringon noustessa* -romaania *Valvojassa* E.H. kirjoittaakin: "Nuorten lemmenkuvailuja on kuvattu hienoiksi ja utuisiksi, niinkuin ne aikaisem-

massa nuoruudessa ovatkin, mutta mielestämme ne olisi voinut kuvata vieläkin epämääräisemmiksi." (1899, 142.)

Vuosina 1851-1899 ilmestynyt lasten- ja nuortenkirjallisuus oli vahvasti sidoksissa fennomaanien tavoitteisiin sekä kristilliskansallisen yhtenäiskulttuurimme kasvatusideologiaan. Z. Topeliuksen ohjeita hyvästä lastenkirjallisuudesta seurattiin tarkoin ja usein oppilapset olivat jopa "topeliaanisempia" kuin itse oppi-isä. Suomenkieliset kirjailijat olivat saaneet yhteiskunnalta tilauksen, jolloin he nuorisolle kirjaa tehdessään sulkivat pois sellaista, mikä ei sopinut kuvaan ja lisäsivät taas sellaista, joka vastasi tilaajan ja oletetun ideaalilukijan tarpeita ja odotuksia.

Gåsen och de gyllene äggen.

En bonde bodde med sin hustru i en by och egde en gås, som hvarje dag värpte ett gyllene ägg. De förmodade att gåsen måste hafva en stor guldklimp i magen och icke nöjda med den inkomst de sålunda dagligen hade, beslöto de att skära upp buken, för att få allt på engång. Men sedan det enfaldiga folket slagtat den stackars gåsen, funno de tul sin stora förvåning att den var likadeles lik hvarje annan gås. De trodde sig blifva rika på engång och mistade derigenom sin säkra dagliga inkomst.

Hanhi ja kultamunat.

Muuan talonpoika eleli vaimonsa kanssa eräässä kylässä; hänellä oli hanhi, joka mumi joka päivä kultamunan. He arvelivat, että sillä kaiketi oli suuri kullanmöhkäle vatsassa, ja, tyytymättöminä siihen, mitä se joka päivä heille tuotti, päättivät he leikata hanhen vatsan auki kaikki kerrassaan saadakseen. Mutta kun nyt tyhmät ihmiset olivat hanhirankan teurastaneet, havaitsivat he suureksi kummakseen, että hanhi oli aivan samallainen kuin muutkin hanhet. He kun toivoivat kerrassaan pääsevänsä ri'kaikki, menettivät siten jokapäiväisen varman tulonsa.

Bror och syster.

En man egde en son och en dotter: sonen var vacker, men dottren ej. Då nu båda engång lekte tillsammans, sågo de händelsevis sig i spegeln. Brodren skröt öfver sitt fagra ansigte, hvarpå systren begynte gråta och klagade för fadren, att Janne (så hette hennes bror) alltjemnt speglade sig och sedan gjorde narr af henne. Fadren svarade: Jag önskar, att ni båda tid efter annan måtte se i spegeln, du, min son, på det du ej genom oseder vanställer ditt vackra utseende och du, min dotter, på det du genom dygder måtte ersätta bristen på skönhet.

Veli ja Sisar.

Oli mies, jolla oli poika ja tytär, poika se oli kaunis, mutta tytär ei ollut. Kun nämä eräänä päivänä leikkivät yhdessä, loivat he sattumalta silmänsä peiliin. Veli kerskaili kauniista kasvoistansa, josta sisar rupesi itkemään ja valitti isällensä, kuinka Hannu (tämä oli hänen veljensä nimi) aina kurkisteli peiliin ja sitten teki pilkkaa hänestä. Isä vastasi: Minä toivon, että te kumpikin usein katselette peiliin, sinä poikani siksi, ett'et pahoilla tavoilla turmelisi kauniita kasvojasi ja sinä, tyttäreni, palkitaksesi hyvillä avuilla sen, mitä sinulta kaunendessa puuttuu.

Aesopiska fabler med 13 koloredade bilder. Aisopolaisia satuja kolmellatoista värikuvalla. 1876.

Pienokaisten Vapun-päivä, värssyt viserrellyt Tyko Hagman (Vasenius: 1892 - 1895)

Shopas, Pekka, min miettehes maksaa,
Latinatako luet wai Saksaa?
Jokohan wirkaa maisterin täytät,
Taikkapa tohtorin oppia näytät?
Käynytpä lienewi waikeaks,
Koska on apuna silmää taks!
Näytäpä kirjas — no, näitkös kurin!
Tohtori pitikin kirjan nurin!

Pienokaiset 1869; kuvat Oscar Pletsch, runot Suonio

Aikalaisten kirja-arvosteluja juuri ilmestyneistä lasten- ja nuortenkirjoista: 1) Litteraturblad 1856, 2) Kirjallinen Kuukauslehti 10/1878, 3) Valvoja 1897, s. 114 - 116, 4) Valvoja 1894, s. 302 - 304

1)

Inhemsk Litteratur.

Lasten Hyötö ja Huvitus (Lasten Hupainen Huvitus) III. Ihmeellinen Onni. Hfors 1855.

Denna serie af barnböcker, hvars första och andra häfte utkommit under den senare anförda titeln, förtjenar nog uppmärksamhet. Första häftet, innehållande vanliga Esopiska fabler, i 2:a upplagan jemte abcbok, är just icke något värd, emedan dessa fabler, som i djurens hamn endast framställa menniskans dåliga sidor alls icke duga för barn. Andra häftet deremot utgöres af en berättelse, *Merenwirta*, öfversatt af Lönnrot, och det tredje af en saga ur Tusen och en Natt, *Ihmeellinen Onni*, förut synlig i Suometar. öfversatt af Ahlqvist. Den förra, berättelsen, är vacker och sedolärande, den senare, sagan, är underhållande och lärorik äfven den, en bland de mest passande till barnlektyr ur den verldsbekanta samlingen. Öfversättarenas namn ger båda ett ökadt värde. De kunna med allt skal rekomenderas till läsning äfven för mera bildade föräldrars barn, hvilka sällan hafva den så god. Vi förutsätta då, att barnen tala Finska, då det äfven är dem till stort gagn, att tidigt hafva någon lämplig läsning på detta språk.

Köyhä Kukkain Kerääjä-poika. H:fors 1856 — är en än mindre berättelsebok. Berättelsen, äfven den öfversatt af Ahlqvist är högst enkel och okonstlad, men också utan någon talang sammansatt. Som läsning kan den vara så god som mången annan; men rikedomen på urval borde icke göra det svårt att finna på något än bättre. J. V. S.

2)

Michael Cervantes'en Don Quixote de la Mancha eli Ritari surullisen muodon ritaristosta. Suomennos. Kuopiossa, A. Harald'in ja G. Bergroth'in kirjapainossa. 1877. W. Kukkosen kustannuksella. — X + 112 sivv. Hinta: 1 markka.

Edellämme oleva teos on lyhennetty ja mukaelta laitos Cervantes'in suurista romanista „Don Quixote de la Mancha". Kirja ei ole kyhätty suoraatsaan alkutekstistä, vaan on suomennettu eräästä ruotsinkielisestä mukaelmasta. Tämä „Don Quixote'n" laitos on, kuten esipuheessa mainitaan, kyhätty nuorisoa varten ja on semtähden varustettu tarkoituksessa selittävillä alkulausseella. Jotko „Don Quixote'n" tapaisen romaani on nuorisolle sopiva eden siinä katsannossa, että nuoriso sen voi käsittää, on asia, josta todellakin sopii vähän eri mieltä pitää mukailijan ja suomentajan kanssa, jotka varmasakin katsovat tämmöisiä suuri-aatteisia kirjoja nuorisolle sopiviksi. „Don Quixote'n" tarkoitus on, kuten tiotty, saurettavana esittää aitä kantaa kirjallisuudessa, joka lukijoilleen syötti mitä kamalimpia ja mahdottomimpia seikkailu- ja velhe-juttuja ritari-elämästä. Tämä on myös alkulausessa mainittu. Mutta ajatuksemme on, että sitä nuorisoa, jolle tätä kirjaa on siettu, ei vähäskään huvita kirjallis-historialliset seikat ja aille, joka lukee tätä teosta tuntematta sen oikeata tarkoitusta, ei „Don Quixote" tarjoa sanottavaa huvitusta.

Mihin määrin kaikissa yksityiskohdissa tämä mukaelma vastaa tarkoituksaan s. o. antaa täydellisen esittelyn suuresta „Don Quixote" romanista, ei meidän sovi tässä ottaa selitettäväksi; se tarpeettomasti venyttäisi kirjoitaksemme liian pitkäksi. Yleensä on kerrottu pääkohdat ja päätapaukset itse Don Quixote'n elämästä, jota vastaan useat niistä sivuseikkilöistä, joita suuressa romanissa niin viljalta tavataan, on jätetty pois. Niin-ikään on kaikki yleisiä sivuelliayyden tuntoa loukkaavat kohdat jätetty kertomatta, kuten nuorisoa varten kyhätyssä laitoksessa onkin laonnollista. Lyhennysten kautta on joskus sisältökin muuttunut, mikä on viaksi mainittava.

Vaikka kieli ei olo parhainta laatua, täytyy kuitenkin sanoa suomennosta joksenkin onnistunoeksi. Mainitsematta muita pyydämme saada kysyä, onko kirjan päällekirjoitus oikein oivallettu, se kun kuulun Don Quixote de la Mancha eli *Ritari surullisen muodon ritaristosta.* Mielestämme sopisi parhaimmin sanoa: Don Q. eli surullisen hahmon ritari.

Koska suomen lukova yleisö tästä kirjasta ei ole voinut eden johonkin määrio uautittavakseen saada kaikkia niitä suuria aatteita yuna ivailuja ja humoriamoja, jotka oikea „Don Quixote" sisältää, lausumme lopuksi vaan sen toivon, että tuo suuri teos pian taitavasti alkakielestä suomennettaisiin, johon myös Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kilpapalkinto-ilmoitukaisaaan on kehoittanut.

J. H.

3)

Imani Hellén, Anne. Helsingfors 1896, Otava. 149 sid. 8:o ja yksi kuva. Hinta 2: 25.

Usein kuulee vanhempiaan valittavan, että suomenkielisiä nuorisolla on niin vähän varaa valita luettaviansa, ja tuo sopivien kirjojen puute on monestikin ollut syynä siihen, että nuoriso on saanut käsiinsä kirjoja, jotka ovat alkujaan siotut kypsempiä ja vahvempiaan lukijoita varten. Ja kun nuoriso kerran on saanut makua tämmöiseen kirjallisuuteen, jännittäviin romaaneihin ja rakkausjutuihin, niin on selvää, ettei enää varsinaisen nuorisokirjallisuus maista. Tätä seikkaa tähtäsi varmaankin se lausunto, jonka kerran kuulin eräältä kirjankustantajalta, että nuorisokirjallisuutta, suomenkielistäkin, meillä kyllä on, mutta meillä ei ole nuorisoa.

Mutta jos suomenkielisyys on käännyttyä pois siitä kirjallisuudesta, joka sille varsinaisesti on siotu, niin ei syy suinkaan, niinkuin jo väitettiin, yksinomaan siinä edes etupäässä ole nuorisoa. Ensimmäkin ovat harvat kirjailijat ylimalkaankin oonistuneita nuorisonkirjailijoita, sillä ei ole niinkään helppoa ymmärtää nuorisoa, ajatella sen olotuksiin ja tuntea sen tunteilla. Mutta lisäksi [illegible] suomenkieliset nuorisokirjat, joita meillä muka mainitun kustantajan mielestä on niin runsaasti, useinkin aivan vanhentuneita ja perästä kirjasti suomennettoja. Meidän aikanamme, jolloin pannaan niin suurta arvoa sujuvaan tyyliin, kauniiseen kieleen ja runollisiin luonnonkuvauksiin, jolloin käännöksiltäkin vaaditaan melkein yhtä paljo kuin alkuperäisiltä teoksilta, asetetaan tietysti suuria vaatimuksia nuorisokirjallisuudellekin, ja syyllähän, sillä jos jollekin, niin nuorisolle pitäisi tarjota puhtaista, parasta ja hienointa henkistä ravintoa. Ihmeksi siis, että ne kirjat, jotka eivät täytä nykyajan vaatimuksia, eivät voita suurempaa lukijakuntaa nuorisonkaan piirissä, jolla useinkin on hyvä arvostelukyky ja vaistomainen tunne erottamaan hyvästä huonosta.

Uusi suomalainen nuorisonkirjailija on siis näin ollen ilolla tervehdittävä ilmiö. Neiti Hellénin Anne, hänen esikoisteoksensa, on kuvaus nuoren 13-vuotiaan tytön elämästä, ja tekijän on onnistunut, nojautumatta niihin lukuisiin tyttömalleihin, joita on tarjona englantilaisessa nuorisokirjallisuudessa, luoda itsensänen, eheä kuva kuvittavastaan.

— — — — — — — —

Tämä pieni kirjanen, jonka jokaiselta sivulta huokuu lukijaa vastaan lämmin, itsekkäisyydestä vapaa rakkaus, rakkaus ei ainoastaan kodin ahtaan piirin jäsenii kohtaan, vaan koko jakamatonta ihmiskuntaa, etenkin köyhiä ja kärsiviä kohtaan, on varmaan herättävä vastaikaa monen terveenkin, elämänhaluisen ja iloisen nuoren työtä hellästä sydämessä. Tekijän on onnistuneen ajaa vakavaa asiatansa tehokkaimmilla väsyttävästi ja pitkäpiimäiseksi, mutta eri mieltä voi olla siitä, eikö joku iloisempi aihe olisi ollut soveliaampi nuorisolle. Mielestäni koko se loku, jossa niin turhan tarkasti kerrotaan parhaillaan tapahtuvasta leikkauksesta, olisi voinut jäädä kokonaan pois. Ehkäpä nuorisolle tarvitse paljastaa elämän kärsimyksiä siltä puolelta, sillä taollaisen kohtaus ei voi siinä herättää muuta kuin kauhistusta. Hiukan lähöitellulta tuntuu sekin seikka, että 13-vuotias tyttö voi omiapäin lähjoitella kymmenmarkkasia karvavalle pojalle sekä häntä itsensä varten että muille jaaltavaksi. Olisihan ollut paljon inomollisempaa, jos lahjoitus olisi käynyt esim. Lenan kautta, sillä vaikka poika olikin tavattoman kelvollinen luonteeltaan, niin voisihan aivan olettaa, että kiusaa olisi saattanut käydä liian suureksi. Kyllähän kuuleo vrakkaiden vanhempien lapsista, jotka keltään kysymättä voivat jaella rahojansa, mutta tokkopa hekään leikkivät koltakoliikoilla? Kieli on rikasta ja runollista, luonnonkuvaukset paikoittain hyvin sattuvia ja onnistuneita. Tehdäksemme pari pientä muistutusta, olisi ollut suotavaa, ettei tekijä niin runsaasti käyttäisi suhjektia predikaatin jäljessä jälkilausessa tai verbinmäärätyksen lausetta alottaessa, jommoinen sanajärjestys on ruotsinmukista (esim.: Ja kun Anne lepäsi — —, *tiesi hän* — —. Äkkiä *veti Leena* — —. Tavallista aikaisemmin *ennätti hän* — — jne. jne.) Kysymysmerkillä loppuvan sitaatin jälkeen näyttää tekijä pitävän velvollisuutenaan aina käyttää isoa kirjainta, esim.: Pidätkö sinä kukista? Kysyi Anne ja näytti Lennille kielojaan. — — ja mitä sinä vastasit? Ivasi ennätimä. — Minkäthähden kuiskailemme? Oli Anne kysyyt. — Iso kirjain näyttää tässä aivan kuin puusta pudonneelta haaralta lauseessa, sillä ehkäpä tässä ala uusi lause kysymysmerkin jälkeen.

Paisovirheitä on kirjassa runsaasti, joita etenkin nuorisokirjassa ei saisi lainkaan olla.

Toivomme että tämä kirja löytää tiensä lukuisiin kotehin ja voittaa etenkin nuorten tyttösten suosiun. Astukoon nuori kirjailijamme alottamaansa polkua ja oikaistukoon Suomen suomenkielisiä nuorisokirjallisuutta sujuvan kynänsä ja vilkkaan mielikuvituksensa nottmilla!

H. S.

4)

Alli Maiman, Pallerosille lähtö. II kirja. Porvoossa 1893, W. Söderström. 64 sid. 8:o. Hinta 1: 60.

Tyko Hagmanin, Kalliosta maalapsi ostaja ja runoja lapsille. Porvoossa 1893, W. Söderström. 110 sid. 8:o. Hinta — —.

J. H. Tahlanen, Lasten kuvakirja. Kuvat piirtäyt A. Federly. Helsingfors 1893, Hj. Hagelberg. Hinta 1: 25.

Ilahuttava on jokaiselle lastenystävälle huomata, kuinka yhä enemmän harrasta herätä kotimaisen lastenkirjallisuuden alalla. Viimeisin joukosta ilmestyi muutamia lastenkirjoja, — näiden joukossa myöskin nämät kolme ylimainittua.

Harvat ovat kuitenkin ne lastenkirjailijat, jotka osaisin käsittävät tehtävänsä ja osaisin piirustuksilla antavat jonni sitä, mikä heille on sekä kuvittavaa että todellisesti hyvää; — joko tahdotaan heille tyrkyttää liian paljon vähänsä ja monasia taikka myöskin annetaan heille tyhjiä kuvia ilman mitään syvempää ajatusta tai paljaita tyhmiä [illegible]jutuja. Myöskin lasten tulee kirjallisuudesta oppia tuntemaan todellista elämää ja siinä muuta ohjeita [illegible] elämäntoiselleen. — sen on Alli Maiman kirjoissaan käsittänyt. Viimeisi ilmestyneessä omassa «Pallerosille lähtö» nimisessä kirjassa näyttää hän heille elämää kuvissa, jotka ovat omasta heidän omasta piirrosta, mutta kuitenkin oikeasta [illegible]maasta. Ja tähän mennessä lukee hän paisi itse pallerosiset ja heidän sisarensa, myöskin pikkuhärät ja Prinsessinsä, pääskypiimoinkiset ja kanssapiikat, kanssivat kanihiset, vanhat emäntäset ja kaikki muut lasten ystävät. Näistä kertoo hän heille, ja jokaiselle pallerosiselle tuotan kaikki tämä oin erinomaisen tutuita ja hauskaa, — ja ilkkähkin ilmeisiä omista hän se opettaa jotka tekijä näihin kertomuksiin on sulkenut.

Tämä ilma kirjasen kuvat ja ulkoasu eivät ole yhtä siivot ja hienot kuin edellisessä; vaan huolimatta siitä on kirja kokonaisuudessaan kyllä tarkoituksenmukaisen sopiva.

Tyko Hagmanin yllämainittu kirja on kokoelma satuja ja runoja, suurille ja vanhoille lapsille, niinkuin tekijä ilmoittaa. Mutta minä ensiksi en todellakin ovat lapsille — etenkin pienimmille — sopivat, täytyisi kuitenkin kysyä kirjan kohtaan. Muutamaan mielä ovat itse niinen selliset, ettei niistä huomaisi kirjoittajaksen, niinkuin esim. «Maailman suurin suusta sikaa ja «Meidän Matti» nimiset runoista; tuskinen tosa, jokaa sinä hävinkin lasten, pilen sukyssyn koko sisällöä. Ne ovat kyllä vilkkaasti, reippaasti, kuvavasti ja ovatkin kirjoittamaja satuja, vaan tämä vilkkaus ja reippaus ovatkin vain yhä kaikki rajoja ja puhtaus suosiki sellaisiksi, jotka kuitenkin ei tahtoisi kuitenkaan kuulilta kuulla. Sellaisia ovat muuten paitsi muutamat Pentalo-pojasta ja Nuoli nimen omistuksen. Siä paisi on jos niistä näinä vähemmässä, vaikka kyllä kuvittavaa ja hauskaa, kuinnalin niin sukuvaa ja kirjavaa, ensivät ainakaan pienimmät lapset saa siitä mitään käsityst. Niissä on muutaki joka mielestäni vähemmän nykyajan opetuksella, vaan tätä en ensimmäinen lukijoiden hyvin vaikea yrmärtää. Ja kuitenkaan, että nämät kuvaamisset kuitenkaan, kuitenkaan näistä ei ole jäätyt muuta kuin mitä sukuvia jono kuuntelijain kuvia Turin kuivaviin, «tuumaa» Sibylla Karen Sigillatuna ja hänen [illegible] kiesojen ja kärkien sukset, «Rauhaisen» pääkäsiä Ässä [illegible], joka kaappasi Kiinan kaiserin niskapäähän, Etelä-Amerikan sompaäkäkäs-[illegible] ja muuta sellaista. Voihan tämä kaikki olla hyvä lasten kuulla, vaan tämä on kuitenkin huomattava, ettei lasten kirjoissa, yhtä vähän kuin täyskasvaisissakaan, saisi olla «blot til Lyst.»

Löytyy tämä kirjasen kuitenkin sekä kuvamuotoja että runoja, jotka ovat hienoja ja kuuliin ja todistavat kirjoittajan tämänsä tuntuvan kaikkea sovettua, viisaan ja pienet kuitenn. Tällaisia ovat esim. sen joulukuusen esimiset, Sipinä [illegible] ja Onnen [illegible], — tämä vähemmässä on [illegible] ettei ulkomaisessa hienoudessa puolesta täyttä vaikutusta kirjan [illegible] ilmeisillä.

"Ainoin on, että tuossa kirjailijan raipas, kuvaava ja hauska kertomistyy ei ole löytäyt parempia aiheita ja todellisen hienosta ensimmäin vastaavia runoja, kuin mitä ovatkaa kuvaisia ilmeisesti. Ehkäpä lämmin tuntuman pienoinen kohtaan, joka piilee näissä kuiksa. Mä mieni hainoinkin pistäyt johtua hänen antamaan heille aineestaan, mitä parasta ja kaunista löytyy.

Myös pikkulasten kuvakirjallisuuden alalla on viime aikoina ilmestyyt [illegible] kirjoja, — edellisessä joukossa tuo erää vähä «Pienä laulja ja kuvia», viime joukossa J. H. Tahlanen toimittama Lasten Kuvakirja. Siihen on hän tuonnut A. Federlyn piirtämiä kuvia ja varustanut ne selityksillä ja pienillä [illegible]illä. Kuvat ovat värillisiä, ja etenkin muutamat niistä tuntuvat kuitenkin kuvatuksessa [illegible] kuvaloja ja [illegible]. Mitään tarkempaa yhteyttä ja järjestystä hän ei kuitenkaan niissä ole [illegible]. — [illegible] ja äljyisoppa [illegible] aivan vieraysten [illegible] kuvassa, ilman että tähän kuvaan liitetty kertomus [illegible] selityksä näissä yhdessä [illegible]. Ja kuitenkin [illegible] on tämä [illegible] ei [illegible] [illegible] [illegible]

7 SUMMARY

7.1 Purpose and theoretical background of the study

This study *A Chase Mind with Noble Longing for Beauty. Finnish-language Children´s Literature 1851-1899* examines the corpus of Finnish-language children's literature published in Finland during the latter half of the nineteenth century within the theoretical framework of literary history, sociology, and reception theories. The period preceding the focus of the present study has been covered in an earlier licentiate's thesis by Ulla Lehtonen ("Children's Literature in Finland 1543-1850", 1981). The early history of children's literature published in the Swedish language has been studied by Kerstin Rosenqvist (1974).

There are three main reasons why I have chosen the year 1899 as the end-point of my study. Firstly, the death in 1898 of Zacharias Topelius, the father figure of Finnish children's culture, clearly marks the end of a very significant period in the development of Finnish children's literature. Secondly, the intensification of Russian policy in Finland towards the end of the century, culminating in the 1899 February Manifesto, was at least temporarily reflected in the production of children's literature as well. Thirdly, the struggle for independence and for a national identity as well as the rise of the labour movement in the late nineteenth century all had a major impact on the cultural climate in the country, giving a great boost to the publishing industry.

7.2 Finnish children's literature: the foundations for growth

From 1809 to 1917, Finland was an autonomous Grand Duchy of the strongly authoritarian Russian Empire. Lying in the remote northwest of a huge and expansionist empire, Finland's situation depended very much on the prevailing political atmosphere and on the governor general, who was appointed by the Czar. There were two critical periods during which Finland's cultural life and national existence were seriously threatened: in the 1850s under the rule of Governor General Menšikov, and during the 1890s, when Nicolai Bobrikov took over from Heiden as Governor General. The nationalist romantic movement and its ideas of a Finnish-speaking Finland with its own culture strongly clashed with the interests of those in power.

The most central figure in this movement for establishing a national identity and popular education in Finland was J.V. Snellman. In his works, which were deeply influenced by the philosophy of Hegel, Snellman also outlined the ideals of a national literature in Finland. He wanted Finland to play a part in world history, but that, Snellman said, would only be possible if the country had a strong national culture of its own, combined with a strong sense of national identity. This, in turn, required the adoption of Finnish as the mother tongue, a language which during the latter half of the nineteenth century was spoken by over 80 % of the population (cf. Jutikkala 1989, 302). However, following a period of 600 years of Swedish domination before Finland was annexed to the Russian Empire in 1809, Swedish was the still the language of cultivated people, the language of culture and literature. Therefore Snellman insisted that the first step in the effort towards a Finnish-speaking Finland was to place Finnish on an equal footing with Swedish and to educate the young generations in the Finnish language.

During the latter half of the nineteenth century the prevailing Christian and nationalist attitudes in Finland were essentially determined by the state, the church and the school establishment. These institutions also dictated the ideals of education: respect for secular and spiritual power, patriotism, Christian ethics, and above all respect for parents, diligence, humility, and a social mind. The Christian and patriotic ideology of the age, reflecting both the ideas of J.V. Snellman and the humane school ideal of Uno Cygnaeus, was summed up in O. Wallin's *Kansakoulun yleinen kasvatus- ja opetusoppi* (1883). That ideology remained very much alive well into the twentieth century (cf. Koivula 1988). According to Wallin's definition the general purpose of education was "to help make the youth capable of leading an independent life in the spirit of Christ", or to develop personalities faithful to the principles of Christian ethics (1883, 88). For Wallin, Christian humanity was more

important than anything else, including the propagation of the national spirit.

While during the Enlightenment children had been regarded as small adults, this began to change by the first half of the nineteenth century: children were now understood as different from adults and as having different needs from adults. Romanticism pictured children as innocent and pure, almost god-like creatures; theirs was the "Kingdom of Heaven". They were "blessed", physically weak and unable as yet to undertake earthly labour, as the Grimm Brothers describe their concept of child in the preface to their fairy tale collection *Kinder- und Hausmärchen* (cf. Shavit 1986, 18). Topelius also dwelled upon the subject of children's innocence in many different contexts. He accepted the existence of original sin, but felt that the child's innocence can be saved by maintaining a close personal relationship with God. Following the most influential continental figures, who had widely adopted the Romantic ideology, Topelius, too, stressed the importance of family relations in the child's development. According to Topelius every child-loving family should take care of the well-being of the body and soul of its descendants, which meant that they should learn to love God and the fatherland and become diligent and good citizens. The socialization of children into society should therefore start from the family.

As far as patronizing was concerned the Enlightenment and Romanticism shared very much the same concept of child. Given their obvious susceptibility to persuasion, young people had to be kept under strict control. In the nineteenth century it was held that children should try to learn something from every incident, experience or story. Punishment and morality were also closely involved in the learning process.

A central concern for the authorities and pedagogues was to ensure that the child starts out in the right direction from the very outset; from there on it was a matter of following his or her development. It was also important to keep a close eye on what the child had for reading. Elna Sandman cautions the youth of her day in *Elämän kevätpäivinä* (p. 74), which was published in 1893: "Do not let yourself be lured into unknown books, do not read unless the book has been praised by experienced Christians". Many of those "unknown books" were to be found in libraries by then established either by municipalities or various associations, as well as in small school libraries, which obviously were able to manipulate their customers' choices through the titles they offered and their classification systems.

While the Grimm Brothers and Topelius and other Romantics idealized childhood, the everyday reality of children was in most cases far from idyllic. Those who were strong enough to survive started work on farms and in factories at a very young age, often under appalling conditions. Although legislative steps were taken in the late nineteenth

century in an attempt to tackle children's social problems, the new rules and regulations remained ineffective for a long time. In the 1890s there were still a number of municipalities in which there were no primary schools; and even where the schools did exist, many tenant farmers and even farm-owners preferred to have their children working as shepherds or out in the fields or in factories rather than have them educated.

However, the Fennomen's - the advocates of a Finnish-speaking Finland - campaign for popular education gradually began to bear fruit. With the opening of schools, folk libraries, reading societies, lectures organized by different associations, and various forms of "educational entertainment", knowledge became increasingly accessible to the Finnish-speaking folk, who also began to develop a growing appetite for knowledge. All this paved the way for a growing demand for and circulation of Finnish-language literature (Virtanen 1958, 127). The common folk learned to read in their own language, and the books they read were no longer only religious writings. The younger generation in particular emerged as a significant new consumer group.

The advocacy of Z. Topelius had a major impact on the the birth and early development of Swedish- and Finnish-language children's literature in Finland. In addition to a significant literary production, which he wrote in Swedish (his books were soon translated into Finnish), Topelius also helped to establish through his programmatic writings what was suitable reading for children. According to Topelius, the literature ought to reflect the fundamental values of Christian ethics and inspire in its readers a feeling of patriotism. The moral contained in the stories should not be too obvious. International children's literature also provided models for the development of the literature in Finland.

7.3 Finnish-language children's literature

During the period covered in this study, i.e. between 1851 and 1899, a total of 1017 Finnish-language titles classified as children's literature - including periodicals - were published in Finland. This figure is higher than is commonly assumed (cf. e.g. Lappalainen 1979, 67). While the clear majority of titles of fiction (855) were translations or adaptations, some 16 % of them were originally written in Finnish. As in the other Nordic countries, the bulk of the translated material first came from the German-speaking areas of Europe, but from the 1870s on translations from English - mostly Sunday school materials - became equally common.

There were around 100 publishers and 30 printing shops invol-

ved in producing children's literature. Books published as part of a series account for over 400 of the total sample, the series themselves numbering more than 70. None of these series were for girls; apparently no Finnish publisher in the nineteenth century had the courage to take this step, unlike their colleagues in Sweden. In Finland even the education of girls started slower than for boys, who apparently also enjoyed more freedom in terms of reading during their spare time.

In the nineteenth century children's books were relatively small in size, averaging 16x11 cm. Around half of the books included in the research material were just two sheets (sheet = 16 pages) or less in extent. As the production of children's books increased from 56 in the 1850s to 284 titles in the 1890s (excluded ch magazines), both the number of pages and the number of editions (= new printings) also started to increase.

In the 1850s illustrated children's books accounted for 27 % of total production; by the end of the century the figure had climbed to over 40 %. In comparison with Sweden the figure is relatively low, probably reflecting differences in affluence and cultural development (cf. Mählqvist 1977, 103-107). The last decades of the nineteenth century were something of a golden age for picture books (picture book = at least 1/2 of pages are illustrated) in both countries: in the present material covering the latter half of the century, 149 titles were picture books. Publishing figures were roughly the same in Finland and Sweden (cf. Hallberg 1985, 11-54). Illustrated books and picture books have both been found to have a very significant function in supporting the family institution, and that is why they have been published in spite of the rather heavy costs (cf. Johannesson 1980, 25).

A large part of the Finnish-language picture books that were published in Finland between 1851 and 1899 were of foreign origin. In terms of content and illustrations, they form a very motley sample indeed. During the nineteenth century only some half a dozen originally Finnish-language picture books were published. In terms of quality these were not in any way inferior to the foreign publications. The biggest producer of picture books was Clouberg of Vyborg, who had many of his works printed in Germany.

The abundance of children's periodicals (162 annual volumes), and anthologies gives an interesting insight into the early stages of the emerging new literature. The favourite genres of the Romantic period were lyric poetry and fairy tales. By this time Fröbel and other famous German pedagogues had introduced the idea that there is in small children an inborn need for rhyme and rhythm (Stybe 1970, 81-87). In Finland the large number of poetry and song-books published is also indicative of an increase in social activities. However, their content still reflects the spirit of the prevailing cultural climate, and in their Christian and patriotic undertones they resemble the Swedish song-books of

the same period (cf. Netterstad 1982).

Short-form narrative literature has always been a typical genre of children's literature (cf. Shavit 1986, 43). This was also the case in Finland during the nineteenth century. Between 1851 and 1899 the principal genre of children's literature was short prose, i.e. stories and fairy tales (or folk tales). In the 1890s, though, the number of novels started to increase quite dramatically, both in literature for the youth and in Finnish-language fiction in general: in the present sample seven of the titles published in the 1850s were novels in comparison with 55 novels in the 1890s. Towards the end of the nineteenth century spiritual and secular didactic literature for the youth faced increasing competition by secular fiction. This was by no means a smooth and painless change: fantasy was considered particularly dangerous, since it was feared that it would mentally corrupt the youth and alienate them from the truth. Z. Topelius did, of course, speak in favour of the fairy tale and through his own writings he showed that fantasy can be good, but he, too, cautioned that excessive stimulation of the child's imagination could be dangerous. Folk tales, however, were considered acceptable reading for the youth, strengthening as they did the national spirit.

By the end of the century Finnish children's literature had adopted all literary genres almost at the same pace as so-called adult literature. However, with the exception of Z. Topelius there were hardly any playwrights. One possible reason for the absence of Finnish children's plays may have been the pietistic conception that theatre was sinful, which meant that the youth had to be protected against it. Even Topelius had his own doubts about writing plays for children (cf. Laurent 1947, 285-86). Finnish children's literature did not lag very far behind literature elsewhere, as in most Western countries the rise of children's literature did not begin until the mid-nineteenth century. Z. Shavit's argument (1986, 3) that children's literature will only develop once adult literature has been institutionalized, does not seem to apply to Fennomanian nineteenth-century Finland either. The champions of the Finnish language wanted to develop Finnish culture as whole, and the education of a new young generation of readers required literature as well.

Snellman wanted to see Finnish culture combine the Pan-European cultural tradition and the common folk's way of life (cf. Karkama 1989, 108). Since Finnish literature was still in its infancy, it was necessary to transplant the forms and modes of European literature into the Finnish national culture, i.e. to translate it into Finnish.

The translations played an important part in shaping and creating Finnish literature as well, for they provided models in terms of both content and form. Children's literature offers many good examples. For instance, Julius Krohn adapted the frame story of H.C. Andersen's *Billedbog* for his *Kuun tarinoita,* which was published in a periodi-

cal in 1860 and later as a book in 1889; Reitto Aalto used a Phileas Fogg-like hero in his Fennomanian work *Kolmen fennomanin matka* (1876); and Tyko Hagman set off on a Finnish voyage to the moon in his collection of stories and poems of 1887. Many picture books published in Finnish also imitated the illustrations and texts of foreign-language works; good examples are provided by the Finnish adaptations of the picture books by the German Oscar Pletch and of an illustrated poem (My Mother) by the English Ann Taylor.

The Fennomen, whose aim was to create a new Finnish generation of writers and a new generation of readers, were well aware of the great importance of translations. The educated classes were often able to read books in foreign languages, but the pro-Finnish among them wanted to make literature accessible to the common folk as well. The youth in particular were to have the opportunity to read books from all over the world in their own native language. This priority partly explains why many classics first appeared in Finnish as adaptations for the youth; this was the case with *Robinson Crusoe, Uncle Tom's Cabin, Don Quijote* and *Gulliver's Travels,* for example. The changing concept of childhood was no doubt a relevant factor as well, and it was also realized that "big children", the youth, wanted new and different kinds of reading. At first this need was met by adaptations, a method that was common to children's literature throughout Europe in the late nineteenth century (cf. Stybe 1970, 113-114).

The majority of Finnish-language children's books published between 1851 and 1899 (novels, tales, even fairy tales) described the hard realities of life: illness, death, poverty and other social problems (crime, alcoholism, etc.). The ending, however, was generally a happy one; this was true not only of children's books in Finland but in other countries as well. All difficulties and obstacles were overcome by means of hard, honest work, by faith and helpfulness. It seems that improving stories were preferred in Finland even in the case of translated literature.

The four cultural periodicals appearing in Finland at the time - *Litteraturblad, Kirjallinen Kuukauslehti, Finsk Tidskrift* and *Valvoja* - reviewed books for adults and books for children as equal terms. Special attention was given to the fledgling Finnish-language production. The reviews concentrated chiefly on grammatical correctness and the moral of the content. It was believed that the moral offered by children's books had an educational impact on their readers.

The cultural function and status of Finnish children's literature in the nineteenth century appears to have been more important than is generally recognized. Therefore it is necessary at least to reconsider many of the canonized conceptions of Finnish literary history, including e.g. the notion regarding the stereotyped nature of juvenile literature. It is also important to observe that numerous classical works of world

literature have become part of our "national literature" precisely through children's literature, as adoptions and translations for youngsters.

7.4 Original Finnish-language children's literature

7.4.1 Writers

The writers of the original Finnish-language children's literature published between 1851 and 1899 seem to form a rather homogeneous group in terms of background, although among editors of anthologies women are very much overrepresented. The writers and editors of children's books were mostly teachers, or people who later became teachers (e.g. R. Aalto, Sofia Calonius, Maria Erikson, Tyko Hagman, Immi Hellén, K. Hyttinen, K.J. Juuti, A.E. Korhonen, Juho Leppä, Emmi Ljungberg, Alli Nissinen, A. Pietikäinen, Natalia Piispanen, Maria Ramstedt, Tekla Roschier, Emilia Sohlman, S. Suomalainen, J.H. Tuhkanen, J. Walve), clergymen or students of theology (E.F. Jahnsson, Juho Reijonen), and clergymen's daughters (e.g. Theodolinda Hahnsson, T. Roschier, Lyydi Stenbäck). Many of them were also passionate Fennomen (including, in addition to those mentioned above, Eero Salmelainen, W. Wallin, Julius Krohn and his daughter Helmi, his son Kaarle, and his wives Emma and Wilhelmiina) as well as active members of religious and welfare associations. The mental and moral state of children and young people was also a central concern for many feminists; if not writers themselves, such as Aleksandra Gripenberg, they were involved in founding libraries, editing periodicals (e.g. Vera Hjelt) and translating children's literature (e.g. Maikki Friberg, Lucina Hagman).

Like most of the fiction produced in Finland in the late nineteenth century (Cf. Z. Topelius, for instance, was a professor of history; Juhani Aho a journalist; and Minna Canth a merchant), children's books were mainly written as a sideline. There were very few, if any, full-time writers. In fact the whole concept of professional writer is a product of the twentieth century, and even after the 1950s the majority of Finnish authors have according to sociological research been part-time writers with some other main job (cf. Karvonen 1974). The main Finnish literary histories, both old and new, both comprehensive and concise (Krohn 1897, Kallio 1911-12, Tarkiainen 1934, *Suomen kirjallisuus I-VIII*, 1963-70, Laitinen 1981), identify as writers of children's literature only those who have also published books for adults (Theodolinda Hahnsson, E.F. Jahnsson, Julius Krohn, Juho Reijonen and S. Suomalainen). Some of

their books can be classified as both children's and adults' literature (Jahnsson's *Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa*, Theodolinda Hahnsson's *Marjapojat*, etc.), and indeed the style of the writers in the nineteenth century was often very similar regardless of whether they were intended for young or old readerships.

The authors who modelled their Finnish-language texts on foreign literature aimed of course to further the cause of Finnish-language literature. They were the children of their time, living according to its spirit: most of what was written in the latter half of the nineteenth century was still characterized by the Christian and patriotic ideology. In their literary work the authors were experimenters, but also teachers and preachers - as of course one might assume on the basis of their main occupations. In creating children's literature they were also moralists. Even in their role of novelist they were addressing the readers, commenting on their own texts, or trying through their main characters to provide guidance to the young reader. This is also a common feature in the translated books for the youth.

The people who wrote in Finnish for the Finnish youth in the nineteenth century were, to use Roland Barthes's distinction, *écrivants* (scribes) rather than *écrivains* (writers) (cf. Hawkes 1977, 106-122). The former rarely display any aesthetic distance to their texts; even their literary "code" is determined by the prevailing social ideology, although there are of course differences in degree.

7.4.2 The literary genres and content

There are two types of expectation that are attached to children's literature, which is traditionally seen as an instrument of education: first, it is expected to provide young people with the right kind of knowledge and values, but at the same time it is also expected to satisfy aesthetic demands. This twofold task has been a major burden for children's literature throughout the world (cf. Shavit 1986, 177), and may have resulted in excluding it from serious literature altogether.

The people who were writing for children and the youth in Finland between 1851 and 1899 faced no easy task. Although they were still, so to say, apprentices in their job, they were expected to provide the youth with a wide range of reading material and to accustom them to reading Finnish fictive literature. For this purpose the most suitable forms were short prose fiction and lyric poems published in periodicals and anthologies. In most other genres the genre conventions were lacking, and the writers had to turn elsewhere for models. For instance, in the late nineteenth century the only boys' novels available were translations, and the first novels with a girl as the leading character were not written until the 1890s. Finnish folk tales, however, were com-

parable to those of the Grimm Brothers or the contemporary Norwegian adaptations of folk tales. The literary fairy tale did not yet enjoy the same kind of status; this genre was in need of some polishing as well as of more influential advocates to prove that the fantasy world of fairy tales would not corrupt the youth. The most prolific Finnish-language children's writers - Immi Hellén, Alli Nissinen and Tyko Hagman - experimented with most of the literary genres of the time, but as fairy tale writers none of them were comparable to Andersen or Topelius.

Fennomanian Finland did, however, contrary to some earlier arguments (cf. Kurki-Suonio 1970, 334), boast a good many Finnish-language children's poets (e.g. Tyko Hagman, Immi Hellén, Kustaa Killinen, Alli Nissinen, Samuli S., Suonio and Olli Vuorinen). The amount of poetry written for the youth was far greater in Finland than in Sweden, for instance (cf. Netterstad 1982, 219-220). Even picture book production was more or less at the same level as in the other Nordic countries. Finland's first multi-colour picture book, R.W. Åkerblom's and P.J. Hannikainen's *Kuvia Suomen lasten elämästä*, appeared as early as 1882. In 1895, Hanna Frosterus-Segerstråle and Z. Topelius cooperated to produce "a book" which was very exceptional for the whole world at that time: a series of pictures - or rather posters - with narrative stanzas called *Annas sommar - Annan kesä*, designed for the walls of the "modern" nursery. These works reveal not only the artists' religious-patriotic world-view, but also their knowledge of the prevailing international ideas of art education.

The Finnish profession of teachers, who wrote the bulk of children's books published between 1851 and 1899, has been described as one of the most religious in the whole world. From the teachers' literary message it is clear that they had indeed fully assimilated Cygnaeus's advice to act in every situation "for the wakening and advancement of a God-fearing morale, patriotic spirit and lofty community spirit, a real social spirit" (cf. Halila 1949 I, 382). Their thoughts were in accord with those of the clergymen. In the nineteenth century, when everywhere in the Western world children's literature was being created as an aesthetic institution, there prevailed a broad consensus of opinion as to what kind of literature was best for the young. That consensus apparently rested on the idealistic conceptions of childhood and education adopted during the Romantic period and still prevailing in the late nineteenth century. This no doubt also explains why at that time the same values were held in high regard both in American children's literature (cf. MacLeod 1975) and in Finland. Respect for God and for one's parents, obedience, humility and diligence were agreeable ideals for the secular and the spiritual powers both in Finland and in America, and these were also propagated in children's literature.

Although nineteenth-century Finnish-language children's literature very rarely took an explicit stand on social issues, social reality

was by no means completely absent from the books and the stories. Death, orphanage and poverty were very common motifs in children's literature in Finland between 1851 and 1899. However, people's hardships, according to the stories, were usually their own fault; and if someone else was to blame, then the characters could solve the problems by the above-mentioned virtues. Begging, for instance, was shameful. And as was usual in children's books in general, Finnish stories for children and young people usually had a happy ending (cf. Shavit 1986, 45).

The arrival of new liberal ideologies is reflected in some of the children's books published towards the end of the century. Tekla Roschier's novel *Auringon noustessa* (1899) does not directly deal with the political situation in the country, but describes with great optimism the horizons opening up for girls with the help of education. This work, which remained Tekla Roschier's only published book, also describes the eagerness of Swedish-speaking youth to learn Finnish, their activities in various associations - and cycling, then a new form of physical excercise. E.A. Korhonen's *Veneellä poikki Suomenniemen* (1895), in turn, shows how one can get to know the beloved fatherland by boat.

The novels and short stories published for young people between 1851 and 1899 do not differ in any significant way from the Finnish-language literary production of the same age in general. Children's literature did not of course boast any brilliant talents of the likes of Minna Canth or Juhani Aho, but nevertheless there were several best-selling authors such as Pietari Päivärinta, writers whose "religious sentimentality attracted readers who were used to the doctrines of Luther" (cf. Niemi 1983, 25). The narrative literature for the youth can be characterized in the same way as Pekka Tarkka has described Finnish story-telling of the nineteenth century: it is romantic and undifferentiated narration lacking in "compositional reflection" (cf. Tarkka 1970, 75). Character-drawing is not very profound, black-and-white moralizing is very common. Reality is idealized, and the cure offered even to social evils is religion and charity. Finnish children's literature between 1851 and 1899 also pictured children in a romanticized fashion, even though it drew its facts from real society. The writers, although enlightened Fennomen, teachers, or feminists, made no attempt to break the cultural consensus and its underlying values. On the contrary, literature was the medium that served to strengthen the faith of young people's in society, a society created by the secular and spiritual rulers.

7.4.3 Reception

The recipients of children's literature have remained invisible and unknown in this study. Apparently the readers were there; at least books

were being written for them. The number of buyers of Finnish-language literature during the first half of the 1870s has been estimated at 400 (K.G.S. 1976, 99-100). The increasing number of titles published over the next decades suggest that the number of educated pro-Finnish readers was also steadily increasing; still the publishers were complaining in the late 1890s that "we have the literature for children, even in Finnish, but we do not have the children" (H.S. 1897, 113). This, however, was not true: the statistics show that 15-year-olds represented about one third of the whole population throughout the nineteenth century, with the birth rate and infant mortality more or less in balance. The reasons why the publishers were complaining must have been elsewhere. The blame was to be laid on the parents.

By the end of the century the Finnish youth had at least in theory the opportunity to start school and thus to learn to read. The reality was often very different: many children never even entered school, others dropped out. Other factors probably complicating the reception of literature were the agrarian environment and the Lutheran tradition (cf. Aaltonen 1964, 78-79). Up till the present century the reading of fiction has been condemned as an idle exercise and laziness in the homes of the common people rather than considered a virtue; on Sundays, when everyone had some time off, that time was to be spent reading spiritual literature rather than useless fictional stories. However, attitudes gradually started to change under the influence of teachers and other instructors, particularly when they produced "exemplary" reading themselves and supervised the supply and demand of literature in schools and libraries. They had internalized Juho Pynninen's and K.J. Werkko's belief that "many a sin and evil going" will be prevented by the reading interest if the the reading available is "educational, useful, suitable for a child's understanding, presented in a patriotic and spiritual manner, and supplied with pictures" (Pynninen 1848; Werkko 1879, 583).

The ideal reader of children's literature during this age can be found in the books themselves, where the writers address and admonish their "dear children", "readers", "dear young people". These implicit young readers are assumed to be innocent and quite ignorant of what is happening in the world, as well as receptive to the teachings and examples of their writers. Juho Leppä shows in his novel *Isän toivo* (1890) how the son who receives no moral education at home is ruined. In her novel *Aune* (1896) Immi Hellén stressed the importance of charity and self-denial, for these virtues took men "from victory to victory" (149). "Angry Greeta" was moody not out of tiredness, but because she did not know God well enough. When the girl receives guidance, she will become humble and obedient, in other words "favourable for both God and man", as Juho Reijonen concludes his novel (1890, 28). As to the prefaces of nineteenth century children's books, and sometimes the

addresses in the text, seem they to have two targets: on the one hand the young readers, on the other hand their parents (cf. e.g. *Lasten kirjallisuus I-II*, 1853-1854). The parents are told that educated people abroad are buying books for their children, and that books can teach their children obedience and many other virtues.

During the nineteenth century Finnish cultural activists such as J.V. Snellman, G.Z. Yrjö-Koskinen, Lucina Hagman, as well as many other writers and translators were employed by literary periodicals to introduce and review new books. Reviewing was apparently regarded as an important part of the national cultural effort, and criticism was even extended to children's literature. Earlier research has tended to underestimate the extent of reviewing. It seems to have made little difference which of the critics reviewed so-called adult literature and who did children's literature. Each Finnish work, whether literary or scientific, was treated with the same kind of interest.

The baseline assumption for Finnish reviewers of children's literature was that the writers and the ideal readers shared the same set of basic values, or at least it was hoped that the "good" messages would find favourable recipients. The literary reviews published in Finnish periodicals between 1851 and 1899 gave priority to the "clarity and lucidity" of the language, but children's literature was also supposed to arouse in young readers - as Eero Salmelainen hoped in *Pääskyisen pakinat* (1857) - "a chaste mind with the noble longing for beauty". Yrjö-Koskinen, for instance, accepted even the frightening parts in the picture book *Jöröjukka* (Struwwelpeter), because he thought this was a good way to harden the youth: "on one condition: that their [the youth's] moral beliefs are not misguided" (1869, 313). The sections deleted from an adaptation for the youth of *Seitsemän veljestä* (1891) by Samuli Suomalainen, the critic K.G.S. of *Kirjallinen Kuukauslehti*, were those that were regarded as blasphemous and those that described swearing and the use of alcohol. The reviewers were particularly sensitive to the subject of love. In his review in *Valvoja* of Tekla Roschier's novel *Auringon noustessa*, E.H. says: "The descriptions of love between young people have been depicted as fine and misty, as indeed they are in early youth, but we feel that they could have been vaguer still" (1899, 142).

The children's literature published between 1851 and 1899 was closely associated with the aims of the Fennomen and the educational ideology of the Christian cultural consensus. It also tended to follow quite closely Z. Topelius's guidelines as to what was considered suitable literature for the young; indeed it was often more "Topelian" than the master's own production. The Finnish writers felt they had received an order from society, and in writing a book for the young they excluded things which did not fit into the picture, and added something which answered the expectations of the customer and the ideal reader.

LÄHTEET

1 Painamattomat lähteet

1.1 Opinnäytteet

Aho, Mirja. 1984. Lasten Kuvalehden historiikki ja sisällönanalyysi. Kirjallisuuden kotimaisen linjan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Gullström-Portin, Susanne. 1985. Eos - Finlands första barntidning 1854-1866. Pro gradu avhandling [i] litteraturvetenskap. [Åbo Akademi].

Koivula, Ulla-Maija. 1988. Oppivelvollisuuskoulu moraalin opettajana. Sosiologian sivulaudaturtutkielma. Tampereen yliopisto.

Lotti, Leila. 1970. Yhteiskunnan kuva suomalaisissa nuorisoromaaneissa. Sosiologian lisensiaatintutkielma. [Turun yliopisto.]

Myllymäki, Riitta. 1980. Robinsonadi suomalaisessa nuorisokirjallisuudessa. Yleisen kirjallisuustieteen pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Poikonen, Seija. 1985. Maria Erikson ja hänen Kristillinen kalenterinsa Suomen lapsilla. Kirjallisuuden kotimaisen linjan pro gradu - tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Ristola, Leena. 1967. Seitsemän veljeksen alkuperäisen ja nuorisopainoksen vertailua. Yleisen kirjallisuushistorian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

1.2 Arkistot, käsikirjoitukset, haastattelut, kirjeet

Hirvonen, Maija. 1986. Keskustelu SKS:ssa keväällä 1986.
Isosaari, Jussi. 1989. Puhelinhaastattelu maaliskuussa 1989.
Porvoon kirjaston tiedot Tekla Roschierista puhelimitse 10.1.1991.
Rajalin, Marita. Suomenruotsalainen nuorisokirjallisuus 1851-1899 (käsikirjoitus).
SKS:n kaskukokoelma (KT 269:1).
Trygg, Alli. Kirje Venny Soldan-Brofeldtille 10.10.1894. SKS:n Kirjallisuusarkisto.

2 Painetut ja monistetut lähteet

2.1 Lehdet

Finsk Tidskrift 1876-1900
Kirjallinen Kuukauslehti 1866-80.
Litteraturblad 1847-63.
Valvoja 1881-1900.

2.2 Artikkelit ja kirjat

Aalto, Teemu. 1976. Kansakunnan historia 4: Kansakunta kerää voimia 1855-1890. Porvoo.
Aalto, Teemu. 1984. Kansakunta kerää voimia. Teoksessa Kansakunnan historia 2. Autonomian aika. Kirjoittajat Helge Pohjolan-Pirhonen, Teemu Aalto ja Kari O. Virtanen. 2. painos (1. p. ilm. 1970-74 neliosaisena), s. 155-146. Porvoo; Helsinki; Juva.
Aaltonen, Esko. 1964. Maaseudun kulttuuriperintö. Kirjoituksia perinteellisestä ja muuttuvasta talonpoikaiskulttuurista. Porvoo.
Aamuruskosta Ällikkään. Lasten- ja nuortenlehdet Suomessa 1854-1977. Toim. Mirja Aho. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 6. Tampere 1984.
Aarne, Antti 1961. The Types of the Folktale. A Classification and Bibliography. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen. (FF Communications No 3). Translated and enlarged by Stith Thompson. Second revision. FFC 184. Helsinki.
Adalsteinsdóttir, Silja. 1981. Íslenskar barnaebeakur 1780-1979. Reykjavik.
A[hlqvist] A. 1870. Finsk litteratur VII. Finlands Allmänna Tidning,

n:ot 115-116.
Ahokanta, V. 1938. Muistelmia Lappeenrannan sunnuntaikoulusta. Teoksessa Koulu ja menneisyys 3. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 1937, s. 109-123.
[Alcenius, E.R.] 1971. Sursillin suku. Genealogia Sursilliana. Täydentänyt ja toimittanut Eero Kojonen. Tapiola.
Alhoniemi, Pirkko. 1969. Isänmaan korkeat veisut. Turun ja Helsingin romantiikan runouden patrioottiset ja kansalliset motiivipiirit. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 294. Helsinki.
Anttila, Aarne. 1926. Johdatus uudenajan kirjallisuuden valtavirtauksiin ja lähteitä niiden valaisemiseksi. Porvoo.
Apo, Satu. 1986. Ihmesadun rakenne: juonien tyypit, pääjaksot ja henkilöasetelmat satakuntalaisessa kansansatuaineistossa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuja 446. Helsinki.
Ariès, Philippe. 1982. Barndomens historia. Översättning: Ingrid Krook. (Ransk. alkuteos L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Regime, 1960.) Avesta.
Arvosteleva luettelo suomenkielisestä kirjallisuudesta. Apuneuvoksi kansankirjaston hoidossa. Kolmas vihko. Kaunokirjallisuutta. Helsinki 1907.
Avery, Gillian. 1975. Childhood's Pattern. A Study of the Heroes and Heroines of Children's Fiction 1770-1950. Leicester.
Barnboken i Finland förr och nu. Redigerad av Maija Lehtonen och Marita Rajalin. Bildredaktör Maria Laukka. Stockholm 1984.
Barnet, Sylvan & Bergman, Morton & Burton, William. 1964. A Dictionary of Literary Terms. London.
Bettelheim, Bruno. 1984. Satujen lumous, merkitys ja arvo. Englanninkielinen alkuteos The Uses of Enchantment. Suom. Mirja Rutanen. Juva.
Booth, Wayne C. 1961. The Rhetoric of Fiction. Chicago & London.
Bredsdorff, Elias. 1975. Hans Christian Andersen. The Story of His Life and Work 1805-75. USA. (Phaidron Press Limited.)
British Authors of the Nineteenth Century. Ed. by Stanley J. Kuniz & Howard Haycraft. 4. printing. New York 1955. (1. printing 1936).
Brotherus, K.R. 1932. Rein, Karl Gabriel Thiodolf. Teoksessa Kansallinen elämäkerrasto IV s. 467-470. Porvoo.
Brummer, O.J. 1916. Jyväskylän historia vv. 1837-1912. Jyväskylä.
Brummer-Korvenkontio, Markus. 1991. Jöröjukka ja sen historia. Porvoo.
Brüggemann, Theodor. [1986.] Kinder- und Jugendliteratur 1498-1950. Kommentierter Katalog der Sammlung Theodor Brüggeman. Osnabrück.
Carpenter, Humphrey & Prichard, Mari. 1984. The Oxford

Companion to Children's Literature. Oxford.
Castrén, Gunnar. 1934. Topelius, Sakari. Teoksessa Kansallinen elämäkerrasto V, s. 456-463. Porvoo.
Children's Books in Translation. The Situation and the Problems. Edited by Göte Klingberg, Mary Ørvig, Stuart Amor. Proceedings of the Third Symposium of the International Research Society for Children's Literature, held at Södertälje, August 26-29, 1976. Stockholm 1978.
Darton, F.J.H. 1953. Children's Books. Teoksessa Cambridge History of English Literature. (1. p. 1914) Volume XI, s. 366-387. Cambridge.
Darton, F.J.H. 1932. Children's Books in England: five Centuries of Social Life. Cambridge.
Darton, F.J.H. 1982. Children's Books in England. Five Centuries of Social Life. Third edition revised by Brian Alderson. Cambridge.
Detskaja Literatura. Teoksessa Kratkaja Literaturnaja Ensiklopedia 2, s. 607-615. Moskova 1964.
Doderer, Klaus. 1980. Den tyska barnboken. Ideologikritik och analys. Oversättning från tyska av Line Ahrland. Barnlitteratur - orientering och forskning. Stockholm.
Dyhrenfurth-Graebsch, Irene. 1967. Geschichte des deutschen Jugendbuches. 3. neuerarb. Aufl. Zürich.
Edström, Vivi. 1980. Barnbokens form: en studie i konsten att berätta. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet Nr 11. Stockholm.
Edström, Vivi. 1984. Värderingar i ungdomslitteraturen. Teoksessa Ungdomsboken: Värderingar och mönster. Red. Vivi Edström och Kristin Hallberg, s. 11-51. Stockholm.
Ellilä, E.J. 1966. Kirjallisia salanimiä ja nimimerkkejä. 2. täyd. p. SKS; Tietolipas 47. Helsinki.
Erisman, Fred & Sutherland, Zena. 1986. Barnboken i USA. Med ett bidrag om De svensk-amerikanska invandrarbarnens litteratur av Margareta Hamrin. Övers. Ulla Fröderström. Stockholm.
Escarpit, Denise. 1987. Nuorisokirjallisuuden tutkimuksen nykytila ja tulevaisuudennäkymät. Teoksessa Näkökulmia kansainväliseen nuorisokirjallisuuden tutkimukseen. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 10, s. 49-59. Tampere.
Eskola, Antti. 1984. Lapsi ja yhteiskunta. Teoksessa Varhaiskasvatustutkimus Suomessa. Toim. Mikko Ojala. Lastensuojelun Keskusliitto. Julkaisu 71, s. 185-203.
Feaver, William. 1977. When We Were Young. Two Centuries of Children's Book Iillustration. London.
Furuland, Lars. 1978. Sweden and The International Children's Book

Market: History and Present Situation. Teoksessa Children's Book in Translation. Ed. by Göte Klingberg, Mary Ørvig, Stuart Amor. s. 60-76. Stockholm.

Gardberg, Carl-Rudolf. 1957. Kirjapainotaito Suomessa. Toinen osa. Suom. Eino Nivanka. Helsinki.

Gedin, Per I. 1977. Kirja muuttuvassa yhteiskunnassa. Ruotsalainen alkuteos Litteraturen i verkligheten (ilm. 1975). Suom. Risto Hannula. Helsinki.

Haapala, Pertti. 1986. Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820-1920. Historiallisia tutkimuksia 133. Tampere.

Hagemann, Sonja. 1965. Barnelitteratur i Norge inntil 1850. Oslo.

Hagemann, Sonja. 1970. Barnelitteratur i Norge 1850-1914. Oslo.

Hagemann, Sonja. 1974. Barnelitteratur i Norge 1914-1970. Oslo.

Hagman, Lisa. 1930. Esipuhe. Teoksessa Hagman, Tyko: Satuja ja runoja lapsille. Toinen valikoima. Julkaissut Lisa Hagman. Kuvittanut Emil Cedercreutz. Helsinki.

Hagman, Tyko. 1911. Elämäni lapsuus. Muistelmia Kälviältä ja Kokkolan koulusta. Porvoo.

Halila, Aimo. 1949-1950. Suomen kansakoululaitoksen historia. I-IV. (Suomen tiedettä, 3: 1-4.) Porvoo & Helsinki.

Halila, Aimo. 1969. Väinö Voionmaa. Helsinki.

Halila, Aimo. 1980 (a). Kansanopetus. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 2, s. 165- 174. Porvoo; Helsinki; Juva.

Halila, Aimo. 1980 (b). Oppikoululaitos. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 2, s. 175-185. Porvoo; Helsinki; Juva.

Halila, Aimo. 1980 (c). Vapaan kansalaistoiminnan alkuvaiheet. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 2, s. 294-303. Porvoo; Helsinki; Juva.

Hallberg, Kristin. 1985. Bilderbokens barn - drömmens och verklighetens resenärer. Svenska bilderböcker 1880-1945. Teoksessa I bilderbokens värld 1880-1980. Red. Kristin Hallberg och Boel Westin, s. 11-54. Stockholm.

Hallsten, Ilmi. 1929 (a). Gripenberg, Aleksandra. Teoksessa Kansallinen elämäkerrasto II, s. 270-272. Porvoo.

Hallsten, Ilmi. 1929 (b). Hagman, Lucina. Teoksessa Kansallinen elämäkerrasto II, 333-335. Porvoo.

Hallsten, Ilmi. 1931. Nissinen, Alli Augusta. Teoksessa Kansallinen elämäkerrasto IV, s. 193-194. Porvoo.

Haltsonen, Sulo. 1931. Eero Salmelainen. Elämänkerrallisia piirteitä. Helsinki.

Hautala, Jouko. 1954. Suomalainen kansanrunoudentutkimus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 244. Helsinki.

Hawkes, Terence. 1977. Structuralism and Semiotics. (New Accents -

serie.) London.
Hazard, Paul. 1955. Böcker, barn och vuxna. Originalets titel: Les livres, les enfants et les hommes (1932). Översättning av Eva v. Zweigbergk. Stockholm.
Hellemann, Jarl. 1970. Suomennoskirjallisuus. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja. Toim. Pekka Tarkka, s. 418-484. Helsinki.
Helsingin Suomalainen Jatko-opisto 1881-1929. Helsinki 1929.
Helve, Helena. 1987. Nuorten maailmankuva. Seurantatutkimus pääkaupunkiseudun erään lähiön nuorista. Kansalaiskasvatuksen keskus r.y. Tutkimuksia ja selvityksiä 1/1987.
Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Päätoim. Päiviö Tommila, toim. Maritta Pohls. Kuopio 1989.
Hirn, Sven. 1980. Seurustelumuodot ja julkiset huvit. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 2, s. 487-502. Porvoo; Helsinki; Juva.
Hirn, Yrjö. 1928. Valtameren saari. Helsinki.
The History of Childhood. The Evolution of Parent-child Relationship as A Factor in History. Ed. Lloyd de Mause. London, 1976.
Holub, Robert C. 1985. Reception Theory. A Critical Introduction. (1. p. 1984.) (New accent -sarja.) New York.
Huhtala, Liisi. 1988. Arvottomat arkkiveisut? Teoksessa Kirjan rantaviiva. Toim. Jussi Nuorteva, s. 45-59. Helsinki.
Huhtala, Liisi. 1989, "En ole turhamaisuudesta kirjoittanut". Teoksessa Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja. Toim. Maria-Liisa Nevala, s. 146-154. Helsinki.
Huhtala, Liisi. 1985. Jälkirealistien aika? Teoksessa Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisuja 2, s. 111-120. Kuopio.
Huhtala, Liisi. 1981. Kuu torpparin aurinko. Torppariaihe suomalaisessa kaunokirjallisuudessa 1809-1918. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 371. Helsinki. (Väitöskirja: Turun yliopisto.)
Huhtala, Liisi. 1986. Pieni kirjallisuustieto. Helsinki.
Hultin, Arvid. 1932. Luettelo Helsingin yliopiston kirjaston arkkikirjallisuudesta. III-V. Arkkisadut. Ruotsalaiset arkkiveisut. Sävelhakemisto. Katalog över Helsingfors universitetsbibliotekets samlingar av skillingsstryck. III-V. Arksagor. Svensk skillingtryck. Melodirekister. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja XII:3. Helsinki.
Huovinmaa, Kai. 1980. Sensuuri 1870-luvun sanomalehdissä. Teoksessa Sensuuri ja sananvapaus Suomessa. Toim. Pirkko Leino-Kaukiainen. SSH-projektin julkaisuja n:o 17, s. 17-25. Helsinki.
Huuhtanen, Päivi. 1984. Mitä on taidekasvatus? Taidekasvatuksen esteettis-käsitteelliset perusteet. Jyväskylän yliopisto. Taide-

kasvatuksen laitos. Julkaisu 7. Jyväskylä.
Hämeenlinnan suomalainen tyttökoulu ja yhteiskoulu 1878-1928. s.l. 1928.
Hämäläinen-Forslund, Pirkko. 1987. Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää. Porvoo.
Iisalo, Taimo. 1988. Kouluopetuksen vaiheita: keskiajan katedraalikouluista nykyisiin kouluihin. Keuruu.
Inkilä, Arvo. 1959. Kansansivistysjärjestöt. Teoksessa Oma maa VI. Tietokirja Suomen kodeille. Toim. Edvin Linkomies, s. 179-191. Porvoo.
Iser, Wolfgang. 1978. The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response. Baltimore and London.
Isosaari, Jussi. 1961. Jyväskylän seminaarin kasvatus- ja opetusopin opetus vuosina 1865-1901. Jyväskylän Kasvatusopillisen Korkeakoulun julkaisuja XXV. Jyväskylä.
Itkonen, Erkki. 1963. Lappalainen kansanrunous. Teoksessa Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus. Toim. Matti Kuusi, s. 525-569. Helsinki.
Jallinoja, Riitta. 1983. Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet: naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. Porvoo; Helsinki; Juva.
Jalonen, Olli. 1985. Kansa kulttuurien virroissa. Tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana. Keuruu.
Joensuun lyseo 1865-1925. Joensuu 1927.
Johannesson, Eric. 1980. Den läsande familjen. Familjetidskriften i Sverige, 1850-1880. Stockholm 1980.
Jokinen, Kimmo. 1985. Näkökulmia nuorisotutkimukseen. Jyväskylän yliopiston sosiologian laitoksen julkaisu nro 33/1985.
Jussila, Osmo. 1989. Suomalaisuusliike Venäjän paineessa vuosina 1890-1917. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Päätoim. Päiviö Tommila, s. 123-173. Kuopio.
Jutikkala, Eino. 1989. Suomalaisuus yhteiskunnassa. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Toim. Päiviö Tommila, s. 253-304. Kuopio.
Juva, Einar W. & Juva, Mikko. 1964, 1965, 1965, 1966. Suomen kansan historia 1-4. Helsinki.
Jyväskylän seminaari 1863-1937. Muistojulkaisu. Helsinki 1937.
Jäntti, Yrjö. A. 1928. Werner Söderström Osakeyhtiö. Viisikymmenvuotinen kustannustoiminta. 1878-1929. I-III. Porvoo.
Kalender öfver kvinnoarbetet i Finland. Utgiven av Finsk Kvinnoförening. Helsingfors 1894.
Kallio, O.A. 1911. Uudempi suomalainen kirjallisuus. Edellinen osa. Porvoo.

Kallio, O.A. 1912. Uudempi suomalainen kirjallisuus. Jälkimmäinen osa. Porvoo.

Kallio, Reino. 1972. Vanhan Saarijärven historia. Jyväskylä.

Kallio, V.J. 1939. Fennica-kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen 1885. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 211. Helsinki.

Kansa liikkeessä. Toim. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds, Henrik Stenius. Helsinki 1987.

Kansakoulu 1866-1966. Helsinki 1966.

Kansakunnan historia 2. Autonomian aika. Kirjoittajat Helge Pohjolan-Pirhonen, Teemu Aalto ja Kari O. Virtanen. 2. painos (1. p. 1970-74 neliosaisena.) Porvoo; Helsinki; Juva 1984.

Kansanaho, Erkki. 1960. Suomen uskonnolliset herätysliikkeet. Teoksessa Oma maa VIII. Tietokirja Suomen kodeille. Toim. Edwin Linkomies, s. 296-309. Helsinki.

Kansojen kirjallisuus. 6. Tunteellisuuden aika (1750-1800). Porvoo 1976.

Kansojen kirjallisuus. 7. Romantiikka (1800-1830). Porvoo 1976.

Kansojen kirjallisuus. 8. Realismi (1830-1860). Porvoo 1976.

Kansojen kirjallisuus. 9. Naturalismi (1860-1890). Porvoo 1978.

Kansojen kirjallisuus. 10. Vuosisadan vaihde (1890-1920). Porvoo 1978.

Karjalainen, Marjaana. 1977. Kansankirjastojen kehitys Suomessa vuosina 1802-1906. (Kirjastopalvelu)

Karkama, Pertti. 1989. J.V. Snellmanin kirjallisuuspolitiikka. Helsinki.

Karvonen, Elina. 1974. Suomen kirjailijakunnan rakenne ja taloudellinen asema vuonna 1970. Valtion taidehallinnon julkaisuja 1.

Kaukoranta, Heikki & Kemppinen, Jukka. 1982. Sarjakuvat. 2., laajennettu painos. Helsinki.

Kauppinen, Sirppa. 1982. Kansakoulun ja oppikoulun äidinkielen opetussuunnitelman kehitys autonomian ajalta 1950-luvulle. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 5. Helsinki.

Kauranne, Jouko. 1966. Alakansakoulumme vaiheita. Teoksessa Kansakoulu 1866-1966, s. 34-47. Helsinki.

[Vuoden 1872 koulujärjestys.] Keisarillisen Majesteetin armollinen koulujärjestys Suomen Suuriruhtinanmaalle. Annettu Helsingissä 8 p:nä Elokuuta 1872. Suuriruhtinanmaan Asetus=Kokous No 26, 1872.

Kempkes, Wolfgang. 1979. Toepffer, Rodolphe. Teoksessa Lexikon der Kinder und Jugendliteratur. Dritter Band. Hrsg. Klaus Doderer, s. 545-546. Weinheim.

Ketonen, Liisa. 1977. Suomen tyttöoppikoulut autonomian aikakaudella. Tutkimuksia n:o 53. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitos. Helsinki.

Kirjallisuudentutkimuksen menetelmiä. Toim. Maria-Liisa Nevala.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Tietolipas 94. Juva 1983.
Kinder- und Jugendliteratur. Ein Handbuch. Dritte, völlig neu bearb. Auflage. Herausg. Gerhard Haas. Philippa Reclam jun. Stuttgart 1984.
Kirjan rantaviiva. Toim. Jussi Nuorteva. Helsinki 1988.
Kirstinä, Leena. 1985. Hannu Mäkelän lastenromaanien lukijatasoista. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 38/1985. s. 139-149. Helsinki.
Kiselberg, Steffen. 1985. "En farlig alder". Teoksessa Ungdommens historie. En antologi. Red. af Claus Clausen, s. 9-38. København.
Kiuasmaa, Kyösti. 1982. Oppikoulu 1880-1980: Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Oulu.
Kivi, Aleksis. 1944. Seitsemän veljestä. Eripainos Koottujen teosten I osasta. Tampere.
Kivi, Aleksis. 1905. Seitsemän veljestä lapsille. Kertomus Suomen nuorisolle sovitti Samuli S. Kuopio.
Kivi, Aleksis. 1938. Seitsemän veljestä. Lyhennellyt ja viitteillä varustanut Eero Salola. Somistanut G. Paaer. Helsinki.
Klingberg, Göte. 1972. Barnlitteraturforskning - en introduktion. Stockholm.
Klingberg, Göte. 1973. Das deutsche Kinder- und Jugendbuch in schwedischen Raum. Beltz.
Klingberg, Göte. 1978. The Different Aspects of Research into The Translation of Children's Books and Its Practical Application. Teoksessa Childrens Books in Translation. The Situation and the Problems. Edited by Göte Klingberg, Mary Ørvig, Stuart Amor, s. 84-89. Stockholm.
Klingberg, Göte. 1967. Kronologisk bibliografi över barn- och ungdomslitteratur utgiven i Sverige 1591-1839. Stockholm.
Klingberg, Göte. 1964. Svensk barn- och ungdomslitteratur 1591-1839. En pedagogikhistorisk och bibliografisk översikt. Stockholm.
Klingberg, Göte & Bratt, Ingar. 1988. Barnböcker utgivna i Sverige 1840-89. En kommenterad bibliografi I-III. Lund.
Klinge, Matti. 1977. Kansanvalistus vai taideteollisuus. Fennomanian ja liberalismin maailmankuvista sata vuotta sitten. Teoksessa Maailmankuvan muutos tutkimuskohteena. Toim. Matti Kuusi, Risto Alapuro ja Matti Klinge, s. 148-158. Helsinki.
Kohtamäki, Ilmari. 1964. Jälkiromantiikka Suomen kirjallisuudessa. Suomenkielisen kirjallisuuden elpyminen. Keuruu.
Korolainen, Tuula. 1979. Sensuuri lisääntyy USA:ssa. Onnimanni 2/1989, s. 10-13.
Kortekangas, Paavo. 1980. Kirkollisen yhtenäiskulttuurin murenemi-nen. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 2, s. 135-145. Porvoo.

Koskenniemi, Veikko Antero. 1950. Werner Söderström. Kirjallisuudelle pyhitetty elämäntyö. Helsinki.

Koskimies, Rafael. 1946. Otavan historia. Ensimmäinen osa. 1890-1918. Helsinki.

Koskimies, Rafael. 1965. Suomen kirjallisuus IV: Minna Canthista Eino Leinoon. Helsinki.

Kotkaheimo, Liisa. 1989. Suomalaisen aapisen viisi vuosisataa. Aapisten sisältö ja tehtävät kansanopetuksessa. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja 19. Joensuu.

Krohn, Helmi. 1942. Isäni Julius Krohn ja hänen sukunsa. Helsinki.

Krohn, Julius. 1897. Suomalaisen kirjallisuuden vaiheet. Helsinki.

Kuivasmäki, Riitta. 1988. Annas sommar - Annan kesä, / Esipuhe / Hanna Frosterus-Segerstråle & Zacharias Topelius: Annas sommar - Annan kesä. Vuonna 1895 ilmestyneen kuvasalkun näköispainos. Tampere.

Kuivasmäki, Riitta. 1985 (a). Kaisa-rouva ja hänen seuralaisensa suomalaisessa lastenkamarissa. Teoksessa Satujen saari. Toim. Maria Laukka. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 8, s. 23-42. Tampere.

Kuivasmäki, Riitta. 1983. Suomalaisen kuvakirjan alkutaipaleelta. Teoksessa Sininen lamppu. Toim. Tuula Korolainen. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 3. Tampere.

Kuivasmäki, Riitta. 1985 (b). Suomennokset nuorisokirjallisuutemme kehityksessä. Teoksessa Kuka lohduttaisi Genovevaa? Nuorisokirjallisuuden kääntämisestä. Toim. Arja Ollikainen. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. 1985. Monisteita 29, s. 2-31. Jyväskylä.

Kuivasmäki, Riitta & Heiskanen-Mäkelä, Sirkka. 1988. Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön. Suomen Nuorisokirjallisuuden Insitituutin julkaisuja 12. Tampere.

Kuivasmäki, Riitta & Rajalin, Marita. 1981. Nuorisokirjallisuuden tutkimus Suomessa 1945-1981. Selostava luettelo maamme korkeakoulujen opinnäytetöistä. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 2. Tampere.

Kuivasmäki, Riitta & Rajalin, Marita & Ruohonen, Voitto. 1985. Nuorisokirjallisuuden tutkimus Suomessa Osa 2. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 7. Tampere.

Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kuopio 1985.

Kurki-Suonio, Sirkka. 1970. Nuorten kirjallisuus. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja. Toim. Pekka Tarkka, s. 322-370. Helsinki.

Kuusi, Matti. 1978. Krohn. Teoksessa Otavan suuri ensyklopedia 5, s.

3282. Keuruu.
Kåreland, Lena. 1980. Möte med barnlitteratturen. Ett studiehäfte. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet 12. Lund.
Kåreland, Lena & Werkmäster, Barbro. 1985. Möte med bilderboken. Ett studiematerial. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet. 19. Kristianstad.
Köster, H.L. 1971. Geschichte der deutschen Jugendliteratur mit einem Nachwort und einer annotierten Bibliografie von Walter Scherf. 2. unveränderter, berechtiger Nachdruck. München-Pullach und Berlin.
Laitinen, Kai. 1985 (a). Aleksis Kiven tuntemus 1870- ja 1880-luvuilla. Teoksessa Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisuja 2, s. 18-29. Kuopio.
Laitinen, Kai. 1986. Kansallisen korkeakulttuurin synty. Teoksessa Suomen historia, 5, s. 381-415. Espoo.
Laitinen, Kai. 1985 (b). Kirjallisuushistoriat kirjallisuuden reseptiona. Teoksessa Lukeminen - reseptio - tulkinta. Toim. Yrjö Hosiaisluoma. Tampereen yliopiston Kirjallisuuden laitoksen julkaisu 26, s. 51-64. Tampere.
Laitinen, Kai. 1981. Suomen kirjallisuuden historia. 2. p. Helsinki.
Lappalainen, Irja. 1979. Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus. 2. uud. p. (1. p. 1976.) Helsinki.
Lappalainen, Pekka. 1967. Realistisen valtavirtauksen aatteet ja niiden kontinuitiivisuus Suomen kirjallisuudessa vuosisadan alkuun saakka. Kaunokirjallisuuden ja sen arvotelun aatehistoriallinen tutkimus. Jyväskylä Studies in the Arts 2. Jyväskylä.
Lappi, Unto. 1970. Kirja kirjasta. Porvoo.
Lapsi ja kirja. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas. Toim. Kari Vaijärvi. Helsinki, 1972.
Laurent, Kaarina. 1947. Topelius saturunoilijana. Helsinki.
Lehmusto, Heikki. 1926. Snellman kasvatusopillisena ajattelijana. Jyväskylä.
Lehtonen, Maija. 1958. Anni Swan. Porvoo.
Lehtonen, Maija. 1983. Huomioita suomalaisesta teiniromaanista. Teoksessa Sininen lamppu. Toim. Tuula Korolainen. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 3, s. 77-89. Tampere.
Lehtonen, Maija. 1977. Lukija romaanin rakennusaineksena. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 30/1977, s. 96-110. Helsinki.
Lehtonen, Maija. 1957. Viime vuosisadan suomenkielisestä lastenkirjallisuudesta. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 16/1957, s. 149-158. Helsinki.
Lehtonen, Maija. 1971. 1960-luvun suomalainen nuorisoromaani. Teemoja ja struktuureja. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja

25/1971, s. 72-107. Helsinki.
Lehtonen, Ulla. 1981. Lastenkirjallisuus Suomessa 1543-1850. Kirjahistoriallinen tutkimus. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 1. Tampere.
Leino, Eino. 1898 (a). Mitä kirjallisuutta olisi suomen kielelle käännettävä? Nykyaika n:o 15-16. 30.8.1898.
Leino, Eino. 1898 (b). Sananen nuorisokirjallisuudesta. Nykyaika n:o 11-12. 30.6.1898.
Leino-Kaukiainen, Pirkko. 1984. Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891-1905. Historiallisia tutkimuksia 126. Jyväskylä.
Leino-Kaukiainen, Pirkko. 1989. Suomen kielen käytön yleistyminen. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Päätoim. Päiviö Tommila, s. 329-346. Kuopio.
Lemola, Eero. 1983. Lyhyt koulukirjastojen historiikki. Teoksessa Koulukirjasto. Toim. Maija Karjalainen, s. 18-32. Helsinki.
Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur 1-3. Hrsg. Klaus Doderer. Weinheim 1977, 1977, 1979.
Lilja, Pekka. 1985. Novellin teoriasta ja tulkinnasta. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. Monisteita 27. Jyväskylä.
Lisävihko Elias Lönnrotin suomalais-ruotsalaiseen sanakirjaan. Supplementhäfte till Elias Lönnrots finskt-svenska lexikon. Toim. - Utarbetadt af A.H. Kallio. Porvoo 1958.
Livola, Unto. 1956. Kotkan kaupunginkirjasto vv. 1880-1955. Kotka.
Lue lapselle. Toim. Tuula Ikonen, Satu Marttila ja Kari Vaijärvi. Helsinki 1978.
Luettelo lasten ja nuorison kirjallisuudesta eri ikävuosia varten. Toimittanut Suomen Naisyhdistyksen Kirjakomitea. I. Helsinki 1892.
Luettelo lasten ja nuorison kirjallisuudesta eri ikävuosia varten. Toimittanut Suomen Naisyhdistyksen Kirjakomitea. Liite I. Helsinki 1893.
Luttinen, Rauno. 1981. Läskunnighet och undervisning i Finland före folkskolväsendet. Teoksessa Ur nordisk kulturhistoria. Läskunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet. Studia Historica Jyväskyläensia 22,3. Jyväskylä.
Lönnbeck, Gustaf (toim.) 1880. Suomen kansakoulujen matrikkeli. Kevätkautena 1880. Helsinki 1880.
Lönnrot, Elias. 1958. Suomalais-ruotsalainen sanakirja. Finskt-svenska lexikon. 1-2. 3. manul-menetelmällä jäljennetty p. Porvoo.
Maailmankirjallisuuden ja sen klassikkojen suomentamisesta. Kääntäjäseminaari Jyväskylässä 5.-6.7.1985. Toim. Urpo Kovala. Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden laitos. Monisteita 30-31. Jyväskylä 1986.
MacLeod, Anne. 1978. Children's Literature and American Culture

1820-1860. Teoksessa Society and Children's Literature. Ed. by James H. Franzer, s. 11-31. Boston.

MacLeod, Anne. 1975. A Moral Tale: Children's fiction and American culture 1820-1860. Hamden, Conn.

Maliniemi, Aarno. 1936. Suomalaisen Kauniskirjallisuuden Yhdyskunta (1848-1849). Historiallinen Aikakauskirja 1936, s. 117-137.

Manninen, Juha. 1987. Miten tulkita J.V. Snellmania? Kirjoituksia J.V. Snellmanin ajattelun kehittymisestä ja taustoista. Snellman-instituutin julkaisuja 5. Kuopio.

Manninen, Kerttu. 1978. Suomenkielisen nuorisokirjallisuuden vaiheita. Teoksessa Lue lapselle. Toim. Tuula Ikonen, Satu Marttila ja Kari Vaijärvi, s. 87-103. Helsinki.

Mattila, Pekka. 1984. Kirjallisuudentutkimuksen avainsanoja. Helsinki.

de Mause, Lloyd. 1976. The Evolution of Childhood. Teoksessa The History of Childhood. Ed. Lloyd de Mause, s. 1-74. London.

Merikoski, Ilona. 1951. Immi Hellén ihmisenä ja runoilijana. Esipuhe teoksessa Immi Hellén: Runoja. Toim. Ilona Merikoski. Somistaneet Alf Dannig ja Heikki Paaer. Helsinki.

Murtorinne, Eino. 1985. Pyhän allianssin patriarkallisesta holhouksesta 1880-luvun murrokseen. Teoksessa Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisuja 2, s. 9-17. Kuopio.

Mäenpää, Jorma. 1958. Sata vuotta sadun ja seikkailun mailla. Helsinki.

Mählqvist, Stefan. 1977. Böcker för svenska barn 1870-1950. En kvantitativ analys av barn- och ungdomslitteratur i Sverige. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet Nr. 5. Lovisa.

Mäkinen, Iris. 1982. Kerronnallisen puhetoverin käsitteestä ja analyysistä romaanissa. Teoksessa Kirjallisuus ja tiede. Juhlakirja professor emeritus Aatos Ojalalle vuonna 1982. Jyväskylä Studies in the Arts 17, s. 149-155. Jyväskylä.

Netterstad, Märta. 1982. Så sjöng barnen förr: textmaterialet i de svenska skolsångböckerna 1842-1972. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet 15 & Skrifter utgivna av Svenska Visarkiv 8. Falköping.

Nevala, Maria-Liisa, 1984. Uusromantikot ja Kivi-renesanssi. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 37, 1984, s. 103-118. Helsinki.

Niemi, Juhani. 1983. Suomalaisten suosikkikirjat. Hämeenlinna.

Nilsen, Alleen Pace & Donelson, Kenneth L. 1985. Literature for Today's Young Adults. Second edition. Glenview, Illinois - London, England.

Norges litteraturhistorie. Redigert av Edvard Beyer. Bind 2. Fra Wergeland til Vinge. Oslo 1974.

Noro, Mauri. 1968. Kaitselmusaate Topeliuksen historianfilosofiassa. Porvoo.

Nuorisokirjallisuuden tutkimus Suomessa 1945-1989. Kumulatiivinen opinnäyteluettelo. Toim. Elina Koivunen. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 14. Tampere 1990.

Nurmi, Veli. 1983. Kasvatuksen traditio. Porvoo; Helsinki; Juva.

Nurmio, Yrjö. 1947. Taistelu suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä. Vuoden 1850 kielisäännöksen syntyhistorian, voimassaolon ja kumoamisen selvittelyä. Porvoo.

Nyberg, Paul. 1950 (a). Z. Topelius. Elämäkerrallinen kuvaus. Edellinen osa. Porvoo.

Nyberg, Paul. 1950 (b). Z. Topelius. Elämäkerrallinen kuvaus. Jälkimmäinen osa. Porvoo.

Nykysuomen sanakirja. Lyhentämätön kansanpainos. I-VI. 8. p. Juva. 1983.

Näkökulmia kansainväliseen nuorisokirjallisuudentutkimukseen. Toim. Riitta Kuivasmäki ja Liisa Ritanen. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 10. Tampere 1987.

Ojala, Herkko. 1962. Ensipolven akateemisen sivistyneistön muodostuminen Suomessa 1859-1899. Teoksessa Historica I. Studia Historica Jyväskyläensia I, 335-390. Jyväskylä.

Olsson, Lars. 1980. Då barn var lönsamma. Om arbetsdelning, barnarbete och teknologiska förändringar i några svenska industrier under 1800- och början av 1900-talet. (Akademisk avhandling: Lunds Universitet). Borås.

Opie, Iona and Peter (ed.). 1985. Oxford Dictionary of Nursery Rhymes. Oxford.

Ord och bilder för barn: historik, texturval, kommentarer av Lars Furuland, Örjan Lindberger, Mary Øreig. Stockholm 1979.

The Oxford Companion to English Literature. Complied and edited by Sir Paul Harvey. 4. ed. Rev. Dorothy Eagle. Oxford 1967.

Palmgren, Marja-Leena. 1986. Johdatus kirjallisuustieteeseen. Juva.

Palmgren, Raoul. 1966. Joukkosydän: Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus 1-2 (a-b). Porvoo.

Paunu, U. 1908. Suomen pakanalähetystoimi 1. Lähetysharrastuksen herääminen ja Suomen lähetysseuran synty. Helsinki.

Penttinen, Yrjö. 1968. Kirjallisuuden opetus. Teoksessa Suomen kirjallisuus VII. Toim. Matti Kuusi, s. 162-176. Keuruu.

Pikku Pegasos. 400 kauneinta lastenrunoa. Toim. Kaarina Helakisa. Yhdeksäs painos. Helsinki 1986.

Pohjoismaiden lähetyshistoria. Kirjoittajat Knut B. Westman, Ensio Lehtonen, J.E. Lundahl, Emil Birkeli, Harald P. Madsen. Helsinki 1948.

Pohjolan-Pirhonen, Helge. 1973. Kansakunnan historia 3: Kansakunta

löytää itsensä 1808-1855. Porvoo.
Porvoon Suomalainen Yhteiskoulu 1895-1920. Muistojulkaisu. Porvoo 1920.
Postman, Neil. 1984. Den förlorade barndomen. Övers. av Margareta Edgardh. Stockholm.
Pulma, Panu & Turpeinen, Oiva. 1987. Suomen lastensuojelun historia. Helsinki.
[Pynninen, Juho.] 1845. Pitäjän-kirjastosta. Kanawa. Sanansaattaja Wiipurista 1845, n:ot 24-37.
Pynnisen perintö. Kirjastoliikkeemme varhaishistoriaa. Toim. Suomen kirjastoseura. Helsinki 1946.
Rainio, Jussi. 1958. Keltaisesta aarrearkusta meidän aikamme valistuslaitokseksi. Keuruun kirjaston 100-vuotishistoriikki. Ylipainos Suur-Keuruun Sanomien numerosta 29/1958. Keuruu.
Rajalin, Marita. 1984. Finlandssvensk barnlitteratur före 1945. Teoksessa Barnboken i Finland förr och nu. Red. Maija Lehtonen och Marita Rajalin, s. 38-53. Stockholm.
Rancken, Gunnar. 1950. Faabelien elämää Suomessa I. Tampere.
Rantoja, Waldemar. 1963. Ahtiluoto (alkuaan Ahl) Juhani. Teoksessa Eteläpohjalaisia elämäkertoja, A-L, s. 15-17. Vaasa.
Rausmaa, Pirkko-Liisa (toim.) 1972. Suomalaiset kansansadut 1. Ihmesadut. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuja 302. Helsinki.
Rausmaa, Pirkko-Liisa (toim.). 1982. Suomalaiset kansansadut 2. Legenda- ja novellisadut. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran julkaisuja 377. Helsinki.
Razova, V.D. (toim.). 1978. Sovetskaja Detskaja Literatura. Moskva.
Reitala, Aimo. 1987. Romantiikasta modernismiin. Suomen historia 6, s. 11-45. Espoo.
Rikama, Juha. 1988. Kirja elää koulussa. Helsinki.
Robertson, Priscilla. 1976. Home As A Nest: Middle Class Childhood in Nineteenth-Century Europe. Teoksessa The History of Childhood. Ed. by Lloyd de Mause, s. 407-431. London.
Rommi, Pirkko. 1986. Suomalaisuuden nousu. Teoksessa Suomen historia 5, s. 245-266. Espoo.
Rommi, Pirkko & Pohls, Maritta. 1989. Poliittisen fennomanian synty ja nousu. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Päätoim. Päiviö Tommila, s. 69-119. Kuopio.
Rosenqvist, Kerstin. 1974. Finlandssvensk barnlitteratur fram till år 1900. Litteratur och samhälle. Meddelande från Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. Projektet Barn- och ungdomslitteratur i Sverige. Nr 2. 1974. Årgång 10. Uppsala.
Ruutu, Martti. 1980. Kulttuurikehityksen yleislinjat. Teoksessa Suomen

kulttuurihistoria 2, s. 65-134. Porvoo; Helsinki; Juva.
Ruutu, Martti. 1928. Suomen pyhäkoulun historia. Helsinki.
Salokas, Eino. 1923. Maallinen arkkirunoutemme Ruotsin vallan aikana. Helsinki.
Salonen, Kaija. 1978. Katsaus lastenkirjastotoiminnan kehitykseen. Teoksessa Lastenkirjasto-opas, s. 7-35. Helsinki.
Satujen saari. Suomalaista lastenkirjataidetta 1847-1960. Toim. Maria Laukka. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 8. Tampere 1985.
Scherf, Walter. 1987. Die Herausforderung des Dämons. Form und Funktion Grausiger Kindermärchen. Münich.
Scherf, Walter. 1978. Strukturanalyse der Kinder und Jugendliteratur. Bauelemente und ihre psychologische Funktion. Schriften des Arbeitskreises für Jugendliteratur. Bad Heilbrunn.
Schmidt, Susanne. 1979. Tolstoj, Lev Nikolaevic. Teoksessa Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur 3, s. 548-549. Weinham.
Schoultz, Solveig. 1984. Hanna. Äidin muotokuva. Suom. Kyllikki Villa. Juva.
Schybergson, Per. 1974. Barn- och kvinnoarbete i Finlands fabriksindustri vid mitten av 1800-talet. Historisk Tidskrift för Finland, s. 1-17.
Segers, Rien T. 1985. Kirja ja lukija: johdatus kirjallisuudentutkimuksen uuteen suuntaukseen. (Alkuteos Het lezen van literatuur.) Suom. Lili Ahonen, jälkisanat Yrjö Varpio. Tietolipas 97. Helsinki.
Sepänmaa, Yrjö. 1987. Kirjailijamuotokuva. Teoksessa Suomalaisia kirjailijakuvia. Toim. Liisa Enwald, s. 9-17. Rauma.
Sepänmaa, Yrjö. 1986. Kirjailijapersoona ja hänen kuvansa. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40/1986. s. 171-181. Helsinki.
Shavit, Zohar. 1986. Poetics of Children's Literature. Athens, Georgia. New York.
Shaw, Harry. 1962. A Dictionary of Literary Terms. New York.
Shine, Norman. 1978. The Translation of Children's Literature: A Case Study of English Children's Books Written Between 1800 and 1900 and At Some Point in Time Translated into Danish. Teoksessa Children's Books in Translation. The Situation and the Problems. Edited by Göte Klingberg, Mary Ørvig, Stuart Amor, s. 113-129. Stockholm.
Sihvo, Hannes. 1989. Suomalaisuuden pyhä tuli. Teoksessa Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Päätoim. Päiviö Tommila. s. 349-434. Kuopio.
Simonsen, Inger. 1942. Den danske børnebog i det 19. aarhundrede. København.
Sortavalan seminaari 1880-1940. Muistojulkaisu. Helsinki 1940.

Stapleton, Michael. 1983. The Cambridge Guide to English Literature. 2. impression. Cambridge.
Steinby, Gunnel. 1981. Journalister och publicister i svensk press i Finland under tvåhundra år. En matrikel. Presstudie 2. Åbo.
Stenwall, Åsa. 1979. Den frivilligt ödmjuka kvinnan. En bok om Frederika Runebergs verklighet och diktning. Borås.
Stybe, Vibeke. 1962. Fra Askepot til Anders And. København.
Stybe, Vibeke. 1983. Fra billedark til billedbok. Den illustrerede børnebog i Danmark indtil 1950. København.
Stybe, Vibeke. 1970. Från Snövit till Snobben. Barnbokens ursprung och utveckling. Svensk bearbetning av Lars Furuland och Stefan Mählqvist. Lund.
Sulkunen, Irma. 1986. Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin. Historiallisia tutkimuksia 134. Helsinki.
Sukukirja. Suomen aatelittomia sukuja. II osa. Helsinki 1901.
Suomalaisen kirjallisuuden Seura 1831-1931.
Suomalaisia kirjailijakuvia. Toim. Liisa Enwald. Rauma 1987.
Suomalaisia vaikuttajanaisia. Porvoo; Helsinki; Juva 1977.
Suomen kirja- ja kivipainot sekä kirjasinvalimot. Typografinen muistolehti. Typografisk minnesblad 1642-1892. Helsinki 1892.
Suomen kirjallisuus I-VIII. Helsinki 1963-1970.
Suomen kulttuurihistoria 2. Porvoo; Helsinki; Juva 1980.
Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905. Päätoim. Päiviö Tommila. Kuopio 1988.
Suomen Naisyhdistys/Finsk Kvinnoförening 1884-1894. Helsingfors 1894.
Suomen opettajisto. Elämäkerrallisia tietoja. Toim. Toivo Heikari ja Armas Sandelin. Turku 1933.
Suomen taloushistoria 3. Historiallinen tilasto. Toim. Kaarina Vattula. Helsinki 1983.
Suomen työväenliikkeen historia. 2. painos. Joensuu 1977.
Svensson, Sonja. 1983. Läsning för folkets barn. Folkskolans Barntidning och dess förlag 1892-1914. Stockholm.
Syrjä, Urpo. 1973. J.H. Tuhkanen ja hänen seminaarinsa. Forssa.
Tamminen, Kalevi. 1966. Kansakoulun kasvatuspäämäärä, uskonnonopetus ja kirkko. Teoksessa Kansakoulu 1866-1966, s. 173-179. Helsinki.
Tarkiainen, Viljo. 1918. Miguel de Cervantes Saavedra, Elämä ja teokset. Porvoo.
Tarkiainen, Viljo. 1924. Piirteitä suomalaisen kirjallisuuden kasvusta. Esitelmä kirjallisuusviikon avajaisissa. Suomen kirjakauppalehti n:o 19, 15.11.1924, s. 181-182.
Tarkiainen, Viljo. 1934. Suomalaisen kirjallisuuden historia. Helsinki.

Tarkka, Pekka. 1970. Novelli. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja. Toim. Pekka Tarkka, s. 72-131. Helsinki.

Tassin, A. 1919. Books for Children. Teoksessa Cambridge History of American Literature. Cambridge.

Teinilä, Leena. 1985. Nuorisokirjallisuuden lajihistoriallisen tutkimuksen lähtökohtia. Teoksessa Lukeminen - reseptio - tulkinta. Kirjallisuudentutkijoiden seminaari Tampereella 3.-4.5.1985. Toim. Yrjö Hosiaisluoma. Tampereen yliopisto. Kotimainen kirjallisuus. Julkaisuja 26, s. 167-178. Tampere.

Tommila, Päiviö. 1972. Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965 I. Jyväskylä.

Tommila, Päiviö 1989. Mitä oli olla suomalainen 1800-luvun alkupuolella. Teoksessa: Herää Suomi. Suomalaisuusliikkeen historia. Päätoim. Päiviö Tommila, s. 51-65. Kuopio.

Tommila, Päiviö. 1980. Tiedon leviäminen. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria 2, s. 254-293. Porvoo; Helsinki; Juva.

[Topelius, Zacharias.] 1853. Eos, Tidskrift för Barn. Helsingfors Tidningar 1853, n:o 97.

[Topelius, Zacharias.] 1855. Om läsning för barn. Helsingfors Tidningar 1855, n:ot 87, 93, 96 ja 99.

Townsend, John Rowe. 1980. Written for Children. An Outline of English-language Children's Literature. Reprinted 1980. Aylesbury, Bucks (Great Britain).

Tudeer, A.E. 1934. Suomalainen, Kaarlo Kustaa Samuli. Teoksessa Kansallinen elämäkerrasto V osa, s. 508-509. Porvoo.

Tuomikoski-Leskelä, Paula. 1979. Taidekasvatus Suomessa. 1: Taidekasvatuksen teoria ja käytäntö koulupedagogiikassa 1860-luvulta 1920-luvulle. Jyväskylän yliopisto. Taidekasvatuksen laitos. Julkaisu 5. Jyväskylä.

Tuulio, Tyyni. 1976. Toivioretkiä: esseitä. Porvoo.

Twentieth-Century Children's Writers. With a preface by Naomi Lewis. Editor D.L. Kirkpatrick. London and Basingstoke 1978.

Ungdommens historie. En antologi. Red. af Claus Clausen. København 1985.

Vaasan suomalainen lyseo: 1880-1930. Vaasa 1930.

Waldmann, Günter. 1976. Kommunikationsästhetik 1. Mit einer Modellanalyse von NS-Literatur. München.

Valkama, Leevi. 1970. Romaani. Teoksessa Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja. Toim. Pekka Tarkka, s. 7-71. Helsinki.

Wallin, Olai. 1883. Kansakoulun yleinen kasvatus- ja opetusoppi. Jyväskylä.

Vasama, Yrjö. 1959. Nuorisoseuraliike. Teoksessa Oma maa VI. Tietokirja Suomen kodeille. Toim. Edwin Linkomies, s. 372-389. Porvoo.

Vasenius, Valfrid. 1893. Fantasiuppfostran. Ett föredrag. Helsingfors 1893. Aftryckt ur "Tidskrift utgiven af Pedagogiska föreningen i Finland" 1893, andra häftet.

Vasenius, Valfrid. 1887 (a). Kirjallisuuden tilastoa. Valvoja 3/1887, s. 129-133.

Vasenius, Valfrid. 1891. Neuwoja kansakirjastojen hoidosta. Ynnä luettelo kansakirjastoihin sopiwista kirjoista. Helsinki.

Vasenius, Valfrid. 1878. Suomalainen kirjallisuus 1544-1877. Helsinki.

Vasenius, Valfrid. 1880. Suomalainen kirjallisuus. 1. lisävihko 1878-1879. Helsinki.

Vasenius, Valfrid. 1887 (b). Suomalainen kirjallisuus. 2. lisävihko 1880-1885. Helsinki.

Vasenius, Valfrid. 1892. Suomalainen kirjallisuus. 3. lisävihko 1886-1891. Helsinki.

Vasenius, Valfrid. 1897. Suomalainen kirjallisuus. 4. lisävihko 1892-1895. Helsinki.

Vasenius, Valfrid. 1905. Suomalainen kirjallisuus. 5. lisävihko 1896-1900. Helsinki.

Vasenius, Valfrid. 1912-1933. Zacharias Topelius. Ihmisenä ja runoilijana. I-VI. Suomalaiseen asuun toimittaneet Rafael Engelberg ja tekijä. (V osan suomeksi toim. Johan Vasenius ja Herta Luther, VI osan v. 1933 Herta Luther.) Helsinki.

Wegehaupt, Heinz. 1985. Alte deutsche Kinderbücher. Bibliographie 1851-1900. Berlin.

Wegehaupt, Heinz & Fichtner, Edith. 1979. Alte deutsche Kinderbücher. Bibliographie 1507-1850. Berlin.

Vem är vem i barn- och ungdomslitteraturen. Författare och illustratörer utgivna i Sverige 1945-1980. Stockholm 1984.

Werkko, K.J. 1879. Tietoja ja mietteitä Suomen kansa- ja lastenkirjastoista ynnä luku-yhdistyksistä ja luennoista vuoteen 1875. Jyväskylä.

Wilenius, Reijo. 1986. Kolme näkijää ja tekijää: Lönnrot, Runeberg, Snellman ja Suomen suunta. Jyväskylä.

Wilenius, Reijo. 1978. Snellmanin linja: henkisen kasvun filosofia. Jyväskylä.

Winge, Mette. 1976. Dansk børnelitteratur 1900-1945 - med saerligt henblik på børneromanen. København.

Winqvist, Margareta. 1973. Den engelske Robinson Crusoes sällsamma öden och äventyr genom svenska språket. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet 2. Stockholm.

Winter, Helmer. 1953. Kalantilainen kirjailija, sanomalehtimies, kunnallismies ja kansankasvattaja. Eripainos Varsinais-Suomen Maakuntakirjasta n:o 12/1953. Turku.

Wirla, Eila. 1977. Kirjastojen synty ja kehitys. Teoksessa Kirjaston-

hoidon käsikirja, s. 26-42. Pieksämäki. (Suomen kirjastoseura).
Virtanen, Artturi. 1958. Suomen kirjakaupan ja kustannustoiminnan vaiheita. Helsinki.
Virtanen, Kari O. 1974. Kansakunnan historia 5: Ahdistettu kansakunta 1890-1917. Porvoo.
Voionmaa, Väinö. 1907-1910. Tampereen historia viime vuosikymmeninä. (1856-1905). Tampere.
Wrede, Petra. 1986. Fru Sola -trilogin. En studie i Irmelin Sandman Lilius berättarkonst. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksinstitutet Nr. 21. Stockholm.
Vuornos, Maija. 1971. Lapsen asema Suomessa. Porvoo.
Vällingsäck ock sommarvind. Versen i barnens värld. Red. Vivi Edström och Märta Netterstad. Stockholm 1987.
Yleinen kasvatus- ja opetus-oppi. Toim. O. Wallin. Jyväskylä 1893.
Zweigbergk, Eva v. 1965. Barnboken i Sverige 1750-1950. Stockholm.
Zweygbergk, Ole. 1958. Om bokförlag och bokförläggare i Finland. Helsingfors.
Ørjasaeter, Tordis et al. 1981. Den norske barnelitteraturen gjennom 200 år. Oslo.

LIITE 1. Suomenkielisen nuorisokirjallisuuden kustantajat 1851-1899.

KUSTANTAJA	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
G.W. ALOPAEUS Sortavala					1		1
P. ASCHAN & KUMPP. Kuopio	5	2					7
Jaakop AULIN Laihia	1						1
O.W. BACKMAN Kuopio					1		1
Chr. BARCK Wiipuri		1					1
C.J. BERGSTRÖM Kuopio					7		7
H.T. BÄRLUND Tampere					1	3	4
Wald. CHURBERG Helsinki			1				1
CLOUBERG & KUMPP. Viipuri		2	14	14	8	64	102
G.W. EDLUND Helsinki		5	13	44	24	2	88
G.A. EKHOLM Wiipuri					1		1
Maria ERIKSON Jyväskylä						4	4
J.A. FALK Helsinki					1		1
B. Forsman Kuopio			1				1
J.C. FRENCKELL & POIKA / Helsinki	6	1					7
A. GENETZ Hämeenlinna			1				1

KUSTANTAJA	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
G.M. GIESCKE Tampere					1		1
A. GUMERUS Vaasa					1		1
K.J. GUMMERUS Jyväskylä					1	1	2
Emil HAGELBERG Tampere			1	5			6
Hjalmar HAGELBERG Tampere				1	4		5
Wenzel HAGELSTAM Helsinki					1		1
S.H-n [HELLMAN] Turku			1				1
H.F. HELMINEN Jyväskylä				2			2
Jaakko HISSA Lapua					1		1
K.E. HOLM Helsinki		1	25	9	9	5	49
A. HOUGBERG Helsinki			3				3
A.B. Viktor HOVING Oy / Hki						1	1
M.F. HUHTIN Jyväskylä			1				1
Kaarle HYTTINEN				1			1
A.W. JANSSON Turku				1			1
JYVÄSKYLÄN KIRJAPAINO / Jkl					2		2

KUSTANTAJA	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
KANSANVALISTUS-SEURA / Helsinki				6	1		7
KARJALAN KK.*) JA KUST. LIIKE / Sortavala					1		1
J. KARSTEN Kuopio	1						1
K.F. KIVEKÄS Oulu					6		6
Ilmari KROHN [Tampere]					1		1
W. KUKKONEN [Kuopio]			1				1
J.C. LAGERSPETZIN KK. / Viipuri				1			1
M. LANKINEN Käkisalmi					1	9	10
U. LILIUS Jyväskylä					1		1
J.W. LILLJA Turku	2	3	1				6
M. LINDMAN Helsinki					1		1
Rein. LINDQVIST Kuopio				1			1
F.L. LUNDIN PERILL. / H:linna	1						1
LUTH. EVANK. YHDISTYS / Hki			11	23	16		50
LÅNG & STÅHLBERG Helsinki				1			1
LÄHETYSKIRJAKAUPPA Helsinki					12		12

KUSTANTAJA	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
C.J. MARELIUS Kuopio	2						2
OTAVA Helsinki				1	21		22
O. PALANDER Pori		12	17				29
PELASTUSARMEIJAN PÄÄMAJA / Helsinki					1		1
A. PIETIKÄINEN Sortavala					5		5
RAITTIUDEN YSTÄVÄT Helsinki					7		7
RAUMAN KIRJAPAINO Oy Rauma					15		15
A.E. RONGAIN Kuopio	1						1
SATAKUNNAN KIRJA-KAUPPA / Pori				1			1
SCHLÜTERIN KIRJA-KAUPPA / Joensuu					1		1
J. SIMELIUS Helsinki	1						1
J. SIMELIUKSEN PERILL. / Helsinki	3						3
SORTAVALAN EVANK. SEURA / Sortavala					7		7
P. Th. STOLPE Helsinki		6	10	1			17
P. Th. STOLPEN PERILL. / Helsinki			1	1			2
SKS Helsinki	4	2	4	3	1		14

KUSTANTAJA	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
SUOMEN ELÄINSUOJELU- JA ELÄINHOITO / Vaasa						1	1
G.L. SÖDERSTRÖM Porvoo		4	15	2			21
W. SÖDERSTRÖM Porvoo				19	68	1	88
TAMMISAAREN KP. Tammisaari					1		1
U.W. TELEN & Co Kuopio				3	5	9	17
M. THIESEN Pori		1					
W. TOIWONEN Tampere					7		7
J.H. TUHKANEN Hämeenlinna					1		1
WEILIN & GÖÖS Helsinki			2	2	2		6
K.J. WERKKO Turku/Helsinki			1	1			2
K.E.F. WESANDER Turku	1						1
WIKSTRÖM & KUMPP. Helsinki				1	1		2
WIIPURIN SKS Wiipuri		2	1				3
G.W. WILÉN Turku	5		7	1	1		14
Erl. WIRK Hamina					1		1
N.A. ZILLIACUS Wiipuri	1						1

KUSTANTAJA	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
ÖHMANIN KK. *) Helsinki	10						10
R.W. ÅKERBLOM Helsinki			1				1
Myydään lähetys-seuran hyväksi			1				1
Myydään merimies-lähetyksen hyväksi				1	4		5
eos						1	1
yhteensä							720

I = 1851-1859; II = 1860-1869; III = 1870-1879; IV = 1881-1889;
V = 1891-1899; i.v. = ilman painovuotta; merkitty Vaseniuksen bibliografioihin ajalla 1880-1900; eos = ei mainittu kustantajaa eikä kirjapainoa

*) = kk = kirjakauppa; kp = kirjapaino

LIITE 2. Suomenkielistä nuorisokirjallisuutta painaneet kirjapainot 1851-1899 (Kyseessä teokset, joista ei saatu selville kustantajaa).

KIRJAPAINO	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
Oskar ALOPAEUS / Kotka						1	1
Chr. Ev. BARCK Oulu	1	1					2
FRENCKELL & POIKA / Helsinki	8	3					11
H.C. FRÜS Helsinki		1					1
E. HAGELBERG & KUMPP. / Tampere				2			2
KUOPION UUSI KP. Kuopio					1		1
J.W. LILLJA & KUMPP. Turku	1	1					2
W.S. SCHILDT 'IN KP. Jyväskylä			2				2
SKS:N KP. / Helsinki	1		1		2		4
TIKKASEN KP. Vaasa	1						1
UUDEN KIRJAPAINO-YHTIÖN kp. / Tampere					1		1
G.W. WILEN & KUMPP. Turku			62	23	20		105
N.A. ZILLIACUS KP. Wiipuri			1				1
eos			1				1
yhteensä							135

I = 1851-1859; II = 1860-1869; III = 1870-1879; IV = 1880-1889; V = 1890-1899; i.v. = ilman vuotta; merkitty Vaseniuksen bibliografioihin ajalla 1880-1900.

LIITE 3. Suomenkielisen nuorisokirjallisuuden sarjat 1851-1899.

SARJAT	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
ELÄMÄSTÄ. (KERTOMUKSIA) (C.J. Bergström)					5		5
HELMIÄ SATUJEN MAAILMASTA (Clouberg & Kumpp.)						12	12
HELPPOHINTAINEN NOVELLI- JA ROMANI-JAKSO (SKS)				1			1
HUWI-KIRJA, JOSSA ON KAUNIITA, SYDÄNTÄ LIIKUTTAWAISIA, HIRMUISIA JA NAURATTAWIA JUTTUJA (G.W. Edlund)		3					3
HUWIKIRJA LAPSUKAI-SILLE (Wiipurin SKS)		2					2
HUWIKIRJA NUORISOLLE (Weilin & Göös)			2				2
ILLAN VIETTEEKSI KOTONA (G.L. Söderström)			5				5
JOUTOHETKIEN RATOKSI NUORISOLLE (K.F. Kiwekäs)					1		1
JOUTOHETKINÄ, HUVITTAVAA LUKEMISTA POJILLE (Werner Söderström)					6		6
KANSAKIRJASTO. (Kansanvalistusseura)				1			1
KANSANVALISTUSSEURAN TOIMITUKSIA (Kansanvalistusseura)				5			5
KERTOMUKSIA JA KUVAELMIA (Raittiuden ystävät)					2		2
KERTOMUKSIA KANSALLE (Werner Söderström)				5	3		8

SARJAT	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
KERTOMUKSIA KASVAVALLE NUORISOLLE (Karjalan kk.*) ja kust. liike)					1		1
KERTOMUKSIA LAPSILLE (U.W. Telén & Co)					1		1
KERTOMUKSIA LAPSILLE JA NUORISOLLE (C.J. Bergström)					3		3
KERTOMUKSIA NUORISOLLE (Schlüterin kk.)					1		1
KIRJASTOA LAPSILLE JA NUORISOLLE (G.W. Edlund)				4	6		10
KODIN KIRJASTO (Werner Söderström)				1	2		3
KUVALLISIA KERTOMUKSIA NUORISOLLE (Clouberg & Kumpp.)					1		1
KUNINKAALLISIA SATUJA (G.A. Ekholm)					1		1
KUVIA JA KERTOMUKSIA (Clouberg & Kumpp.)			2	12		1	15
KUVIA KAIKENLAISIA (Clouberg & Kumpp.)						2	2
KUVIA LAPSUKAISILLE (Clouberg & Kumpp.)			1				1
KYLÄLÄISTEN KIRJASIA (Werner Söderström)					1		1
LAHJA LAPSIKULTAISILLE (G.W. Edlund)						2	2
LAPSUKAISILLE KUVIA, JOISTA PALJON HUVIA (U.W. Telén & Co)						6	6

SARJAT	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
LAPSUKAISTEN KUWA-KIRJASTO (Clouberg & Kumpp.)			2	1		2	5
LAPSUKAISTEN KUWA-KIRJASTO edeltäjä (Clouberg ja Kumpp.)			1				1
LASTEN ELÄINKUVIA (Clouberg ja Kumpp.)						8	8
LASTEN HUPAINEN HUVITUS (Öhmanin kk.*)	2						2
LASTEN HYÖTY JA HUVITUS (Öhmanin kk.**)	1						1
LASTEN JOULULAHJA (P.Th. Stolpe)			3				3
LASTEN JOULULAHJA (Maria Erikson)					4		4
LASTEN KIRJALLISUUS (J.C. Frenckell ja Poika)	2						2
LASTEN KIRJAISIA (F.L. Lundin perill.)	1						1
LASTEN KIRJASTO (Lähetyskirjakauppa)					4		4
LASTEN KIRJASTO (G.W. Wilén & Kumpp.)			61	20	20		101
LASTEN JA NUORTEN KIRJASTO (Rauman kirjapaino Oy)					14		14
LASTEN LUKEMISTO ELI PIENIÄ KEHOITTAWIA KERTOMUKSIA SUOMEN LAPSILLE (Luth. Ev. Yhd.)			8	6	4		18
LASTEN OPIKSI JA HUVIKSI (Werner Söderström)					4		4

SARJAT	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
LAVERRUKSIA LAPSOSILLE (Clouberg & Kumpp.)						1	1
LEIKKIPAJUISIA (Clouberg & Kumpp.)						2	2
LUKEMISIA (J.C. Frenckell & Poika kp.)	3	2					5
LUKEMISIA KANSALLE (J.W. Lillja & Kumpp. kp.)			1		1		1
MAANTIETEELLISIÄ KUVAELMIA (Kansanvalistusseura)					1		1
MATKAILU JA VIREYS (Werner Söderström)					2		2
MITÄ 10 PENNILLÄ SAA (Clouberg & Kumpp.)					6		6
NUORISOKIRJALLISUUTTA (U.W. Telén & Kumpp.)					1	3	4
NUORISON KIRJASTO (K.E. Holm)			1	1	2		4
NUORISON KIRJASTO (Lähetyskirjakauppa)					3		3
NUORISON KUVAKIRJASTO (Weilin & Göös)					1		1
NUORISON SEIKKAILU-KIRJASTO (Werner Söderström)					4		4
NUORTEN KIRJASTO (K.F. Kiwekäs)					5		5
OTAVAN HELPPO-HINTAINEN KIRJASTO (Otava)					3		3

SARJAT	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
PENNIKIRJASTO LAPSILLE (G.W. Edlund)				20			20
PENNIKUWAKIRJASTO (Clouberg & Kumpp.)						12	12
PIENI AARRE-AITTA (Sortavalan evankel. seura)					7		7
PIENIÄ KERTOMUKSIA (J.C. Frenckell & Poika)	5						5
PIENIÄ SATUJA (Clouberg & Kumpp.)						3	3
PIENTEN LASTEN KIRJASTO (G.W. Edlund)			2				2
PIKKU-ELSA JA HÄNEN YSTÄVÄNSÄ (Werner Söderström)					2		2
PIKKU KUVAKIRJOJA (Clouberg & Kumpp.)						2	2
PIKKULASTEN HUVIKSI (Clouberg & Kumpp.)						2	2
POIKIEN SEIKKAILU-KIRJASTO (Erl. Wirk)					1		1
RAITTIUDEN YSTÄVIEN KIRJASIA (Raittiuden ystävät)					1		1
SIVEYTTÄVIÄ KERTOMUKSIA NUORISOLLE (G.W. Wilén)				4			4
SIWISTYSTÄ OPETTAWAISIA KERTOELMIA PIENILLE LAP-SILLE (Öhmanin kk.*)	1						1
SKS:n TOIMITUKSIA	3	2	3		1		9

SARJAT	I	II	III	IV	V	i.v.	yht.
SUOMEN ELÄINSUOJELUS JA ELÄINHOITO (Suomen eläinsuojelu ja eläinhoito)					1		1
SUONION LASTENRUNOJA (Otava)					2		2
TOIVON LIITON KIRJASIA (Raittiuden ystävät)					1		1
TÄTI KERTOO (Werner Söderström)					3		3
UUSI LASTENKIRJASTO (Lähetyskirjakauppa)					2		2
UUSI VALIKOIMA ULKOMAAN KAUNOKIRJALLISUUTTA (Werner Söderström)					2		2
WANHOJA SATUJA UUSILLA KUVILLA (G.W. Edlund)				9			9
VAPAHTAJAMME VAELLUS MAAILMASSA (K.E. Holm)						4	4
ÄIDIN KERTOMUKSIA (Werner Söderström)					4		4
yhteensä							411

I = 1851-1859; II = 1861-1869; III = 1870-1879; IV = 1880-1889; V = 1890-1899; i.v. = ilman painovuotta; merkitty Vaseniuksen bibliografioihin ajalla 1880-1900.
*) = kk. = kirjakauppa
**) – ed. mainitun Öhmanin sarjan uusi nimi

HENKILÖHAKEMISTO

Luettelossa on varsinaisessa tekstissä mainitut henkilöt ja heidän käyttämänsä nimimerkit sekä sivut, joilla heidän oikeat nimensä ja nimimerkit esiintyvät. Nimimerkkien kohdalla viitataan oikeaan nimeen sekä sivuihin, joilla nimimerkit esiintyvät.

A.A., ks. Suppanen Alma 161
A.Fley, ks. Federley, A. 174
A.G., ks. Genetz, Arvid 95
-a-ll, ks. Weisell, Josua 95
A.L.O.E., ks. Tucker, Charlotta 53, 94
Aalto, Reitto (= R.A.; ent. Stenfors, Fredrik) 113-114, 177, 187-188, 205-206
Aalto, Teemu 31, 39, 40
Aaltonen, Esko 192, 210
Aarne, Antti 82
Abbot, Jacob 53
Achrenius, Henrik 125
Acke, ks. Andersson, Acke 173
Adelborg, Ottilia 55, 101, 146, 173
Afanasjev, A.N. 54
Ahl, Isak 117
Ahl, Juho/Juhani (= Leppä, Juho) 117, 118, 177
Ahlman, Ferd. 152
Ahlqvist, August (= Oksanen, A.) 119
Aho, Juhani 33, 101, 108, 124, 144-145, 161-162, 188, 191, 206, 209
Aho, Mirja 21, 66
Ahtiluoto (ent. Ahl), Juho/Juhani (= Leppä, Juho) 117, 177
Aisopos 52, 88
Alderson, Brian 20
Aldrich, T.B. 56, 97
Alcott, Louisa M. 54, 56, 75, 96-97, 110
Aleksanteri Suuri 170
Alhoniemi, Pirkko 46
Andersen, H.C. 37, 54, 56, 61, 72, 75, 84-85, 101, 129-130, 149, 152, 187, 190, 204, 208
Andersin, Hanna (= H.A-n) 96-97
Andersson, Acke (= Acke) 173
Anttila, Aarne 67, 68
Apo, Satu 20
Ariès, Philippe 11
Arnim, Achim von 91
Asbjørnsen, P.C. 54, 101
Aschan, P. 71, 149
Augustus 130
Augustinus 160
Aulin, Jaakob 72

Backman, O.W. 155
Balzac, Honoré de 42
Bancroft 164
Barnet, Sylvan 81
Barthes, Roland 188, 207
Becker, A.v. 126
Becker, Hugo v. 121
Beecher Stowe, Harriet 55, 92-94, 110, 154
Berg, C.O. 101
Berg, Caroline (= L.S. = Sandell, Lina) 101
Bergbom, K. 67
Berman, Morton 81
Berquin, Arnaud 53, 102
Beskow, Elsa 55
Bettelheim, Bruno 148

Bjørnson, Björnstjerne 160
Blomstedt 168
Bobrikov, Nikolai 41, 43, 160, 200
Booth, Wayne C. 15
Bormann, Karl 30
Boxström, Bruno 34
Bratt, Inger 22
Bredsdorff, Elias 130
Bremer, Fredrika 121, 164
Broberg, K.T. 32
Brummer, Aina 119
Brummer, O.J. 151
Brummer-Korwenkontio, Markus 91
Brüggeman, Theodor 20
Buckley, A. 163, 173
Burnett, Frances Hodgson 56, 97
Burton, William 81
Busch, Wilhelm 55

Cajander, P. 161
Calamnius, J.W. 88
Caldecott, Randolph 55, 99
Caligula 170
Calonius, Sofia 153, 188, 206
Campe, Joachim Heinrich 52, 61, 95
Canth, Minna 124, 188, 191, 206, 209
Carpenter, Humphrey 52, 54-57, 94, 98-99, 102
Carroll, Lewis, ks. Dodgson, C.L. 54, 56, 99
Castrén, M.A. 44, 51, 59, 130, 163
Cederqvist 170
Cervantes 109
Chaillu, Paul B. du 163
Chamisso, A. 54
Chavannes, Puvis de 146
Churberg, Waldemar 72
Cleve, Z.J. 34
Clouberg, C.G. 72-73, 75-76, 87, 96, 99, 135, 147, 169, 186, 203
Collodi, Carlo, ks. Lorenzini, Carlo 57
Comenius, Amos 61
Coolidge, Susan 56, 97
Cooper, J.F. 37, 55, 75, 96, 158
Corander, O. 154
Crane, Walter 55, 99, 147
Cygnaeus, Uno 29-30, 33-34, 50, 141, 151, 183, 190, 200, 208

Danielson, J.R. 28
Darton, F.J.H. 20, 22, 53, 84, 99
Daudet, Alphonse 162
Defoe, Daniel 52, 54, 94-95
Dickens, Charles 18, 47, 54
Dilling, L. 160
Doderer, Klaus 22, 91
Dodgson, C.L. (= Carrol, Lewis) 54, 56, 99
Donelson, Kenneth L. 56
Drake, Samuel, G. 164
Dumas, A. 54
Dyhrenfurth-Graebsch, Irene 20

E. ks. Ljungberg, Emmi 155
e-d, ks. Melander (ent. Enwald), Elise Leontine 158
Edelfelt, A. 49
Edgeworth, Maria 53, 100
Edlund, G.W. 72-73, 75, 96, 98, 126, 140, 144, 147, 152-154, 158, 160, 163, 170
Edström, Vivi 15, 22
Ekman, R.W. 152
Elmgren, S.G. (= S.G.E.) 126
Elna, ks. Sandman, Elna 159
Emin, Pascha, ks. Schnitzer, Eduard 162-163
Enwald, Elise Leontine ks. Melander, Elise Leontine 158
Erikson, J. (= J.E.) 70
Erikson, Maria 21, 66, 122, 152, 161, 188, 206
Erisman, Fred 53
Erkko, J.H. 33, 139, 153
Escarpit, Denice 20-21
Eurén, G.E. 93, 102, 143

Evans, Edmund 147
Evans, T. 99

Falkman, S. 126
Feaver, W. 147
Federley, Alexander (= A.Fley) 108, 141, 144-145, 172-175
Fielding, Sarah 53
Forsman, Kaarlo 41, 145
Franzén, Frans Mikael 59, 154
Frenckell, J.C. 71
Friberg, Maikki 39, 93, 188, 206
Friman, Th. 43
Frosterus-Segerstråle, Hanna 8, 145-146, 155, 190, 208, 262
Frosterus-Såltin, Alexandra 143-144
Fröbel, F.W.A. 186, 203
Frølich, Lorenz 55
Furuland, Lars 86, 99

G.Z., ks. Yrjö-Koskinen, G.Z. 74
Galland, Antoine 52
Ganander, Christfrid 125
Gedin, Per I. 68, 76
Genetz, Arvid (= A.G.) 95
Godenhjelm, B.F. 28, 129, 144
Godenhjelm, Ida (= I.G.) 154, 156, 174
Goethe, Johann Wolfgang von 154, 170
Gogol, Nikolai 135
Goodrich, Samuel G. (= Parley, Peter) 55, 97
Gorki, Maksim 135
Gottlund, C.A. 165
Granfelt, A.A. 39
Granlund, J.F. 138
Greenaway, Kate 55, 99, 147
Grimm, Jacob & Grimm, Wilhelm 37, 54, 91-92, 109, 147, 151-152, 161, 183-184, 190, 201, 208
Gripenberg, Aleksandra 39, 50, 100, 164-165, 188, 206
Gullström-Portin, Susanna 21
Gumbert, Tekla 91
Gummerus, K.J. 44, 111, 155
Gröneberg, C.A. (= Sampo) 100

H.A-n, ks. Andersin, Hanna 96
H.S. ks. Schulten, H./tai/Setälä (ent. Krohn), Helmi 114/122, 162, 175, 192, 198, 210
H.W-n, ks. Söderström, Henrik 134
Haapala, Pertti 24
Haapanen-Tallgren, Tyyni (= Tuulio, Tyyni) 52
Hagelberg, Hj. 115, 144
Hagelstam, W. 144
Hagemann, Sonja 20, 21
Haggard, H.R. 56, 97
Hagman, Lisa 172
Hagman, Lucina 32, 39, 50, 173, 188, 193, 206, 211
Hagman, Tyko 4, 118, 137, 142, 147, 149, 161, 168-174, 178, 181, 187-188, 190, 195, 205-206, 208
Hahnsson, J.A. 95, 121
Hahnsson, Theodolinda 91, 95, 111, 120, 121, 177, 188-189, 206-207
Halila, Aimo 26, 29, 30-31, 33, 35, 165-166, 190, 208
Hallberg, Kristin 147-148, 185, 203
Hallsten, Ilmi 165, 168, 173
Halonen, Pekka 161
Haltsonen, Sulo 126, 150
Hannikainen, P. 111, 129
Hannikainen, P.J.(= Juhani H.) 23, 25, 139, 141, 144, 178, 190, 208
Harris, John 53
Hautala, Jouko 125, 128
Havergal, Fr.R. 157
Hawkes, Terence 189, 207
Hazard, Paul 20, 53
Hedberg, F.G. 26
Hedberg, Juuso 116

Hedberg, Tor 157
Hegel, G.W.F. 200
Heiden, C. 41, 200
Heiskanen-Mäkelä, Sirkka 81, 125, 142
Helenius-Seppälä, Matti 41, 140-141
Hellemaa, ks. Hellman, Juho 138
Hellemann, Jarl 47, 86
Hellén, Ingeborg/Immi (= Immy = Kaukomieli = I.H.) 122, 139-142, 161, 173, 177, 188, 190, 193, 206, 208, 210
Hellman, Juho (= Helman = Hellemaa) 138, 139
Henty, G.A. 56, 97
Herchenbach, W. 70
Hertzberg, Rafael 100, 135, 143, 152, 163, 177
Hirn, Sven 166
Hirn, Yrjö 95
Hissa, Juho 117
Hjelt, Vera 173, 188, 206
Hoffmann, E.T.A. 54
Hoffmann, F.A. 102
Hoffmann, F.F.A. 53, 72, 90-92
Hoffmann, Heinrich 55, 74, 91, 107, 143, 146, 148
Holm, K.E. 72, 73, 75, 92, 95, 135, 148, 152, 154
Homeros 170
Hornborg, H.E. 125
Hougberg, A. 100
Hugo, Victor 42, 56
Huhtala, Liisi 81, 121
Huhtin, M.F. 134, 151
Hultin, Arvid 19, 102, 112, 127, 151, 153, 163, 167
Humu, Martti, ks. Ramstedt, Maria 140
Huovimaa, Kai 44
Huuhtanen, Päivi 47, 145-146
Hydén, ks. Hyttinen, Kaarle 115
Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof 54
Hyttinen, Kaarle (ent. Hydén = Itikka) 115, 177, 188, 206
Hämäläinen-Forslund, Pirkko 24
Hökerberg, Lars 173

I.G., ks. Godenhjelm, Ida 174
I.H., ks. Hellen, Immi 161
Iisalo, Taimo 12
Immy, ks. Hellén Ingeborg 139
Ingemann, B.S. 54, 157
Inkilä, Arvo 36
Iser, Wolfgang 14
Isosaari, Jussi 34, 85
Itikka, ks. Hyttinen, Kaarle 115
Ivalo, Santeri 18

J., ks. Lewetzow, Cornelia 160
J.E., ks. Erikson, J. 70
J.W., ks. Walwe Johannes 163
J.V.S., ks. Snellman, J.V. 197
Jackson, Helen 164
Jahnsson, Evald Ferdinand 18, 115, 116, 177, 188-189, 206-207
Jallinoja, Riitta 39
Jalonen, Olli 88
Jauss, H.R. 16
Johannesson, Eric 148, 185-186, 203
Jokinen, Kimmo 13
Juhani H., ks. Hannikainen, P.J. 23, 108, 144
Jussila, Osmo 28
Juteini, Jaakko 59, 134, 137
Jutikkala, Eino 27, 34, 200
Juuti, K.J. (= Koito) 115, 188, 206
Juva, Mikko 28
Jäntti, Y.A. 71-72, 173
Järvinen, Albin (= Turvamäki, Ernesti) 158, 163, 188
Järvinen, D. 133-134
Järvinen, Nestori 137, 159

K.G.S., ks. Suomalainen, Samuli 70, 152, 192-193, 210-211
K.V., ks. Werkko, K.J. 72-73
Kallio, (= Bergh, S.K.) 149

Kallio, O.A. 116, 121, 129, 130, 135, 189, 206
Kallio, Reino 133
Kallio, V.J. 134
Kansanaho, Erkki 26
Karjalainen, Marjaana 36, 69
Karkama, Pertti 27, 41-42, 111, 116, 187, 204
Karsta, Hanna 152
Karvonen, Elina 189, 206
Kaukoranta, Heikki 143
Kauppinen, Sirppa 32
Kauranne, Jouko 29
Kellgren, H. 71
Kempkes, Wolfgang 143
Kemppinen, Jukka 143
Kerfstedt, Amanda 101
Ketonen, Liisa 31
Killinen, Kustaa 137, 139, 142, 147, 190, 208
Kingsley, C. 56
Kipling, R. 56, 97
Kirstinä, Leena 22
Kiselberg, Steffen 13
Kiuasmaa, Kyösti 31, 32
Kivekäs/Kiwekäs, K.F. 75, 156
Kivi, Aleksis 33, 68, 111, 118-120, 170, 177
Klingberg, Göte 20, 21, 22, 69, 86, 87, 93
Knös, Thekla 61
Kohtamäki, Ilmari 46
Koito, ks. Juuti, K.J. 115
Koivula, Ulla 15, 183, 200
Korhonen, Emil Arvid 166, 188, 191, 206, 209
Korolainen, Tuula 95
Kortekangas, Paavo 25-26
Koskenniemi, Veikko Antero 68
Koskimies, Rafael 73, 75, 118, 124, 171
Kotkaheimo, Liisa 21
Krohn, Emma 154, 188, 206
Krohn, Helmi, ks. Setälä, Helmi 122, 136, 162, 175, 188, 206
Krohn, Julius (= Suonio) 75, 128-131, 134-136, 139, 141, 143, 146, 151, 153-154, 161, 178, 187-189, 204, 206
Krohn, Kaarle (= Väinö) 126, 128-129, 188, 206
Krohn, Minna (ent. Lindroos, Wilhelmina) 154, 161, 188, 206
Krummacher, Friedrich Adolf 59, 149, 161
Krylov, Ivan 52
Kuivasmäki, Riitta 69, 81, 88, 99, 125, 142, 145, 148
Kukkonen, Marja 13
Kunnas, Kirsi 56
Kurki-Suonio, Sirkka 14, 21, 131, 170, 173, 190, 208
Kustaa II Adolf 154
Kuusi, Matti 130-131
Kåreland, Lena 146-148
Kymäläinen, Olli 137
Köhler, Louis Henrik 131
Köster, H.L. 20, 21

L-i-S, ks. Stenbäck, Lyydi 157
La Fontaine, Jean de 52
Lagerlöf, Selma 57
Lagerspetz, J.C. 169
Laitinen, Kai 14, 45, 46, 62, 68, 118, 139, 189, 206
Lamb, Charles & Mary 53, 99
Lampén, O.E. 123
Lampén, (ent. Roschier), Tekla (= T.R.) 123
Lankinen, M. 137
Lappalainen, Irja 15, 21, 65, 116, 185, 202
Lappi, Unto 45-46, 68-69
Larin-Kyösti, ks. Larsson, Carl Gustav (Kaarlo Kyösti) 130
Larsson, Carl 148
Larsson, Carl Gustav (= Larin-Kyösti) 130
Laurent, Kaarina 21, 54, 85, 186,

204
Lea, ks. Wettergrund, Josefina 160
Lear, Edward 55
Lehmusto, Heikki 27, 29-30, 34, 117
Lehtonen, Maija 15-16, 21-22, 111, 193
Lehtonen, Ulla 13, 15, 21, 65, 74, 77, 79, 81-82, 86, 92, 94, 112, 125, 163, 199
Leino, Eino 86
Leino-Kaukiainen, Pirkko 44
Lemola, Eero 30
Lenau, Nicolaus 154
Leppä, Juho ks. Ahtiluoto, ent. Ahl, Juhani/Juho 117-118, 188, 193, 206, 210
Leutemann, Heinrich 146
Lewetzow, Cornelia (= J) 160
Lieto ks. Schröder, Konstantin tai Mäkinen Antti 153
Lilius, A. 32
Lilius, Lilli 128
Lillja, J.W. 71, 72, 143, 166-168
Limon, K.L. 121
Lincoln, Abraham 154
Lind, Jenny 130
Lindman, M. 161
Linné, Karl von 154
Livola, Unto 35
Ljungberg, Emmi (= E.) 8, 155, 163, 188, 206, 262
Ljungh, Ernst 144, 173
Locke, John 12
Longfellow, Henry, M. 154, 164
Lorenzini, C. (= Carlo Collodi) 57
Lotti, Leila 22
Luther, Martti 52, 153, 160, 191, 209-210
Lyytinen, O. 134
Länkelä, J. 134
Löfgren-Lounasmaa, Elisabeth 39
Lönnbeck, Gustav 114
Lönnrot, Elias 42, 46, 70, 125, 135, 137, 149
MacLeod, Anne 15, 55, 191, 208
Maliniemi, Aarno 42, 102
Malm, E. ks. Malmsted, Emma 138, 141
Malmsted, Emma (= Malm, E.) 138
Malot, Hector 56, 102
Manninen, Kerttu 21
Marelius, C.J. 71
Marryat, Frederick 55, 96
Marx, Karl 43
Mattila, Pekka 81
Mause, Lloyd de 11-12
Meissner, Herman 173
Melander, (ent. Enwald) Elise Leontine (= e-d) 158
Melander, Henrik Leopold 158
Melander, Johan Magnus Rikhard 75, 101
Mensch, G. 95
Menšikov, A. 41-43, 200
Merikoski, Ilona 122-123, 142
Meurman, Agathon 41
Millet, J.F. 146
Moe, L. 54, 101
Montet, Juoseppi 157
More, Hannah 53, 74, 100
Morris, William 47, 145
Mozart, W.A. 154
Murtorinne, Eino 67
Mustakallio, J. 161
Mustonen, Aino 167
Myllymäki, Riitta 94
Münchhausen, K.F.H. 168
Mäenpää, Jorma 21, 113
Mählqvist, Stefan 22, 69, 76-81, 84, 87, 149, 185, 203
Mäkinen, A. (= Lieto) 153
Mäkinen (ent. Åhman), Emma 153
Mäkinen, Iris 22
Määttänen, Vieno 167

Netterstad, Märta 131-133, 135,

137, 139, 186, 190, 204, 208
Nevala, Maria-Liisa 118
Newbery, John 53
Niemi, Juhani 191, 209
Nieritz, Gustav 53
Nikolai I 42
Nilsen, Alleen Pace 56
Nissinen, Alli (= Savonniemen Kaisu) 4, 139, 142, 144, 149, 161, 164, 173-176, 178, 181, 188, 190, 206, 208
Nonnen, Emily 101
Nordenskiöld, N.A.E. 163
Nordenswan, G. 91
Noro, Mauri 146
Nurmio, Yrjö 42-43
Nyberg, Paul 101, 173
Nyström, Jenny 55, 101, 141, 147, 161, 173

O.R., ks. Relander, O. 115
OWr, ks. Vuorinen/Wuorinen, Olli 153
Ojala, Herkko 14
Oksanen, A., ks. Ahlqvist, August 137, 139-140, 149
Olsson, Lars 24
Opie, Iona & Peter 99
Otte, Heinrich 72

Paaer, G. 118
Pacius, Fredrik 140
Packalen, Amanda (= Ujo) 152
Pakkala, Teuvo 102
Palander, O. 72, 98, 100, 126-127, 134, 151
Palmén, E.G. 28
Palmgren, Raoul 14, 41
Palmqvist, Per 92
Paqvalin, I. 40
Parley, Peter, ks. Goodrich, Samuel 55, 97
Paunu, U. 26
Pelkonen, Juha 153
Peltonen, Vihtori 141
Penttinen, Yrjö 30, 32-33, 119, 150
Perrault, Charles 52
Pestalozzi, J.H. 34
Petterson, V. 49
Pietikäinen, Abraham 137, 188, 206
Piispanen, Natalia 160, 188, 206
Pletsch, Oscar 55, 74, 91, 107, 143, 154, 187, 196, 205
Pohjolan-Pirhonen, Helge 43
Pohto, Matti 154
Poikonen, Seija 21, 66, 152, 161
Poniatowski, Stanislaus 153
Poppius, Abraham 137
Porkka, V. 28
Prescott 164
Prichard, Mari 52, 54-57, 94, 98-99, 102
Pulma, Panu 24-25
Puškin, A. 47, 54, 135
Pynninen, Juho 35, 192, 210
Päivärinta, Pietari 68, 117, 191, 209

R.A., ks. Aalto, Reitto 113
Rainio, Jussi 37
Rajalin, Marita 13, 69, 101
Ramsay, August 166
Ramstedt, Maria, (= Humu, Martti) 139-140, 188, 206
Rancken, Gunnar 21
Ranta, Taimi 95
Rantoja, Waldemar (= W.R.) 117
Rausmaa, Pirkko 126
Razova, D.V. 22
Reid, T.M. 97
Reijonen, Juho 155-156, 193, 206, 210
Reijonen, Sohvi 96, 160, 188
Rein, K.G.Th. (= T.R.) 93, 174
Reinholm, A. 126
Reitala, Aimo 51
Relander, O. (= O.R.) 115
Reuterdahl, H. 61
Rikama, Juha 33

Ristola, Leena 118-119
Robertson, Priscilla 12
Rokassovski 43
Rommi, Pirkko 27-28, 41
Roos, Anna 160
Roschier, Aini 123
Roschier, Lauri 123
Roschier, Tekla, ks. Lampén, Tekla (= T.R.) 123-124, 188, 191, 193, 206, 209, 211
Rosenqvist, Kerstin 13, 199
Rousseau, Jean Jacques 12, 53
Rudbeck, Erik (= Salmelainen, Eero) 33, 125
Runeberg, Fredrika 39
Runeberg, J.L. 24, 33, 46, 59, 71-72, 133-134, 137, 139-140
Ruskin, John 47, 54, 98, 145-146
Ruutu, Martti 25
Rydberg, Viktor 56, 101, 154, 162
Rüegg, H.R. 34
Rytkönen, Enok 147

S.G.E., ks. Elmgren, S.G. 125-126
Salmelainen, Eero, ks. Rudbeck, Erik 4, 125, 126, 127, 149-150, 177, 188, 193, 206, 211
Salokas, Eino 168
Salola, Eero 118
Salonen, Kaija 18, 36-38
Sampo, ks. Gröneberg, C.A. 100
Samuli S. ks. Suomalainen Samuli 135, 139, 190, 208
Sand, George 17, 47
Sandell Lina, ks. Berg, Caroline 101
Sandman, Elna Eleonora (= Elna) 159, 184, 201
Savonniemen Kaisu, ks. Nissinen, Alli 144, 173
Scherf, Walter 20
Schildt, V.S./Schildt-Kilpinen, W. 134, 151
Schmid, Christoph von 53, 90-92, 110, 161
Schmidt, Susanne 103
Schnitzer, Eduard eli Emin, Pascha 163
Schoolcraft 164
Schoultz, Solveig 146
Schröder, Gustaf 165
Schröder, Konstantin (= Lieto) 153
Schulten, H. af (= H.S.) 114
Schybergson, Per 24-25
Schlüter 160
Scott, George 92
Scott, Walter 18, 37, 47, 54, 116, 129
Sederholm, Th. 71
Segers, Rien T. 14, 16
Segerstedt, Albrekt 73, 101
Seliini, Heikki 163
Setälä (ent. Krohn), Helmi (= H.S.) 97, 122, 161-162, 175, 188, 206
Shakespear(e), William 53, 99, 150
Shavit, Zohar 14, 22, 74, 82, 84-85, 183, 186-187, 189, 191, 201, 204, 206, 209
Shaw, Henry 81
Shine, Norman 86
Simelius, J. 71, 150, 158
Simonsen, Inger 20, 22
Sjöblom, J. 173
Smith, Charlotta (= Trimmer, Sarah) 53
Smith, Sarah (= Stretton, Hesba) 73, 84, 94, 100
Snellman, J.V. 4, 27-30, 33-35, 41-46, 50, 59, 86, 93, 111, 116, 149-150, 154, 193, 200, 204, 211
Sohlman, Emilia 153, 188, 206
Soldan-Brofeldt, Venny 39, 108, 138, 144-146, 161
Spolander, N. 102
Spyri, Johanna 56, 91
Stanley 163
Stenbäck, (Lauri) 59
Stenbäck, Lyydi (= L-i-S) 157, 188, 206

Stenfors, Fredrik, ks. Aalto, Reitto 113
Stenwall, Åsa 31
Stephens, George 54
Stevenson, R.L. 56, 97, 110
Stolpe, P.Th. 70, 72, 151
Stretton, Hesba, ks. Smith, Sarah 53, 73, 94
Stybe, Vibeke 20, 55, 186-187, 203, 205
Sue, Eugène 42
Suomalainen, Samuli (= Samuli S. = K.G.S.) 70, 102, 113, 118-120, 135-137, 142, 152, 178, 188-189, 193, 206, 211
Suonio, ks. Krohn, Julius 75, 129-130, 135, 137, 139, 142-143, 146, 190, 196, 208
Suppanen, Aatto (= A.S.) 93, 95
Suppanen, Alma (= A.A.) 161
Suttner, Bertha von 173
Swahn 142
Swan, Anni 15
Svensson, Sonja 74
Swift, Jonathan 47, 52, 54, 98-99, 109, 135
Syrjä, Urpo 158
Söderström, G.L. 71-73, 102
Söderström, Henrik (= Wirtanen, H. = H.W.) 134
Söderström, Werner 44, 73, 75, 93-96, 98, 100, 120, 129, 139, 141, 144, 146-147, 153, 155-156, 158, 161, 166, 171-173, 191

T.R., ks. Rein K.G.Th. tai Roschier, Tekla 93, 123, 174, 198
Tallgren, A.M. 93
Tamminen, Kalevi 35
Tarkiainen, Viljo 45, 46, 47, 68, 121, 189, 206
Tarkka, Pekka 91, 111, 191, 209
Tassin, A. 20
Tavaststjerna, Fanny 173
Taylor, Ann 53, 99, 187, 205
Taylor, Jane 53
Tea, ks. Topelius, Toini 100
Teinilä, Leena 17
Telèn, U.W. 75
Thackeray, William 54
Thompson, Stith 82
Tikkanen, P. 71
Tilgmann, F. 147
Tolstoi, Leo 57, 103
Tommila, Päiviö 44, 151
Topelius, Toini (= Tea) 100-101, 124
Topelius, Zacharias 4, 13, 36-41, 44, 46, 54, 57-64, 70, 72, 80, 84-85, 97, 100, 116, 121, 130-131, 133, 135, 138, 140-142, 144-146, 151-153, 160, 168, 173, 175, 183, 184-186, 188, 190, 194, 199, 201-202, 204, 206, 208, 211
Townsend, J.R. 11, 22
Treuberg, Ernst 161
Trimmer, Sarah, ks. Smith, Charlotta 53, 84, 100
Trygg, Alli 138
Tucker, Charlotta (= A.L.O.E.) 53, 94, 156
Tudeer, O.E. 28, 135
Tuhkanen, J.H. 108, 144-145, 158-159, 178, 188, 206
Tuomikoski-Leskelä, Paula 47, 142, 145
Tuominen 134
Turner, Ethel, S. 56, 97
Turpeinen, Oiva 24, 25
Turvamäki, Ernesti, ks. Järvinen, Albin 158
Tuulio, Tyyni, ks. Haapanen-Tallgren, Tyyni 31, 52
Twain, Mark 56, 95-97, 173
Töpffer, Rodolphe 109, 143

Ujo, ks. Packalen, Amanda 152

W.R., ks. Rantoja, Waldemar 117

Waldmann, Günther 16, 82
Valkama, Leevi 82, 111
Wallin, Olai 34, 50, 85, 165, 183, 200
Wallin, Väinö, ks. Voionmaa, Väinö 34, 165, 188, 206
Walve, Johannes (= J.W.) 163, 188, 206
Warelius, Antero 68, 163
Warner, Susan (= E. Wetherell) 56, 97
Vasama, Yrjö 40
Vasenius, Valfrid 17-19, 28, 37, 45-46, 59, 65-66, 68-70, 77-80, 83, 84-85, 90, 99, 112, 115, 127, 129, 131, 134, 140, 143-144, 149-150, 154-157, 163, 167, 195
Watts, Isaac 53
Wegehaupt, Heinz 20, 22
Weisell, Josua (= -a-ll) 95
Vergilius 170
Werkko, K.J. (= K.V.) 30, 36-38, 50, 72-73, 84-85, 192, 210
Verne, J. 37, 56, 102, 114, 135, 170
Wetherell, Elisabeth, ks. Warner, Susan 56, 97
Wettergrund, Josefina (= Lea) 160
Weänänen, A.J. 100
Vihervaara, Lyyli 98
Wikner, Pontus 160
Wilén, G.W. 71-72, 75, 93, 102, 138, 153, 167
Wilenius, Reijo 44
Winge, Mette 20
Winqvist, Margareta 95
Winter, Helmer 114
Wirk, Erl. 97
Wirla, Eila 36
Virtanen, Artturi 44-45, 184, 202
Wirtanen, H. (= H.W-n) 134
Virtanen, Kari, O. 40
Wissmann, Herman von 163
Voionmaa (ent. Wallin), Väinö 25, 165
Volmar, Agnes 91, 157
Wrede, Petra 21
Wuorinen/Vuorinen, Olli (= OWr) 137, 139, 153, 190, 208
Vuornos, Maija 25
Väinö, ks. Krohn, Kaarle 129
Wäyrynen, Pekka 98
Wäänänen, J. 139

Yonge, Charlotte 54, 75, 97
Yrjö-Koskinen, G.Z. (= G.Z.) 27-28, 40-41, 74, 91, 121, 129, 148, 193, 211

Zilliacus, N.A. 113
Zweigbergk, Eva von 20, 22, 101
Zweygbergk, Ola 71, 168

Åhman, Emma, ks. Mäkinen, Emma 153
Åkerblom, R.W. 49, 72, 108, 143-144, 190, 208

Öhman, A.C. 71, 75, 112
Ørjasaeter, Tordis 147

TEOSHAKEMISTO

Teoshakemistoon on otettu mukaan tutkimuksen piiriin kuuluvat lasten- ja nuortenkirjallisuudeksi lasketut tai siihen vaikuttaneet kaunokirjalliset teokset, kirjasarjat sekä lehdet. Lehdet merkitty kursiivilla.

Aamurusko 66
Aarets tolv Maaneder 147
Aarresaari 97
Abrahamin joulu-ilo 162-163
The Adventures of Huckleberry Finn 56, 95-96
The Adventures of Tom Sawyer 56, 95
Aesopiska fabler med 13 koloredade bilder. Aisopolaisia satuja kolmellatoista värikuvalla 195
Aino 33
Algic Researches 164
Alice-kirjat 99
Alice´s Adventures in Wonder--land 56
L´Ami des Enfants 53
Andersenin satuja 75
Annas sommar - Annan kesä 145-146, 190, 208
Aseet pois 173
Aune 122, 179, 193, 210
Auringon noustessa 123-124, 180, 191, 193, 209, 211

Barnamat 173
Barnens sommar på landet 144
Barnkammarens bok 55, 147
Billedbog uden Billeder 130, 187, 204
Boken om vårt land 51, 57, 72
Book of Nonsense 55
Borgå Tidning 24

Caxi Neljättä Kymmendä Satua 125
A Child´s Garden of Verses 56
Contes de ma mére l´oye 52
Cooperin nahkasukkakertomuksia 96

De la terre à la lune 170
Deerslayer 158
Divine and Moral Songs for Children 53
Don Quijote/Don Quixote de la Mancha 109, 187, 205

Eeva Aarnio 122
Elfwornas Qwällar 61
Elämä kaupungissa ja maalla, kedolla ja metsässä 30
Elämän kevätpäivinä 159-160, 184, 201
Elämästä 1-5, 101
Emile 12
Enon Opetuksia Luonnon asioista 68, 163, 180
Ensimmäinen kevätkirja 100
Eos 58, 105
Eristettynä 159

Fables 52
Finlands Allmänna Tidningar 119
Finsk Bilderbok 144
Finsk Tidskrift 87, 114, 188, 205
Fältskärns berättelser 51, 148

Genoveva/Genoveeva/Genowewa 37, 53, 90, 110, 122

Giannettino 57
Gotfrido tahi pikku eräkäs 90
The Guardian of Education 84
Gulliver 99, 109
Gulliver´s Travels 52, 98, 205
Gulliverin matkustukset tuntemattomissa maissa 98
Gulliverin retket 187
Gulliverin retket ja seikkailut kääpiöiden ja jättiläisten maassa 98

Haapakallio 121
Handelstidningen 101
Hanhiemon satuja 52
Harpun sävelet 141
Hatanpään Heikki ja hänen morsiamensa 18, 115-116, 179, 189, 207
Heidis Lehr- und Wanderjahre 91
The Heir of Redclyffe 54
Helmikimppu valittuja lauluja Suomen nuorisolle 139-140
Helmiä satujen maailmasta -sarja 76
Helmivyö 139
Helmivyö suomalaista runoutta 129
Helsingfors Dagblad 100
Helsingfors Tidningar 51, 57-63, 142
Hemmen i den Nya Werlden 164
Herra Koipeliinin merkilliset matkat ja eriskummaiset kohtalot maalla ja merellä, jälkeen-jäänein paperiensa mukaan kerrotut ja 146 kauniilla puupiirroksilla valaistut 109, 143
Hetkellinen huvitus eli laulukirja 134
Hiawatha 164
Hirven-hiihtäjät 33
The History of Jack and The Giants 57
History of United States 164
Huckleberry Finn 95
Huutolaiset 121
Huwikirja Lapsukaisille -sarja 106
Hämyhetkinä. Joulukirja lapsille I 161, 182
Hämäläinen 169
Hätävalhe 94

I utvecklingstid 100-101, 124
L'Illustration 143
Ilmarinen 113-114, 169
Ilon siemeniä Sowintolan peltoon, kerätyt huwintolan pientareella 166-167
Ilosanomia lapsille 153
Ilwola eli eläinten yhteiset seikkailut ja waiheet Ilwolan sydänmaalla 126
Ilwola eller Djurens gemensamt upplefda äfwentyr och öden i Ilwola ödemark 126
The Indian of North America 164
Indian viidakoista 97
Isänmaallisia lauluja Nuorisolle 138
Isän toivo eli Rikkaus ja Rakkaus 117-118, 121, 179, 193, 210
Itämaan satuja 102
Ivanhoe 54

Jaakop ja jättiläiset 97-98
Jack the Giant Killer 98
Jacob Faithful 96
Jessica´s First Prayer 94
Jessica´s Mother 94
Jessikan äiti 94
Jessikas Moder 94
Joululahja nuorisolle 150
Joulutervehdys 173, 175
Joutohetkien ratoksi nuorisolle -sarja 75, 156
Joutohetkinä, huvittavaa lukemista pojille -sarja 75, 106
JP (ent. Joka Poika) 67
Juho Vesainen 18

Julläsning för barn 61
The Jungle Book 97
Juttu uskollisesta Jussista 92
Jäämerellä 72, 91
Jöröjukka 55, 91, 121, 143, 148, 193

Kaikkein uusimpia satuja ja runoja lapsille. Nuorille ja vanhoille 172, 181
Kaisa Rouwa ja hänen Kissansa 99, 107, 143
Kaksi lasta, jotka etsivät - ja kaksi täysikasvuista, jotka löytävät taivaan 157
Kakstoista Kummallista Satua 91
Kalevala 30, 33, 59, 179, 125-126, 135
Kalevala kerrottuna nuorisolle 152, 179
Kanawa 35
Kanteletar 30, 33, 59, 99, 126, 135, 139, 141, 150
Kanteletar nuorisolle. Kokous kauniimmista Kantelettaren runoista 135
Kariston nuorisokirjoja -sarja 98, 130
Karjalan kankahilta 115
Karjalatar 169
Katy-sarja 56, 97
Kaukaisesta lännestä 158
Kehitys-aikana 101
Kelpo poika 97
Kertoelmia 155
Kertomuksia historiasta ja elämästä lapsille ja nuorisolle 153-154
Kertomuksia kansalle -sarja 75
Kertomuksia lapsille 102
Kertomuksia nuorisolle I. Skandinaavilaisesta kirjallisuudesta 160
Kertomuksia Suomen historiasta 151
Kertomus pienestä raamatusta ja mitä se matkaan saatti 120
Kertomus Wilhelmi Tellistä ja Sveitsinmaan vapauttamisesta 43
Kinder- und Hausmärchen 54, 183, 201
The King of The Golden River 54, 98
Kirjallinen Kuukauslehti 27-28, 70, 74, 87, 95, 113, 116, 118, 135, 148, 152, 188, 192-193, 197, 205, 211
Kirjastoa lapsille ja nuorisolle - sarja 75
Kirjavia kiviä 161
Kodin joulu ja koulun joulu I 158
Kodin kirjasto -sarja 75, 96, 120
Koditon 102
Koitto 67
Kolme lastua lapsille 161-162
Kolmen fennomanin matka 113, 114, 179, 187, 205
Kommunistinen manifesti 43
Korven peura 153
Koti ja koulu 151
Koti-Satuja Lapsille ja Nuorisolle 92
Kotieläimet 146
Kotikuusen kuiskehia 121
Kotiopettajattaren romaani 94
Koulu-toveri 169
Kristillinen kalenteri 66-67, 122, 152
Kullervo 33
Kultakosken kuningas taikka mustat veljet 98
Kultavirran kuningas 98
Kummin kertomuksia 115, 179
Kummisedän satuja 121
Kuninkaallisia satuja 128
Kuopion Sanomat 150
Kuun tarinoita 129, 130-131, 180, 187, 204
Kuvaton kuvakirja 130

Kuvauksia kansain elämästä 164, 175-176
Kuvauksia metsäelämästä sivistyksen äärimmäisillä rajoilla eli Natty Bumpon elämänvaiheet Pohjois-Amerikan indianien parissa 96
Kuvia ja kertomuksia -sarja 75
Kuvia kaikenlaisia -sarja 75
Kuvia Suomen lasten elämästä 23, 144-145, 147, 190, 208
Kyläläisten kirjasia -sarja 141
Kylän lapset 146

Laksolaiset ja jättiläiset eli satu kuinka wanha, tähän maahan myöhästynyt jättiläinen, wiimein sai lopunsa 127-128
Lapsien elämästä 143-144
Lapsukainen Jeesus 112, 152
Lapsukaisten kuvakirjasto -sarja 75
Lasten hupainen huvitus -sarja 71, 75
Lasten hyöty ja huvitus -sarja 71
Lasten ja nuorten kirjasto -sarja 94, 120
Lasten ja nuorukaisten ystävä 66
Lasten joulu-tauluja eli opettavaisia juttuja kuvinensa 74, 107, 143, 148
Lasten Joululahja 151-152, 180
Lasten joululahja (M. Erikson) 152
Lasten kesäinen elämä 144
Lasten kirja 8, 155, 262
Lasten kirjallisuus I-II 73-74, 193, 211
Lasten kirjasto -sarja 75
Lasten kuvakirja 144, 158
Lasten Kuvalehti 67, 105
Lasten lauluja 141
Lasten laulukirja 138, 142
Lasten lukemisto -sarja 72, 106
Lasten opiksi ja huviksi -sarja 106, 155-156
Lasten Pyhäkoululehti 67
Lasten runoja I 141
Lasten runotarha 56
Lasten suloisia muinaissatuja 151
Lasten Suometar 66, 100, 126, 134
Lasten Ystävä 66
Lastentarhan lauluja 131
Lastuja 33
Lauluja Suomen Nuorisolle 133-134, 180
Laverruksia lapsosille -sarja 106
Lea 33
Leikkipajuisia -sarja 75
Lempilauluja nuorisolle 138
Lille Viggs Äfventyr på Julafton 56, 101, 154
Litteraturblad 27, 29-30, 43, 87, 93, 96, 111, 125-126, 188, 197, 205
The Little Duke 54, 97
Little Lord of Fauntleroy 56, 97
Little Men 56
Little Pussy Willow 94
Little Women 56, 97
Ljungblommor 71
Louhelan Antero 91
Lukemisia lapsille 66
Lukemisia lapsille 51, 85, 100, 175
Lukemista Nuorisolle 59, 66, 105, 126
Luku-kirja kauniilla kuvilla lapsille 153
Lumottu maa 122
Lutheeruksen ja Melanctonin satuja ja wertauksia 72
Läran om staten 27
Läsning för barn 51, 100
Läsning för unga flickor -sarja 76

Maamiehen ystäwä 150
Maamme kirja 30, 51
Maan ympäri 173
Maiden ja merien takaa 129
Mansikoita ja mustikoita -kalenteri 129
Marjapojat 120, 179, 189, 207

Masterman Ready 55
Matkailu ja vireys -sarja 166, 191
Matkustus Maan ympäri 80:ssä päivässä 102, 113
Max und Moritz 55
Merirosvon Testamentti 97, 110
Metsäkukkia 153
Metsäsuomalaiset Ruotsissa 165
Mexikos Eröfring 164
Minun äitini 99, 187
Mitä 10 pennillä saa -sarja 106
Morgonbladet 27
Mother Goose -kirjat 84
Mother Hubbard and Her Dog 53
Mustien maanosassa: Emin Paschan, Stanleyn ja Wissmannin matkat Afrikassa 158, 163

Nahkasukka-sarja 55, 96
Nellyn synkät päivät 73
Nils Holgerssons underbara resa 57
Norsk billedbog for børn 55, 147
Nuoren kansan suloisemmat laulut 134
Nuori ja wähä Oppinen Kouluttaja 163
"Nuori kotka" ja "Vanha metsästäjä" 96
Nuorisokirjallisuutta-sarja 75
Nuorison kirjasto -sarja 75
Nuorison laulu- ja leikkikirja 66
Nuorison seikkailukirjasto -sarja 75, 96, 115
Nuorta Wäkeä 96, 110
Nytt bibliotek för barn och ungdom -sarja 76

Oikean Robinson Crusoen elämästä ja onnen-vaiheista sekä miten hän kahdeksankolmatta vuotta oleskeli autiossa saaressa 95
Old Dame Trot and Her Comical Cat 99
An Old-Fashioned Girl 75, 96
Ole armelias köyhille 85
Omenapuu 92, 148
Onkel Toms stuga 93
Opetuksia lapsille enkeleistä 162-163
Orbis (Sensualium) Pictus 61
Original Poems, for Infant Minds 99
Orjakauppias Benguelassa 70
Otavan helppohintainen kirjasto-sarja 102, 106

Palleroisille iloksi 174, 181
Parabel 59
Peikotar ja noita eli satu lumoowasta huilusta, jolla nuori ja ihana kuninkatar pelastettiin pahan wallasta 127
Pennikirjasto lapsille -sarja 106
Perhe 121
Peters Jul 147
Peter Simple 55, 96
Pieni aarre-aitta -sarja 160
Pieni helmivyö. Suomen runoja koulunuorisolle 139
Pieniä lauluja ja kuvia 138
Pieniä runoja ja kuvia 141
Pieniä satuja -sarja 75
Pienokaisten Vapun-päivä 196
Pienokaiset 74, 107, 143, 146, 196
Pienten lasten kirjasto -sarja 152
Pikku Ellin sunnuntaikirja I-II 155, 163
Pikku Elsa ja hänen ystävänsä -sarja 75
Pikku Herttua eli Ridhard Pelkäämätön 97
Pikku joululahja 135-136, 180
Pikku kettuja 94
Pikku kuvakirjoja 106
Pikku Lordi 97
Pikku naisia 54, 56
Pikku palleroisille 173-174, 181

Pikku Simon seikkailut jouluiltana 101, 162
Pikku Tiina 161
Pikkulasten huviksi -sarja 75
Pinocchio 57
The Pioneers 96
Pohjatar 134
Poikien seikkailukirjasto -sarja 97
Prinssi ja kerjäläispoika 173
Punainen kansa. Kertomuksia Intiaaneista 164
Pääskyisen pakinat. Kertomia kiehkurainen. Suomen kieltä oppiwaisten hyödyksi 33, 149-150, 179, 193, 211
Pääskynen 66-67, 105, 122, 154
Pääskysen Liverryksiä Lapsille 154, 182

Raamattu 30
Raamatullinen rukouskirja 163
Ramona 164
Ranskalaisia kansansatuja ja tarinoita 17
Rautatie 33
Ritari Peipposen kummalliset matkat ja retket 168
Robinpoika 95
Robinson Crusoe 37, 52, 94, 187, 205
Robinson der Jüngere 52, 95
The Rose and The Ring 54
Rose in Bloom 56
Runoja ja kertomuksia 151
Runoja lapsille luettawaksi kotona ja koulussa 137-138

Sagor 58, 100
Saima 27, 42
Sanomia Turusta 143
Sans Famille 56, 102
Satu Ahmetti al Kaamelista 77
Satu Jaakko uroosta 66, 98
Satuja 73
Satuja ja Juttuja 19
Satuja ja runoja lapsille (1882) 169
Satuja ja runoja lapsille (1891) 118, 171
Satuja ja runoja lapsille (1930) 172
Seinevirran laivuri 162
Seitsemän sisarusta 97
Seitsemän veljestä 33, 68, 118-119, 121, 193, 211
Serkukset 111
Setä Tuomon Tupa 77, 92-93, 110, 187
Seven Little Australians 97
Siionin kantele 138
Siisti Pelle ja Naskun kylä 146
Silfverpenningens berättelser 130
Sirkka 105
Siveyttäviä kertomuksia nuorisolle 153
Siwistäviä kertoelmia ynnä muuta lapsukaisille 152-153
Skazki 54
Småbarnsbibliothek-sarja 74
Säkenet 140
The Story of Bad Boy 56
Der Struwwelpeter 55, 91
Suomalainen kuvakirja 144
Suomalainen virallinen lehti 135
Suomalainen virsikirja 141
Suomalaisia kansansatuja (1880) 126
Suomalaisia kansansatuja I. Eläinsatuja (1886) 128
Suomalaisia kansansatuja II (1882) 126
Suomalaisia satuja ja tarinoita 129
Suomen kansan satuja ja tarinoita (3-osainen uusi painos 1871-1876) 126
Suomen kansan satuja ja tarinoita I-IV (1852-1866) 17, 125
Suomen Kuvalehti 129
Suomenkielinen lukemisto 32
Suometar 27, 43, 134, 150
Suonion lastenrunoja I-II 75, 131, 146

Sångbok för söndagsskolan 138

Tales from Shakespear 53, 99
Tales the Moon Can Tell 130
Tieteen satumaailma 163, 173
Toiwon liiton laulukirja 140
Tom Sawyer Abroad 95
Tom Sawyer matkalla 95
Tom Sawyer. Koulupojan historia 95, 110
Topeliuksen satuja 100
Topeliuksen tarinoita 64, 100
Totto 67
Treasure Island 56, 97
Trollsändan 152
Tuhannen ja yksi yötä 102, 109
Tuhat ja yksi yötä 102
Tuomo-sedän tupa 93, 110
Tusen och en natt 42, 102
Tuulikki 173
Tyskland, skildringar och omdömen från en resa 1840-1841 27
Tytöistä parahin 96
Täti kertoo -sarja 75

Uncle Tom's Cabin 55, 93, 205
Ur lifvets vår 143
Urpunen 94
Uudempia Uloswalituita Satuja 125
Uudenkaupungin Sanomat 114
Uusi Suometar 27, 113
Uusi testamentti 30
Uusia Mustalaisia 144, 173, 181
Uusia Satuja ja Runoja Lapsille, pienille ja suurille 170, 181
Uusimpia satuja ja runoja lapsille, nuorille ja vanhoille 170

Vaihdokas 155
Valistuksen Lastenlehti 122
Valvoja 28, 45, 87, 93, 96, 114-116, 122, 124, 156, 162, 165, 171, 174, 188, 192-193, 198, 205, 211
Wanhoja satuja uusilla kuvilla 154
Warpunen 66
The Water-Babies 56
Waverley 54
Veneellä poikki Suomenniemen. Seikkailuja Pohjanmaan vesillä ja saloilla 166, 191, 209
Versuch einer spekulativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit 27
The Wide, Wide World 56, 97
Wiimeinen Mohikaani/Viimeinen mohikaani 18, 96, 97
The World Displayed 53
Wähän totuutta, Kolmessa Jakoluokassa 125
Välskärin kertomukset 51
Vänrikki Stoolin tarinat 30, 33

Yong Folk 97
Yrjö Sukasen merkilliset elämän waiheet 166-168, 180

Äidin kertoelmia 158, 182
Äidin kertomuksia 87, 157-158, 182

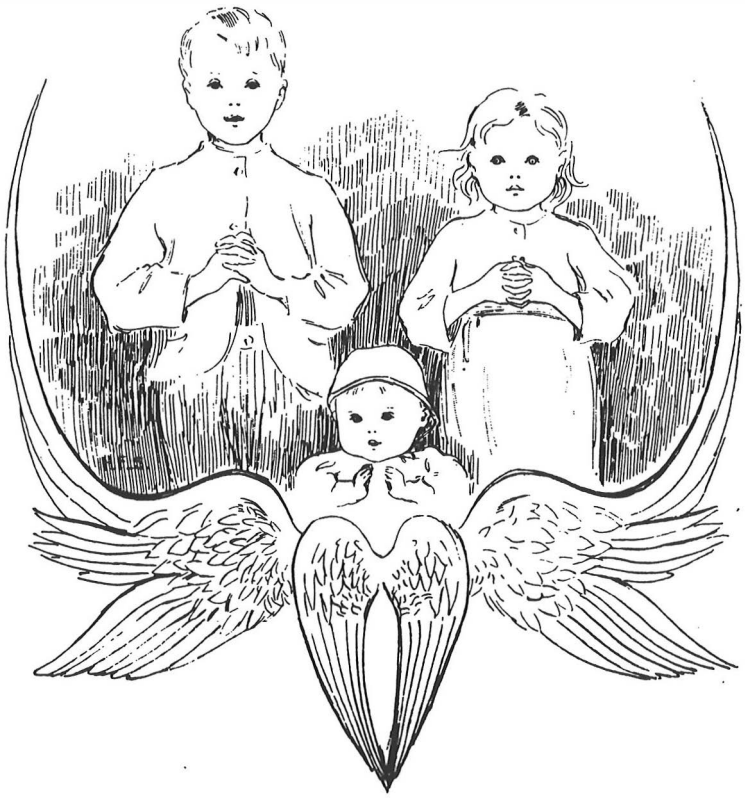

Matti, Leena ja Hanna rukoilevat.

Emmi Ljungbergin *Lasten kirjan* (1898) päättää yllä oleva taiteilija Hanna Frosterus-Segerstrålen piirros.